

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2012

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2012

**HISTORIA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE
PRAGENSIS**

Tomus LII. Fasc. 2

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2013

Vedoucí redaktor: doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.

Výkonní redaktoři: PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D.

Mgr. Kateřina Schwabíková

Recenzenti: prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.; prof. RNDr. Václav Blažek, CSc.;

PhDr. Viliam Csáder; prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.; doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc.;

PhDr. Jiří Stočes, Ph.D.; PhDr. Michal Svatoš, CSc.;

prof. PhDr. František Šmahel, DrSc.; PhDr. Marie Štemberková

Svazek je součástí řešení Programu rozvoje vědních oblastí na UK P21: Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti.

Na obálce je reprodukováno fol. 84v z děkanské knihy (Liber decanorum) artistické fakulty Karlovy univerzity v Praze, rukopis ztracen v r. 1945, užitá fotokopie z faksimilové edice z roku 1983 (s. 168).

OBSAH

Personálie

- 11 Docent Vilém Herold zemřel

Články

- 17 Jiří Stočes, Kariéry příslušníků saského národa pražské právnické univerzity imatrikulovaných v letech 1386–1417
29 Pavel Kotau, Pražské obecné učení a *peregrinatio academica* obyvatel velkoknížectví litevského v letech 1385–1430
45 Jakub Zouhar, Osobnost a dílo Františka Pubičky S.I. (1722–1807) ve světle české historiografie
69 Jiří Januška, Dějiny výuky maďarštiny a maďarské filologie na českých univerzitách
101 Milan Ducháček, Václav Chaloupecký a budování historického semináře Univerzity Komenského

Kronika

- 137 Pátá mezinárodní konference Evropské společnosti pro dějiny vědy (Milada Sekyrková)
138 Konference *Už jsme všim. Československá společnost 1945–1960*. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 24.–25. května 2012 (Vojtěch Čurda)
141 Potenziale, Kooperationen und Grenzen der Universitätsarchive. Tagung anlässlich 60 Jahre Archiv der TU Dresden, 29. 11. 2012, Drážďany (Marek Ďurčanský)

Recenze a zprávy

- 145 Steffen Höhne – Ludger Udolph (Hgg.), Franz Spina (1868–1938). Ein Prager Slavist zwischen Universität und politischer Öffentlichkeit (Tomáš Rataj)
146 Gerhard Oberkofler, Ludwig Spiegel und Kleo Pleyer. Deutsche Misere in der Biografie zweier sudetendeutscher Intellektueller (Tomáš Rataj)
147 Toomas Hiio – Helmut Piirimäe (eds.), Universitas Tartuensis 1632–2007 (Petr Svobodný)
151 Alfredas Bumblauskas a kol., Universitas Vilnensis: 1579–2004 (Pavel Kotau)

Cizojazyčná shrnutí

- 28 Jiří Stočes, Karrieren der in den Jahren 1386–1417 an der Juristenuniversität Prag immatrikulierten Angehörigen der sächsischen Universitätsnation
43 Pavel Kotau, Die Prager Universität und die *peregrinatio academica* der Bewohner des Großfürstentums Litauen in den Jahren 1385–1430
67 Jakub Zouhar, Persönlichkeit und Werk František Pubičkas S.I. (1722–1807) im Lichte der böhmischen Historiographie
99 Jiří Januška, Geschichte des Ungarischunterrichts und der ungarischen Philologie an den Universitäten in Tschechien
134 Milan Ducháček, Václav Chaloupecký und der Aufbau des historischen Seminars der Comenius-Universität

Autoři

Mgr. Vojtěch Čurda, Pedagogická fakulta FF UK

PhDr. Milan Ducháček, Ph.D., Lauderovy školy při Židovské obci v Praze

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., Praha

Mgr. Jiří Januška, Katedra středoevropských studií, FF UK Praha

Mgr. Pavel Kotau, Ústav českých dějin, FF UK Praha

Mgr. Tomáš Rataj, Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Milada Sekyrková, CSc., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Jiří Stočes, Ph.D., Katedra německého jazyka, PdF, Západočeská univerzita, Plzeň

doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Jakub Zouhar, Ph.D., Katedra pomocných věd historických a archivnictví, FF UHK

Personálie

DOCENT VILÉM HEROLD ZEMŘEL

Nejen česká filozofická medievistika či tento časopis utrpěly velkou ztrátu, ale celá medievistická obec. Ba vlastně celé akademické společenství přišlo o jednoho ze svých nejplatnějších členů. Nevědí-li to ti mladší, tož je jim třeba připomenout, že to byl on, kdo taktním, ale rozhodným způsobem byl u toho, když Akademie věd po roce 1989 přecházela do nového otevřeného demokratického režimu. A Vilém Herold, muž, kterého jsme znali jako osobu velké zdrženlivosti a introverze, se ukázal osobou, která se s mimořádnou vehemencí, leč s rozmyslem, ba přímo noblesou cele oddala tomuto úkolu. Ať už to bylo, když působil jako člen Prezidia ČSAV (1990–1993) či člen Předsednictva Akademické rady AV ČR (1993–2000), kdy byl zodpovědným za celou společenskovo vědnou oblast. A konečně, když v letech 2001–2005 vedl jako ředitel Filozofický ústav AV. Těžko vyjmenovat, za co vše mu vděčíme, snad stačí pro okruh medievistiky upozornit na jeho podíl na vzniku Centra pro medievistická studia či na obnově našeho Historického ústavu v Římě. On sám pak v řadě mezinárodních komisí či grémií (znovu) uváděl naši vědu do jí patřícího plnoprávného postavení. Ale i jinak se organizačně podílel na mnoha aktivitách: domácích (stačí upozornit na konferenci o sv. Anselmovi v r. 1993) či na jeho podíl na konferenci na Lateránské univerzitě v Římě o M. Janu Husovi (1999). Ale tyto aktivity nutně do značné míry překrývá čas a zapomnění, i když se Heroldovi dostávalo zaslouženého uznání jak zahraničního (např. francouzský rytířský Řád akademických palem) tak domácího (medaile Učené společnosti České republiky).

Jinak tomu je s jeho prací vědeckou, jejíž publikační výstupy zůstávají a nepochybně dlouho zůstanou živou součástí našeho i světového vědeckého usilování o lepší poznání dějin našeho myšlení. Heroldovo životní téma, totiž dějiny filozofie a teologie české rané reformace v nejširších konotacích, nutně předpokládá znalost mezinárodních souvislostí, zejména pokud šlo o filozofii německou a francouzskou.

Ale nejdřív je třeba vrátit se k některým datům Heroldova životního běhu. Narodil se 9. září 1933 v pohraničních Kraslicích, které jeho rodina po Mnichovu musela opustit. V Praze pak studoval gymnázium na Královských Vinohradech, kde maturoval v r. 1951. V témže roce byl přijat na studium archivnictví, kde ještě pod profesorem Václavem Vojtíškem zpracovával ve své diplomové práci nejstarší městskou soudní knihu města Loun, která patří k nejstarším v celých Čechách (založena v r. 1347). O tom, že se práce zdařila, svědčí její jen mírně zkrácené vydání (ve Sborníku archivních prací 21, 1961, s. 32–92). Městská problematika i první odborné zakotvení navazovaly na tuto tematiku. Dosvědčuje to i jeho archivářská práce v Archivu hlavního města Prahy, kde se „rozhlížel“ už za svých studií. Doktorát získal v r. 1968, kandidaturu věd pak o 14 let později (1982). To už ale byl řadu let

pracovníkem Filozofického ústavu AV, kde postupoval od odborného pracovníka oklikou přes knihovníka, kdy byl odstaven na vedlejší kolej, k pracovníku vědeckému. A už první knižní publikace ukázala, kam bude směřovat jeho celoživotní usilování, jež se jednoznačně zaostřilo na dějiny filozofického a teologického zázemí rané české reformace. Šlo o edici traktátu mistra Stanislava ze Znojma *De vero et falso* (1971, 233 stran), na což navázala edice tří synodálních řečí Milíče z Kroměříže, kterou připravil v r. 1974 spolu se svým pozdějším velmi úzkým spolupracovníkem Milanem Mrázem († 2010). V kandidátské práci z r. 1982 pak šlo o širše koncipované téma, totiž o spis Česká filozofie doby předhusitské a Wyclif, aby se posléze v r. 2000 habilitoval na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy prací *K historicko-filozofickým a teologickým aspektům českých duchovních dějin pozdního středověku a jejich evropskému kontextu*. A badatelskému okruhu, který je tu formulován, zůstal věrný po celý život, byť prospěl vědě i různými statěmi z obecné historie vrcholné či pozdně středověké filozofie. Nelze a ani není třeba citovat jeho nejvýznamnější studie, jejichž počet dosahuje osmdesátky, přesto je ale třeba ty nejdůležitější alespoň zmínit.

Heroldovou největší knihou se stala více než třisetstránková práce o Wyclifově vlivu na českou univerzitní inteligenci (*Pražská univerzita a Wyclif*, Praha 1985). Jde tu o téma, které od dob Johanna Losertha patří k nejožehavějším v této problematice, neboť jde zejména o Wyclifovu recepci Janem Husem, kterou Herold vysvětluje z dobových uzancí. A bylo by možno uvádět další stati, zejména také v cizích jazycích (především němčině) – a co je ještě důležitější, v prestižních zahraničních publikacích (za řadu dalších uvádím alespoň *Miscellanea mediaevalia* Thomas-Institutu univerzity v Kolíně nad Rýnem). Tu vzpomínám, jak byl Vilém Herold na těchto konferencích přijímán i jak jejich členové vyzvídali, co s ním je, když tam chyběl.

V jeho pracích defilují jak cizí, tak čeští protagonisté filozofických studií zejména lucemburské doby, ať šlo vedle již zmíněného Wyclifa o Alberta Saského, Viléma Occama či již zmíněného Alberta Velikého z těch cizích, nebo o Stanislava ze Znojma, Jeronýma Pražského, Jana Husa či Prokopa z Plzně, abych uvedl alespoň ty nejdůležitější z osobností domácích.

Poslední léta pak patřila velkému kolektivnímu dílu, jehož byl Vilém Herold nejen jedním z iniciátorů, ale i z klíčových autorů. Mám na mysli dva svazky druhého dílu práce, kterou naše literatura v protikladu k cizím ještě neměla, totiž dějiny politického myšlení (redakce spolu s Ivanem Müllerem a Alešem Havlíčkem): *Politické myšlení pozdního středověku a reformace*, Praha 2012. Na plných 160 stranách tu sleduje ideové kořeny české reformace a jejich vyústění v Husovi a husitství. Nejen proto, že se kniha objevila doslova několik málo měsíců před těžkým atakem Heroldovy nemoci, jehož opakování oslabený organismus už nemohl ustát, ale i jinak lze tuto jeho práci pokládat doslova za jeho odkaz přátelům i žákům. Zda ti budou moci některé jeho rozpracované stati, zejména pak edice, dovést ještě do konce, neumím povědět. Budiž to ale pro ně velkou výzvou.

Heroldovy osobnosti vzpomíná s hlubokou účastí i náš časopis. Patřil totiž k dlouholetým členům jeho redakční rady a s jeho pracemi se setkáváme i na jeho stránkách, i když méně často, než bychom si přáli. Ale je třeba říci, že Karlova univerzita mu vděčí za osvětlení řady stránek z její časné a také slavné historie. Že tak často činil na místech českému čtenáři odlehlých, je ovšem pro ni s velkým užitekem.

Vilém Herold zakončil svou pozemskou pouť 10. září roku 2012. O osm dní později se s ním v kostele sv. Tomáše na pražské Malé Straně rozloučila rodina, manželka, dva synové

a šest vnoučat, a ovšem i jeho četní přátelé i žáci. Ale ještě jednu větu je nutno závěrem připojit, neboť bez ní by unikl jeho význačný, ne-li rozhodující rys. Vilém Herold měl totiž zvláštní kouzlo osobnosti, jemuž bylo těžko odolat. Vypadá to banálně, ale kdo jej alespoň trochu blíže poznal, tato slova jistě potvrdí.

Ivan Hlaváček

Články

KARIÉRY PŘÍSLUŠNÍKŮ SASKÉHO NÁRODA PRAŽSKÉ PRÁVNICKÉ UNIVERZITY IMATRIKULOVANÝCH V LETECH 1386–1417

JIŘÍ STOČES

CAREERS OF MEMBERS OF THE SAXON NATION OF THE PRAGUE LAW UNIVERSITY MATRICULATED IN 1386–1417

The goal of this contribution is to add to previously published information pertaining to the careers of scholars registered in the Saxon nation of the medieval Prague law university. The author compares approximately same-sized groups of persons matriculated in 1372–1385, that is, at a time of basically sustained prosperity, and persons who registered during a substantially longer period of 1386–1417, when the frequency of matriculations to the Prague law university and its Saxon nation was marked by a steady decline. The main outcome of this research is a finding that this decline in student numbers had almost no detectable influence on the social exclusivity of juridical scholars or their considerable (and sometimes quite astonishing) social mobility.

Key words: Prague law university – Saxon university nation – prosopography – careers – social mobility – learned lawyers

Účelem této drobné studie, kterou by bylo možná příhodnější nazývat výzkumnou zprávou, je doplnit poznatky o kariérách učených právníků publikované nedávno v exkurzu monografie *Pražské univerzitní národy do roku 1409*.¹ Zatímco celková frekvence, geografický a sociální původ a univerzitní peregrinace byly zkoumány na celém souboru 1245 osob imatrikulovaných na pražskou juristickou univerzitu (tj. v letech 1372–1419) do jejího saského národa,² výzkum kariér byl s ohledem na podstatně větší náročnost realizován do-

¹ Jiří STOČES, *Pražské univerzitní národy do roku 1409*, Praha 2010, s. 177–231, zde zvláště s. 222–231. Z rozsáhlé literatury, která se zabývá problematikou kariér učených právníků ve střední Evropě pozdního středověku, zde jmenujme alespoň řadu studií Petera Morawa, jejichž reprezentativní výběr byl nedávno souhrnně publikován v knize Peter MORAW, *Gesammelte Beiträge zur Deutschen und Europäischen Universitätsgeschichte. Strukturen – Personen – Entwicklungen*, Leiden – Boston 2007 (Education and Society in the Middle Age and Renaissance 31), a monografii Robert GRAMSCH, *Erfurter Juristen im Spätmittelalter. Karrierenmuster und Tätigkeitsfelder einer gelehrten Elite des 14. und 15. Jahrhunderts*, Leiden – Boston 2003 (Education and Society in the Middle Age and Renaissance 17). Zájemce o detailnější bibliografickou informaci odkazují na svůj článek J. STOČES, *Hlavní směry současné historiografie středověkých univerzit. Přehled střeoevropské historické produkce po roce 1989 s důrazem na předhusitské pražské univerzity*, Český časopis historický 102, 2004, s. 342–371.

² Na základě dalšího detailního biografického výzkumu bylo mezitím toto číslo korigováno na 1246, neboť se ukázalo, že jeden případ, považovaný za dvojí zápis téže osoby, jím téměř jistě není. I tak se však jedná o číslo nižší, než uváděla dosavadní literatura, která zjevně dvojí zápisy nijak nezohlednila. Srov. např. Václav Vladivoj TOMEK, *O počtu studentů w učení Pražském we 14. století*, Časopis českého museum 20, 1846, s. 212–230, zde s. 217, jenž uvádí počet 1256 imatrikulovaných, či Heinz ZATSCHEK, *Studien zur Geschichte der Prager Universität bis 1409*, Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte 3, 1939, s. 81–128, zde s. 99, který jich

posud pouze na zhruba polovičním souboru osob zapsaných v právnické matrice³ do roku 1385 včetně. Nyní tedy doplňují výsledky získané prosopografickým zkoumáním zbylé části imatrikulovaných, počínaje rokem 1386. Stejně jako v předchozím případě jde pouze o výsledky průběžné, které budou dalším výzkumem upřesňovány. Ačkoli níže uvedená čísla budí dojem exaktnosti, je třeba je považovat za orientační, zejména pokud vyjadřují absolutní počty.

Zkoumaný prosopografický soubor čítá celkem 636 osob, které se do saského národa juristické univerzity v Praze⁴ zapsaly během 32 let od roku 1386 do roku 1417 včetně (z roku 1417 známe poslední imatrikulaci do saského národa⁵). Z toho vyplývá již první zásadní rozdíl oproti skupině předchozí, kterou představovalo 610 osob zapsaných během pouhých čtrnácti let (1372–1385).⁶ Obě zkoumané skupiny jsou co do počtu srovnatelné, ovšem první z nich pochází z relativně krátké doby, kdy počet imatrikulovaných v saském národě v zásadě neustále stoupal (výjimku představuje pouze propad v letech 1380–1381, způsobený bezesporu morovou epidemií⁷) a právě v roce 1385 dosáhl svého vrcholu. Naopak od roku 1386 dochází k postupnému poklesu počtu imatrikulací, přičemž výraznější propady (ve vztahu k počtu zapsaných v předchozím roce) pozorujeme hned v roce 1386, pak v roce 1390 a posléze po vydání Kutnohorského mandátu v roce 1409.⁸ Podobné schéma návštěvnosti mají i ostatní národy pražské právnické univerzity s dvěma zásadními odlišnostmi. Bavorský národ byl početně nejsilnější hned na počátku existence samostatné univerzity právníků v roce 1372 a vůbec v 70. letech 14. století, naopak národy polský a český mají svá maxima oproti saskému národu v čase trochu posunuta – až v roce 1389.⁹

napočítal (respektive jeho studentky Felizitas Kostka a Sophie Ganssmüller) 1260. V novějších publikacích se setkáváme vesměs pouze s celkovým počtem imatrikulovaných do všech univerzitních národů (např. Jiří KEJŘ, *Dějiny pražské právnické univerzity*, Praha 1995, s. 76 a 96; srov. též velmi zaokrouhlený počet in *Dějiny Univerzity Karlovy*, sv. I, 1347/1348–1622, red. Michal SVATOŠ, Praha 1995, s. 179), který však bude jistě rovněž zapotřebí v detailech korigovat směrem dolů, a to nejen v důsledku dvojích zápisů v rámci jednotlivých národů, ale i napříč jimi (srov. k tomu J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 141–142). Uvedená korekce celkového počtu imatrikulovaných do saského národa je ovšem z hlediska validity dosavadních statistických výpočtů zanedbatelná.

³ *Album seu Matricula facultatis iuridicae universitatis Pragensis ab anno 1372 usque ad annum 1418*, in: Monumenta Historica Universitatis Carolinae Pragensis, tomus II, pars I, Praegae 1834 (dále jen MUPr II/1), s. 1–217. Podrobnější popis a rozbor této (dnes ztracené) matriky a její edice viz J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 13–14 a 177–182.

⁴ K nutnosti rozlišovat národy třířádkové a právnické univerzity v předhusitské Praze viz opět J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 67–79, 80–98 a 139–157.

⁵ MUPr II/1, s. 159. Závěrečné fázi existence pražské juristické univerzity jsem se detailněji věnoval v příspěvku J. STOČES, *Die Prager Juristenuniversität nach 1409 – Agonie, Auslaufmodell oder die Suche nach einem neuen Anfang?*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále jen AUC-HUCP) 49/2, 2009, s. 65–70.

⁶ Tž, *Pražské univerzitní národy*, s. 222.

⁷ Srov. k tomu Eduard MAUR, *Morová epidemie roku 1380 v Čechách*, Historická demografie 10, 1986, s. 37–71.

⁸ J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 195. Propad v roce 1390 by bylo možné interpretovat jako důsledek vzniku dalších univerzit v Říši, přičemž pro saský národ by představovala konkurenci zejména významná škola v Erfurtu, která se de iure stala univerzitou až roku 1392, ale i univerzita v Kolíně nad Rýnem, ovšem k tomuto náhlému úbytku došlo také v národech ostatních a daleko nejmarkantnější byl v národě českém, kde klesl počet imatrikulovaných dočasně na pouhé dva scholáry. MUPr II/1, s. 43; viz též odkazy v následující poznámce.

⁹ Jana BOROVÍČKOVÁ – Magda SUKKARIOVÁ – Jiří STOČES, *Český, bavorský a polský univerzitní národ pražské juristické univerzity 1372–1418/19*, AUC-HUCP 33–34/1–2, 1993–1994 [2007], s. 59–75, zde s. 69, resp. starší a pouze v detailech odlišné grafy (kvůli pomnutí výše zmíněných dvojích zápisům) in: Rostislav ZELENÝ – Jaroslav KADLEC, *Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské*, AUC-HUCP 18/1, 1978, s. 61–106, zde s. 62.

Základní hypotéza, s níž bylo přistupováno k výzkumu kariér osob imatrikulovaných po roce 1386, předpokládala, že tak jako klesal zájem o studium na pražské juristické univerzitě, upadala také její prestiž a následně i její sociální exkluzivita, a to jak z hlediska imatrikulovaných osob, tak jejich kariér. Jinými slovy – škola ztrácející na své přitažlivosti již nedokázala „produkovat“ tolik významných osob jako v letech, kdy byla na vzestupu, respektive neumožňovala svým absolventům takový sociální vzestup jako doposud. Poměrně záhy se však ukázalo, že tato premisa rozhodně neplatí.¹⁰ Nižší předkládané výpočty, jakkoli jsou – jak bylo zdůrazněno výše – pouze průběžné a orientační, jednoznačně ukazují, že pražská juristická univerzita se sice ve sledovaném období zásadně zmenšila, ovšem její sociální exkluzivita zůstala ve všech ohledech zachována.

Jistý vliv na tyto závěry však měla skutečnost, že s každým desetiletím máme k dispozici obecně více dochovaných pramenů. V pozdním středověku razantně narůstala potřeba písemného zaznamenávání jednotlivých právních a úředních úkonů nejen v samotné církvi či na univerzitě, ale i u panovnických a šlechtických dvorů a zejména ve městech. Na druhou stranu ovšem s postupujícím časem naopak klesá míra zpřístupnění těchto pramenů formou edic. Zvláště citlivě postihuje prosopografický výzkum pražské juristické univerzity ukončení hned několika významných diplomatů k roku 1400.¹¹

Podrobněji zde rozepisovat excerpované prameny a literaturu je zřejmě zbytečné, stačí odkázat na publikovaný komentovaný soupis v již uvedené monografii,¹² pouze zde doplním několik mezitím vyšlých titulů, které bylo možné při přípravě biogramů ve větší či menší míře využívat. Z pramenů je na místě zmínit zejména dlouho očekávaný pátý díl edice *Repertorium Germanicum* (v celkem šesti svazcích),¹³ dále edici krakovské matriky,¹⁴ děkanskou knihu právnické fakulty ve Vídni¹⁵ a osmý svazek brunšvického městského diplomataře.¹⁶ Dodatečně je třeba připomenout i průběžně vycházející edici regist kolín-

¹⁰ Srov. některé již publikované sondy – vedle již zmíněné studie J. STOČES, *Die Prager Juristenuniversität nach 1409*, zejména Týž, *Die Prager Juristenuniversität als Begegnungs- und Kommunikationsstätte der zukünftigen Kirchenelite*, in: Eva Doležalová – Robert Šimůnek (Hgg.), *Ecclesia als Kommunikationsraum in Mitteleuropa (13.–16. Jahrhundert)*, München 2011 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 122), s. 237–259.

¹¹ Mám zde na mysli zejména *Meklenburgisches Urkundenbuch*, Bände I–XXV/B, Schwerin 1863–1977 (novější svazky pod názvem *Mecklenburgisches Urkundenbuch*); *Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden*, Bd. I–VII, Neumünster 1886–1980; Otto von HEINEMANN (Hg.), *Codex diplomaticus Anhaltinus*, Bd. I–VI, Dessau 1867–1883; resp. do roku 1406 dovedený diplomatář Hans SUDENDORF (Hg.), *Urkundenbuch zur Geschichte der Herzöge von Braunschweig und Lüneburg und ihrer Lande*, Bd. I–XI, Hannover 1859–1883. Kromě těchto zemských diplomatářů končí kolem roku 1400 též hojně využívané edice listin měst Lüneburg (Wilhelm Friedrich VOLGER /Hg./, *Urkundenbuch der Stadt Lüneburg*, naposledy Bd. III, 1387–1402, Lüneburg 1877), Osnabrück (Horst-Rüdiger JARCK /Hg./, *Urkundenbuch der Stadt Osnabrück 1301–1400*, Osnabrück 1989), Braunschweig (Josef DOLLE /Hg./, *Urkundenbuch der Stadt Braunschweig*, naposledy Bd. VIII/1–2, 1388–1400 samt Nachträgen, Hannover 2008) nebo biskupské kapituly v Hildesheimu (Hermann HOOGEWEG /Hg./, *Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim und seiner Bischöfe*, naposledy Theil VI, 1370–1398, Hannover 1911).

¹² J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 182–194.

¹³ Hermann DIENER – Brigide SCHWARZ (Hgg.), *Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation*, Bd. V, *Eugen VI.*, Teil 1 (3 svazky), Tübingen 2004, Teil 2, *Indices*, bearb. von Christoph SCHÖNER, Tübingen 2004.

¹⁴ Antoni GAŚIOROWSKI – Tomasz JUREK – Izabela SKIERSKA, *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508. Biblioteka Jagiellońska rkp.* 258, tom I–II, Kraków 2004.

¹⁵ Kurt MÜHLBERGER (Hg.), *Die Matrikel der Wiener Rechtswissenschaftlichen Fakultät – Matricula Facultatis Juristarum Studii Viennensis*, Bd. 1, 1402–1442, bearb. von Johannes SEIDL, Wien – München 2011 (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Reihe VI, Abt. 3, Bd. 1).

¹⁶ Viz pozn. 11.

ských arcibiskupů, která se oproti původnímu předpokladu ukázala být důležitá nejen pro výzkum kariér příslušníků bavorského národa na pražské právnické univerzitě, ale i saského.¹⁷ Zvláštní ocenění zasluhuje dánská zemská edice *Diplomatarium Danicum*, pokračující od 9. dílu 4. řady (tj. po roce 1400) již výlučně na internetu.¹⁸

Pokud jde o biograficky či prosopograficky zaměřenou literaturu, připomínám zde alespoň nové svazky řady *Germania Sacra*¹⁹ a dále několik podnětných prací mladší generace lipských historiků k dějinám zdejší univerzity.²⁰ Biografické údaje poskytuje i důkladná monografie Thomase Willicha zkoumající mechanismy obsazování kanovnických míst v arcibiskupské kapitule v Magdeburku.²¹ Na české straně jsem ocenil nové, korigované a především zásadním způsobem doplněné vydání díla Josefa Nuhlička o veřejných notářích.²²

Nyní již k samotným výsledkům zkoumání kariér scholárů zapsaných na pražskou juristickou univerzitu v letech 1386–1417. Bylo při něm postupováno analogicky s výše popsaným výzkumem imatrikulovaných do roku 1385, tudíž byly i jeho výsledky strukturovány stejným způsobem. Nejprve byly zkoumány úřady, s nimiž scholárové na pražskou juristickou univerzitu již přišli (graf 1).²³ V samotné matrice uvedlo 68 osob celkem 71 úřadů, mezi nimiž jednoznačně dominovali kanovníci (59 procent). K nim by bylo možné ještě přiřadit děkany jakožto volené představitele kapitul (4 procenta) a do jisté míry i arcijáhny

¹⁷ Norbert ANDERNACH (Hg.), *Die Regesten der Erzbischöfe von Köln im Mittelalter*, Bd. XI–XII (1.–2. Hälfte), Düsseldorf 1992–2001 (Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde 21/11–12).

¹⁸ <http://diplomatarium.dk>. Čtvrtá řada byla uzavřena dvanáctým svazkem, průběžně je však zpřístupňována i řada pátá, zatím bez definitivního řazení a číslování listin. Mimořádně na internetu lze listovat též listinami ostatních severských zemí. Srov. např. Claes GEJROT, *Diplomatics in Scandinavia*, Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 52, 2006, s. 493–504, zde zvláště s. 503–504.

¹⁹ Pro výzkum saského národa jsou důležité zejména svazky Christian POPP, *Das Stift St. Nikolaus in Stendal*, Berlin – New York 2007 (*Germania Sacra*, N. F. 49, Die Bistümer der Kirchenprovinz Mainz, Das Bistum Halberstadt, Bd. 1); Ulrich LÖER, *Das adlige Kanonissenstift St. Cyriakus zu Geseke*, Berlin – New York 2007 (*Germania Sacra*, N. F. 50, Die Bistümer der Kirchenprovinz Köln, Das Erzbistum Köln, Bd. 6).

²⁰ Marcus COTTIN, *Die Leipziger Universitätskanonikate an den Domkapiteln von Meißen, Merseburg und Naumburg sowie am Kollegiatstift Zeitz im Mittelalter (1413–1542). Rechtliche, wirtschaftliche und prosopographische Aspekte*, in: Detlef Döring (Hg.), *Universitätsgeschichte als Landesgeschichte. Die Universität Leipzig in ihren territorialgeschichtlichen Bezügen*, Leipzig 2007 (Beiträge zur Leipziger Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte A/4), s. 279–312; Beate KUSCHE, „Ego collegiatus“ – *Die Magisterkollegien an der Universität Leipzig von 1409 bis zur Einführung der Reformation 1539. Eine struktur- und personengeschichtliche Untersuchung*, Teilbd. I–II, Leipzig 2009 (Beiträge zur Leipziger Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte A/6); Marek WEJWODA, *Die Leipziger Juristenfakultät im 15. Jahrhundert. Vergleichende Studien zu Institution und Personal, fachlichem Profil und gesellschaftlicher Wirksamkeit*, Leipzig – Stuttgart 2012 (Quellen und Forschungen zur sächsischen Geschichte 34). Za zmínku v této souvislosti stojí i nově syntetické zpracování nejstarších dějin lipské univerzity, vydané u příležitosti 600. výročí jejího založení: Enno BÜNZ, *Gründung und Entfaltung. Die spätmittelalterliche Universität Leipzig 1409–1539*, in: *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009*, Bd. I, Spätes Mittelalter und Frühe Neuzeit 1409–1830/31, Leipzig 2009, s. 17–325.

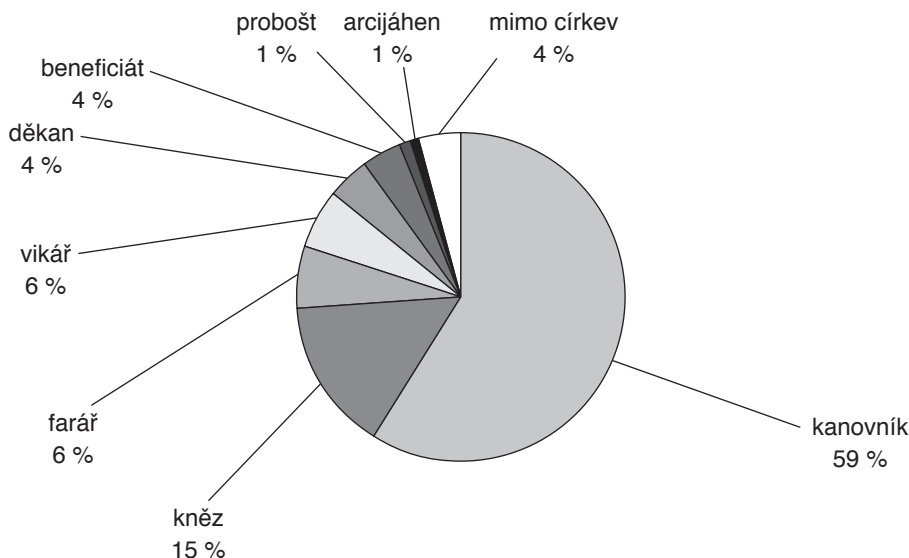
²¹ Thomas WILLICH, *Wege zur Pfründe. Die Besetzung der Magdeburger Domkanonikate zwischen ordentlicher Kollatur und päpstliche Provision 1295–1464*, Tübingen 2005 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 102).

²² Josef NUHLIČEK, *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských*, k vydání připravili a doplnili Ivan HLAVÁČEK a Markéta MARKOVÁ, Praha 2011.

²³ Stejně jako v předchozím výzkumu kariér osob imatrikulovaných do roku 1385 byly v grafu pro větší přehlednost spojeny některé úřady s podobným významem. Např. mezi vikáře jsou počítáni i oltářníci (*vicarius, vicarius perpetuus, altarista, rector altaris*), protože i v pramenech jsou občas tyto dva termíny zaměňovány. Podobně jsou jako faráři vedeni všichni s označením *plebanus, rector ecclesiae, rector parochialis*. Ke kanovníkům byli přiřazeni všichni označení jako *canonicus regularis* a *canonicus prebendatus*. Podobně byl třeba spojeny beneficiát s prebendářem apod.

(1 procento), kteří byli zpravidla rovněž jejich součástí. Druhou největší skupinu (ovšem oproti kanovníkům zhruba jen čtvrtinovou) představovali imatrikulovaní, označení pouze obecně stupněm svěcení jako kněží (*presbyter*) s patnáctiprocentním zastoupením.²⁴ O pomyslnou třetí příčku se dělili faráři a vikáři (po 6 procentech).

Pouze ve třech případech nejsou v matrice uvedeny úřady církevní, ale světské, dá-li se to tak vůbec nazvat, neboť se jednalo o dva sluhy (*famulus*, *servitor*) a jednoho studenta, který se imatrikuloval se svým učitelem.²⁵

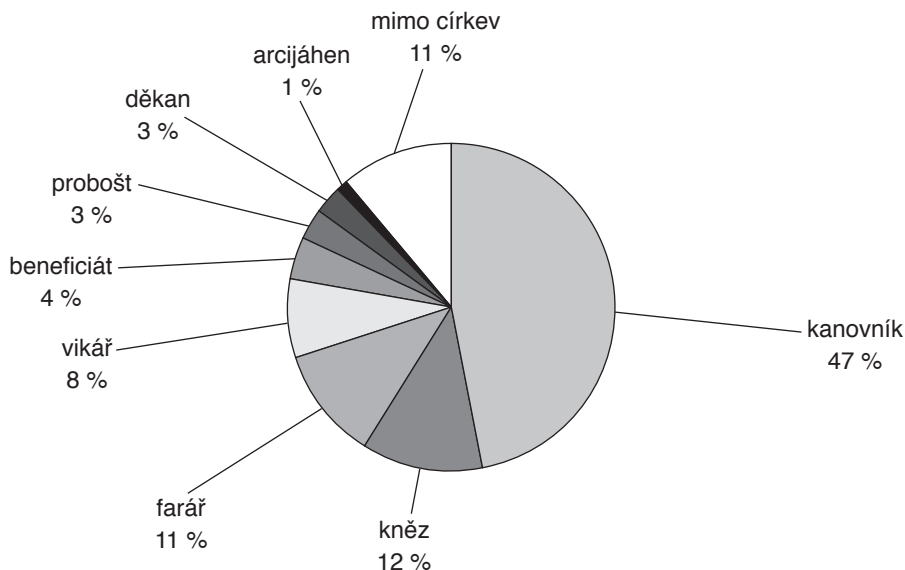
Graf 1 – Úřady uvedené v matrice

Stejně jako při výzkumu scholárů zapsaných do roku 1385 se ovšem ukázalo, že uvádění obročí v matrice nebylo pravidlem. Na základě dalšího pramenného výzkumu lze totiž doložit nejméně 110 úřadů u 83 osob, a to ještě 12 úřadů započítáno nebylo, neboť jejich držení příslušnou osobou není možné přesně datovat, případně není zcela jisté. Poněvadž se do matriky nezapisovala především nižší církevní obročí, vychází v relativním srovnání (graf 2) podíl kanovníků již jen na 47 procent (plus případně 3 procenta děkanů a jedno procento arcijáhnů), skupina kněží se „zmenšila“ na 12 procent, ovšem faráři a vikáři naopak relativně posílili (11 a 8 procent). Za zmínku ještě stojí, že na rozdíl od výzkumu imatrikulovaných do roku 1385 bylo nalezeno o něco méně kanovníků (přesně

²⁴ Je samozřejmě značně nepřesné hovořit o kněžích v souvislosti s držbou církevních úřadů či obročí, ovšem vzhledem k předchozím výzkumům a snaze podchytit osoby již nějak v církvi činné byli i kněží takto do výzkumu zahrnuti.

²⁵ MUPr II/1, s. 145, 147 a 149: *Johannes Storze de Grifenberg; Borchardus de Westerbiwende a Petrus de Strengis*.

pouze dvanáct), u nichž by tato skutečnost nebyla v matrice zmíněna, což lze snad přičíst důkladnějšímu vedení této úřední knihy. Jinak však jsou poměry jednotlivých úřadů v skupině do roku 1385 a po něm velmi podobné.²⁶

Graf 2 – Úřady zastávané před imatrikulací

Zastavme se ještě u úřadů mimo církev, i když toto zařazení je opět v jednotlivých případech možná diskutabilní. Vedle dvou sluhů a jednoho studenta, kteří byli v matrice výslovně takto zapsáni, se podařilo prokázat u čtyř dalších scholárů, že byli ještě před imatrikulací činní jako veřejní notáři, další tři jako kancelářský personál (kancléř, notář, písař), jeden jako vyslanec a jeden coby prokurátor. Při srovnání těchto výsledků s těmi, které se vztahovaly k osobám imatrikulovaným před rokem 1385,²⁷ tedy opět nenalzáme žádný podstatnější rozdíl.

Jestliže doposud uváděné skutečnosti se týkaly kariéry pražských juristických scholárů do jejich imatrikulace a vypovídaly tak zejména o atraktivitě a prestiži tohoto právníckého učiliště ve střední a severní Evropě, z hlediska zkoumání jeho sociálního potenciálu je zcela zásadní výzkum kariér jejich absolventů.²⁸ Toto kritérium se ostatně i v současné době stává naprosto zásadní při jakémkoli poměrování úspěšnosti vysokých škol. Dosavadním pramenným výzkumem bylo zjištěno u 276 osob 634 držeb nějakého úřadu. To znamená, že alespoň nějakou výpověď o kariéře jsme schopni učinit u 43 procent scholárů imatrikulovaných po roce 1385, což je o něco více, než ve skupině osob imatrikulovaných do tohoto roku (37 procent). Také počet úřadů je o něco málo vyšší (634 oproti 593), stejně

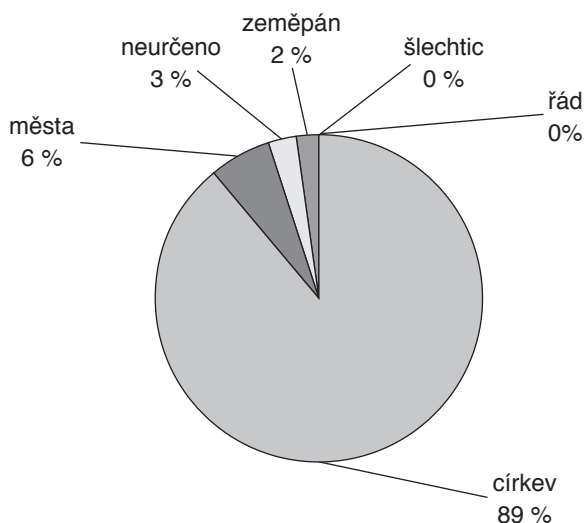
²⁶ Srov. J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 223–224.

²⁷ Tamtéž, s. 224.

²⁸ Absolventem se myslí jakýkoli bývalý student, nikoli pouze graduovaný, jak je to obecně vnímáno dnes.

jako průměrný počet úřadů připadajících na jednoho imatrikulaného (0,99 versus 0,97); naopak počet úřadů připadajících na jednoho scholára, o němž víme, že nějaký úřad držel, je trochu nižší (2,3 proti 2,6). Ani pokud jde o následné kariéry, není tudíž podstatnější rozdíl mezi skupinami scholárů imatrikulovaných do roku 1385 a po něm.²⁹

Vcelku nijak nepřekvapí, že naprostá většina úřadů zastávaných absolventy pražské právnické univerzity byla církevních (89 procent), šesti procenty byla zastoupena města a dvěma zeměpán (včetně zemských úřadů). Zcela marginální je zastoupení úřadů v gesci šlechty či církevních řádů, které je navíc logické připočíst k úřadům církevním. Tři procenta úřadů nelze jednoznačně přiřadit k žádné uvedené skupině (viz graf 3).

Graf 3 – Úřady absolventů, základní rozlišení

Srovnání s analogickým grafem úřadů získaných absolventy imatrikulovanými do roku 1385³⁰ dokládá předpokládané posílení úřadů zřizovaných městy, i když – upřímně řečeno – očekával jsem ho ještě o něco výraznější. Mírný nárůst je patrný i u neurčitelných úřadů. Naopak procentuální podíl zeměpanských úřadů zůstal stejný. Často zdůrazňované pronikání univerzitně vzdělaných právníků na panovnické dvory tak podle všeho nebylo jevem až tak masovým, alespoň z pohledu samotné univerzity. Je však možné, ba pravděpodobné, že k daleko intenzivnějšímu propojování univerzitních a dvorských elit docházelo na teprve nastupujících zemských univerzitách. Pražská juristická univerzita, hlásící se svou podobou samosprávě plně k boloňskému vzoru, byla totiž jejich zřetelným protipólem.³¹

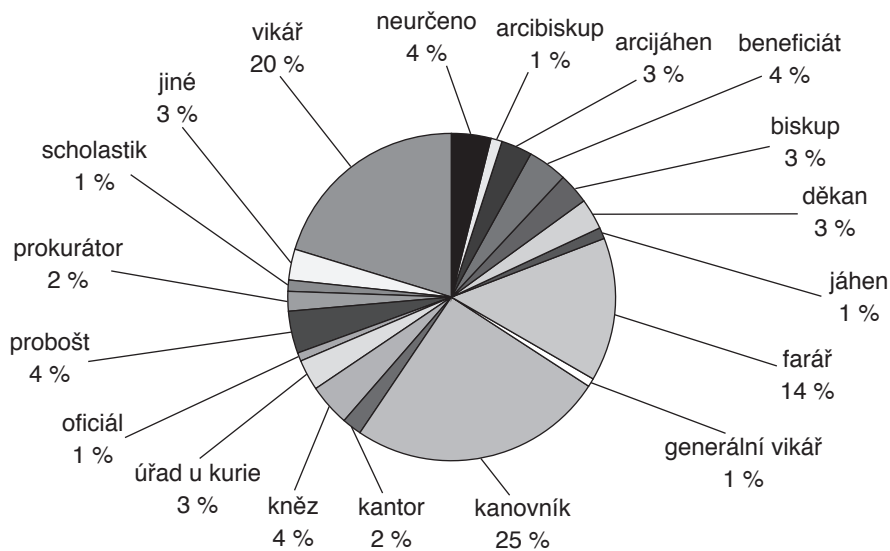
²⁹ Srov. J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 224 a 226.

³⁰ Tamtéž, s. 225.

³¹ Určitý metodický problém představuje v grafu naznačené minimální zastoupení řádových příslušníků, které do jisté míry neodpovídá realitě. Několik biskupských kapitul v severním Německu totiž přijalo v předchozích stoletích premonstrátskou řeholi (např. Brandenburg, Havelberg či Ratzeburg), pobaltské kapituly byly zase až

Mezi církevními úřady (graf 4) převládají opět kanovníci (25 procent), jejichž počet je možné navýšit o další zvláště zjišťované úřady v rámci kapitul (děkan, scholastik, kantor, arcijáhen) a také o více jak polovinu úřadů zahrnutých pro řídký výskyt do skupiny „jiné“ (celkem tedy zhruba 36 procent). Poté následují vikáři (20 procent) a faráři (14 procent). Celkově lze tedy konstatovat určitý relativní pokles počtu kanovníků a naopak nárůst vikářských a farářských obročí. Je však otázkou, zda tuto skutečnost lze interpretovat jako mírný pokles sociálního postavení absolventů pražské juristické univerzity, respektive jejího saského národa. Jsem přesvědčen, že nikoli. Nárůst počtu obročí s nižšími příjmy je totiž odrazem jednak vyššího stupně byrokratizace církevní správy, která dříve obsazování těchto míst v hojné míře písemně nefixovala, jednak celkového zvýšení úrovně vzdělanosti středních církevních „kádru“. Především je však třeba vzít v potaz skutečnost, že právě koncem 14. a na počátku 15. století dochází v důsledku zásadních proměn zbožnosti zejména v městském prostředí k mohutné vlně zakládání nových oltářů a vikářství; v této souvislosti je bezesporu oprávněná i úvaha o postupném zvyšování nároků na klérus ze strany držitelů patronátních práv.

Stejně jako při zkoumání kariér osob imatrikulovaných do roku 1385 stojí za to si povšimnout jmenovitě těch pražských juristických scholárů, kteří dosáhli na nejvyšší místa v církevní hierarchii – stali se arcibiskupy a biskupy (tab. 1 a 2). Jestliže ve skupině zapsaných do roku 1385 byli identifikováni čtyři pozdější arcibiskupové, pak mezi těmi, kteří na pražskou juristickou univerzitu dorazili po tomto roce, jich nalézáme pět. Jedním z nich – jak se podařilo nově prokázat – byl i pozdější pražský arcibiskup Konrád z Vechty.³²

Graf 4 – Církevní úřady absolventů

na výjimky ovládaný Řádem německých rytířů. Ve všech těchto případech byla příslušnost k řádu upozaděna; do uvedené kategorie tak byli započítáni pouze řeholníci (respektive jejich úřady) v kláštřech, komendách či kanoniích.

³² K tomu podrobněji a se všemi doklady Jiří Stočes, *Původ a studium bratří Konráda a Konstantina z Vechty*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 14, 2011, č. 2, s. 91–112.

Tabulka 1 – Seznam arcibiskupů

Rok imatr.	Jméno	Arcidiecéze	Od	Do
1388	Johannes Ambundii	Riga	1418	1424
1390	Conradus Puls de Vechta	Praha	1413	1431
1393	Henninghus de Scharpenberch	Riga	1424	1448
1397	Boldewinus de Wenden	Bremen	1435	1441
1412	Johannes Petri dictus Laxman, canonicus Roskildens.	Lund	1436	1443

Podobně stojí vedle čtrnácti pozdějších biskupů imatrikulovaných do roku 1385 do sasého národa pražské juristické univerzity dvanáct biskupů, kteří studovali kanonické právo v Praze po tomto roce. Je to sice o dva méně, navíc dva z nich (Jan Ambundii a Konrád z Vechty) byli již uváděni i mezi arcibiskupy, nicméně pořád je to po mém soudu srovnatelné, zvláště pokud bychom nepočítali osoby, ale jednotlivé episkopáty – těch drželi absolventi imatrikulovaní do roku 1385 šestnáct, zapsaní po tomto roce patnáct.

Tabulka 2 – Seznam biskupů

Rok imatr.	Jméno	Diecéze	Od	Do
1386	Bernardus Bulow de Glyn	Tartu	1410	1413
1388	Johannes Ambundii	Naumburg	1409	1409
1388	Johannes Ambundii	Chur	1416	1418
1390	Conradus Puls de Vechta	Verden	1400	1402
1390	Conradus Puls de Vechta	Olomouc	1409	1413
1390	Gosschalkus Schütte	Piltene (Curon. d.)	1405	1424
1391	Jacobus Kanuty de Rosthildis	Bergen	1401	1407
1391	Jacobus Kanuty de Rosthildis	Oslo	1407	1420
1394	Johannes Schütte	Kuressaare (Osil. d.)	1432	1438
1397	Petrus de Girna, canonicus eccl. Strengenens.	Strängnäs	1401	1408
1404	Olaaus Jacobi de Roskildis	Västerås	1421	1442
1404	Bartholomeus Savigerwe	Tartu	1441	1459
1405	Hinricus Ixkul	Tallinn	1419	1456
1407	Ingewaldus Ingeldi, prebendatus eccl. Arosiens.	Västerås	1414	1414
1408	Stephannus Doleatoris de Brandenburgis	Brandenburg	1421	1459

Podobné vyhodnocení kariér v městském a zemském, respektive dvorském prostředí bohužel není dost dobře možné, neboť jde o velmi různorodou směs různých úřadů, jejichž terminologie se nejednou teprve vytvářela a usazovala. Alespoň tedy velmi rámcově konstatujeme, že mezi 37 doklady o městském „úřadu“ převažují zmínky o tom, že dotyčný byl měšťanem daného města (16). Dále sem patří sedm doložených konšelů a zbytek představují úřady nějak spojené s městskou kanceláří (několik typů písařů, notář, sekretář apod.), prokurátoři, zplnomocněnci, soudci či syndikové. Ještě komplikovanější

je to u úřadů zemských a zeměpanských, kde se jen zcela výjimečně vyskytují dvě stejná označení nějaké funkce (*cancellarius*). Navíc většina pramenných zmínek je ve středověké dolní němčině.

Konečně se krátce zaměříme na kariéru univerzitní, která se samozřejmě týkala poměrně omezené skupiny osob, jež navíc zahrnuje v hojném počtu i ty, kteří se sice imatrikulovali na pražskou juristickou univerzitu, ovšem jinak jsou z hlediska svých odborných zájmů či výuky spjati výlučně s artistickou nebo ještě jinou fakultou. Mezi ty, kteří již při vstupu do korporace pražských právníků měli nějaké zkušenosti s výukou či univerzitní správou, patří pouhých sedm mužů. Čtyři z nich působili předtím na artistické fakultě v Praze, pátý ve Vídni, šestý v Paříži a v posledním případě víme pouze to, že dotyčný vyučoval kdesi v zahraničí církevní právo.

Univerzitní působení po ukončení studia na juristické univerzitě v Praze je výrazně častější; doloženo je celkem 112 univerzitních úřadů. Nejvíce funkcí získali zdejší absolventi podle očekávání opět na pražské artistické fakultě (53, tj. téměř 49 procent). Následuje – opět zcela logicky – 36 funkcí zastávaných v Lipsku (plných 31 z nich se týká opět artistické fakulty a u pěti zbývajících fakultu neznáme). Jak je zřejmé z tabulky 3, následují funkce na univerzitách v Rostocku, Bologni a Vídni. Velmi zarážející je jediné univerzitní působení v Erfurtu, což bude zapotřebí ještě prověřit. Konečně je na místě zmínit šest rektorů pražské právnické univerzity, vzešlých v uvedeném časovém horizontu ze saského univerzitního národa.

Tabulka 3 – Univerzitní působení po imatrikulaci

Místo	Fakulta	Počet
Praha	art	53
Leipzig	art	31
Rostock		8
Praha	jur	6
Leipzig		5
Bologna	jur	4
Wien	art	3
Rostock	art	1
Erfurt		1

Ze srovnání těchto výsledků s těmi, které vyplynuly ze zkoumání příslušníků saského národa imatrikulovaných do roku 1385,³³ je zcela evidentní, že zatímco počet vykonávaných univerzitních funkcí před vstupem na juristickou univerzitu byl u osob zapsaných po roce 1385 ještě menší, než v předchozím období (12 : 7), pokud šlo o funkce časově následné, byl naopak výrazně větší (74 : 112). Je to však dáno především secesí do Lipska po vydání Kutnohorského mandátu v roce 1409, kde je doloženo – jak již bylo uvedeno výše – plných 36 úřadů, které obsadili bývalí pražští juristé (drtivá většina z nich byla zároveň artisty).

³³ J. STOČES, *Pražské univerzitní národy*, s. 230.

Uvedené statistické výpočty, zejména ve svém relativním vyjádření,³⁴ nás tak opravňují k závěru, který byl předeslán již v úvodu tohoto příspěvku, totiž že ani v letech 1386–1417, kdy postupně klesal zájem o studium na pražské právnické univerzitě, nelze hovořit – snad s výjimkou necelého posledního desetiletí – o úpadku její sociální prestiže v rámci střední a (ještě zřetelněji) severní Evropy. Mezi frekvencí univerzity a její sociální exkluzivitou, respektive potenciální sociální mobilitou jejích příslušníků podle všeho neexistuje vztah přímé úměrnosti.

I při jednoznačnosti tohoto tvrzení budiž zároveň znovu zdůrazněno, že uvedené výsledky zkoumání kariér pražských juristů nelze považovat za definitivní. Rovněž se počítá s jejich další, detailnější analýzou. Nabízí se možnost zkoumat zastoupení bývalých pražských scholárů v jednotlivých diecézích, kapitulách, městech apod. Zrovna tak vnímám jako důležité sledovat vzájemné kontakty jednotlivých scholárů, případně utváření specifických sociálních sítí mezi dřívějšími „spolužáky“.³⁵ Zvláštní pozornost si přitom zaslouží kariéry studentů imatrikulovaných jako *pauperes*³⁶ či naopak s platbou za *scamna nobilium*. Zodpovězení těchto a dalších otázek si však ještě vyžádá nějaký čas. Snad by mohly být publikovány jako doprovodná studie k připravovanému biografickému repertoriu saského národa pražské juristické univerzity. Bez možnosti ověřit si uvedené skutečnosti na konkrétních osobách a jejich biogramech s přesnými odkazy na jednotlivé pramenné zmínky je totiž po mém soudu jakákoli prosopografie neprůkazná.³⁷ Ostatně proto také předkládám uvedené průběžné výsledky odborné veřejnosti pouze ve formě stručné zprávy, jako první informaci o uskutečněném výzkumu, zdůrazňující základní poměry, tendence a parametry, které již další zkoumání s největší pravděpodobností nezmění. I tak jde, myslím, o poznatky kvalitativně nové, které rozšiřují a zpřesňují naši představu o středověké pražské právnické univerzitě jakožto specifické „nadhárodní“ korporaci.³⁸

³⁴ U jakýchkoliv absolutních čísel je třeba mít na paměti kromě již zmiňované nejistoty ohledně jejich konečné hodnoty také skutečnost, že množství imatrikulací z let 1386–1417, ačkoli je početně srovnatelné s imatrikulacemi z let 1372–1385, je rozloženo do téměř dvojnásobného časového intervalu.

³⁵ Srov. např. nedávné studie Robert GRAMSCH, *Der Schülerkreis des Konrad von Dryburg. Ein westfälisches Gelehrtennetzwerk in Erfurt, Rostock und Lübeck im 15. Jahrhundert*, Jahrbuch für Erfurter Geschichte 3, 2008, s. 39–63; Týž, „Seilschaften“ von universitätsgebildeten Klerikern im deutschen Spätmittelalter – Beziehungsförmern, Netzwerkstrukturen, Wirkungsweisen, in: Gerhard Krieger (Hg.), *Verwandschaft, Freundschaft, Bruderschaft. Soziale Lebens- und Kommunikationsformen im Mittelalter*, Berlin 2009, s. 176–188.

³⁶ O jistou sondu do této problematiky jsem se pokusil ve studii Jiří STOČES, *K otázce sociální mobility chudých studentů středověké pražské právnické univerzity. Několik příkladů ze saského univerzitního národa*, in: Pavel Krafl (ed.), *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV*, Praha 2008 (Opera Instituti historici Pragae, series C – Miscellanea 19), s. 459–467.

³⁷ Viz moji kritickou metodologickou úvahu Jiří STOČES, *Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět*, Český časopis historický 110/3–4, 2012, s. 766–776; v německé jazykové mutaci tamtéž, s. 777–789.

³⁸ Studie je součástí řešení postdoktorského projektu GA ČR č. 404/09/P052 „Biografie a prosopografie saského národa pražské právnické univerzity 1372–1419“. Za pomoc při zpracování jednotlivých dotazů v databázi děkuji kolegyni Janě Synovcové Borovičkové.

Karrieren der in den Jahren 1386–1417 an der Juristenuniversität Prag immatrikulierten Angehörigen der sächsischen Universitätsnation

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel dieser bescheidenen Studie oder vielmehr dieses Forschungsberichtes ist es, unsere Kenntnisse über die Berufslaufbahn gelehrter Juristen, die wir in der Monographie *Pražské univerzitní národy do roku 1409* (Die Prager Universitätsnationen bis 1409) in einem Exkurs publiziert hatten, zu vervollständigen. Während die Gesamtfrequentierung, die geographische und soziale Herkunft und die universitäre Peregrination anhand sämtlicher in die sächsische Nation der Prager Juristenuniversität für die Jahre 1372–1419 eingeschriebenen Personen untersucht wurde, ist die Untersuchung der Berufskarrieren bislang lediglich an etwa der Hälfte der bis 1385 immatrikulierten Personen vorgenommen worden, und zwar wegen wesentlich höherer Anforderungen, die sich hieraus ergaben. Die Ergebnisse prosopographischer Untersuchungen des noch ausstehenden immatrikulierten Personenkreises werden zur Zeit vom Verf. ergänzt. Wie schon im vorausgegangenen Fall handelt es sich auch hier lediglich um vorläufige Ergebnisse, die noch einer Präzisierung durch weitere Untersuchungen bedürfen.

Der untersuchte prosopographische Datensatz zählt insgesamt 636 Personen, die sich im Verlauf von insgesamt 32 Jahren von 1386 bis einschließlich 1417 in die sächsische Universitätsnation der Juristenuniversität in Prag einschrieben (aus dem Jahre 1417 kennen wir die letzten Einschreibungen in diese Nation). Die vor diesem Immatrikulationszeitraum liegende Personengruppe umfasste 610 Personen, die sich im Laufe von nur vierzehn Jahren (1372–1385) immatrikuliert hatten. Beide untersuchten Personengruppen sind also hinsichtlich ihrer Zahl vergleichbar, allerdings stammt die Zahl der ersteren aus einer relativ kurzen Zeitspanne, als die Zahl der in die sächsische Universitätsnation Immatrikulierten im Prinzip ständig stieg und gerade 1385 ihren Höhepunkt erreichte. Demgegenüber ist die zweite Personengruppe durch ein allmähliches zwischenjährliches Absinken der Immatrikulationszahlen charakterisiert.

Die grundlegende Hypothese, wonach ein Rückgang des Studieninteresses an der Prager Juristenuniversität auch von einer Schmälerung ihres Prestiges begleitet wird, hat sich prinzipiell freilich nicht bestätigt. Zwar verkleinerte sich die Juristenuniversität in dem Untersuchungszeitraum spürbar – zumindest hinsichtlich ihrer stärksten Universitätsnation –, doch blieb ihre soziale Exklusivität in jeder Hinsicht erhalten. Bis zu ihrem Erlöschen ermöglichte sie ihren Scholaren im wesentlichen einen oftmals deutlichen sozialen Aufstieg, was sich wohl am besten an der Besetzung von fünf Erzbischofs- und fünfzehn Bischofsstühlen gerade durch Absolventen der Juristenuniversität illustrieren lässt. Ein gewisser Einfluss auf diese Schlussfolgerung verdankt sich sicherlich dem Umstand, dass mit jedem Jahrzehnt allgemein mehr Quellen erhalten sind, denn in der spätmittelalterlichen Gesellschaft stieg der Bedarf an schriftlicher Aufzeichnung der einzelnen Rechts- und Amtshandlungen rasant an, und zwar nicht nur in der Kirche selbst oder an der Universität, sondern auch an den Herrscher- und Adelshöfen und besonders in den Städten. Andererseits aber sank mit fortschreitender Zeit das Maß an zugänglichen Quelleneditionen, mit denen der Verf. bei seinen Untersuchungen arbeitete.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

PRAŽSKÉ OBECNÉ UČENÍ A *PEREGRINATIO ACADEMICA* OBYVATEL VELKOKNÍŽECTVÍ LITEVSKÉHO V LETECH 1385–1430

PAVEL KOTAU

THE PRAGUE UNIVERSITY AND *PEREGRINATIO ACADEMICA* OF INHABITANTS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN 1385–1430

This article treats the role of Prague universities in the academic peregrination of inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania in 1385–1430. A summary and evaluation of information from university sources is complemented by a reconstruction of situation at the site of origin of the peregrination, pertaining in particular to the development of a network of Catholic churches and schools, analysis of foundation activity in the academic sphere connected with the Christianisation of Lithuania, and an overview of the career of the Prague graduate Mathew of Vilnius.

Key words: Grand Duchy of Lithuania – the Prague University – academic peregrination – Krakow – Christianisation – Mathew of Vilnius

Roku 1385 přijal litevský velkokníže Jagello nabídku polské koruny. Tato událost měla za následek vznik polsko-litevské unie, a velkoknížectví litevské se tak začlenilo do okruhu latinského světa. A právě od konce 14. století se na evropských univerzitách objevují studenti ze zemí velkoknížectví. Praha se stala prvním univerzitním městem, kam zamířili obyvatelé litevského státu na cestě za vzděláním. Tento článek vznikl ze snahy o komplexní popis pobytu litevských studentů v Praze.¹ Jak se však ukázalo, je přitom nutné zohlednit situaci na jiných univerzitách, především v Krakově. Vyplývalo to jednak z nutnosti vypořádat se s nedostatkem univerzitních pramenů v Praze, jednak ze skutečnosti, že některé jevy, jako například založení litevské koleje, je lepší sledovat v kontextu podobné činnosti v Krakově. Proto se téma rozšířilo a článek pojednává celkově o *peregrinatio academica* obyvatel velkoknížectví litevského, jež se dotkla univerzit v Praze, Krakově a Lipsku. Časové období bylo zvoleno s ohledem na to, že léta 1385–1430, tj. doba vlády Vladislava II. Jagella (1385–1434) a velkoknížete Vitolda (1392–1430), tvoří jedno specifické období politických a kulturních dějin zemí velkoknížectví litevského.

¹ Je třeba podotknout, že v období, které článek sleduje, se význam pojmů „Litva“ a „litevský“, příp. „Litevec“ poněkud lišil od toho dnešního. Název „Litva“ mohl v užším smyslu slova označovat území historické Litvy, tj. východ dnešní Litevské republiky a severozápad dnešního Běloruska, a v širším smyslu celé území velkoknížectví litevského. Tím pádem „litevský“ mohlo mít význam etnický, jenž se vztahoval k baltskému kmenu, regionálně vázaný k Litvě v úzkém smyslu slova, nebo státní vztahující se k celému velkoknížectví. V přítomném textu se tyto pojmy vztahují většinou k celému území velkoknížectví litevského. „Litva“ má význam regionální tam, kde je užito spojení Litva a Rus, a etnický, když se mluví o Litevcích a Rusinech.

Při popisu akademické peregrinace z velkoknížectví je nutné nejprve zohlednit podmínky, za kterých tento proces probíhal. Na prvním místě stojí vývoj sítě latinských kostelů a škol na litevském území a na druhém organizační aktivita jistého okruhu osob v Krakově, spojená s litevskými studenty. Další část článku je věnována počtu, frekvenci a regionálnímu původu studentů z velkoknížectví litevského na univerzitách v Praze a Krakově, přičemž v případě Prahy se jedná o shrnutí veškerých údajů o pobytu studentů, jež se v pramenech a literatuře vyskytují, ale doposud nebyly systematizovány. V případě Krakova se jedná o statistickou analýzu na základě nové edice nejstarší knihy krakovské matriky. Nakonec se autor pokusil nastínit roli, jakou mohlo hrát univerzitní vzdělání ve velkoknížectví na příkladu kariéry absolventa pražské artistické fakulty Matěje z Vilna.²

Literatura věnovaná univerzitním studiím obyvatelstva velkoknížectví litevského není nijak rozsáhlá. Antoni Karbowski zahrnul litevské studenty do pátrání po Polácích na evropských univerzitách ve svém životním díle *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*.³ Jan Fijałek vyjmenoval studenty z velkoknížectví, kteří se objevili na univerzitě v sídelním městě polských králů v pojednání o vlivu krakovské univerzity na christianizaci Litvy.⁴ Studentům z Běloruska, a tudíž z území velkoknížectví litevského, kteří pobývali v Praze v 15. století, věnoval svůj příspěvek Ihnat Dvarčanin, běloruský politický činitel, literární vědec a básník, jenž v letech 1921–1925 vystudoval pražskou filozofickou fakultu.⁵ Ovšem došel ke zcela chybným závěrům v důsledku špatné obeznámenosti s latinskou topografií. Běloruský historik Henadz Halečanka provedl statistický rozbor z hlediska počtu a regionálního i sociálního původu studentů z území dnešního Běloruska a Litvy, tj. jen části tehdejšího velkoknížectví, zapsaných na univerzitě v Krakově v 15.–16. století na základě starší edice matriky krakovské univerzity.⁶ Chryscina Zawodzińska a Michal Svatoš jsou autory příspěvků věnujících se „Litevské“ koleji v Praze.⁷

Jak již bylo zmíněno, velkoknížectví litevské se vyznačovalo tím, že na jeho území nebylo západní křesťanství ani jedinou ani největší konfesí. Kontakt s latinskou kulturou a vzdělaností tu nebyl všudypřítomný a samozřejmý. Přehled vývoje infrastruktury západokřesťanské (latinské) církve pomůže ukázat ty oblasti velkoknížectví litevského, kde se tento kontakt mohl uskutečňovat a kde byl nejintenzivnější, a tím určit možné výchozí oblasti akademické peregrinace. Vznik a vývoj struktur latinské církve je osvětlen v pracích

² V české literatuře neexistuje ustálený úzus psaní geografických názvů z oblasti velkoknížectví litevského. V závislosti na literatuře, z níž autoři čerpali, se používá buď varianta slovanská, většinou polská, někdy ale i běloruská, nebo litevská (Vilno, Vilnius). V tomto textu se příkláním k variantě slovanské především proto, že se jí používá v dobových pramenech. Ovšem při první zmínce lokality uvádím v závorce i dnešní název v litevštině.

³ Antoni KARBOWIAK, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce*, II–III, Petersburg etc. 1903–1923.

⁴ Jan FIJAŁEK, *Uchrześcijanie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, in: *Polska i Litwa w dziejowem stosunku*, Warszawa etc. 1914, s. 1–333.

⁵ Ihnat DVARČANIN, *Bělarusy na Praskim Univerzitetě*, in: *Zapisy Belaruskaha Instytutu Navuki i Mastactva* 2/2, New York 1953, s. 65–67.

⁶ Henadz HALEČANKA, *Studenty Velikogo kniažestva Litovskogo v Krakovskom universitetě XV–XVI vv.*, in: B. A. Rybakov (ed.), *Kulturnyje svjazi narodov Vostočnoj Evropy. Problemy vzaimootnošenij Polši, Ukrainy, Bělorussiji i Litvy v epochu vozrožděnjaja*, Moskva 1976, s. 228–249.

⁷ Chryscina ZAWODZIŃSKA, *Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze i jego pierwszy statut*, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace historyczne* 9, 1962, s. 19–38; Michal SVATOŠ, *Litevská kolej pražské univerzity 1397–1622*, in: J. Petr – L. Řeháček (edd.), *Praha – Vilnius*, Praha 1980, s. 19–32.

Jerzy Ochmańskiego, Grzegorza Blaszczyka a Tadeusze Trajdose, kterých bylo použito pro sestavení krátkého nástinu vývoje v letech 1385–1430.⁸

Infrastrukturu latinské církve ve velkoknížectví litevském tvořily tři typy objektů. Nejstarší byly kostely sloužící německým kupcům v městech, jež vedla intenzivní obchod s Baltem. Další typ představovaly konventy dominikánů a františkánů, které vznikly na území velkoknížectví ještě před tím, než se západní křesťanství stalo konfesí panovníka. Nakonec třetí typ tvořily farní kostely čtyř diecézí, jež vznikly na území velkoknížectví ve 14.–15. století. Každá diecéze měla svá specifika vyplývající především z etnické a konfesní skladby obyvatelstva jednotlivých regionů a katolictví mělo v každé z nich poněkud odlišný charakter a rozmach.

Nejstarší diecézí bylo biskupství kyjevské, vzešlé z aktivity dominikánů již ve 13. století a v následujícím století obnovené. Formálně bylo nejrozsáhlejší, neboť k němu patřila kyjevská země, jež se stala součástí velkoknížectví po vítězství nad Tatary v roce 1362, a území na východ od řeky Dněpr získaná ve druhé polovině 14. a počátkem 15. století. Obyvatelstvo této diecéze bylo vesměs pravoslavné, katolictví tu nemělo skoro žádnou oporu. Proto biskupství postrádalo farní síť: kromě katedrálního kostela v Kyjevě je doložen jenom jeden farní kostel v odlehleém Smolensku, který využívali němečtí kupci.⁹

Katolická diecéze na Volyni vznikla roku 1375 ve Vladimíru Volynském. V roce 1428 se sídlo diecéze přesunulo do Lucku a pod její jurisdikci připadla brestská země a Podlesí (polsky Podlasie, historický region na východě dnešního Polska). Volyň tvořila součást panství Danily Haličského, které bylo po oslabení tatarskými nájezdy na konci 13. století rozděleno mezi polské království a litevská knížata. Halič se Lvovem připadla Polsku a na Volyni od první poloviny 14. století vládl kníže litevského původu Lubart, který byl vazalem litevského velkoknížete. Po Lubartově smrti přešla Volyň jakožto odumřel přímo do rukou Jagella jako polského krále. Roku 1392 se vládcem Volyně stal velkokníže litevský Vitold. Brestská země se připojila k Litvě roku 1319 a Podlesí, původně území baltského kmene Jatvjagů, obsazené v 13. století turovo-pinským knížectvím, patřilo k Litvě od dvacátých let 14. století. Na Volyni byly katolické farnosti jen ve třech městech, Vladimíru, Lucku a Ostrogu, a sloužily především Polákům a Němcům. Nehledě na konverzi několika šlechtických volyňských rodin ke katolictví, zůstávala tato oblast ve většině pravoslavnou. Na Podlesí se díky kolonizaci země přistěhovalci z Mazovska vytvořila před rokem 1430 ve srovnání s Volyní poměrně solidní farní síť. Roku 1434 tu existovalo 17 farních kostelů, většinou v polských osadách. Brest byl důležitým městem na cestě z Krakova na Litvu a značnou část jeho obyvatelstva tvořili Němci a Poláci. Farní kostel tu byl založen roku 1389. V okolí Brestu vznikly během prvních desetiletí 15. století ještě dvě fary, a tak kolem roku 1430 máme v diecézi doloženo celkem 23 farností, jejichž rozmístění však bylo značně nerovnoměrné.¹⁰ Vladimírská a kyjevská diecéze spadaly pod Lvovskou metropolí.

Diecéze s centrem v hlavním městě velkoknížectví litevského Vilně (litevsky Vilnius) byla zřízena roku 1387 Vladislavem II. Jagellem po jeho vlastním křtu a následném obrá-

⁸ Jerzy OCHMAŃSKI, *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu*, Poznań 1972; Tadeusz TRAJDOS, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagielly (1386–1434)*, I, Wrocław 1983; Grzegorz BLASZCZYK, *Diecezja żmudzka od XV wieku do początku XVII. Ustroj*, Poznań 1993.

⁹ T. TRAJDOS, *Kościół katolicki*, s. 38–62.

¹⁰ Tamtéž, s. 74–108.

cení pohanských Litevců. Diecéze zahrnovala území dnešního východu Litevské republiky a skoro celého Běloruska bez Brestské země na jihovýchodě. Tady se nacházelo státotvorné jádro litevského státu, jenž vznikl v zóně balto-slovanských kontaktů kolem řeky Němen. Ostatní země se staly součástí knížectví před polovinou 14. stol. V Polocku a Vitěbsku jsou doloženy kostelíky německých obchodníků z 13. a první poloviny 14. století,¹¹ v hlavním městě ještě pohanské Litvy měli Němci k užívání kostel již před 80. lety 14. století. Během 14. století založili františkáni konventy v Navagrudku, Ašmjanach a Lidě.¹² Vývoj farní sítě se započal roku 1387, kdy bylo založeno prvních sedm far, a k roku 1400 přibýlo dalších sedm. V roce 1430 je ve vilenské diecézi doloženo 27 farností.¹³

Žemajtsko je historickou zemí na západě dnešní Litevské republiky. Na konci 14. a počátkem 15. století byla tato země předmětem sporů mezi řádem německých rytířů a velkoknížectvím. V době uzavření litevsko-polské unie a založení biskupství ve Vilně měli Žemajtsko pod kontrolou němečtí rytíři, takže první christianizační aktivity Jagella v posledním desetiletí 14. století se tohoto území netýkaly. Od roku 1411 Žemajtsko patřilo Vitoldovi, ovšem jen doživotně. Natrvalo byla tato země připojena k velkoknížectví až v roce 1422. Založení žemajtské diecéze s centrem v městě Medniky (litevsky Varniai) bylo zvláštní tím, že nové biskupství zřídil kostnický koncil, což je jedinečný případ. V období 1417–1430 vzniklo na území diecéze jenom sedm farností.¹⁴

Celkově tvořily infrastrukturu katolické církve na obrovském území velkoknížectví litevského čtyři diecéze s přibližně 60 kostely a několika konventy mužských řádů. Latinské školy jsou na rozdíl od farností málo zachyceny v pramenech. Předpokládá se, že existovaly školy při sídlech biskupů. Ovšem v pramenech z období 1385–1430 je doložena jenom katedrální škola ve Vilně. Škola v Mednikách je zmíněna až roku 1468, o školách v Lucku, Vladimíru a Kyjevě prameny mlčí. Podle nepřímých svědectví existovala v roce 1409 škola v Nových Trokách (litevsky Trakai), městečku nedaleko Vilna, kde vznikl benediktinský klášter.¹⁵ Jak je vidět, infrastruktura latinské církve se začínala teprve vyvíjet a zdaleka nedosáhla úrovně jiných katolických zemí. Síť kostelů nebyla rovnoměrná, jako oblast s nejhustší západokřesťanskou infrastrukturou je možné označit území kolem hlavního litevského města Vilna.

Specifickým jevem, který doprovázel akademickou peregrinaci z velkoknížectví litevského, byla nadační aktivita spojená s univerzitním prostředím, jež měla podpořit rozšiřování katolictví na území litevského státu. Šíření katolické víry na Litvě bylo uvedeno jako hlavní účel založení koleje královny Hedviky v Praze roku 1397, tzv. bursy chudých v Krakově v roce 1409, a také obnovení univerzity v Krakově v roce 1400. Bude užitečné podívat se, jak byla v dokumentech, spojených s těmito nadacemi, formulována idea o přínosu univerzitní vzdělanosti k christianizační misii mezi čerstvě pokřtěnými pohany.

K fundaci koleje v Praze se vztahují dvě listiny z roku 1397. V prvním dokumentu z 20. července povoluje český král Václav IV., aby byl za prostředky polské královny za-

¹¹ Tamtéž, s. 28–30.

¹² Ljudmila KARNILAVA, *Francyskancy*, in: *Vjalikaje knjastva Litouskae*. Encyklopedyja u dvuch tamach, t. 2, Minsk 2006, s. 705–706.

¹³ J. OCHMAŃSKI, *Biskupstwo wileńskie*, s. 60.

¹⁴ G. BLASZCZYK, *Diecezja żmudska*, s. 107.

¹⁵ J. OCHMAŃSKI, *Najdawniejsze szkoły na Litwie od końca XIV do połowy XVI w.*, in: *Dawna Litwa*, Olsztyn 1986, s. 113–132, zde s. 116.

koupen dům, který by sloužil potřebám osob z Litvy, které by přicházely do Prahy a poznávaly na teologické fakultě pravdivé učení o víře. Následovně ho měly přinášet do těch částí svých zemí, kde se jméno boží ještě nevzývá a není slaveno.¹⁶ Druhým dokumentem je listina královny Hedviky z 10. září, kde se nejdřív líčí, jak někteří Litevci prahnoucí po teologii přicházejí „*ad scholasticum studium catholicum*“, aby pak mohli zasévat zrna víry ve svých zemích, a pak se do jejich užívání postupuje kolej založená z královských prostředků.¹⁷ Podle plánu měl být v Praze zakoupen dům a k němu platy ve výši 200 kop pražských grošů. Naplněním vůle polské královny byl pověřen Jan Štěkna, cisterciák, jenž vystudoval v Praze v 70. letech 14. století artistickou fakultu, studoval teologickou fakultu, kde dosáhl roku 1391 titulu bakaláře, a roku 1393 je zmíněn jako kazatel v Betlémské kapli v Praze. V Polsku pobýval nejpозději od roku 1396, kdy je uveden jako plebán v Przemysławu. Na krakovském dvoře působil jako zpovědník královny Hedviky. Při založení koleje mu měli pomoci pražští měšťané Kříž, zakladatel už zmíněné Betlémské kaple, a Něpr.¹⁸

Již v privilegii polského krále Kazimíra III. pro jím založenou univerzitu v Krakově z roku 1364 se prohlašuje, že univerzita v polském sídelním městě povstala „*pro conversione infidelium paganorum et schismaticorum, dicto regno confinantium*“,¹⁹ tj. pro šíření katolictví mezi pohanským a pravoslavným obyvatelstvem litevského velkoknížectví sousedícího s Polskem. Kazimírova univerzita zanikla brzy po svém založení, ale začátkem 90. let 14. století se datují první zmínky o úsilí ji obnovit. Povolení k založení univerzity s teologickou fakultou v Krakově bylo vydáno od papeže Bonifáce XI. v lednu 1397.²⁰ V jeho odpovědi na žádost krakovského dvora narážky na Litevce ještě nejsou. Objevují se až v listině Vladislava II. z 26. července 1400, kterou polský panovník obnovuje obecné učení v Krakově.²¹ Tato listina se až na výjimky shoduje s Kazimírovým privilegiem.²² Jednou z těchto výjimek je začátek, kde je jako příčina fundace zmíněna starost, aby „*hos terrarum nostrarum Lythuaniae indigenas et subditos, praesertim quos in vetusi erroris caligine olim constituti socios tenebrarum habuimus, in lucis filios convertamus*“. Šíření katolictví na Litvě se tak stalo účelem vzniku čtyřfakultní univerzity v sídelním městě polských králů. V králově odkazu vsi a kanovníckých míst v kapitule profesorů teologie z 15. června 1401 se opakuje tatáž pasáž a ještě jednou se zdůrazňuje, že univerzita je králem podporována „*pro neophitarumque praedictae Lithuanicae, caeterarumque gentium clariorem salutis illuminationem uberem et profectum*“.²³ V potvrzení předání domů pro kolej artistů z 19. dubna 1417 král souhlasí s tím, že pro jeho království a zvláště pro

¹⁶ *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis* (dále MUP) II/1, Praha 1834, s. 355; J. FIJALEK, *Uchrzešťowanie Litwy*, s. 120–129, kde autor uvedl excerpta této a většiny dalších zmiňovaných listin jako ilustraci zájmů Polska o christianizaci Litvy.

¹⁷ MUP II/1, s. 359–363.

¹⁸ Ch. ZAWODZINSKA, *Kolegium*, s. 20; o Štěknovi také Josef TŘIŠKA, *Životopisný slovník předhusitské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 314; Krzysztof OZÓG, *Uczelní w monarchii Jadwigi Andegawenskiej i Władysława Jagiełły*, Kraków 2004, s. 34.

¹⁹ *Codex diplomaticus universitatis studii generalis Cracoviensis: continet privilegia et documenta quae res gestas Academiae eiusque beneficia illustrant*. Pars 1. *Pertinet ab Anno 1365 usque ad Annum 1440*, Cracoviae 1870 (dále Cod. Crac.), s. 5, č. 2.

²⁰ Tamtéž, s. 24–25, č. 15; Zofia KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Odnowienie jagiellońskie uniwersytetu krakowskiego*, in: Kazimierz Lepszy (ed.), *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, Kraków 1964, s. 37–89, zde s. 40.

²¹ Cod. Crac., s. 25–26, č. 16.

²² Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Odnowienie*, s. 46–47.

²³ Cod. Crac., s. 38, č. 22.

Lythwanie, Russiae, Samaitarum budou užiteční „*multi et providi viri in lege divina pariter et humana, et etiam liberalibus scientis eruditi*“ tím, že „*verbis et exemplis ... populos earundem partium et provintiarum ad agnitionem orthodoxae fidei convertendo et inducendo inchoatum*“.²⁴

Univerzitní fundací, která měla sloužit především obyvatelům velkoknížectví litevského, i když se neomezovala jenom na ně, se stala první studentská bursa v Krakově, založená Janem Isnerem 9. února 1409. Isner pocházel pravděpodobně ze slezské Ratiboři a spolu s Janem Štěknou patřili ke skupině vzdělanců, kteří vystudovali teologii v Praze a pak stáli u zrodu teologické fakulty v Krakově. Před tím, než se stal roku 1401 jejím profesorem, působil v 80. letech na artistické fakultě v Praze, poté získal beneficia v Poznani a Vratislavi.²⁵ V listině, kterou stvrzoval akt zakoupení domu na rohu ulice Vislné, určil tento dům chudým a „*de regno et partibus Lytwanorum ac Russiae ad studium huc venientium*, aby Boží slovo *in remotis infidelium partibus et terris ... in futurum ac per hoc Universitatis studium dilatatur*“.²⁶ Ve své závěti z 22. března 1410 Isner ještě jednou zmínil účel své fundace, která byla určena chudým magistrům, bakalářům, studentům a především „*Lithuani et Rutheni habiles ad studium theologicale et artium dilucidandam catholicam fidem*“.²⁷ Podle Isnera mělo jít z prostředků, jež byly získány jako plat od těch bohatších, osm hřiven dvěma Litevcům, kteří by se věnovali studiu teologie. Isner také odkázal burse své knihy z oblasti teologie a svobodných umění.²⁷

Všechny tyto dokumenty spojuje snaha napomoci šíření katolické víry ve velkoknížectví litevském rozšířením možnosti univerzitního vzdělání pro jeho obyvatele. Je třeba zdůraznit, že masová christianizace vládců a obyvatelstva jedné země podobná této litevské proběhla v Evropě naposledy v 11. století. Úkol, který si vytyčili v Krakově, byl na svou dobu jedinečný a také velice prestižní. Proto je při hodnocení výše zmíněných fundací třeba rozlišovat rovinu technickou, tj. způsob, kterým měla jednotlivá fundace přispět k misi na Litvě, a rovinu reprezentace, neboť samotný podíl na křtu obyvatel Litvy přinášel určité skupině prestiž.

V listinách, které se týkají pražské koleje, figuruje univerzitní teologie jako pramen pravé víry. A tak pro Litevce, kteří byli „oroseni“ katolickou vírou, se má stát univerzita místem, kde tuto znalost prohloubí, a to jim následně umožní šířit víru dál mezi krajany. Dá se tvrdit, že se tu odráží zájem univerzitně vzdělaných teologů o podíl na misi i jejich představy, v čem tento podíl spočívá. Ty evidentně působily na Hedviku přesvědčivě, neboť polská královna věnovala na kolej v Praze obrovskou peněžní částku bez ohledu na skutečnost, že studium teologie je záležitostí nepočtených jedinců, trvá velmi dlouho a vyžaduje několikaletou přípravu. V době, kdy se k latinskému světu připojovala severní a střední Evropa, univerzity ještě neexistovaly; koncem 14. století, kdy stejný proces proběhl na Litvě, dokázali univerzitní příslušníci příslušná místa, že univerzita a především teologická fakulta jsou užitečným a nutným nástrojem christianizace.

²⁴ Tamtéž, s. 118, č. 62.

²⁵ Jerzy ZATHEY, *Jan Isner*, in: *Polski słownik biograficzny* (dále PSB), X, Warszawa 1963, s. 434–436; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 261–262; K. OZÓG, *Uczeni*, s. 32, 59–60; Lucyna NOWAK, *Der Krakauer Professor Johannes Isner aus Oppeln*, in: Thomas Wünsch (ed.), *Oberschlesien im späten Mittelalter: eine Region im Spannungsfeld zwischen Polen, Böhmen-Mähren und dem Reich vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts*, Berlin 1993, s. 117–122.

²⁶ *Cod. Crac.*, s. 76–77, č. 43.

²⁷ Tamtéž, s. 82–84, č. 45.

Tak vznikl silný argument pro znovuobnovení univerzity v Krakově, která na rozdíl od Kazimírovy fundace dostala při založení teologickou fakultu. Váha, která se přiznává uvedenému argumentu, je vidět v listinách Vladislava II. pro univerzitu. Pro polského krále mělo zdůrazňování úsilí o christianizaci Litvy i další rozměr, neboť musel čelit propagandě Řádu německých rytířů, jenž se snažil ukázat polského krále a Litvu jako neupřímné pohany.

Fundace Isnera je zajímavá i tím, že profesor krakovské teologické fakulty si byl blízký s Janem Štěknou a nepochybně patřil do okruhu vzdělavců kolem královny Hedviky. Bursu chudých je možné vnímat jako pokračování myšlenky koleje v Praze. A tu je vidět jistou korekci, jež odráží konfrontaci myšlenky s realitou. Isnerova bursa už není určena jenom teologům, ale také studentům artistické fakulty. Kromě toho tu nemají být jenom Litevci, tj. příchozí z regionu, jenž dlouho zůstával pohanským, ale i obyvatelé Rusi, což ukazuje na snahu pomoci šíření katolictví nejenom mezi pohany, ale i mezi pravoslavnými obyvateli velkoknížectví litevského.

Kolej královny Hedviky v Praze vznikla nakonec až po 14 letech od vydání listiny. Zpoždění nepochybně ovlivnila smrt fundátorky roku 1399, ale také skutečnost, že Jan Štěkna přenechal starost o založení koleje kramáři Křížovi. Tento zakoupil v letech 1398–1402 platy v celkové výši 41 kop grošů a roku 1403 je vložil do zemských desek. Ovšem dům pro kolej nebyl zakoupen a po smrti Štěkny roku 1407 pobírala platy jeho matka Jitka. Kříž měl platy k dispozici pravděpodobně až po její smrti roku 1411. Dne 21. 4. 1411 byla stvrzena Křížem sepsaná statuta koleje a byli přijati první kolegiáti. Podle statut měly dům u kaple Marie Magdaleny a roční platy sloužit 12 studentům. O tom, že to mají být studenti z Litvy, se však už nemluví. Všichni vyjmenovaní kolegiáti byli Češi.²⁸ Zajímavé ovšem je, že Jan Długosz ve své zprávě o založení koleje v roce 1397 píše o jejím osudu takto: „kolej založená jenom pro Litevce existuje i dnes, poukazující na zásluhy královny Hedviky, ve svém prvotním stavu a zajištění“.²⁹ Tyto představy polského historika, které ovšem teoreticky mohl korigovat během svého pobytu v Čechách v roce 1470, ukazují, jak velký symbolický význam měl už samotný fakt založení koleje, nehledě na skutečnou realizaci tohoto projektu.

Bursa chudých v Krakově byla na konci 50. a začátkem 60. let 15. století rozšířena za přispění již zmíněného Jana Długosze.³⁰ Bursa se stala opravdu místem, kolem kterého se koncentrovali litevští studenti, jak vyplývá z rozboru akt rektorského soudu z let 1468–1530 provedeného Aljehem Latyšonkem, kde je zmíněna jako místo bydlení některých studentů z velkoknížectví. Jeden z nich dokonce držel nedaleko ní krčmu.³¹

Na rozdíl od farní a školní sítě, která ve velkoknížectví litevském hodně zaostávala ve svém vývoji za jinými zeměmi, ve sféře univerzitního vzdělání měli nebo teoreticky mohli mít studenti z Litvy a Rusi k dispozici víc, než jiní. Kolej Hedviky byla první studentskou kolejí v Praze a Isnerova bursa prvním ubytovacím zařízením pro studenty v Krakově. Zasloužil se o to krakovský dvůr, který chtěl pomáhat šířit katolictví ve velkoknížectví, i zájem univerzitně vzdělaných teologů podílet se na této prestižní záležitosti. Ovšem

²⁸ Ch. ZAWODZIŃSKA, *Kolegium*, s. 22.; M. SVATOŠ, *Litevská kolej*, s. 21–22.

²⁹ Jan DŁUGOSZ, *Jana Długosza kanonika krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, přeložil K. Mecherzyński, III, Krakov 1868, s. 497, převod do češtiny P. K.

³⁰ Andrzej WŁODAREK, *Architektura średniowiecznych kolegiów i burs Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2002, s. 36.

³¹ Aljeh LATYŠONAK, *Studenty z Vjalikaha knjastva Litovskaha pėrad rektarskim sudom Krakavskaha universytetu u 1469–1536hh.*, in: *Arche* 6, 2007, s. 153–158.

jak vyplývá z analýzy počtu studentů, jež bude následovat, na návštěvnost univerzit měl větší vliv stav církevní infrastruktury latinského směru než podpora studentů v samotném univerzitním městě.

Každý badatel, který se chce statisticky zabývat studenty na univerzitních studiích v Praze, se musí potýkat s absencí základního pramene pro počet a frekvenci studentů – matriky nejpočetnější artistické fakulty. Na fakultě svobodných umění je možné čerpat informace jen z tzv. *Liber decanorum* – děkanské knihy, kam se zapisovaly volby fakultních hodnostářů a bakalářské a mistrovské promoce za léta 1367–1585. Zachyceni jsou tudíž jen graduovaní studenti, kteří tvořili maximálně čtvrtinu všech imatrikulovaných. Dochovala se však matrika právnické univerzity, která vznikla osamostatněním právnické fakulty v roce 1372. Rozbor matriky juristů z hlediska regionálního a sociálního původu byl proveden v semináři Michala Svatoše v Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Polským univerzitním národem se zabývala Jana Borovičková.³² Originály děkanské knihy a matriky juristů byly ztraceny na konci 2. světové války, dochovaly se jen fotokopie pořízené ve 30. letech 20. století. Badateli jsou tudíž k dispozici kromě nich jen edice z první poloviny 19. století a faximilové (fotografické) vydání děkanské knihy z roku 1983.³³ Výpověď pražských univerzitních pramenů je možné doplnit údaji z Lipska, kam se po secesi roku 1409 uchýlila jistá část učitelů a studentů třech „německých“ národů.³⁴ Pomocí kombinace různých údajů lze sestavit následující seznam osob studujících v Praze, které pocházely z velkoknížectví litevského nebo případně odtud pocházet mohly.

Jan Vojsat, kníže drohicínský, kanovník krakovský a druhý rektor krakovské univerzity, je osobou, u níž se na základě údajů o jeho životě předpokládá studium v Praze někdy v letech 1381–1389. Podle Jana Fijałka byl Vojsat synem litevského knížete Butauta, který roku 1365 přeběhl k Řádu německých rytířů a přijal křest pod jménem Jindřich.³⁵ Po účasti na neúspěšném tažení na hlavní litevské město Vilno se Jindřich-Butaut vydal na dvůr Karla IV., kde se objevuje v letech 1368–1377. Zemřel před rokem 1413 a byl pohřben v augustiniánském klášteře sv. Tomáše na Malé Straně.³⁶ Podle Toruňských análů utekl Vojsat v roce 1381 od Rusínů a Litevců do pruského města Riesenburg, odkud zamířil na dvůr Václava IV., kde chtěl přijmout křest.³⁷ Roku 1389 se Jan ujímá místa v krakovské kapitule, v roce 1402 se stává rektorem krakovské univerzity, během svého rektorského období však umírá. Jeho

³² Jana BOROVIČKOVÁ, *Regionální a sociální původ studentů polského univerzitního národa na pražské právnické univerzitě v letech 1372–1419* (diplomová práce FF UK), Praha 1997. Srov. Jana BOROVIČKOVÁ – Magida SUK-KARIOVÁ – Jiří STOČES, *Český, bavorský a polský univerzitní národ pražské juristické univerzity 1372–1418/19*, AUC-HUCP 33–34/1–2, 1993–1994, s. 59–75.

³³ *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, in: MUP I/1–2 Praha 1830–1832; *Album seu matricula facultatis juridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418*, in: MUP II/1, Praha 1834, s. 1–215 (dále *Album seu matricula*); J. V. ČERNÝ (ed.), *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, I, Pragae 1983.

³⁴ Rozbor univerzitních matrik s cílem najít tam bývalé pražské studenty provedl František Šmahel; podařilo se mu identifikovat celkem 533 osoby. F. ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419*, Rozpravy Československé Akademie Věd 77/3, Praha 1967.

³⁵ Jan FIJAŁEK, *Wnuk Kiejstuta Jan książe drohicziński kustosz i kanonik krakowski, drugi rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kwartalnik Historyczny 1914, Lwów 1914, s.181–197.

³⁶ S. C. ROWELL, *Unexpected Contacts: Lithuanians at Western Courts, c. 1316–c. 1400*, English Historical Review 442, 1996, s. 557–577, zde s. 575–576.

³⁷ *Scriptores rerum Prussicarum*, III, Leipzig 1866, s. 115.

nástupce zmínil v projevu, že Jan „*nonnullis annorum curriculum olim in alma universitate sacrae paginae studentis*“.³⁸ Na univerzitě v Krakově byla teologie jen v začátcích, takže je pravděpodobné, že Vojdta studoval několik let nejspíš na teologické fakultě v Praze.

Bartoloměj Kejnstot a **Mikuláš Kerstmon** se zapsali na studia práv v Praze v roce 1389.³⁹ O nich jako o Litevcích v Praze se zmínil Ochmański.⁴⁰ Na jejich litevský původ ukazuje forma jejich „příjmení“, která je pravděpodobně jménem před křtem. Tito dva studenti jsou zapsáni bezprostředně po sobě, což napovídá, že přišli společně, a to z kraje, kde jsou taková jména rozšířená. Tímto regionem je nejpravděpodobněji Litva.

Jan z Dobryně,⁴¹ jenž se zapsal na právnickou fakultu také roku 1389, mohl teoreticky pocházet ze země, která patřila velkoknížectví litevskému, pokud jméno *Joan de Dobrun* odkazuje, jak se domnívala Jana Borovičková, na podleskou obec Dobryň.⁴²

Kryštof z Litvy je jedním ze dvou litevských studentů, jejichž jména najdeme v děkan-ské knize pražské fakulty svobodných umění. *Chrystoforus de Lythwania* dostal bakalářský grad v roce 1401.⁴³ Na studia se tedy měl zapsat nejpozději v roce 1399.

Matěj z Vilna, *Mathias Wylna, de Wylna*, se stal bakalářem v roce 1404 a roku 1408 byl promován na mistra svobodných umění.⁴⁴ Svá studia započal někdy v roce 1402. Jeho další kariéře bude věnována závěrečná část tohoto článku.

Řehoř z Litvy, *Gregorius de Litwania*, patří k těm studentům, kteří byli zapsáni na univerzitě v Lipsku v zimním semestru 1409 a neplatili imatrikulační taxu.⁴⁵ Podle Šmahela takoví studenti mohli přijít z Prahy v rámci secese.⁴⁶ Tohoto studenta si všiml v Lipsku také Karbowski, avšak nijak neuvažoval o jeho pražském pobytu.⁴⁷

V součtu se dostáváme k sedmi studentům z území velkoknížectví litevského, kteří v letech 1381–1409 studovali v Praze: tři na právnické fakultě, tři na artistické a jeden byl možná posluchačem teologie. Lze ovšem předpokládat, že studentů na nejpočetnější fakultě mohlo být více. Mezi lokalitami je uvedeno jedenkrát město Vilno a jednou se možná jedná o podleskou Dobryň. Když odpočítáme Jana Vojdta, tak první studenti se objevují poměrně brzy po christianizaci Litvy a rokem, po kterém se studenti z velkoknížectví už nevyskytují, je rok pražské secese 1409. Doplnění představ o možném celkovém počtu, frekvenci a regionálním původu může přinést srovnání se situací v Krakově.

Pro krakovskou univerzitu je pramenná situace lepší. Zde se dochoval jak nejstarší svazek matriky z let 1400–1508, tak i kniha promócí artistické fakulty. Edice těchto pramenů byly vydány ještě v 19. století, ovšem měly nedostatky: nesprávný přepis a také absenci rejstříků.⁴⁸ Proto byly tyto základní univerzitní prameny vydány v prvním desetiletí

³⁸ J. FIJALEK, *Wnuk Kiejstuta Jan*, s. 182.

³⁹ *Album seu matricula*, s. 102.

⁴⁰ J. OCHMAŃSKI, *Historia Litwy*, s. 84.

⁴¹ *Album seu matricula*, s. 102.

⁴² J. BOROVIČKOVÁ, *Regionální a sociální původ*, příloha č. 1, s. IX.

⁴³ *Liber decanorum*, I, s. 367.

⁴⁴ *Liber decanorum*, I, s. 382, 387.

⁴⁵ Georg ERLER (Hg.), *Die Matrikel der Universität Leipzig, I, Die Immatrikulationen von 1409–1559*, Leipzig 1898, s. 28.

⁴⁶ F. ŠMAHEL, *Pražské univerzitní studentstvo*, s.74–75.

⁴⁷ A. KARBOWIAK, *Dzieje wychowania*, II, s. 362.

⁴⁸ I. Z. PAULI – B. ULANOWSKI et alt., *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, I–II*, Cracoviae 1887–1892; Jan MUCZKOWSKI (ed.), *Statuta nec non Liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Iagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, Cracoviae 1849.

21. století v nových moderních edicích.⁴⁹ Edice matriky krakovské univerzity vydaná Gašiorowskim, Jurkem a Skierskou v roce 2004 obsahuje nejenom text, ale i pečlivě připravený jmenný a geografický rejstřík, ve kterém nalezneme v abecedním pořadí všechny lokality, a to nejen ve formě, v jaké se v matrice vyskytují, ale i současné názvy obcí, se kterými se podařilo toponyma zaznamenaná v matrice identifikovat. Identifikací 6000 lokalit u 20 000 studentů z celé středověké Evropy byla vykonána velká, náročná a velmi záslužná práce. Kromě toho jsou v rejstříku údaje o studentech kombinovány s údaji z knihy promocií artistické fakulty a také s jinými biografickými údaji, které měli editoři k dispozici. Díky tomu lze u studenta vysledovat délku jeho pobytu a úspěšnost studia na univerzitě.

Autor tohoto článku vytvořil pro celé období 1400–1508 databázi krakovských studentů z území velkoknížectví litevského a těch, u koho se dá tento původ předpokládat. Níže jsou uvedeny výsledky pro léta 1400–1430.

Během prvních třiceti let existence obnovené Jagelonské univerzity se na studia zapsalo celkem 34 studentů pocházejících z území velkoknížectví litevského; tři další přišli do Krakova jako držitelé beneficií v Litvě (kustod kapituly, lektor františkánského konventu ve Vilně a probošt kláštera v Nových Trokách). Celkem to činí 37 osob, což je méně než jedno procento z celkového počtu 4087 imatrikulovaných během sledovaných 30 let. Přitom v prvním desetiletí se na studia v Krakově zapsali jenom tři studenti spojení s velkoknížectvím a jenom u jednoho je původ z Litvy jistý. Druhým je kustod vilenské kapituly, třetím *Martinus de Milkowice*, který mohl pocházet jak z Milkowic v Podlesí tak z Milkowic v Sieradzské zemi. V následujících deseti letech se v Krakově imatrikulovalo 21 studentů, z nich sedm roku 1419, dalších šest v následujícím roce. V letech 1421–1430 přišlo do Krakova už jen 13 studentů z velkoknížectví. Je tedy patrné, že studenti přicházeli nepravidelně. Výrazně vystupují tři období: v letech 1412–1415 přišlo studovat sedm osob, 1418–1423 dokonce 18 studentů a 1426–1430 se zapsalo devět studentů. Mezi těmito časovými úseky existovala dvouletá období, kdy se žádný student z velkoknížectví na krakovskou univerzitu nezapsal. V případě, že je několik studentů z jednoho regionu zapsáno vedle sebe, lze hovořit o skupinách. V letech 1400–1430 se v Krakově objevilo sedm párů osob; 14 studentů z velkoknížectví přišlo tedy ve společnosti dalšího obyvatele litevského státu.

Celkem 33 imatrikulovaných studentů pocházelo z území vilenské diecéze, z vladimirské diecéze byli jenom tři⁵⁰ a jediný z území žemajtské diecéze.⁵¹ Osmnáct imatrikulovaných přišlo z hlavního města Vilna, čtyři z nedalekých Trok, osm z různých lokalit blízko Vilna a u dalších tří Litevců není lokalita uvedena. Srovnání s vývojem infrastruktury latinské církve vede k závěru, že nejvíce studentů přišlo z regionů, kde síť far a klášterů byla nejhustší, tj. z oblastí kolem Vilna. V ostatních případech to jsou lokality, kde stál latinský kostel delší dobu: v Lucku a Drohičine existovaly farnosti již od 14. století. Gotteswerder je osada kolem hradu zbudovaného křížáky v Žemajtsku.

⁴⁹ Antoni GAŠIOROWSKI – Tomasz JUREK – Izabela SKIERSKA (edd.), *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1500*, I–II, Kraków 2004; A. GAŠIOROWSKI, *Księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z XV wieku*, Kraków 2000.

⁵⁰ Jakub z Drohiczyzna 1430, Řehoř z Lucku 1418 a již zmíněný Řehoř z Milkowic, *Metryka*, s. 97, 136, 153.

⁵¹ Martin z Gotteswerderu 1427, *Metryka*, s. 136.

Určení sociálního původu a stavu studentů je vzhledem k údajům obsaženým v matrice poněkud obtížné. Sociální zařazení už bylo zmíněno u třech duchovních. Heřman z Litvy imatrikulovaný roku 1419 byl pravděpodobně příbuzný krále Vladislava. Při určení stavovské příslušnosti ostatních se můžeme opírat jen o typ lokality, ze které dotyčný pocházel. Ti, kdo přišli z měst, jsou nejspíše syny měšťanů (24), ostatní (9) jsou pravděpodobně šlechtici. Ale nejistota panuje u městeček. V případě Lidy a Ošmjan nelze přesně říct, zda byl dotyčný z rodu držitele lokality, nebo poddaným měšťanem.

Akademického gradu dosáhlo devět studentů. Prvním byl bakalář Jakub z Vilna roku 1419, přičemž na dosažení gradu potřeboval pět let. Mistry se stali jen dva studenti, první Jan z Vilna roku 1427. Proporce graduovaných studentů k zapsaným tak celkem odpovídá celouniverzitnímu poměru.

Přínosným bude srovnat návštěvnost pražské a krakovské univerzity studenty z velkoknížectví litevského v prvním desetiletí 15. století. Oproti třem studentům v Krakově, ze kterých u jednoho není zcela jistý původ, studovali v Praze dva – Matěj z Vilna, jenž mohl zahájit studia někdy v letech 1400–1402, a Řehoř z Litvy, který mohl být v Praze imatrikulován před rokem 1409. Přitom se dá předpokládat vzhledem ke skutečnosti, že na artistických fakultách středoevropských univerzit v tomto období tvořili graduovaní studenti obvykle maximálně čtvrtinu všech imatrikulovaných, že studentů v Praze bylo více. Lze tedy uzavřít, že studentů z velkoknížectví litevského přišlo v letech 1400–1409 studovat více do Prahy než do Krakova. Tím pádem se nepotvrzuje představa, že po znovuoobnovení univerzity v Krakově ji začali studenti z Litvy upřednostňovat před Prahou.⁵² Spíše až událostí po Dekretu kutnohorském vedly k tomu, že obyvatelé velkoknížectví ztratili o studium v Praze zájem. Toto zjištění potvrzují rozbory polských badatelů, podle nichž krakovská univerzita v prvním desetiletí své existence přilákala studenty především z Malopolska, kteří se v tomto období skoro nevyskytují v Praze. Ke zvýšení počtu studentů z jiných regionů dochází až v následujícím desetiletí.⁵³ Kromě toho počet litevských studentů v Krakově může dát přibližnou představu o počtu a původu studentů v Praze v období před kutnohorským dekretem, použijeme-li koeficient poměru imatrikulovaných a graduovaných. Je možné uvažovat o tom, že by mohlo jít v průměru od 0,5 do maximálně 1 imatrikulace litevských studentů za jeden rok, tj. 5–10 studentů za desetiletí. Původem by tito studenti byli především z Vilna a okolí.

Studium dalšího uplatnění osob s univerzitním vzděláním může poukázat na roli, kterou univerzitní vzdělanost hrála ve společnosti. Ovšem výzkum kariér studentů a absolventů středověkých univerzit se potýká s ještě většími pramennými potížemi než bádání o jejich počtu, regionálním a sociálním původu. Jen u mála studentů totiž víme něco víc než jejich jméno v matrice a promoční knize. Matěj z Vilna je jediný ze studentů z velkoknížectví litevského, když nebudeme počítat s Janem Vojdatem, u kterého můžeme sledovat jeho kariéru. Je to možné proto, že jeho kariéra se utvářela v církevním prostředí, kde Matěj dosáhl vysoké pozice biskupa vilenské diecéze, v níž hrál nemalou roli v politickém životě velkoknížectví v první polovině 15. století. Pokusím se proto o nahlédnutí na tuto osobu z hlediska role jeho vzdělání v jeho kariéře a v prostředí, kde působil.

⁵² Michal SVATOŠ (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, 1347/1348–1622, Praha 1995, s. 52.

⁵³ K. OZÓG, *Migrationen von Professoren und Studenten aus Prag nach Krakau zu Beginn des 15. Jahrhunderts*, AUC-HUCP 49/2, 2009, s. 99–112.

Ve středověkých pramenech je identifikace osob velice obtížná a ne vždy spolehlivá. Tak tomu je i v případě první zmínky o Matějovi z Vilna.⁵⁴ Část badatelů jej považuje za budoucího biskupa Matěje z Trok, který je zmíněn jako kanovník vilenské kapituly v letech 1397–1398. Za dostatečné argumenty považují absenci jakéhokoliv dalšího kanovníka Matěje v pramenech a přijetí biskupské mitry Matějem z Vilna roku 1417 v Trokách a nikoliv ve Vilně. To má ukazovat na jeho spojení s tímto městečkem. Druhá část historiků se k této teorii staví opatrně.⁵⁵ Podle svědectví Jana Długosze pocházel Matěj z německé rodiny, jež přišla do Vilna z Livonska.⁵⁶ První jistou zmínkou o něm je bakalářská promoce na artistické fakultě v Praze roku 1404.⁵⁷ Z toho vyplývá, že by měl přijít na studia do Prahy nejpozději roku 1402. Když ho ztotožníme s kanovníkem z roku 1397, tak by se měl narodit kolem roku 1370, v opačném případě před 1385. Na to, aby dosáhl mistrovského gradu, potřeboval Matěj čtyři roky a mistrem svobodných umění se stal roku 1408.⁵⁸ Jan Fijałek formuloval hypotézu, že Matěj šel z Prahy studovat teologii do Itálie a že je to on, kdo se stal rektorem univerzity v Sieně 6. května 1408 jako Matěj z Polska. Ovšem ostatní badatelé to považují za málo pravděpodobné, neboť jeho titul mistra svobodných umění je pak v dalších pramenech zmiňován, ale o teologických studiích prameny mlčí.

Dne 24. října roku 1417 byl Matěj z Vilna, tou dobou *magister artium* a probošt vilenské kapituly, prezentován na žemajtské biskupství zřízené koncilem kostnickým a 8. ledna příštího roku byl konsekrován. Jako biskup nové diecéze působil jen čtyři roky, neboť byl 5. května 1422 přenesen do diecéze vilenské. Biskupem vilenským zůstal až do své smrti v roce 1453. Stal se tak jednou z předních osob ve velkoknížectví litevském. Jeho jméno nalezneme mezi svědky nejdůležitějších politických aktů a byl i členem velkoknížecí rady. Ovšem na rozdíl od Zbyhněva Olešnického neprosazoval vlastní vize politiky, nýbrž vždy zachovával loajalitu k velkoknížeti. Biskupský stolec z něj udělal největšího vlastníka půdy v knížectví. V církevní oblasti se snažil o zprostředkování mezi basilejským koncilem a jedním z pretendentů na velkoknížecí stolec Šwidrygiełlem. V konfliktu s papežem se postavil na stranu koncilní, neuznal proto florentskou unii a překážel její realizaci papežským legátem. Zemřel 9. května 1453 ve Vilně a byl pohřben ve vilenské katedrále.

Ve vztahu k našemu tématu je třeba zdůraznit původ Matějů z Vilna a jeho kontakt s latinským vzděláním. Pocházel z hlavního litevského města, kde katolický kostel existoval i před rokem 1387 a které se stalo centrem katolictví ve velkoknížectví. Ve Vilně prokazatelně existovala latinská škola, z níž přišlo na univerzitní studia nejvíc studentů. Jeho původ z německé rodiny poukazuje na skutečnost, že prvními studenty z velkoknížectví nebyli nutně Litevci a Rusíni, ale i představitelé komunit, které byly katolickými ještě před rokem 1387, tj. Poláci a Němci. Počáteční vzdělání mohl mít totiž jak ze školy při německém kostelíku, tak i z nové katedrální školy.

⁵⁴ Životopisné údaje o Matějovi podali Jan KUCZYNSKI, *Maciej (biskup wileński)*, in: *Polski słownik biograficzny* XIX, 1974, s. 10–12; J. OCHMAŃSKI, *Biśkupstwo wileńskie*, s. 13–14; G. BŁASZCZYK, *Diecezja żmudska*, s. 41–42.

⁵⁵ J. FIJAŁEK – W. SEMKOWICZ (edd.), *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej, 1, 1387–1507*, Kraków 1948, s. 50, č 29.

⁵⁶ *Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego / Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, XI, 1413–1430, překl. Julia MRUKOWŃA, Warszawa 1985, s. 86.

⁵⁷ *Liber decanorum*, I, s. 382.

⁵⁸ Tamtéž, s. 387.

Jak už bylo zmíněno, univerzitní studia mohl začít Matěj z Vilna nejpozději roku 1402. Je možné ho považovat za takový typ studenta z velkoknížectví, který dal přednost Praze před obnovenou univerzitou v Krakově. Kromě možnosti, že za studiem do Čech šel ještě před rokem 1400, mohlo mít vliv na volbu Prahy několik dalších činitelů: zaprvé význam školy – pražská třífakultní univerzita byla největší ve střední Evropě a je pravděpodobné, že Matěj v době, kdy se rozhodoval o studiu, měl kontakt s těmi, kdo studiem v Praze prošli. Dalším činitelem mohla být skutečnost, že v Praze již studovali obyvatelé z velkoknížectví litevského, a kromě toho existoval projekt koleje pro litevské studenty.

Roku 1408 se stal Matěj z Vilna prvním mistrem svobodných umění s původem z velkoknížectví litevského. Někdy před rokem 1417 přijal svěcení a stal se kanovníkem vilenské kapituly, kde zaujal místo probošta, což byla po biskupu druhá příčka v církevní hierarchii vilenské diecéze.

Vilenská kapitula byla zřízena v roce 1388 a skládala se z probošta, děkana a deseti kanovníků. V roce 1397 vznikla v kapitule další hodnost – kustoda – a v roce 1435 arcijáhna.⁵⁹ Právo kolace ke kapitule náleželo velkoknížeti. Nedochovala se statuta kapituly, ale odhaduje se, že vzorem pro vilenskou kapitulu byla kapitula krakovská. Podle ustanovení pro polské diecéze, potvrzených Martinem V., mohly církevní úřady zastávat jen osoby šlechtického původu anebo ti, kdo měli doktorát buď z teologie či práva, nebo přednášeli nejméně sedm let na fakultě svobodných umění.⁶⁰ Je tedy nanejvýše pravděpodobné, že Matěji, který byl původu měšťanského, umožnil právě jeho akademický grad stát se členem kapituly a zaujmout v ní nejvyšší hodnost probošta.

Personální složení kapituly známe jenom fragmentárně, neboť po soupisech pro léta 1397–1398 máme další seznamy až pro začátek 16. století. Jerzy Ochmański uvádí pro léta 1397–1450 jména 31 členů kapituly: 20 kanovníků, 4 proboštů, 2 děkanů, 1 kustoda a 2 arcijáhnů.⁶¹ Univerzitní studia jsou doložena nebo předpokládána u šesti osob, z nichž jeden byl proboštem, jeden kustodem a jeden arcijáhmem. Akademický grad měly tři osoby z uvedených šesti, přičemž titulu mistra dosáhl jenom Matěj z Vilna. Lze tedy konstatovat, že Matěj z Vilna svým vzděláním vynikal nad ostatní členy kapituly.

Žemajtská diecéze, které se Matěj ujal roku 1417, se od ostatních diecézí lišila tím, že ji jako jedinou zřídil koncil. Slovanský vliv na její území byl mnohem menší než ve vilenské zemi, a proto znalost domácího jazyka byla nutnou podmínkou pastorační činnosti. Znalost jazyka možná ovlivnila skutečnost, že byl právě Matěj zvolen mednickým biskupem. Zajímavé je, že na biskupský stolec nastoupil z vilenské kapituly a s akademickým titulem. Z členů vilenské kapituly se před rokem 1450 staly žemajtskými biskupy ještě tři další osoby, přičemž u dvou z nich se předpokládá univerzitní vzdělání a u jednoho bakalářský grad z Krakova. Jakub z Vilna, biskup v letech 1436–1439, byl prvním litevským studentem graduovaným v Krakově. Pro univerzitně vzdělané členy vilenské kapituly představoval mednický biskupský stolec další možnou příčku církevní kariéry. Třeba ovšem zmínit, že biskupství mělo málo farností a slabé zajištění, proto bylo nejchudší mezi biskupstvími polské a litevské církevní provincie.

Matěj se stal po nedlouhých čtyřech letech biskupem vilenským, pátým v pořadí. Od svých předchůdců se lišil tím, že pocházel z Litvy (tři ze čtyř předchozích biskupů byli

⁵⁹ J. OCHMAŃSKI, *Biskupstwo wileńskie*, s. 24–25.

⁶⁰ Tamtéž, s. 48–49.

⁶¹ Tamtéž, s. 30–33.

Poláky), byl měšťanského původu a nebyl zvolen kapitulou, nýbrž potvrzen jako kandidát velkoknížete Vitolda. Z jeho předchůdců jenom jeden biskup, Mikuláš z Gorzkowa, studoval na univerzitě (v Praze, pak v Itálii). Jestliže Matěj vynikal na Litvě, tak v rámci episkopátu hnězdenské metropole, kam patřila biskupství krakovské, vlocławcké, poznaňské, plocké, mednické a vilenské, se vzděláním od ostatních příliš neodlišoval. Z 24 osob, jež byly biskupy těchto diecézí v první polovině 15. století, studovalo 17 na univerzitě, přičemž 10 z nich v Praze.⁶² Na druhou stranu byl Matěj i tady jediný měšťanského původu.

Matěj z Vilna vynikal na svou dobu v litevském prostředí především vzděláním. Stal se prvním obyvatelem velkoknížectví, který dosáhl titulu mistra svobodných umění a do roku 1427 byl jediným Litevcem, který se mohl pochlubit takovým gradem. Tento náskok může být z části vysvětlen jeho původem, neboť pocházel z německé rodiny a kontakt s latinskou vzdělaností mohl mít dříve než většina obyvatel velkoknížectví. Na druhou stranu Matějovo vzdělání mohlo být tím činitelem, jenž mu pomohl překonat handicap měšťanského původu a umožnil mu dosáhnout členství ve vilenské kapitule a následně hodnosti prvního žemajtského a poté pátého vilenského biskupa.

Rozsah akademické peregrinace z velkoknížectví litevského byl v letech 1385–1430 limitován především stupněm vývoje sítě katolických kostelů a škol, která tou dobou teprve vznikala a čítala pouhých 60 doložených kostelů a jen několik škol. Pražské univerzity se staly prvními vysokými školami, kde se objevili studenti z území velkoknížectví litevského. Praměny nám sdělují jména sedmi takových studentů v letech 1385–1430. Vzhledem k tomu, že v případě artistické fakulty dochované praměny většinu studentů nezachycují, je možné předpokládat, že v Praze studovalo během tohoto období více studentů, odhadem deset až patnáct. Zdá se, že obnovení univerzity v Krakově v zásadě neovlivnilo návštěvnost Prahy litevskými studenty. Až události z roku 1409 způsobily, že se krakovská univerzita stala na dlouhou dobu jedinou univerzitou, kde studovali obyvatelé velkoknížectví litevského.⁶³ Krakovské vysoké učení navštěvovalo v letech 1400–1430 postupně 37 studentů z velkoknížectví litevského. Výsledky rozboru jejich regionálního původu, z něhož vyplývá, že většina jich pocházela z hlavního litevského města Vilna, je pravděpodobně možné aplikovat i na předpokládaných 10–15 studentů v Praze. Praha se stala místem, kde se krakovský dvůr poprvé pokusil realizovat projekt podpory univerzitního studia s cílem napomoci christianizační misii v Litvě. Tato myšlenka našla odraz v obnovení krakovské univerzity a vzniku bursy pro litevské studenty. V Praze dostal mistrovský grad budoucí biskup mednický a vilenský Matěj z Vilna. Po dvě desetiletí byl jediným Litevcem, který se mohl pochlubit titulem *magister artium*, a jak vyplývá z rozboru jeho kariéry, právě univerzitní vzdělání mu mohlo napomoci k dosažení pozice předního církevního hodnostáře v Litvě.

⁶² Tomasz GRAFF, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008, s. 18–48.

⁶³ Po již zmíněném Řehořovi z Litvy se další student z velkoknížectví objevil v Lipsku až v roce 1497, viz G. ERLER, *Die Matrikel*, s. 421.

Die Prager Universität und die *peregrinatio academica* der Bewohner des Großfürstentums Litauen in den Jahren 1385–1430

ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Aufsatz ist der Rolle der Prager Universitäten gewidmet, die diese in der akademischen Peregrination der Bewohner des Großfürstentums Litauen in den Jahren 1385–1430 gespielt haben, also unter Wladislaw II. Jagiello und dem Großfürsten Witold, als der litauische Staat nach der Union mit Polen und der Taufe seiner heidnischen Einwohner Teil der lateinischen Welt wurde.

Die akademische Wanderung aus dem Großfürstentum war zum einen durch den niedrigen Entwicklungsgrad der Infrastruktur der dortigen lateinischen Kirche begrenzt. In dem genannten Zeitraum sind annähernd nur 60 Kirchen auf einem Territorium von vier Diözesen bezeugt, die meisten im Umkreis der Hauptstadt Wilna, in der auch die einzige Schule belegt ist. Zum andern entfaltete der Krakauer Hof beträchtliche Stiftungsaktivitäten, deren Ziel darin bestand, Universitätsstudien der Litauer zu stimulieren. Eine Hilfe bei der Christianisierung Litauens mittels des Studiums seiner Einwohner sollte die Gründung des Königin-Hedwig-Kollegs 1397 in Prag sein, die Gründung der sogenannten Armenburse 1409 in Krakau und eigentlich auch die Erneuerung der Universität in Krakau im Jahre 1400.

Der erklärte Zweck dieser Stiftungen spiegelt auch das Interesse wider, das eine Gruppe universitätsgebildeter Theologen an einer Christianisierung Litauens hatte.

Prag wurde die erste Universitätsstadt, in der es Studenten aus Litauen gab. Die Quellen führen die Namen von sieben Personen aus dem Gebiet des Großfürstentums Litauen an, die in den Jahren 1381–1409 in Prag studierten bzw. hatten studieren können: drei an der Juristenuniversität, drei an der Artistenfakultät, und einen Hörer nimmt man für Theologie an.

Unsere Vorstellungen über die mögliche Gesamtzahl, Frequentierung und über die regionale Herkunft werden ergänzt durch einen Vergleich mit der Lage in Krakau, wohin in den Jahren 1400–1430 37 Personen aus dem litauischen Großfürstentum zum Studium kamen, die meisten aus der litauischen Hauptstadt Wilna und dem angrenzenden Gebiet. Aus einem Vergleich und einer Berechnung des Anteils Graduerter im Verhältnis zu den Immatrikulierten ergibt sich, dass in dem bezeichneten Zeitraum 10 bis 15 Studenten aus demselben Gebiet in Prag hatten studieren können. Zudem hat es den Anschein, als habe die Erneuerung der Universität Krakau im Jahre 1400 die Zahl der aus litauischen Gebieten kommenden Besucher Prags nicht wesentlich beeinflusst.

Matthäus aus Wilna ist der einzige aus dem litauischen Großfürstentum kommende Student in Prag, dessen anschließende Karriere verfolgt werden kann. Im Jahre 1408 erlangte er als erster Bewohner des Großfürstentums den Grad eines Magisters der Freien Künste und war bis 1427 der einzige Litauer mit diesem akademischen Grad. Seine Vorrangstellung kann mit seiner Herkunft aus einer deutschen Kaufmannsfamilie erklärt werden. Andererseits verhalf ihm gerade seine Bildung trotz seiner unadligen Herkunft zur Mitgliedschaft im Wilnaer Kapitel und schließlich auch dazu, dass er Bischof von Niederlitauen (Schemaitien) und anschließend auch Bischof von Wilna wurde.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

OSOBNOST A DÍLO FRANTIŠKA PUBIČKY S.I. (1722–1807) VE SVĚTLE ČESKÉ HISTORIOGRAFIE*

JAKUB ZOUHAR

LIFE AND WORK OF FRANTIŠEK PUBIČKA S.I. (1722–1807) IN THE LIGHT OF CZECH HISTORIOGRAPHY

The aim of this article is to capture the developments in historiography's view on the personality and work of František Pubička S.I. (1722–1807) between the end of the eighteenth century and the current times. Pubička is an often neglected historian who wrote the most detailed work on Czech history in his time, the *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven* (6 volumes in 10 parts, Prague – Leipzig 1770–1801), where he treated Czech history until the year of 1618. He wrote in Latin but based on the wishes of Bohemian nobility, his work was translated into German.

Key words: František Pubička – historiography – Czech history until 1618

*Živel tragický v dějinách českých předčí epický.
Avšak historie nezná tragédií bez viny,
nicméně dějiny nejsou vždy spravedlivé.
Pokuta bývá nejednou větší než vina.*

František Palacký
Dějiny IV, 2, s. 7

Úvod

Historie a dějepis, tedy onen školní předmět, který by měl žákům a studentům poskytnout nejen základní informace, ale také naučit je přemýšlet v souvislostech o lidských dějinách, náleží svou podstatou k humanitním disciplínám. Bohužel tyto disciplíny byly a stále jsou pod velkým tlakem mocných, ať už se jedná o ty, kteří stojí v čele nejrůznějších státních zřízení (nedemokratických, i těch prohlašujících se za demokratická), anebo – v současné době – řídí nadnárodní korporace, které si mnohdy osobují větší vliv než jednotlivé státy. Mocní tohoto světa chtějí mít zkrátka vždy humanitní disciplíny pod svojí kontrolou, neboť se domnívají, že pomocí nich budou řídit ostatní, ať už je nazýváme masou, lidem, nebo veřejností. Má-li mít z hlediska mocných dějepis – školní i ten akade-

* Studie vznikla v rámci projektu *František Pubička S.I. (1722–1807). Barokní historik ve století rozumu*, podpořeného Institucionální podporou č. 2209 FF UHK.

mický – nějaký smysl, musí jednoduše sloužit jejich potřebám. Bylo tomu tak odedávna, pokud lidská paměť sahá.

Proto v dějinách vždy existovaly události, jevy i osobnosti, které se do oficiálních výkladů té které vládnoucí skupiny nehodily; byly tudíž násilně zamlčovány, překrucované a ideologicky upravované. Pokud ztratila vládnoucí skupina ve společnosti svoji převahu a byla vystřídána skupinou „nových lidí“ (z nichž část je vždy tvořena i těmi „starými“), přizpůsobila si tato dějiny ke svému obrazu. Z osobností dříve vyzvedávaných mnohé ztratila, a naopak dříve opomíjené pozvedla ze „smetiště dějin“, jak marxisticko-leninští teoretikové s oblibou říkali. Dělo-li se to opakovaně v různých částech světa, tím spíše se to dělo v Evropě v posledních dvou stoletích. Zajímavější je ale skupina událostí, jevů a osobností, které byly zavrhovány všemi režimy, které se zkrátka nehodily nikomu.

Jednou z těchto osobností je chomutovský historik, jesuita František Pubička.¹ Tento až do roku 1767 jen lehce nadprůměrný člen české jezuitské provincie, jenž dosáhl pouze doktorátu filosofie na olomoucké univerzitě (1755), upoutal na sebe pozornost až vydáním latinského díla s barokně dlouhým názvem *Series chronologica rerum Slavo-Bohemicarum ab ipso inde Slavorum in Bohemiam adventu usque ad haec nostra tempora, quoad quidem seu per monumentorum ms. seu scriptorum aliorum praesidia licuit, producta, animadversionibus etiam nonnullis suis locis illustrata* (Pragae 1768). Nikdo z jeho představených patrně nic takového netušil, protože tento absolvent filosofie v Olomouci a teologie v Praze do té doby pouze učil na různých gymnáziích v rámci řádové provincie, případně zastával úřad knihovníka. Až od roku 1766 byl provinčním historiografem, ale ani tehdy nevykazoval žádnou mimořádnou činnost. Jeho dílo jej však rázem proslavilo a vyšlo o rok později ve druhém, pozměněném vydání. Hned bylo jasné, že se „narodil“ další významný historik. Od roku 1770 začíná psát svůj životní opus *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven* (6 dílů v 10 sv., Prag – Leipzig 1770–1801). Píše jej latinsky a nechává si jej překládat na přání české šlechty do němčiny, ačkoliv ta je jeho rodným jazykem, jak ani v Chomutově nemohlo být jinak. Po zrušení řádu roku 1773 přebírají záštitu a financování díla české stavy. Pubička od té doby pobývá v Praze a věnuje se výhradně spisování svého díla. Dvakrát se má stát děkanem filosofické fakulty pražské univerzity (prvně 1767, pak 1774), ale nakonec se mu to poštěstí až roku 1796. Tehdy je již seniorem filosofické fakulty a přisedlím akademického senátu. Naposledy, již jako starý a nemocný muž, odevzdává roku 1805 do tisku část 7. dílu svých dějin, ale víc již nestačí; umírá v Praze na Starém Městě a poslední část jeho práce nebude již tištěna.

Odpovědět na otázku, která se nám nabízí, totiž proč byl a dosud je Pubička v nemilosti odborné i populární historiografie, proč jeho jméno nikdo nezná a zdá se ani poznat nechce,² je velice nesnadné, ne-li nemožné. Není ale sám. Konkrétně v českých dějinách dějepiscectví existují i další osobnosti, které byly téměř zcela zapomenuty (např. K. Fischer,³

¹ Ačkoliv se sám Pubička psal „Franz Pubitschka“, užívám v práci počestlý tvar jeho jména. K jeho osobnosti připravuje autor této statě monografii. Prozatím srov. Kamil KROFTA, *František Pubička, předchůdce Palackého v zemském dějepiscectví českém*, Časopis Společnosti přátel starožitností 51–53, 1943–1945, s. 1–24. Pubičkovi samému jsou ale věnovány pouze s. 8–24.

² Vycházím z informací, které mi laskavě poskytl Mgr. Jiří Šlajsna, vedoucí oddělení historie a etnografie v Oblastním muzeu v Chomutově, který v roce 2007 uspořádal v muzeu výstavu o Františku Pubičkovi, jež se ale bohužel setkala jen s malým zájmem veřejnosti.

³ Ivetta CERMANOVÁ – Jindřich MAREK, *Na rozhraní křesťanského a židovského světa. Příběh hebrejského cenzora a klementinského knihovníka Karla Fischera (1757–1844)*, Praha 2007.

A. M. V. Šimek⁴ či A. A. Legis-Glückselig⁵) nebo které se přes svůj nesporně mimořádný význam nedočkaly zevrubnějšího zpracování (např. V. Hanka⁶). Stejně jako mnou shora uvedení, nebyl ani Pubička oblíben u svých vlivných vrstevníků (Dobnera, Pelcla, částečně i Dobrovského), neboť podle nich ve své době reprezentoval již překonaný model historicko-kritické práce,⁷ nicméně plného odsouzení se mu dostalo až po smrti, kdy byl z českého dějepisce vyškrtnut jako člověk „barokní“,⁸ tj. v době osvícenství už anachronický, navíc jesuita, a to bez balbínovského epiteta „vlastenecký“. Již nyní si můžeme říci, 1) že Pubička nebyl o nic méně „vlastenecký“ než Bohuslav Balbín, ostatně jeho velký vzor,⁹ jemuž se v mnohém podobal, 2) že jesuitství mu rozhodně nebylo při jeho odborné práci na škodu (ba naopak)¹⁰ a 3) že zvláště odsudky historiografie 19. a 20. století byly činěny bez znalosti věci nebo byly záměrně korigovány. Právě Pubička je „živoucím“ důkazem, že „v nezměněném rytmu barokní doby“ nežil v druhé polovině 18. století jen český venkov, jak se stále traduje.¹¹ Zde je zcela na místě výrok Bedřicha Loewensteina o tom, že „i počínající profánní dějepisectví, které se odvrací od archaické prehistorie a objevuje sféru svébytného, riskantního jednání lidí, chce svým vyprávěním vytvořit vlastnictví pro všechny časy: poznání minulosti je klíčem k tomu, co je platné navždy“.¹² Někdy zapomínáme, že „historikové nejsou samostatnými soudci porotčího soudu světových dějin, ale jen rezignovanými protokolanty Bohu vzdáleného dění“.¹³ Charisma vůdčích osobností přelomu 18. a 19. století tak zjevně působí dodnes.

⁴ Stefan Michael NEWERKLA, *Mezi pozdním barokem a osvícenstvím: Maximilián Václav Šimek (1748–1798) a jeho dílo*, in: Marie Janečková – Jarmila Alexová – Věra Pospíšilová a kol. (ed.): *Slovesné baroko ve středoevropském prostoru*, Praha 2011, s. 152–167. Jak příznačná jsou v našem kontextu autorova slova o M. V. Šimkovi (s. 153): „Pokud se donedávna jméno Šimek v bohemistických publikacích vůbec vyskytovalo, bývalo většinou zmíněno pouze negativně spolu s českovídeňským gramatikem Janem Václavem Pohlem (1720–1790) jako příklad pro tvorbu puristických neologismů a údajný úpadek jazyka v tehdejší době, nebo jako jméno plagiátora písemných podkladů univerzitních přednášek [...] Josefa Valentina Zlobického (1743–1810). Za svou dnešní relativní neznámost vděčí Šimek z velké části svým současníkům J. Dobrovskému a [...] Zlobickému. Šimek je svým chováním popudil proti sobě a vyvolal jejich nepřátelství [...] Tato skutečnost měla pro Šimka, ostatně podobně jako pro Pohla, dalekosáhlé a dodnes trvající následky.“

⁵ Srov. Jakub ZOUHAR, *August Anton Legis-Glückselig (1806–1867). Das Porträt eines vergessenen deutschsprachigen Prager Verfassers*, Červený Kostelec 2012.

⁶ Srov. Mojmir OTRUBA, heslo *Václav Hanka*, in: *Lexikon české literatury* (dále LČL) 2/I, Praha 1993, s. 57–63.

⁷ Srov. Alexandr STICH, *Jazyková a slovesná kultura v barokních Čechách*, in: Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 235–253, zvl. s. 252, který na osobnosti typu F. Pubičky zcela zapomněl, když uvedl „Nová generace od pol. 18. st. [...] barokní slovesnou kulturu odmítla, ba deklasovala, i když ne zcela a ve všech složkách“.

⁸ Ostatně úzkou souvislost mezi barokní (= předosvícenskou) a osvícenskou historiografií uznával i Kamil KROFTA, *O Balbínovi dějepisci*, Praha 1938. K pojmu „barokní“ srov. Jiří MIKULEC, *Baroko*, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin (A–C)*, Praha 2009, s. 160–166. Zařítou představou neměnné „barokní“ vesnice přetrvávající od 17. st. do první pol. 19. st. zpochybnila Alena VELKOVÁ, *Transformations of rural society between 1700–1850*, *Historica* 13, 2008, s. 109–158.

⁹ Vzorem byl ale Balbín pro více vzdělanců 18. století, mj. snad i pro Josefa Dobrovského. Srov. Josef MACŮREK, *Dobrovského pojetí českých dějin a stanovisko k našemu historickému vývoji*, *Slavia* 23, 1954, s. 164–190, cit. s. 173.

¹⁰ Už B. Balbín se domníval, že nejlepšími historiky jsou kněží, protože mají volný čas, vzdělání, znají lidi i knihovny a samozřejmě mají potřebný morální (= katolický) kredit. Srov. Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, Decadis I, Liber VII, Pragae 1687, s. 53. Upozornil na to již Josef VÁLKA, *Politický smysl Balbínovy historiografie*, *Česká literatura* (= ČL) 36, 1988, s. 385–399, zvl. s. 390.

¹¹ O vnímání baroka např. jinak vynikající stař. Jiří RAK – Vít VLNAS, *Druhý život baroka v Čechách*, in: Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 13–60.

¹² Bedřich LOEWENSTEIN, *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*, Praha 2009, s. 14.

¹³ B. LOEWENSTEIN, *Víra v pokrok*, s. 107.

Domnívám se, že názory na Pubičku mohou být zajisté různé, činěny z odlišných úhlů pohledu, avšak vždy musí vycházet ze znalosti věci, tzn. mohou být vyslovovány až po důkladném poznání pramenů. Dosud se tak ale nedělo, neboť jediná rozsáhlejší studie o Františku Pubičkovi je z pera Kamila Krofity, který ji připravil ze svých „univerzitních čtení“ už roku 1918, nicméně tiskem vyšla až o dvacet osm let později.¹⁴ Není třeba ani příliš přehánět, abychom si řekli, že vzdělanost v českých zemích 17. a 18. století je dosud pole jen málo zorané, třebaže zvláště za posledních více jak dvacet let bylo uděláno mnoho. Citelně nám však chybí sebrané spisy a editovaná korespondence mnoha tehdejších vzdělanců; nedokončené spisy největšího z nich, Josefa Dobrovského, jsou toho smutným dokladem.¹⁵ Upadající znalost klasických jazyků, teologie a filosofie, ale i němčiny a pomocných věd historických činí tyto úkoly pro českou historickou obec stále těžšími.

Určující pohled Františka Palackého

Pro posuzování osobnosti Františka Pubičky, historika působícího na konci 18. století, v období, kterému si česká literární historie uvykla říkat raná fáze národního obrození,¹⁶ byl rozhodující soud jeho nástupce ve funkci zemského stavovského historiografa, Františka Palackého (1798–1876),¹⁷ který jako tehdejší redaktor časopisů Vlasteneckého musea dostal Pubičkovy *Chronologische Geschichte Böhmens* (= CHGB) již roku 1827 na vlastní žádost zdarma.¹⁸ Byl to právě Palacký, kdo už ve svém *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber* (1830) označil Pubičkovo dílo za „ještě mezerovité a nedokončené“, třebaže přiznal, že se jedná zároveň o dílo o českých dějinách „nejobširnější a nejpodrob-

¹⁴ Kamil KROFITA, *František Pubička, předchůdce Palackého v zemském dějepisectví českém*, Časopis Společnosti přátel starožitností 51–53, 1943–1945, s. 1–24.

¹⁵ Srov. Ondřej DOKOUPIL – Václav PETRBOK, *Desideria a desiderata. Zpráva o nálezu edice Kritische Versuche Josefa Dobrovského v pozůstalosti O. Králíka*, in: Vladimír Vavřínek – Hana Gladkova – Karolína Skwarska (edd.), *Josef Dobrovský – Fundator studiorum slavlicorum. Příspěvky z mezinárodní vědecké konference v Praze 10.–13. června 2003, Praha 2004*, s. 154–158.

¹⁶ Vymezení toto období časově je velice nesnadné. Dnes je už jisté, že existovaly osobnosti žijící před druhou polovinou 18. století, které můžeme směle zařadit mezi ctitele českého jazyka a kultury, a nejedná se pouze o Balbína, Pešinu z Čechorodu aj. Na myslí mám např. zapomenutou postavu jižní Moravy Jana Františka Josefa Rivolu (1649–1734). Srov. Bohuslav PERNICA, *Barokový prelát Jan František Josef Rivola z Hradiště u Znojma*, in: Rudolf Fukal – Milan Kopecký (edd.), *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora, Brno 1958*, s. 385–394. Autor vyjadřuje oprávněnou domněnku (s. 388): „Konkrétně míním, že obrození začíná daleko dříve, než se formálně klade jeho začátek“. K dělení periody „národního obrození“ srov. Aleš HAMAN, *Trvání v proměně. Česká literatura devatenáctého století*, Praha 2010², s. 20–24, resp. Drahomíra VLAŠINOVÁ, *Rok 1800 v periodizaci dějin české literatury národního obrození*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (edd.), *Mezi časy... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800. Sborník příspěvků z 19. ročníku sympozií k problematice 19. století. Plzeň 4.–6. března 1999, Praha 2000*, s. 177–181.

¹⁷ Základní biografii je práce Jan KOŘALKA, *František Palacký 1798–1876*, Praha 1998 [německý překl. *František Palacký (1798–1876): der Historiker der Tschechen im österreichischen Vielvölkerstaat*, Deutschsprachige Neubearbeitung vom Verfasser unter Mitarbeit von Helmut Rumpler und Peter Urbanitsch, Wien 2007]. Srov. také Jiří ŠTAIF, *František Palacký: Život, dílo, mýtus*, Praha 2009. V knihách se o Pubičkovi prakticky nehovoří. K nastoupení po Pubičkovi srov. Palackého zápis z 29. 10. 1827 „Od stavův uloženo mi pokračování po Pubičkovi“, in: V. J. NOVÁČEK (ed.), *Františka Palackého korespondence a zápisky*, I, Praha 1898, s. 186 a dokumenty v jeho knize *Zur böhmischen Geschichtsschreibung*, Prag 1871.

¹⁸ Jaroslav HAASZ, *K české historiografii*, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 528.

nější“.¹⁹ Pravdou také je, že Palacký tehdy zařadil Pubičku mezi „vážené badatele“²⁰ po bok Františka Faustina Procházky (1749–1809),²¹ Karla Josefa Bienera z Bienenberku (1731–1798),²² který je nadneseně nazýván otcem české archeologie,²³ Wenzela Dientzenhofera (1749–1805),²⁴ Jana svobodného pána šlechtice Stentsch (1771–1827)²⁵ aj., kteří nebyli členy Královské české společnosti nauk. Jedná se tedy až na Procházku o osobnosti, které na svoji monografii stále čekají. Palacký sám z Pubičky prokazatelně čerpal a ve sporných případech se podržel i jeho řešení.²⁶ Na druhou stranu už 28. ledna 1828 ve svém návrhu k lepšímu pochopení vlasteneckých dějin (*Vorschlag zur besseren Aufnahme der vaterländischen Geschichte*) Palacký napsal: „Pubička wagte sich an eine umständliche Bearbeitung des ganzen vorhandenen historischen Stoffs in chronologischer Folge, und suchte auch der Zusammenhang der Begebenheiten hie und da pragmatisch nachzuweisen: aber dazu mangelte ihm vor allem hinlängliche Kenntniss der Tatsachen selbst, um anderen Mängel zu geschwiegen.“²⁷ Dne 28. září toho roku označil Pubičkovo dílo jako „das voluminöse, aber gar zu mangelhafte chronologische Werk“.²⁸

Ocenění se Pubičkovi dostalo v Palackého větě: „Plodnějším pro historii bylo jeho [= Dobnerovo; J. Z.] zápolení s učeným jesuitou Františkem Pubičkou, jenž si svými *Chronologische Geschichte Böhmens* (od r. 1770 II kvart. svazků) získal nemalé zásluhy o vlastenecký dějepis.“²⁹ Dobnera nicméně oproti Pubičkovi přece jen vyzvedl daleko výše. Avšak pravdu má Kamil Krofta, když prohlašuje, že „obecný soud o věcné ceně díla Pubičkova byl dlouho určován těmito slovy Palackého, jež mu věnoval v úvodě ke svým *Dějínám*: „Bývalý jesuita Pubička jal se byl vypravovati dějiny české ouplně a obšírně; ale váživ celý obsah svůj ze knih toliko tištěných a to ne bez strannosti, aniž uměje duchem nahrazovati, co mu scházelo v rozsahu zpytování jeho, pozůstavil po sobě dílo sice mnoho-

¹⁹ Cit. dle překladu František PALACKÝ, *Ocenění starých českých dějepisců*, in: Jaroslav Charvát (ed. a překl.), *Dílo Františka Palackého*, I, Praha 1941, s. 70.

²⁰ Tamtéž, s. 77.

²¹ Srov. Lenka KUSÁKOVÁ, *F. F. Procházka*, in: LČL 3/II, Praha 2000, s. 1095–1097. Procházka se ve svých dílech o Pubičku neopírá ani jej necituje.

²² Srov. Karel SKLENÁŘ – Zdeňka SKLENÁŘOVÁ, *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*, Praha 2005, s. 76; Karel SKLENÁŘ, *Biener z Bienenberka, Karel Josef*, in: *Biografický slovník českých zemí*, V (Bi–Bog), Praha 2006, s. 493. Pubička s ním udržoval osobní styky.

²³ Ovšem jen „v jejím dobovém pojetí, protože tehdejší úroveň poznání mu ještě nedovolila proměnit nálezy v historický pramen“ (K. Sklenář).

²⁴ Srov. *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*, Band I (A–H), München 1979, s. 278.

²⁵ Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, 2 sv., Praha 1921–1923, zvl. díl I, s. 277. S baronem Stentschem bylo podle Palackého (*Zur böhmischen Geschichtsschreibung*, s. 12) jednáno r. 1827 v záležitosti pokračování Pubičkova díla, ale dle J. Haasze (*K české historiografii*, s. 535, pozn. 2) nebyly k tomuto jednání nalezeny úřední spisy.

²⁶ Např. v případě založení Sázavského kláštera. František PUBIČKA, *Chronologische Geschichte Böhmens*, III, Prag 1773, s. 200, se domnívá, že r. 1009 odešel Prokop na poušť. Palacký (*Dějiny*, I/1, s. 290, pozn. 284) to po něm přejal, třebaže datum je ne zcela vyjasněné. Nejnověji srov. Petr SOMMER, *Svatý Prokop. Z počátků českého státu a církve*, Praha 2007, s. 241, pozn. 276, kde autor upozorňuje na výklad V. Novotného jmenujícího i Pubičku. Nebo v případě, kdy měl Špytihněv zažít jako rukojmí u dvora Jindřicha ústrky, ačkoliv proto nejsou dostatečné důkazy; Pubička (sv. III, s. 358n) vycházel z Dubravie. Srov. V. NOVOTNÝ, *České dějiny* (= ČD), I/2, s. 85, pozn. 3. Srov. i F. PUBIČKA, *Chronologische Geschichte*, IV/1, s. 283, versus F. PALACKÝ, *Dějiny*, I/2, s. 22.

²⁷ Přetištěno in: F. PALACKÝ, *Zur böhmischen Geschichtsschreibung*, s. 15–16.

²⁸ Tamtéž, s. 23.

²⁹ F. PALACKÝ, *Ocenění*, s. 78.

mluvné, ale jalové a nezáživné.³⁰ Dá se bez nadsázky říci, že Palacký, čím byl starší, tím projevoval k Pubičkovu dílu větší odstup zapomínaje patrně, že jeho dílo nemůže být měřeno stavem historiografie počátku 19. století, tím méně jeho poloviny. Ve svém zamyšlení nad českou historiografií ze 70. let 19. století věnoval Pubičkovi mnoho stran textu, nechal za sebe však většinou hovořit úřední prameny.³¹ Ty převyprávěl a doplnil Jaroslav Haasz (1860–1939)³² ve své stati *K české historiografii*,³³ nazvané tak záměrně podle Palackého knihy z roku 1871. Zachytil v ní velmi podrobně vnější stránku vzniku Pubičkových *Chronologische Geschichte* včetně jejich distribuce a ekonomické nerentability; byl tak první z badatelů, kdo si Pubičky-historika všiml podrobněji.

Je otázkou, proč byl Palacký ke svému předchůdci tak nemilosrdný. Václav Novotný soudil, že se tak dělo proto, aby „*mohl činnost historografa zahájití nikoliv pouhým pokračováním v díle tohoto velkého předchůdce, nýbrž novým zpracováním dějin českých od počátku*“.³⁴ To však neosvětlí celý problém. Sledujeme-li Palackého projevy o Pubičkovi v průběhu jeho života, vidíme, že jeho osten, snad pochopitelný ve 20. letech 19. století, se časem nejen neotupil, nýbrž naopak, stal se ještě pichlavějším. Domnívám se, že hlavní roli hrála Palackého konfesionalita a jeho světonázor: nemohl zkrátka dovolit, aby české dějiny mohly být „správně“ vykládány jesuitou.³⁵ Ani po obnovení řádu roku 1814 nemělo Tovaryšstvo vyhráno, a v české společnosti to platilo dvojnásob. Kromě toho Palacký miloval vyprávění dějin, historik si prý musí samostatně představit dějiny, jak byly, a pak nebudou „*matné, neboť nic velkého nestalo se bez enthusiasmu, bez živých, jaderných sil*“.³⁶ Tomu Pubička pochopitelně neodpovídal, protože se málo kdy nechal unést vyprávěním, málo která událost jej pohnula k nějakému citovějšímu projevu. Na druhou stranu podle Palackého je hlavním úkolem historika syntéza, která zůstává dílem jediného muže, jediného ducha a po případě celého života.³⁷ Nyní již lépe chápeme, že Pubičkova osobnost musela mít pro Palackého přes všechny stíny i velké klady, svým způsobem mu byl jesuita předobrazem opravdového historika – který však, žel, neobstál a nedostál svého úkolu. Proto on, Palacký, nastoupil na jeho místo, aby dal českému národu „správné“ dějiny.³⁸ Pubička ani nemohl v očích Palackého obstát, protože k syntéze je třeba „*vyššího vzletu ducha a především rozsáhlé zkušenosti ve věcech lidských; historik si má všimati všeho, co má hlubší význam pro život lidský. V ohledu dějovědné kritiky musí mu býti vůdcem vrozený historický smysl a takt. Hodnotu historikovu činí teprve vyšší názor na život a na svět, volnější rozhled politický, cit pro zájmy národní, smysl pro významné a zvláštní zjevy v duševním životě lid-*

³⁰ K. KROFTA, *František Pubička*, s. 16; F. PALACKÝ, *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*, Praha 1848, s. 36–37. Německá verze dějin o historiografii nepojednává.

³¹ F. PALACKÝ, *Zur böhmischen Geschichtsschreibung*, s. 4–47, cit. s. 4: „Über den weiteren Schicksale dieses Werkes [= *Chronologische Geschichte Böhmens*; J. Z.] lasse ich um so lieber nachstehende, aus den im Landesarchiv aufbewahrten Originalen neu copierte Actenstücke berichten, je authentischer, prägnanter und präciser sie sich aussprechen, und je interessanter sie mir sowohl in Inhalt als in Form erscheinen.“

³² Srov. Ilija SVATOŇOVÁ, *Jaroslav Haasz*, LČL 2/1, Praha 1993, s. 13–14.

³³ Jaroslav HAASZ, *K české historiografii*, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 518–544.

³⁴ Václav NOVOTNÝ, ČD I, Praha 1912, s. 11.

³⁵ K myšlenkovému odkazu Palackého srov. kromě uvedených monografií Josef FISCHER, *Myšlenka a dílo Františka Palackého*, I–II, Praha 1926–1927. Autor vidí osvícenství jako jeden z velkých proudů, které F. Palackého ovlivnily.

³⁶ J. FISCHER, *Myšlenka a dílo Františka Palackého*, I, s. 98.

³⁷ J. FISCHER, *Myšlenka a dílo Františka Palackého*, I, s. 105; F. PALACKÝ, *Zur böhmischen*, s. 14.

³⁸ J. FISCHER, *Myšlenka a dílo Františka Palackého*, I, s. 114–115.

ském. “³⁹ Důležité pro Palackého je rovněž vcítění se do dané doby. Tuto vlastnost postrádá u českých dějepisců i v 18. století, a i když to výslovně nikde neuvádí, na mysli má vedle Voigta především Pubičku.⁴⁰

Z méně úspěšných vrstevníků Palackého to byl Josef Edmund Horký (1795–1844),⁴¹ amatérský historik, písař, příležitostný redaktor a Palackého konkurent v konkursu na místo českého zemského historiografa uprázdněné Pubičkovou smrtí, který označil Pubičkovy *Chronologische Geschichte* za „modlu davu“, ač prý nezaslouženě, protože jsou psány způsobem, jakým dějepisec nemá psát a slabiny jeho již dávno byly odkryty.⁴² Vytýkal mu také, že často neznal míst, kde se historické události sběhly.⁴³

Žák Ignáce Cornovy, pozdější profesor obecných dějin na pražské univerzitě Franz Nikolas Titze (1769–1858)⁴⁴ nechtěl převzít po Pubičkovi jeho práci a označil ji za dílo „většinou zdařilé, třeba sloh byl rozvlácným a nesprávným“.⁴⁵ Je to z jazykového hlediska zajímavé svědectví, neboť dokládá, že již generace těsně následující po Pubičkovi neměly němčinu jeho díla rády. Z dnešního hlediska je zřejmé, že zvláště pozdější svazky byly překládány mechanicky, bez jazykového umu.

Dnes je stále patrnější,⁴⁶ že se zrušením Tovaryšstva Ježíšova roku 1773 nezanikla ihned humanitní vzdělanost, kterou tento řád téměř beze změn po více jak dvě století uchovával, a vlastně přiměl i jiné katolické řády k tomu, aby vzdělanost v této podobě pěstovaly. Proto mohlo být Pubičkovo dílo, které v jazykově německém hávu nic neztratilo ze svých základních latinskou učeností pěstovaných figur, čteno i na počátku 19. století bez nejmenších problémů. Možná, že největším problémem byla právě němčina některých dílů; kdyby byly bývaly *Chronologische Geschichte* vydávány latinsky, jak je Pubička psal, možná, že by odsudek soudobých učenců nebyl tak příkrý. Znamenalo by to ovšem zcela jistě i menší odsudek pozdějších generací (literárních) historiků, kteří by nejspíše přiřadili Pubičkovu práci k Dobnerovu opusu, ke kterému po mém soudu plným právem patří. To se však nestalo. Ve skutečnosti bylo dílo užíváno prakticky mnoha generacemi odborníků a možná i laiků po celé dlouhé 19. století, tedy přinejmenším do konce rakouské monarchie. Někteří z nich to přiznávali, většina to ovšem spíše smlčela, neboť se „starým jezovitou“ nechtěl mít nikdo z historiků působících v českých zemích nic společného.

³⁹ J. FISCHER, *Myšlenka a dílo Františka Palackého*, I, s. 106; F. PALACKÝ, *Dějiny* I/1, s. 402–403; IV/1, s. 377; Týž, *Würdigung*, s. 286.

⁴⁰ F. PALACKÝ, *Dějiny*, I/2, s. 220–221.

⁴¹ Věra NĚMEČKOVÁ, *J. E. Horký – zapomenutá osobnost moravské historiografie*, in: Sto let od narození profesora Jindřicha Šebánka, Brno 2000, s. 145–153; TÁŽ, *Josef Edmund Horký: historik a sběratel*, diplomová práce FF UJEP v Brně, Brno 1974, která pro moderní dějepisceví znovu objevila zapomenutou osobnost tohoto historika. Děkuji Věře Němečkové za laskavé poskytnutí této práce. Srov. také Simona BAUEROVÁ, *Josef Edmund Horký a počátky výzkumu moravských archivů*, dipl. práce FF UJEP v Brně, Brno 1986 (knihovna Ústavu PVH a archivnictví FF MU Brno, sign. B 15).

⁴² Srov. J. HAASZ, *K české historiografii*, s. 537.

⁴³ Tamtéž, s. 538.

⁴⁴ Srov. Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské universitě*, I, Praha 1964 (dle rejstříku u dílu II).

⁴⁵ J. HAASZ, *K české historiografii*, s. 532.

⁴⁶ V jiné souvislosti zajímavě hovoří G. Hess o nepochopení německé literární historie druhé poloviny 19. a 20. století, že i po zániku jesuitů, zejména v jihoněmeckém prostředí, zde existovala kontinuita latinského vzdělání, která umožňovala vzdělavcům plně chápat jinotaje textů i výtvarných děl. Srov. Günter HESS, *Der Tod des Seneca. Studien zur Kunst der Imagination in Texten und Bildern des 17. und 18. Jahrhunderts*, Regensburg 2009, s. 273–274.

Historiografie dlouhého 19. století

Podívejme se proto v krátkosti na ohlasy Pubičkova díla. Na Pubičku se vyloženě odvolává zemědělský ekonom a sekretář Vlastenecké hospodářské společnosti Johann Joseph Mehler⁴⁷ (1739–1809) ve svých třísvazkových *Ursprüngliche chronologische Geschichte Böhmens* (Prag 1806–1807).⁴⁸ Mehler sice občas na Pubičku i odkazoval, ale celkem zbytečně, protože až do 14. století jej doslova opisuje; poté – jak také v předmluvě přiznává – čerpá z Pelcla.

Když pomíneme J. J. Mehlera, je třeba na prvním místě jmenovat již zmíněného Pubičkova žáka a přítele Ignáce Cornovu (1740–1822).⁴⁹ Jeho největší dílo – doplněný a podstatně rozšířený překlad Stránského práce *Respublica Bojema*⁵⁰ (1634) vydaný pod názvem *Paul Stransky's Staat von Böhmen* (7 svazků, 1792–1803) – bylo vypracováno jak na základě literatury, tak na základě pramenů. Cornova ihned v předmluvě prvního dílu uvádí Pubičku mezi soudobými velikány historické vědy v českých zemích spolu s Dobnerem, Pelclem, Voigtem, Procházkou, Dobrovským, Ungarem a Rieggrem, nicméně jako svého hlavního rádce jmenuje Ungara. Pubičkovy *Chronologische Geschichte* také neuvádí Cornova ve svém díle příliš často,⁵¹ vezmeme-li v úvahu jeho značný rozsah, a vždy jen na podporu svého názoru. Jen zřídka přidá přesné označení stránky či jen svazku a jen výjimečně vlastní komentář, byť krátký („*Mein Lehrer Pubitschka glaubt, daß...*“ nebo „*so mag sie Pubitschka zu recht weisen*“ či „*Ich habe mich bey der Beleuchtung der Geschichte der Könige von Ottokar dem Itten an vorzüglich an Pubitschka gehalten*“). Možná je to

⁴⁷ Zapomenutý autor, jehož jméno neobsahuje ani Ottův slovník naučný, ani Wurzbachův Lexikon. Srov. Miroslav VÁLKA, *Tradiční agrární kultura a její výzkum v české etnografii (etnologii)*, in: Agrární kultura. O tradičních formách zemědělského hospodaření a života na vesnici, Brno 2007, s. 21–42, zvl. s. 28–29. Mehler založil velkou sbírku zemědělského nářadí, která dokumentuje přetrvávání regionálních typů plazových a bezplazových rádel (háků) vedle záhonového pluhu, univerzálního oradla od středověkého období, a vydal instruktážní dvousvazkové dílo o oradlech v českých zemích: Joseph MEHLER, *Erste Sammlung der böhmischen Ackergeräthe*, Prag 1784; Týž, *Zweyte Sammlung der böhmischen Ackergeräthe*, Dresden 1794.

⁴⁸ První svazek sahá do r. 1346, druhý do r. 1526, třetí do r. 1780. Autora si všiml již V. NOVOTNÝ, ČDI, s. 12–13. Srov. J. J. MEHLER, *Ursprüngliche*, I, s. VII–VIII (Vorrede): „Herr Franz Pubitschka, Doktor der Weltweisheit, hat bereits im Jahre 1770 eine chronologische Geschichte Böhmens (mit Unterstützung der böhmischen Herren Landesstände) in großem Quartformat zu schreiben angefangen, und bereits zehn Bände bis zum Kaiser Ferdinand dem Zweyten verfertigt. So vollkommen aber dieses gründliche, zum unsterblichen Ruhme der böhmischen Nation gereichende, beweisvolle, und nach dem Verhältnisse der Größe sehr wohlfeile Werk ist; so wird es doch manchem Leser vielleicht weitschichtig zu seyn scheinen, welche Weitschichtigkeit aber die nothwendigen Beweise der Gegenstände erforderten, und für manche, obgleich sehr eifrige und wißbegierige Leser der Geschichte dieser, mit den alten Römern, in der Tapferkeit und andern edlen Tugenden, im Gleichgewichte stehender Nation, doch noch zu theuer, und der Jugend, wegen der Menge der Gegenstände nicht leicht faßlich, und dem Gedächtniß ohne große Beschwerlichkeit kaum einzuprägen seyn. Diese Umstände haben mich zur Beförderung der Gemeinnützlichkeit dieses gelehrten, sehr wichtigen, mühsamen, großen Werkes bewegen, zu meinen zween ersten Theilen einen gründlichen Auszug daraus zu verfassen, und solche Abtheilungen der Zeiträume etc. zu machen, die leicht zu werken, und in dem angefügten Inhalte, die einmal gelesenen Gegenstände durch Lesung der Abschnitte und Paragraphen, bald wieder zu finden, in der Geschichte durch die angezeigte Seite schleunig aufzuschlagen, und selbst in dem großen Werke des Verfassers, Herrn Pubitschka, nach den beigetzten chronologischen Jahren die Beweise der Begebenheiten und That-sachen gründlich eizusehen sind.“

⁴⁹ František KUTNAR, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, Český časopis historický (= ČČH) 36, 1930, s. 327–350, 491–519; Josef HANZAL – Mojmir OTRUBA, *I. Cornova*, in: LČL 1, Praha 1985, s. 365–366.

⁵⁰ Srov. český překlad s komentářem Pavel STRÁNSKÝ, *Český stát*, překl. Bohumil Ryba, Praha 1953.

⁵¹ Sv. I, s. 365, 479, 483; II, s. 37, 117, 366, 369, 413, 435, 470; III, s. 279, 331, 396. V ostatních svazcích jde již téma práce za rok 1618, a proto citace z Pubičky neobsahuje.

způsobeno i tím, že Pubička v době vydávání Cornovova opusu stále žil a tvořil. Není ani vyloučeno – spíše je to pravděpodobné –, že mu Pubička dával čist i prozatím nevytištěné části svého spisu,⁵² a proto pokus o jakousi objektivitu čekat nemůžeme. Nikdo jiný z generace vyrůstající ještě v 18. století Pubičku po jeho smrti nehodnotil. Stranou zde vzhledem k rozsahu studie záměrně nechávám Pubičkovy současníky, kteří pochopitelně jeho dílo bedlivě studovali a recenzovali. Recenze nebyly vždy jen záporné a zejména J. Dobrovský na něm našel i pozitivní stránky.

Ze zřetele nepustili Pubičkovo dílo ani historici plně působící v 19. století. V jeho polovině si práce všiml i Costantin von Höfler,⁵³ i když jej výrazněji ve svých dílech necitoval. Pubičku využívali i další historici předminulého století, třebaže se k němu přímo nehlásili. Ve svých *Dějínách Moravy*⁵⁴ jej prokazatelně zužitkoval i benediktin Beda Dudík⁵⁵ (1815–1890), ačkoliv sám se o své předchůdce-historiky vědomě příliš neopíral.⁵⁶ Pokud jsem nic nepřehlédl, odkázal na Pubičkovu práci pouze pětkrát,⁵⁷ ale z odkazů je jasné, že dílo znal celé a měl ho při psaní své práce takřkajíc při ruce. Je to rozdíl oproti V. V. Tomkovi, jehož dílo má s Pubičkovou hlavní prací mnoho společných rysů. Tomek – podle mého průzkumu – Pubičku necituje ani jednou, třebaže jinak užívá i barokní dějepiscectví; na druhou stranu je třeba vidět, že užívá starší dějepiscectví jako zprostředkovatele pramenných zpráv, tzn. cituje Hammerschmidta, Beckovského, Ziegelbauera, Dobnera nebo Pelcla zejména tam, kde dotyční citují diplomatický materiál. To se týká i Palackého, kde ke slovu přicházejí jeho edice, *Dějiny* zřídka. Přesto u konzervativního historika, jakým Tomek bezpochyby byl, vynechání Pubičky překvapuje, protože když pracoval na prvním díle svého opusu, byl Pubička po smrti sotva 40 let a Tomek neměl ještě k dispozici tolik prací, o které by se mohl opírat. Snad je to způsobeno tím, že Tomek preferoval – na rozdíl od mnohých dnešních historiků – jít *ad fontes*. Překvapí také nečetné zmínky u Lubora Niederleho v jeho *Slovanských starožitnostech* (1901–1925) a zároveň skutečnost, že pracoval pouze s německým vydáním Pubičkova díla; latinský svazek z roku 1768/69,⁵⁸ který se nejvíce týká obecně Slovanů, není uveden.⁵⁹ Také Josef Pekař pokládáný za konzervativního historika si při svých pracích Pubičku k ruce příliš nebral, ale i on o něm věděl.⁶⁰ Rovněž

⁵² Srov. např. Ignaz CORNOVA, *Paul Stransky's Staat von Böhmen*, III, Prag 1794, s. 396: „Mein verehrungs-würdiger Lehrer Pubitschka hat mich auf diesen Brief aufmerksam gemacht; er wird ihn zu seiner Zeit seiner chronologischen Geschichte einrücken.“

⁵³ K. HÖFLER, *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, Theil I, Wien 1856, Einleitung, s. XLVI.

⁵⁴ Přepřacované vyd. díla Beda DUDÍK, *Mährens allgemeine Geschichte*, 12 Bde, Brünn 1859–1888.

⁵⁵ Srov. Richard MAHEL, *Život, dílo a pozůstalost moravského historiografa Františka Bedy Dudíka (1815–1890)*, nepublikovaná disertace Slezské Univerzity v Opavě, 2011. Autor již uveřejnil na toto téma několik studií. Právě Dudík je dalším historikem, jehož monografii stále postrádáme.

⁵⁶ Srov. B. DUDÍK, *Dějiny Moravy*, I, Praha 1871, předmluva, s. VI.

⁵⁷ Srov. B. DUDÍK, *Dějiny Moravy*, II, Praha 1875, s. 195 (CHGB III, s. 195; Dudík má jiný názor než Pubička); tamtéž, s. 217 (CHGB III, s. 453; Dudík souhlasí výslovně s Pubičkou); díl V, Praha 1878, s. 20 (CHGB VI/2, s. 16; užití jako pramene); tamtéž, s. 105 (CHGB IV/2, s. 96; uvádí, že si Pubička s problémem neví rady); tamtéž, s. 112 (CHGB IV/2, s. 105; odkazuje na Pubičku jako na pramen).

⁵⁸ F. PUBIČKA, *Series chronologica rerum Slavo-Bohemicarum ab ipso inde Slavorum in Bohemiam adventu usque ad haec nostra tempora, quoad quidem seu per monumentorum ms. seu scriptorum aliorum praesidia licuit, producta, animadversionibus etiam nonnullis suis locis illustrata*, Pragae 1768; Týž, *Series chronologica rerum Slavo-Bohemicarum ab ipso inde Slavorum in Bohemiam adventu usque ad anno Christi 480 usque ad annum 874*, Viennae 1769.

⁵⁹ Na druhou stranu se v díle (I/1, s. 52, 2. vyd., pozn. 1) objevuje Pubičkova studie *De Venedis, Vinidis etc. 1772*.

⁶⁰ Srov. Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*, III, Praha 1930, s. 3, pozn. 3. Je to jediný odkaz v celém díle.

Adolf Bachmann⁶¹ sice o Pubičkovi ví, ale neužívá ho.⁶² V případě Bertolda Bretholze⁶³ pak můžeme mluvit dokonce o zcela negativním postoji, když Pubičkovu práci (označující jej Josef!) vidí spolu s tou Pelclovou a Mehlerovou pouze jako „*Kompilation, die die geschichtlichen Ereignisse noch alter chronistischer Weise äußerlich aneinanderreichten, ohne sie aber innerlich zu verknüpfen, ohne tieferen Gehalt und ohne jeden Reiz der Darstellung.*“⁶⁴ Ani v jednom ze svých děl Pubičky nevyužil, a to dokonce ani ve svých *Neuere Geschichte Böhmens*,⁶⁵ které zabírají 16. století, tedy období, které jako první v dějinách českého dějepisceví zachytil právě Pubička.

Četnější citace Pubičky zaznamenáváme v dílech Antona Frinda⁶⁶ (1823–1881), zejména v jeho čtyřsvazkových *Kirchengeschichte Böhmens* (1864–1878).⁶⁷ Pubičky, výhradně v německém překladu, využívá především k podpoře svých názorů, případně cituje jím uváděné středověké dokumenty (zejména listiny); opravuje jej málo,⁶⁸ nepolemizuje.

Již Krofta⁶⁹ poznamenal, že Jaroslav Goll (1846–1929)⁷⁰ byl patrně první, kdo „*poznal, že v Pubičkově díle je leccos pozoruhodného a správného, že některé z jeho kritických úvah a postřehů nebyly docela znehodnoceny dílem Palackého již proto, že se týkají namnoze podrobností, k nimž Palacký nemohl přihlížet.*“ Goll podotýkal, že „*Pubička psal samostatně a od Dobnera neodvisle*“, řadí jej po bok Pelcla mezi „*důkladné dějepisce české*“, ale jedním dechem dodává: „*Kdo by si nyní u nás na Pubičku vzpomněl!*“, případně „*Kdo dnes ještě sáhne k Pubičkově Chronologische Geschichte?*“. Pubička tak Gollovi v celé práci slouží jako příklad, a řekněme příklad velmi pádný, odkud mohl případný falzátor Rukopisu královédvorského čerpat své vědomosti. Připomíná, že Pubičkovy práce o českých dějinách byly před Palackého *Dějinami* jedním z mála zdrojů pro předpokládané falzátory.

Pubičkovo jméno připomněl rovněž Josef Kalousek (1838–1915) ve své práci *Děje Královské české společnosti nauk* (1885).⁷¹ Vycházel tehdy vesměs z časopisu *Prager gelehrte Nachrichten* (= PGN),⁷² který mu sloužil jako zásadní pramen. Byl to právě Kalousek, kdo do povědomí historiků uvedl tezi – citovanou z tohoto časopisu – o původní

⁶¹ Thomas KRZENCK, *Adolf Bachmann – českoněmecký historik, angažovaný profesor a liberální politik ve sporu o „českou otázku“*, in: Pavel Soukup – František Šmahel (edd.), *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Praha 2004, s. 237–250.

⁶² Jediné citace jsou: Adolf BACHMANN, *Geschichte Böhmens*, I (bis 1400), Gotha 1899, s. 133, pozn. 1; Týž, *Geschichte Böhmens*, II (1400–1526), Gotha 1905, s. 798, pozn. 2.

⁶³ Česky Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, *Konvertitova kariéra. Bertold Bretholz a jeho snaha po uplatnění*, in: P. Soukup – F. Šmahel (edd.), *Německá medievistika*, s. 273–287.

⁶⁴ Bertold BRETHOLZ, *Geschichte Böhmens und Mährens*, I (bis 1419), Reichenberg 1921, s. 10.

⁶⁵ Bertold BRETHOLZ, *Neuere Geschichte Böhmens. Erster Band, Der politische und religiöse Kampf zwischen Ständen und Königtum unter Ferdinand I. (1526–1564) und Maximilian II. (1564–1576)*, Gotha 1920.

⁶⁶ Harald BACHMANN, *Anton Harald Frind (1823–1881) als böhmischer Kirchenhistoriker: Eine Erinnerung zum 100. Todesjahr des Leitmeritzer Bischofs*, Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 6, 1982, s. 261–270.

⁶⁷ Přibližně 20 odkazů v každém dílu.

⁶⁸ Např. A. FRIND, *Kirchengeschichte Böhmens*, II, s. 246, pozn. 1.

⁶⁹ K. KROFTA, *František Pubička*, s. 17.

⁷⁰ Naposledy Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006. Jedná se o Gollovo dílo *Historický rozbor básní Rukopisu královédvorského*, Praha 1886, s. 33 (pozn. 4), 58, 60 (pozn. 2), 70, 94. Goll se takto zastal i Dobnera, když prohlásil, že „latinský jazyk Dobnerova díla a nešťastná forma komentáře jsou příčinou, že sice o Dobnerovi s pochvalou mluví, ale málo kdo jej také zná a oceňuje podle zásluhy“ (ČČH 4, 1899, s. 2). Tato slova platí bezesbýtky i v případě Pubičky.

⁷¹ S. 26–28, v německé verzi, s. 32–34.

⁷² K časopisu srov. Lenka KUSÁKOVÁ, *Prager gelehrte Nachrichten*, in: LČL 3/II, Praha 2000, s. 1046–1048.

jazykově latinské verzi *Chronologische Geschichte Böhmens*, které si prý autor nechával překládat do německého jazyka.

Arnošt Vilém Kraus⁷³ (1859–1943), který se vždy stavěl proti barokní kultuře ve prospěch osvícenství, má pro Pubičku, tohoto „*důsledného Hájkovce a čechistu*“,⁷⁴ jen nepříznivá slova. Patří podle něj k „*lidem prostředním*“,⁷⁵ kteří byli chváleni soudobou kritikou přespříliš a nezaslouženě; konkrétně Pubička za svou údajně krásnou němčinu.

Ale se zásadnější korekci Palackého soudů o Pubičkovi přišel až Václav Novotný⁷⁶ (1869–1932) v úvodu k prvnímu dílu svých Českých dějin (1912), když napsal: „*Dílu tomuto [= CHGB; J. Z.] bylo často ukřivděno, a nebyl to nikdo menší než Palacký sám, který se o něm nejednou vyslovil příkřeji než zasluhovalo. Lze to pochopiti i omluviti. [...] Ale s absolutního hlediska nelze o díle Pubitschkově (!) souditi tak nepříznivě. Nesnese ovšem srovnání s Palackým, není také bez podstatných a těžkých vad, [...] ale má také své cenné stránky a jest opravdu prvním vědeckým a kritickým zpracováním celých českých dějin obšírnějším způsobem, tedy tím, k čemu Dobner tak dlouho dospěti nemohl. [...] Dílo Pubitschkovo, kožené, bezduché a nezáživné formou, staromódní methodou, která neváhá stejně ceniti prameny současné i staletými od událostí oddělené, jest sice velmi často i přes tyto vady důkazem svědomitosti autorovy i jeho kritické snahy, která mu velmi často umožňuje dodělati se pravdy, a tím nedovoluje, aby bylo prostě přehlíženo, ale hloubky a výše Dobnerovy nedosahuje nikde.*“⁷⁷ Dlužno podotknout, že Novotný byl první historik, který věnoval celkovému zhodnocení Pubičkova díla více než jen několik nesoustavných, vesměs negativních poznámek⁷⁸ a důsledně (nejen) ve svých *Českých dějinách* Pubičkovu práci kriticky užíval.⁷⁹ Mohli bychom jej dokonce s trochou nadsázky označit za „Pubičkovce“, protože mu častokrát straní v jeho duchovních soubojích s Dobnerem. Také ve srovnání

⁷³ Blanka SVADBOVÁ – Zdeněk PEŠAT, *Arnošt Vilém Kraus*, in: LČL 2/II, Praha 1993, s. 953–956; Milan TVRDÍK – Lenka VODRÁŽKOVÁ-PORORNÁ (Hgg.), *Germanistik in den böhmischen Ländern im Kontext der europäischen Wissenschaftsgeschichte*, Wuppertal 2006, s. 69–80, 149–154.

⁷⁴ Arnošt Vilém KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé*, Praha 1918, s. 181.

⁷⁵ Arnošt Vilém KRAUS, *Pražské časopisy 1770–1774 a české probuzení*, Praha 1909, s. 39.

⁷⁶ Petr ČORNEJ, *Václav Novotný*, in: LČL 3/I, Praha 2000, s. 608–611.

⁷⁷ V. NOVOTNÝ, ČD I, s. 10–12 (nikoli tedy 50, jak patrně tiskovou chybou uvádí Krofta). Novotný se zase plete, když označuje Pubičku jako „Jos. Pubička“.

⁷⁸ Všiml si toho Jan JAKUBEC, *Dějiny české literatury*, II, Praha 1934, s. 58.

⁷⁹ Domnívám se, že to bylo na radu J. Golla, který vůbec první přiznal faktografické bohatství Pubičkova díla, příp. K. Kroftly, který jeho dílo tou dobou přednášival na univerzitě. Užívání dokazují odkazy na něj činěné i v drobnostech ve všech Novotného dílech. Kriticky např. V. NOVOTNÝ, ČD I/1, s. 737, pozn. 3; I/2, s. 4, pozn. 1; dále bez uv. pozn.: s. 18, 20 (zde odmítá Pubičkovu víru v zázraky), 24, 58, 179/180, 221, 260, 291, 359, 370, 382, 385 („Co vykládá Pubitschka, jest pouhá fantasmie.“), 451, 498, 513, 543, 560, 568 (ale zde se pletou i Palacký a Tomek), 607, 613, 655, 759, 797, 835, 860, 955, 1034, 1076; I/3, s. 75 atd.; I/4, s. 56 atd. Naopak se s Pubičkou ztotožňuje či jej chválí: I/2, s. 73–74, 97 (upřednostňuje jej před Dobnerem, který – nepravem – o problém rozvinul s Pubičkou tvrdou polemiku), s. 100 (straní mu proti Dobnerovi), 113, 125, 133 (kde Pubičku vyloženě chválí), 212, 230 („Správné postřehy, ač smíšené s nekritickými poznámkami a směsnými dohady, má již Pubička III, 462n.“), s. 274, 285, 414, 426, 500–501 (proti Dobnerovi ve prospěch Pubičky: „P. má zde některá velmi kritická pozorování.“), s. 510–511, 515, 559, 587, 590, 595, 622, 662 („Jak správně má Pubitschka.“), 696, 756–757, 771, 781, 841, 862, 872, 876, 882, 940, 943, 967, 969, 1094, 1128; I/3, s. 82, 128 atd.; I/4, s. 147 atd. Obecně lze říci, že v knihách I/3 a I/4 se vyskytují zmínky o Pubičkově řídicí než v předchozích svazcích, ale ve stejných intencích. Pochopitelně se dějepiscectví od r. 1912 (I/1) do r. 1937 (I/4) výrazně proměnilo a Pubičkovo dílo se zcela antikvovalo. Rovněž pramenů pro 13. st. je relativně hodně, a proto nebyl důvod stále se odvolávat na „syntetistu“ 18. st. Srov. také V. NOVOTNÝ, *Mistr Jan Hus*, I/1, Praha 1919, s. 142, pozn. 4. Je to snad jediný odkaz, přesto hodný pozornosti, neboť i kněz Jan SEDLÁK, *M. Jan Hus* (1915) začíná historiograficky až Palackým. V. Novotný ovšem překvapivě neuvádí Pubičku v argumentaci proti A. Bachmannovi ve studiích *Zur böhmischen Quellenkunde*, Prag 1907, 1910.

s Pubičkou přichází například Cornova zkratka, ba i Dobrovský je Novotným citován méně než „učení jesuita“. Ale Novotného přání, aby nebylo Pubičkovo dílo přehlíženo, se nenaplnilo.⁸⁰ Ani jazyk pozdějších historiků nehrál žádnou roli.⁸¹ Například Josef Šusta, obecně stavící podobně jako B. Bretholz především na edicích a nové literatuře, jej ve svých dílech o českém 14. století prakticky neuvádí. Nejinak je tomu v případě Františka M. Bartoše, který tak nečiní ani v místech, kde by to bylo možné; Pelcl ke slovu přichází, dokonce i barokní dějepisci, Pubička nikoliv. Ve velkém projektu Laichterových *Českých dějin*⁸² se Pubičky dotknul jen Rudolf Urbánek ve svém monumentálním *Věku poděbradském*,⁸³ ale ani on ne zevrubněji, ačkoliv je zřejmé, že minimálně ve sporných bodech Pubičku konzultoval. A Urbánek také mimoděk potvrdil, že Pubička k jednotlivostem konzultován i ve 20. století být zkratka musel. S Novotného a Urbánkovými díly se ukazuje i další skutečnost, že totiž jejich první svazky vyšly před rokem 1918 zaznamenávají Pubičku nejčastěji, zatímco po pádu Rakouska-Uherska je již Pubička citován marginálně, třebaže je stále historiky využíván.

K Novotnému lze z hlediska četnosti citací Pubičky přiřadit snad jen Augusta Naegleho⁸⁴ (1869–1932), profesora církevních dějin na teologické fakultě pražské německé univerzity, který bez znalosti českého jazyka sepsal minuciózně podané – i v tom je dílo podobné pracím V. Novotného – počátky křesťanství v Čechách. Jeho dvoudílné nedokončené *Kirchengeschichte Böhmens*⁸⁵ se ovšem nesetkaly s porozuměním české historiografie,⁸⁶ autorovi jistě nepomohla ani jeho kandidatura na prezidenta ČSR proti T. G. Masarykovi, ale z hlediska Pubičky jde o dílo bohaté. Autorova neznalost českého jazyka spolu se zásadou citovat prakticky všechny prameny i příslušnou literaturu⁸⁷ (i česky psanou!) ke každé specifické otázce českých raně středověkých dějin zapříčinily hojné využití několika Pubičkových dílů. Pohříchu vždy jen těch v němčině vydaných a bez Novotného komentářů, ze kterých můžeme vyčíst alespoň nějaký jeho názor na Pubičkovu práci. Naegle se veškerých komentářů zdržel; uváděl Pubičku výhradně pro svoji podporu nebo obecné mínění.⁸⁸ Za

⁸⁰ Zcela jej ve svých dílech přehlédli medievalisté J. Lippert, J. Loserth, E. Werunsky, W. Wostry, H. Zatschek, topograf J. G. Sommer a mnozí další.

⁸¹ K jazykově německému dějepiscectví v českých zemích srov. práci Ota KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*, Praha 2011, kde na s. 10–37 autor upozorňuje na nejdůležitější prameny a novou literaturu k tématu.

⁸² K projektu srov. Jiří LACH, *Laichterovo nakladatelství a projekt České dějiny. Studie a edice*, Olomouc 2008.

⁸³ Rudolf URBÁNEK, *Věk poděbradský*, I (= ČD III/1), Praha 1915, s. 316, 338, 778. Na rozdíl od V. Novotného však našťásti zachytil Pubičku v prvním díle v rejstříku. Ve 2. a 3. díle se Pubička nevyskytuje nejen v rejstříku, ale ani v knize. Srov. odkazy díl IV, Praha 1962, s. 27, pozn. 58, s. 630, pozn. 80, které prozrazují, že Urbánek sleduje Pubičku stále, i když jej cituje ojediněle. Rovněž v jeho práci *Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor*, 4 sv., Praha 1947–1948, není o Pubičkovi ani zmínka.

⁸⁴ Kurt A. HUBER, *August Naegle (1869–1932). Ein Leben zwischen Wissenschaft und Nationalitätenpolitik*, Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 8, 1987, s. 1–48.

⁸⁵ S podtitulem *Einführung des Christentums in Böhmen*, Wien – Leipzig 1915, 1918.

⁸⁶ Srov. František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscectví*, 2. vyd., Praha 1997 (1. vyd. 1973), s. 662–663. Dílo nebylo ani dobově recenzováno v ČČH!

⁸⁷ Několikrát se odvolává dokonce na práci A. A. LEGIS-GLÜCKSELIG, *Geschichte von Böhmen*, Prag 1855, což je v české historiografii opravdu výjimečné.

⁸⁸ Při citaci nezaznamenávám č. pozn., pouze č. stran. A. NAEGLE, *Kirchengeschichte Böhmens*, I, s. 2 (zde jedinkrát vytýká Pubičkovi [díl I, s. 42] a Dobnerovi zaměnění kapitol u Jordana), 18, 25, 29, 122, 138, 175, 189, 201; díl II, s. 12 (nesouhlasí s Pubičkou), 14, 30, 72, 77, 82, 143, 149 (ohledně věku sv. Václava v době úmrtí jeho otce, kde se Pubička [díl II, s. 176] odchyluje od Balbína), 160, 201, 228, 231, 234, 246, 280, 332, 333, 337, 390, 421, 433.

zakladatele kritického dějepytu v českých zemích vidí G. Dobnera a J. Dobrovského; Pubičku v této souvislosti nejmenuje.⁸⁹

Na Novotného tak plně navázal až častěji zmiňovaný Kamil Krofta (1876–1945),⁹⁰ který Pubičkovi věnoval prostor ve svých univerzitních čteních⁹¹ již před rokem 1918 a který Novotného také plně citoval ve svém tištěném příspěvku vyjadřující mu souhlas.⁹² Připojil následně, že „význam díla Pubičkova je založen na jeho učenosti, svědomitosti, píli a značné bystrosti, namnoze také na jeho vědecké nezaujatosti. Mnohem méně je výsledkem správné a svědomité metody kritické.“⁹³ Celkově pak Krofta rozebírá jednotlivé nejdůležitější Pubičkovy omyly a chyby a – trochu překvapivě vzhledem na předchozí řádky – uzavírá své hodnocení dosti skepticky: „Protože z Pubičkových předloh sotva některá je dnes neznáma nebo nepřístupná a jeho výklad sebraných zpráv a vůbec pojetí historických událostí je velmi primitivní, je pro nás tato část díla Pubičkova [= pojednávající o l. 1526–1618; J. Z.] skoro docela bez ceny. Nanejvýš možno v něm tu a tam najít upozornění na zprávu nebo pramen, jež by nám jinak mohl ujit. [...] Celkem se zdá, [...] že poměrně největší cenu si zachovaly ty části díla Pubičkova, které jednají o prvních stoletích českých dějin, neboť tam jsou podrobně a někdy dosti kriticky probrány leckteré otázky, které vůbec jinde s takovou důkladností nebyly probrány. Tu se leckdes kmitne správný postřeh, dobrá myšlenka, jež se ovšem ztrácejí ve spoustě naivností a nesprávností a nadto jsou ubíjeny nezáživnou formou díla.“⁹⁴ A tak Krofta celý svůj článek končí slovy vyjadřujícími názor české historiografie první poloviny 20. století na Pubičkovo dílo: „V září Dějin Palackého Pubičkova Chronologische Geschichte upadla takořka docela v zapomenutí, zůstávajíc jen odborným badatelům historickým pomůckou, ne zcela bezcennou při zjišťování některých dějinných skutečností naší národní minulosti.“⁹⁵

Václav Novotný i Kamil Krofta se oba na Františka Pubičku dívali prizmatem své současnosti, tzn. jak jim může být prospěšný v jejich vlastní práci. Nemyslím si, že by to byl šťastný úhel pohledu. Kontext a podmínky k práci, které měl Pubička k dispozici v 60. až 80. letech 18. století, stejně jako jeho předchozí latinsky psaná díla zůstala zcela stranou pozornosti obou historiků. Krofta na více místech své studie přiznává, že Pubičkovo dílo (vždy měl ale na mysli jen jeho *Chronologische Geschichte Böhmens*) je dosud nepoznané a byla by potřebnější podrobnější analýza dané práce, která by se nevyhýbala komparaci s dílem Gelasia Dobnera. To se však nestalo ani po roce 1918, ani po roce 1945, kdy vyšla Kroftova stať tiskem.

Také největší znalec českého 18. století před i po první světové válce, Josef Hanuš (1862–1941),⁹⁶ musel nutně při svých výzkumech opakovaně narážet na Pubičkovo jméno. Ze všech jeho prací je však patrné, že tento biograf Voigta, Pelcla i Procházky⁹⁷ se Pubičkovou osobností ani jeho dílem hlouběji nezabýval a čerpal pouze z literatury. Pokládal

⁸⁹ A. NAEGLE, *Kirchengeschichte*, I, s. 138.

⁹⁰ Srov. Petr ČORNEJ, *Kamil Krofta*, in: LČL 2/II, Praha 1993, s. 983–985.

⁹¹ Konkrétně v přednáškách *Dějepis a dějepyt v Rakousku od století XVIII.*, konaných v ZS 1915/16 každé pondělí a pátek od 12:00 do 13:00. Srov. *Seznam přednášek pro ZS 1915/16*, s. 43.

⁹² K. KROFTA, *František Pubička*, s. 17–18.

⁹³ Tamtéž, s. 18.

⁹⁴ Tamtéž, s. 20–21.

⁹⁵ Tamtéž, s. 24.

⁹⁶ Srov. Petr ČORNEJ, *Josef Hanuš*, in: LČL 2/I, Praha 1993, s. 70–72.

⁹⁷ Chystal i monografii K. R. Ungara. Srov. Marie PAVLÍKOVÁ, K. R. Ungar a jeho místo v české obrozenecké vědě, *Věstník ČSAV* 1971, č. 2, s. 155–166, zvl. s. 164.

Pubičku pravděpodobně spolu s Arne Novákem a Josefem Pekařem za „*pedantického a suchopárného jesuitu*“, „*zkostnatělého chronistu doby předkritické*“, „*nudného vypravěče vnějších příběhův a dat v pořádku chronologickém*“, případně za „*úzkoprsého stoupence vlastivědy ve smyslu racionalistickém*“ nebo přinejmenším za „*průměrného člena Tovaryšstva Ježíšova*“ a jeho *Chronologische Geschichte* za „*nepopulární*“,⁹⁸ „*příliš rozvleklou, neukončenou, v obsahu i formě zastaralou a pro polemický ráz [spory s Dobnerem] nesympatickou*“.⁹⁹ Od těchto názorů se neodchýlil ani ve svém životním díle *Národní museum a naše obrození* (1921–1923), třebaže zůstal ve svých soudech umírněnější a pod vlivem studie J. Haasze.¹⁰⁰ Zde jmenuje Pubičku vždy po boku Pitera, Voigta, Dobnera, Pelcla, Procházky, Durycha a Dobrovského, tedy mezi „*zakladateli nového kritického dějepytu, dějepisu, politického, kulturního a literárního*“.¹⁰¹

Literární historik Jan Jakubec¹⁰² (1862–1936) měl pro Pubičku patrně větší pochopení, alespoň se to dá vyčíst ze zmínek v jeho minuciózních *Dějinách české literatury*,¹⁰³ kde má pro Pubičku slova „*pilný a velmi znalý historik*“ a ve sporu o Jana Nepomuckého jej řadí k „*odborníkům*“ po bok Dobnera a Dobrovského.

Ani Františku Kutnarovi (1903–1983) se Pubičkova práce nijak zvlášť nelíbí; jeho dějiny označí coby mladý historik ve shodě s tehdejšími dějepiscectvím za „*rozvláčné, formou kostrbaté a obsahově přečpané*“.¹⁰⁴

K Pubičkovi se nehlásila ani nacistická, v českých zemích působící historiografie. Josef Pfitzner,¹⁰⁵ například, dává vždy přednost Cornovovi a Pubičku zmiňuje v této souvislosti jen okrajově.¹⁰⁶ Pro nacistické historiky nebyl Pubička dostatečně německý, tedy nacionálně proněmecky orientovaný.

Historiografie po roce 1945

Po roce 1945, resp. 1948 s nástupem oficiální marxisticko-leninské historiografie v Československu došlo k velkému rozmachu historiografického bádání o tzv. národním obrození, tedy o období zhruba ohraničeném léty 1740 až 1848.¹⁰⁷ Do samého počátku této doby, do období, kdy se přehodnocovaly tzv. buržoazní práce,¹⁰⁸ spadají studie Zdeňka Fialy,

⁹⁸ Josef HANUŠ – Jan JAKUBEC et al., *Literatura česká devatenáctého století: od Josefinského obrození až po českou modernu*, Praha 1905, s. 64–65 (autoři pasáže označení Arne Novák a Josef Pekař, hlavní redakci měl ale J. Hanuš).

⁹⁹ Josef HANUŠ, *František Martin Pelcel, český historik a buditel*, Praha 1914, s. 1.

¹⁰⁰ Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, 2 sv., Praha 1921–1923, sv. 1, zvl. s. 143, 146, 200.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 322. Ve své studii *Počátky kritického dějepytu v Čechách*, ČČH 15, 1909, s. 277–302, 425–463, jej v této řadě uvádí jen jednou (s. 442). Srov. i zmínku s. 454.

¹⁰² Srov. Petr ČORNEJ, *Jan Jakubec*, in: LČL 2/I, Praha 1993, s. 443–445.

¹⁰³ Jan JAKUBEC, *Dějiny české literatury*, II, Praha 1934, s. 16, 28.

¹⁰⁴ F. KUTNAR, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, s. 510.

¹⁰⁵ Frank HADLER – Vojtěch ŠUSTEK, *Josef Pfitzner (1901–1945). Historiker, Geschichtspräsident und Geschichtspolitiker*, in: Monika Glettler – Alena Míšková (Hgg.), *Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik*, Essen 2001, s. 105–135.

¹⁰⁶ Josef PFITZNER, *Das Erwachen des Sudetendeutschums im Spiegel ihres Schrifttums bis zum Jahre 1848*, Augsburg 1926, s. 54–55.

¹⁰⁷ Srov. Vít VLNAS, *Jan Nepomucký: česká legenda*, Praha 1993, s. 64–73; Jiří RAK – Vít VLNAS, *Druhý život baroka v Čechách*, s. 46–55 (autor V. Vlnas).

¹⁰⁸ Srov. Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999, s. 94. Tato práce vyvolala po svém vydání velkou nevoli v české historiografii. Mnozí poukazovali na její neobjektivitu, kterou však po mém

Václava Vojtíška, Josefa Macůrka, Arnošta Klímy, Oldřicha Králíka, Josefa Kočího, ale i Bohumila Ryby, Milana Kudělky aj., kteří s nestejnou kvalitou a intencí psali o dějinách druhé poloviny 18. a začátku 19. století. I když v pobělohorské době spatřovalo „nové“ dějepiscectví „epochu temna, naplněnou pouze feudálním útlakem a povstáními poddaného lidu“,¹⁰⁹ dvousté výročí narození Josefa Dobrovského připadající na rok 1953 zavdalo podnět k mnoha statím o jeho době. O Pubičkovi se nicméně zmínil již Zdeněk Nejedlý (1878–1962)¹¹⁰ ve svých „mimo kontext domácí historiografické práce“ vzniklých *Dějiny národa českého* (1949).¹¹¹ Přirozeně, nikoli pochvalně. Označil jeho dílo za „pouhou kompilaci, a k tomu psanou v duchu protireformačním“. Toto stanovisko bylo pro oficiální československou historiografii napříště určující. Projevuje se to i v oficiálních skriptech pro posluchače dějin české literatury tohoto období na Univerzitě Karlově v Praze *Česká literatura národního obrození* (1956; kolektiv autorů z tehdejší katedry literatury pražské filologické fakulty a příslušného ústavu ČSAV), kde je sice Pubička letmo a negativně zmíněn, ale není uveden jako samostatný autor, ačkoliv například L. J. Šeršík nebo M. Ziegelbauer, o J. V. Zlobickém nebo S. Vydrovi ani nemluvě, uvedeni jsou.

Zdeněk Fiala (1922–1975) napsal na adresu tzv. barokního dějepiscectví slova, která je možno vztáhnout na mnohá díla jemu současného československého dějepiscectví padesátých let 20. století, totiž, že „mluvit u těchto spisů o kritičnosti a vědeckém postupu práce by bylo pro vědu urážkou. ‚Historická‘ díla musela splnit účel, jemuž sloužila, bez ohledu na způsob, kterým se to stane“.¹¹² Pubičku jmenuje opakovaně bez dehonestujících epitet. Rovněž Josef Macůrek (1901–1992)¹¹³ zůstal ve svých názorech zcela věčný a hodnotil Pubičku obdobně jako Novotný s Kroftou, třebaže si neodpustil dobový slovník: „Z listu Pubičkova vidíme, že byl – na rozdíl od Dobnera – v zajetí protireformačního chápání a daleko stál za osvíceným Dobnerem 60. a 70. let.“¹¹⁴ Rudolf Holinka viděl Pubičku spolu s Voigtem a Dobnerem – na rozdíl od Dobrovského – „více méně v zajetí ideologie pozdního feudalismu“, kdy byli prý „přesvědčeni aspoň o relativním oprávnění tradiční struktury společenské“.¹¹⁵ Jméno Pubičky nemizí ze zorného pole historiografie v lidově demokratickém Československu ani po roce 1953, čehož je důkazem zmínka v tehdy

soudu trpět musela, neboť byla vydána už r. 1999 a jejím autorem byl pamětník většiny daných událostí.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 95. Nezdá se mi naopak, že by se historikové počátku 50. let době národního obrození vyhýbali, jak se domníval J. Hanzal (s. 95). Pěknou ukázkou tehdejší ideologie jsou slova z knihy Rudolf KEPKA – Jaroslav KRAUS, *Kasárna Kristova*, Plzeň 1961, kde jsou jesuité popisováni takto (s. 5–6): „Ne nadarmo vyvolává zvuk slova *jezuita* v představách našeho lidu podobu nestvůrného, olezlého černého ptáka, jenž pokradmu i otevřeně upíjí z pramene života, jenž z kořenů lidového zdraví lačně saje krev, pot i mozek, aby těmito vzácnými substancemi sytil zahálčivý a honosný život parazitů, aby jimi upevňoval moc vykořisťovatelských tříd. [...] Kalná úloha jezuitů ve světových událostech, zejména pak jejich těsná svázanost s imperialismem (postížitelná i na bankovních ktech) byla v poslední době několikrát nepochybně a drtivě odhalena“. Publikace je prý založena „na rozsáhlém průzkumu archivního materiálu“. Srov. Jiří RAK – Vít VLNAS, *Druhý život baroka v Čechách*, s. 49–50.

¹¹⁰ Srov. Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl 2013.

¹¹¹ Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny národa českého*, I, Praha 1949, s. 58, 75.

¹¹² Zdeněk FIALA, *Josef Dobrovský a počátky historické kritiky u nás*, *Československý časopis historický* (= *ČsČH*) 1, 1953, s. 257–271, cit. s. 258.

¹¹³ Josef MACŮREK, *Dobrovského pojetí českých dějin a stanovisko k našemu historickému vývoji*, *Slavia* 23, 1954, s. 164–190.

¹¹⁴ Josef MACŮREK, *České a uherské dějepiscectví v počátcích českého a maďarského národního obrození. K otázce prvních zájmů J. Dobrovského o Uhry a Maďarsko*, in: *Josef Dobrovský 1753–1953*, Praha 1953, s. 473–506, cit. s. 483. Na studii jsou dodnes důležité edice dopisů na s. 495–506.

¹¹⁵ Rudolf HOLINKA, *K Dobrovského koncepci českých dějin*, *Slavia* 23, 1954, s. 201–204.

reprezentativních *Dějínách české literatury* (1960),¹¹⁶ ale na zařazení jeho biografie do knižnice „Odkazy pokrokových osobností naší minulosti“ (Svobodné slovo, Praha 1963–1991), kde vyšlo několik desítek životopisů českých intelektuálů nejen 18. a 19. století, to zjevně nestačilo. Dokonce ani Josef Janáček (1925–1994) neuznal za vhodné připomenout jeho jméno, když hovořil o dějepiscevtví zaznamenávajícím léta 1526 až 1547,¹¹⁷ třebaže byl Pubička vůbec první český historik, který o dané době souhrnně pojednal.

Jméno F. Pubičky je tehdy v povědomí historiků udržováno zejména Milanem Kudělkou (1922–2005), který už v 50. letech edičně zpřístupnil některé jeho dopisy¹¹⁸ a věnoval záslužně pozornost jeho žáku Leopoldovi Janu Šeršníkovovi (1749–1814), aby v šedesátých letech dopodrobna rozebral Pubičkovu roli ve sporu o Hájkovu kroniku.¹¹⁹ Kudělka přistoupil k tématu bez zbytečných ideologických schémat a stal se největším znalcem Pubičkova díla po druhé světové válce. Nicméně i jeho přístup má své dobové limity. Dnes je těžko říci, nakolik byly způsobeny autocenzurou nebo vlastním přesvědčením.¹²⁰ Každopádně ani on nemá pro Pubičkovu práci příliš pochopení, když jeho *Chronologische Geschichte* označuje za „nijak zvlášť pracný spis, který autor přejímá od Balbína“.¹²¹ Na druhou stranu si ale Kudělka protirečí, neboť ještě v roce 1957 viděl jeho dějiny jako práci „ve své době nesporně velmi záslužnou“,¹²² ale později jeho „ucelený pragmatický výklad českých dějin, opřený v plné důvěře o poznatky staré, i ony smyšlené a neudržitelné“¹²³ pokládá za méně významný než „pokrokovější“ výklad Dobnerův. Považuje zkrátka Pubičku ve shodě se starší historiografií za „dějepisce starého typu“, za „hlavního představitele soudobé historické vědy pro širokou vzdělanou veřejnost“,¹²⁴ jehož dílo se „přes své nesporné zásluhy o českou historiografii přičinilo jen skromnou měrou o rozvoj novodobé české historické vědy“.¹²⁵ Proti tomu vyslovuje své pochybnosti Frank Wollman (1888–1969), který upozorňuje na to, že „pro úplné pochopení a objasnění [...] citového a myšlenkového okruhu, v němž se rodí vědomí národa ze slovanské a slovanomilské ml-

¹¹⁶ Felix VODIČKA (ed.), *Dějiny české literatury*, II, Praha 1960, s. 33, 641.

¹¹⁷ Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská 1526–1547*, I/1, Praha 1968, s. 269–273. Začíná tradičně Palackým.

¹¹⁸ Milan KUDĚLKA, *K otázce česko-polských literárních vztahů v počátcích českého národního obrození. Korespondence Josefa Alexandra Jablonowského s Františkem Pubičkou*, Slezský sborník 55, 1957, s. 251–271.

¹¹⁹ Milan KUDĚLKA, *Leopold Jan Šeršník (1749–1814). Život a dílo*, Ostrava 1957; TÝŽ, *Spor Gelasia Dobnera o Hájkovu kroniku*, Praha 1964, zvl. s. 20–43. K Šeršníkovu srov. i Ks. *Leopold Jan Szersznik znany i neznany. Materiały z konferencji naukowej. Cieszyn, 6–7 listopada 1997*, Cieszyn 1998; Barbara BIENKOWSKA, *Edukacyjna rola biblioteki Leopolda J. Szersznika*, in: Książka, biblioteka, szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego. Materiały z konferencji naukowej, Cieszyn 4–5 listopada 1999, Cieszyn 2001, s. 332–340; Albin HEINRICH, *Repertorium codicum manuscriptorum in caesareo-regia Bibliotheca Scherschnickiana Teschinių*, vydala Urzszula Wieczorek; wprowadzeniem opatrzył Krzysztof Szelong; pod redakcją Ryszarda Gładkiewicza, Wrocław 2004, s. 9 (uveden Pubička, v rejstříku jeho jméno chybí). Také srov. Lenka KUSAKOVÁ, *Leopold Jan Šeršník*, in: LČL 4/II, Praha 2008, s. 590–592.

¹²⁰ Srov. kritiku jeho práce Ivo CERMAN, *Gelasius Dobner a česká šlechta. Proměny šlechtické genealogie ve věku osvícenství*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 88–105, zvl. 88–89; Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011, s. 40. Přesto bych nesrovnával práci M. Kudělký s prací J. Haubelta.

¹²¹ M. KUDĚLKA, *Spor Gelasia Dobnera o Hájkovu kroniku*, s. 39.

¹²² M. KUDĚLKA, *K otázce česko-polských literárních vztahů*, s. 255.

¹²³ M. KUDĚLKA, *Spor Gelasia Dobnera o Hájkovu kroniku*, s. 64.

¹²⁴ Oproti tomu Zdeněk Šimeček nazve Pubičkovu metodu práce „sterilní akribie“. Zdeněk ŠIMEČEK, *František Martin Pelcl*, Věstník ČSAV 78, 1969, s. 410–425, cit. s. 417.

¹²⁵ M. KUDĚLKA, *K otázce česko-polských literárních vztahů*, s. 254–255.

hoviny, scházejí nám kritéria pokrokovosti a nepokrokovosti pro tu dobu“.¹²⁶ Nutno dodat: scházela nám nejen v roce 1958, nýbrž i dnes.

Akademickou kvalitu si zachoval i Bedřich Slavík (1911–1975),¹²⁷ který byl prakticky posledním badatelem shrnujícím dosud známé údaje o životě a díle Františka Pubičky.¹²⁸ Horší hodnocení se poté dočítáme v knihách Josefa Kočího (1922–1986),¹²⁹ oněch „kvintesencích marxistických názorů“,¹³⁰ který Pubičku (ačkoli jej nejmenuje přímo) řadí k „starým ‚vlastencům‘, kteří jsou vždy připraveni vyrukovat, jestliže věda vystoupí proti pověrám, zvláště mají-li vlastenecký nátěr“. Jeho hlavní dílo pak označuje jako „rozsáhlou a rozvlácnou kompilaci o dějinách Čech“. Nejsmutnějším příkladem té doby je ale pojetí Josefa Haubelta, mimo jiné odpůrce Františka Kutnara a základního díla o Bohuslavu Balbínovi.¹³¹ Pro Pubičku má jen nejhorší výrazivo: „nejreakčnější historik své doby“ „s perfidní jezuitskou obratností“, „oblíbenec aristokracie“, „ultrakonzervativní dějepisec“.¹³² Po ztrátě vlivu v české historiografii Haubelt částečně změnil svůj slovník a Pubička mu je už pouze „protiosvícenský historik jezuitské provincie a stavovské společnosti“ nebo „konzervativní jezuita“.¹³³

Ani po společenských proměnách v letech 1989/1990 se česká historiografie Pubičkovi nevěnovala. Dokladem toho je absence jeho jména v reprezentativním *Lexikonu české literatury* (1985–2008), který ani v dodatcích nezařadil tohoto historika do české literatury, třebaže ostatní autory včetně Kolčavy, Cerroniho, Cornovy, Dobnera, Durycha i Šeršníka a Ungara, kteří rovněž nepsali česky a český jazyk ani ve větší míře neovládali, případně nebyli českého původu, uvádí plným heslem. Pubička je tak zmiňován pouze v okrajových souvislostech nebo v nejruznějších učebních textech a přehledových pracích.¹³⁴

¹²⁶ Frank WOLLMAN, *Slovanství v jazykově literárním obrození u Slovanů*, Praha 1958, s. 97.

¹²⁷ Bedřich SLAVÍK, *Od Dobnera k Dobrovskému*, Praha 1975, zvl. s. 87–90; k jeho osobě srov. Jaroslav MED, *Bedřich Slavík*, in: *LČL 4/I*, Praha 2008, s. 206–208.

¹²⁸ Nepočítaje stručné, ale věcně shrnutí: F. KUTNAR – J. MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 166.

¹²⁹ Josef KOČÍ, *Naše národní obrození*, Praha 1960; Týž, *České národní obrození*, Praha 1978, s. 71–72 (o je-suitech); 97 a 305 (citáty). Pro praktiky tehdejší doby je rovněž příznačné, že Kočí zcela záměrně zamlčel monografii Milan MACHOVEC, *Josef Dobrovský*, Praha 1964, ve své Bibliografické poznámce (s. 458 c. d.). Ke knize srov. J. RAK – V. VLNAS, *Druhý život baroka v Čechách*, s. 51 (autor V. Vlnas).

¹³⁰ Jiří RAK, *Doslov*, in: František Kutnar, *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenecké*, k vyd. připravil Karel Kučera, Praha 2003, s. 349.

¹³¹ Srov. jeho recenze mající spíše než k recenzím blíže k politickým odsouzením 50. let. Josef HAUBELT, *O výkladu dějin českého a slovenského dějepisectví Fr. Kutnara*, *ČsČH* 27, 1979, s. 907–915; Týž, *Das Temno J. P. Kučery a J. Raka*, *ČsČH* 33, 1985, s. 101–105, což je obdobně ideologická a neakademická „recenze“ na záslušnou knihu Jan P. KUČERA – Jiří RAK, *Balbín a jeho místo v české kultuře*, vybrané texty přeložil Martin Svatoš a Helena Businská, Praha 1983. K celé problematice srov. Vladimír NOVOTNÝ, *Spor o Balbína (a o balbínovskou monografii)*, in: *Paradoxy a paralely. Příspěvky k českému literárnímu dějepisectví. Od Komenského k Rejchrtovi*, Praha 2006, s. 25–38.

¹³² Josef HAUBELT, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979, s. 93, 97, 99, 120. Srov. také Josef HAUBELT, *Osvícenská věda: Profil*, in: *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. až 90. letech 18. století*, ved. autorského kol. Josef Petráň, Praha 1990, s. 288–294, zvl. s. 289. Publikace odráží poměry čs. historiografie 80. let 20. st.

¹³³ Srov. Josef HAUBELT, *České osvícenství*, 2. dopl. vyd., Praha 2004, s. 323, 528. K jejímu I. vyd. (1986) srov. tehdy odvážnou recenzi Milana ŠMERDY v *Časopisu Matice moravské* 106, č. 1–2, 1987, s. 128–132.

¹³⁴ Např. Milan KUDĚLKA – Zdeněk ŠIMEČEK – Vladislav ŠTASTNÝ – Radoslav VEČERKA, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Praha 1995, zvl. s. 150–152. Práce byla připravena ještě před r. 1990. Pubičkovy *Chronologische Geschichte Böhmens* jsou pro Víta Vlnase tradičně „rozvlácným a k uzoufání nudným opusem“. V. VLNAS, *Jan Nepomucký*, s. 215.

Pravděpodobně nejvíce místa mu věnoval Jiří Štaif ve svém přehledu českého dějepisectví pozdního 18. a v 19. století.¹³⁵ Ve shodě s účelem své práce, tedy historiografického přehledu pro vysokoškolské studenty, se pochopitelně Pubičkovi věnoval pouze zkratkovitě vycházející z dostupné literatury. Připomíná kritiky, ale na druhou stranu uznává i jeho světlé, pro budoucí vývoj dějepisectví přínosné stránky; vlastního hodnocení se v učebním textu v podstatě zřiká, řadí jej automaticky k historikům, „kteří se hlásili k protireformačnímu pojetí českých dějin“.¹³⁶

Ani shrnující syntéza českých dějin pro druhou polovinu 18. století *Velké dějiny země Koruny české* (10. sv., 2001) nemá pro Pubičkovu práci příliš pochopení a setrvává na starších názorech upřednostňujících G. Dobnera. „Co však stavělo učeného piaristu [Dobnera; J. Z.] vysoko nad jezuitu a zároveň předního z čechistů F. Pubičku, byla schopnost koncepčního myšlení a obeznamenost s nejnovějšími metodami historického bádání. Stopy obojího se v Pubičkových Chronologických dějinách Čech obtížně hledají, zatímco důkladnost a opatrnou skepsi této syntézy neupřel ani hyperkritik Dobrovský....“¹³⁷ Zde myslím není tvrzení autorů *Velkých dějin* zcela správné, neboť přinejmenším v otázce obeznamenosti s nejnovějšími metodami historického řemesla byl Pubička zcela jistě roven svému kolegovi.¹³⁸ Postupoval-li mnohdy jinak než Dobner, bylo to po mém soudu dáno spíše osobním filosofickým přesvědčením Pubičky než jeho případnou neznalostí. Stran koncepčnosti lze jistě Pubičkovým dílům a zejména jeho *Chronologische Geschichte* leccos vytýkat, nicméně v tomto se právě Dobnerova práce podobá ze všech prací učenců té doby Pubičkovým dílům nejvíce. „Nekoncepční“ je tak ve skutečnosti Pubička stejně jako Dobner; zjevná daň obou za odvážný pokus podat látku v obrovském díle, nad jehož realizací strávili učenci desítky let.

Ani Eduard Maur, který se dlouhodobě věnuje pojetí národa v osvětské historiografii, se Pubičky nijak podstatně nedotkl, ačkoliv jeho studie jsou mnohdy plné příslibů ohledně jeho osoby.¹³⁹

Nejinak je tomu v *Akademické encyklopedii českých dějin*, kde Jiří Mikulec píše o Pubičkově období následovně: „V literární tvorbě, kterou v této době již ovládla generace čistě osvětských autorů, se příslušníci s tvorbou obsahující alespoň rezidua baroka uplatnili jen málo a nevýrazně.“¹⁴⁰ Pubičku nejmenuje. Myslím, že česká historiografie bude muset

¹³⁵ Jiří ŠTAIF, *Historie, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu 1790–1900*, 2 sv., Praha 1997, zde sv. I, s. 23–26, pozn. ve sv. II, s. 336.

¹³⁶ J. ŠTAIF, *Historie, dějiny a společnost*, sv. 1, s. 13.

¹³⁷ Pavel BĚLINA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA, *Velké dějiny země Koruny české, X, 1740–1792*, Praha – Litomyšl 2001, s. 442.

¹³⁸ Srov. Walter SCHAMSCHULA, *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben (1740–1800)*, München 1973, s. 167: „Die Methodik der deutschen Geschichtswissenschaft und Philologie findet im Bereich der nationalen Thematik ihre Anwendung.“

¹³⁹ Eduard MAUR, *Pojetí národa v české osvětské historiografii (Ignác Cornova a František Martin Pelcl)*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (edd.), *Mezi časy... Kultura a umění v Českých zemích kolem roku 1800. Sborník příspěvků z 19. ročníku sympozií k problematice 19. století*. Plzeň, 4.–6. března 1999, Praha 2000, s. 134–146, zvl. s. 136, kde řadí Pubičkovo dílo „svou tendencí i způsobem zpracování spíše [k] předcházející barokní epoše“. Týž, *Der Begriff der Nation in der böhmischen Historiographie der Aufklärung*, in: O. Dann – M. Hroch – J. Knoll (Hgg.), *Patriotismus und Nationsbildung am Ende des Heiligen Römischen Reiches*, Köln 2004, s. 171–189; Týž, *Myslenkový svět českých osvětských historiků*, in: Jaroslav Lorman – Daniela Tinková (edd.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvětského*, Praha 2008, s. 164–173.

¹⁴⁰ Jiří MIKULEC, *Baroko*, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Akademická encyklopedie českých dějin (A–C)*, Praha 2009, s. 161.

ještě důkladněji prozkoumat dějepisectví 18. století, neboť „barokních“ záblesků se v něm vyskytuje více, než si snad čeští historikové minulých generací přáli; od nich jsme přejali tuto generalizaci, jakoby se to v českých zemích 18. století dychtivými osvícenci jen hemžilo... Ovšem přerod lidských myslí je, jak známo, pomalý, někdy snad až příliš, a proto prolínání mentalit bylo v Pubičkově době jako v každé jiné běžnou věcí.¹⁴¹

Zahraniční historiografie

Ani německý překlad nepomohl Pubičkovi k trvalejšímu uchování jeho díla v paměti německé historiografie psané mimo české země. Například v reprezentativním *Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder* (Stuttgart 1967–1970) pod vedením Karla Bosla bychom jej hledali marně.¹⁴²

Z nečeských historiků se Pubičky více dotkl jen Walter Schamschula,¹⁴³ německý bohemista působící dlouhá léta v USA. Ve své pro českou historiografii cenné práci *Die Anfänge der tschechischen Erneuerung und das deutsche Geistesleben*¹⁴⁴ se autor zastavil u Pubičky (píše jej počestlým způsobem) několikrát. Pokládá jej – obdobně jako předválečná česká historiografie – za „tradicionalistického historika“¹⁴⁵ a zařazuje jej po boku Václava Duchovského a Šeršníka mezi „české učence“.¹⁴⁶ Dostí překvapivě jej tak pokládá za původem Čecha. V jeho práci se rovněž můžeme dočíst, že Pubičkovo dílo bylo „zu dieser Zeit populärer als die Arbeiten Dobners“.¹⁴⁷ Celkově vzato ale Schamschula vychází ve svém hodnocení z předválečného českého bádání.

Pubičky jako autora „the mammoth work“ se dotkl i americký specialista na východoevropské dějiny a v rámci českých zemí na národní obrození Hugh LeCain Agnew,¹⁴⁸ který ve své doktorské disertaci *Origins of the Czech National Renaissance*,¹⁴⁹ používané dodnes na amerických univerzitách jako základní kompendium o tématu, shrnul na základě staršího československého bádání Pubičku-historika jako „by no means a consistent supporter of the critical approach pioneered by Dobner“. Připomíná, že kritičtí duchové, jako byl Dobrovský, Pubičku odsuzovali za špatné citace pramenů, na druhou stranu ale rovněž podotýká, že Dobrovský „had some positive things to say about the *Chronologische Geschichte*, such as that in its treatment of the conflicts between the medieval papacy and the emperors, Pubička's work represented an improvement over what had been written only a short time earlier“.

¹⁴¹ Známa je např. skutečnost, že i na I. Kanta, osvícence par excellence, působilo středověké scholastické myšlení, které se skrze tzv. druhou scholastiku dostalo až do jeho současnosti.

¹⁴² Není dokonce ani zmíněn v oddíle „*Der Weg der tschechischen Historiographie*“ (sv. I, s. XVII–XX), ani v oddíle „*Die deutsche Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern*“ (tamtéž, s. XX–XXIV).

¹⁴³ Srov. Jaroslav PÁNEK – Svatava RAKOVÁ – Václava HORČÁKOVÁ, *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies*, III, R–Z, Prague 2005, s. 61–64, č. 362.

¹⁴⁴ Srov. negativní kvazirecenzi oficiální čs. historiografie: Květuše HYRŠLOVÁ, *Česká literatura* 23, 1975, s. 388–389. Jedná se o přetlumočení několika bodů východoněmecké recenze z pera I. Seeha.

¹⁴⁵ W. SCHAMSCHULA, *Die Anfänge*, s. 79 („der traditionalistische Historiker“).

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 107 („die tschechischen Gelehrten“).

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 266.

¹⁴⁸ Srov. J. PÁNEK – S. RAKOVÁ – V. HORČÁKOVÁ, *Scholars of Bohemian, Czech and Czechoslovak History Studies*, I, A–I, Prague 2005, s. 28–30.

¹⁴⁹ Hugh LeCain AGNEW, *Origins of the Czech National Renaissance*, Pittsburgh 1993, citace ze s. 41.

Paul Shore, který se věnoval zrušení jesuitů a jejich působení v české provincii po roce 1773, Pubičku (kterého píše zprvu česky, později německy) vidí jako jednoho z těch, kteří „were undoubtedly influential in setting in motion the first stirrings of nineteenth century Czech nationalism.“¹⁵⁰

Heslo „Pubička“ v encyklopedických pracích

Heslovitě je Pubička zachycen ve všech českých klasických encyklopediích a naučných slovnících.¹⁵¹ podrobně jak v *Riegrově slovníku naučném*,¹⁵² tak *Ottově slovníku naučném*,¹⁵³ stručně v *Masarykově slovníku naučném*¹⁵⁴ a dokonce i v *Malé československé encyklopedii*¹⁵⁵ nebo v práci *Kdo byl kdo v českých dějinách do r. 1918*.¹⁵⁶

Jako vůbec první jej heslovitě zachytil Ignaz de Luca (1746–1799), profesor státovédy na vídeňské univerzitě a autor mnoha prací k rakouské vlastivědě, ve svém díle *Das gelehrte Österreich*.¹⁵⁷ Ještě za Pubičkova života jej uvedl i František Martin Pelcl¹⁵⁸ ve svém přehledu jesuitských učenců *Böhmische, Mährische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten*.¹⁵⁹ Pelcl čerpal nejen z tehdy veřejných zdrojů, třebaže omezených, jak mu vytýkali již jeho přátelé, ale rovněž z vlastních informací a zpráv současníků, takže se jedná o dodnes ceněné údaje.

Nepočítaje nekrology, v pořadí další encyklopedií obsahující našeho dějepisce je *Allgemeines historisch-biographisch-litterarisches Handwörterbuch aller merkwürdigen Personen* Samuela Baura (1768–1832).¹⁶⁰ Heslo „Pubitschka“ se objevilo i v *Biographie universelle ancienne et moderne* L. G. Michauda.¹⁶¹ Dále se Pubičkovo jméno vyskytlo v *Oesterreichische National-Encyklopaedie von Graffer und Czikan* (1835),¹⁶² jejíž heslo

¹⁵⁰ PAUL SHORE, *The Suppression of the Society of Jesus in Bohemia*, Archivum historicum Societatis Iesu 65, 1996, s. 138–156, zde s. 154. Dále pokračuje: „Here it will only be noted that former Jesuits contributed to this movement both directly at the actual teachers of several of the leading figures in the Czech national renaissance, and indirectly, as the compilers and publishers of linguistic and historical documentation of Czech national identity.“

¹⁵¹ Chybí ale v práci JOSEF JIREČEK, *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku ve způsobě slovníka životopisného a knihovědného*, 2 sv. (A–Ž), Praha 1875–1876.

¹⁵² RSN VI, 1867, s. 1084–1085 (Antonín Rybička). Srov. také článek *Čeští dějepisci*, in: Praha. Illustrovaný list, č. 4, 1868, s. 55.

¹⁵³ OSN XX, 1903, s. 954–955 (Julius Glücklich).

¹⁵⁴ MSN V, 1931, s. 1088 (nepodepsáno).

¹⁵⁵ *Malá čs. encyklopedie*, V, 1987, s. 203.

¹⁵⁶ *Kdo byl kdo v českých dějinách do r. 1918*, Praha 1996 (elektronicky na <http://www.libri.cz/database/kdo18/list.php?od=p&start=61&count=20>; 17. 8. 2012).

¹⁵⁷ IGNAZ DE LUCA, *Das gelehrte Österreich*, 2 sv., Wien 1776–1778), zde I/2, Wien 1778, s. 33–34.

¹⁵⁸ Srov. ZUZANA URVÁLKOVÁ, *František Martin Pelcl o jezuitách*, in: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století, Praha 2003, s. 123–127, kde autorka ukazuje věcný způsob Pelclova psaní v jeho slovníku, zatímco jeho paměti, které neměly být nikdy zveřejněny, ukazují jeho záporné názory na členy Tovaryšstva.

¹⁵⁹ FRANTIŠEK MARTIN PELCL, *Böhmische, Mährische und Schlesische Gelehrte und Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten von Anfang der Gesellschaft bis auf gegenwärtige Zeit*, Prag 1786, zde srov. s. 247–248. K hodnocení slovníku srov. JOSEF HANUŠ, *František Martin Pelcl, český historik a buditel*, Praha 1914, s. 100; JOSEF JOHANNIDES, *František Martin Pelcl*, Praha 1981, s. 175–177.

¹⁶⁰ SAMUEL BAUR, *Allgemeines historisch-biographisch-litterarisches Handwörterbuch aller merkwürdigen Personen, die in dem ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts gestorben sind*, II, Ulm 1816, sl. 268.

¹⁶¹ L. G. MICHAUD, *Biographie universelle ancienne et moderne*, XXXVI, Paris 1823, s. 278–279.

¹⁶² *Oesterreichische National-Encyklopaedie von Graffer und Czikan*, IV, Wien 1835, s. 319.

jednoznačně vycházelo z výše zmíněných příruček.¹⁶³ Rozsáhlejší pojednání však přinesl až Constantin Wurzbach ve svém známém *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*.¹⁶⁴ Zdejší Pubičkovo heslo bylo ve své době nejrozsáhlejším shrnutím jeho života s výčtem jeho prací. Odsud se dostalo do německy psaných všeobecných i specializovanějších slovníků a encyklopedií 20. století.¹⁶⁵

Pubičku lze nalézt i v dalších specializovaných slovnících Tovaryšstva Ježíšova, např. ve slavné *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*.¹⁶⁶ Autoři se zde však nevyhnuli vážným pochybením, například jako rok Pubičkova narození udávají 1699, pro vstup do řádu uvádějí namísto 1739 rok 1759 apod. Zdá se, že čerpali zejména z Pelcla (což je pod heslem i uvedeno), přesto ale byli ve své práci velice nedůslední. Opravené heslo je poté až v novém vydání z roku 1895.¹⁶⁷

Pubičkovo heslo nechybí ani v novém *Diccionario Histórico de la compañía de Jesús*,¹⁶⁸ kde je jeho život a dílo vtěsnáno do jednoho sloupce. Mimo jiné jsou zde zaznamenány jeho jazykové schopnosti: „*Mhuvil excelentně německy, trochu italsky a velmi málo česky.*“ V pramenech se mi ovšem nepodařilo doložit, že by češtinu jakkoli ovládal.

Stručnou poznámku mu věnoval také Wenzel Ernst Gautsch¹⁶⁹ (1784–1856), dnes zapomenutý literát a polyhistor obrovského záběru, který se mimo jiné zabýval významnými vzdělanci a umělci z českých zemí, kteří zemřeli v první dekádě 19. století.¹⁷⁰ Za povšimnutí stojí, že Gautsch hodnotí Pubičkovy dějiny jako „*unkritisch*“, patrně pod vlivem osvěcenců.

¹⁶³ Heslo Pubička neobsahuje vcelku pochopitelně *Biographisch-Literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der Exacten Wissenschaften* (Leipzig 1863) J. C. POGGENDORFFA, jak mylně uvádí Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*, Nouvelle édition, sv. VI, Bruxelles – Paris 1895, sl. 1268 (udává sv. 2, s. 541).

¹⁶⁴ Constantin WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, XXIV, Wien 1872, s. 41–43, kde také dosavadní literatura kromě RSN.

¹⁶⁵ Např. *Meyers Lexikon*, 7er Aufgabe, IX, Leipzig 1928, sl. 1382–1383; *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*, III, München 1989, s. 352.

¹⁶⁶ Augustin de BACKER – Aloys de BACKER – Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus, ou Notices bibliographiques*, 3 sv., Liège – Paris 1869–1876, pro Pubičku sv. II, sl. 2178–2180. Např. Ludwig KOCH (Hg.), *Jesuiten-Lexikon*, Paderborn 1934, jeho heslo neobsahuje.

¹⁶⁷ Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jésus*, Nouvelle édition, VI, Bruxelles – Paris 1895, sl. 1266–1268.

¹⁶⁸ Charles E. O'NEILL S.I. – Joaquín M. DOMÍNGUEZ S.I., (edd.), *Diccionario Histórico de la compañía de Jesús: Biográfico-Temático* (= DHCJ), IV, Madrid 2001, s. 3256: heslo „Pubička, František“ († J. Krajcar). Autor hesla, Jan Krajcar SJ (1915–1992), byl významným církevním historikem. Srov. k jeho osobě Vincenzo POGGI, *Jan Krajcar, S.J., storico della Slavia ecclesiastica (1915–1992)*, *Orientalia Christiana Analecta*, Roma 2000, s. 291–304; Vincenzo POGGI, *In memoriam di Jan Krajcar, S.J., storico della Slavia ecclesiastica (1915–1992)*, *Orientalia Christiana Periodica* 60, 1994, s. 5–19.

¹⁶⁹ Jeho heslo neobsahuje ani OSN, ani Wurzbach, ani ÖBL, ani další běžné i méně běžné lexikony. Srov. Aladar Quido PRZEDAK, *Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen*, Heidelberg 1904, s. 129, pozn. 1; s. 137, 140, 144, 146, 159, 171.

¹⁷⁰ Wenzel Ernst GAUTSCH, *Franz Pubitschka. Biographische Skizze*, Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen 2, 1828, sv. 1, s. 151.

Závěr

Jméno Františka Pubičky je dnes skutečně zapomenuto; nepřipomínají si jej ani čeští ani němečtí historici, ani občané jeho rodiště.¹⁷¹ Světlou výjimkou je chomutovský historik Jiří Šlajnsa, jenž o něm uspořádal zmíněnou výstavu. Nabízí se tudíž otázka, proč tomu tak je. Největší problém spatřuji, jak jsem již naznačil v úvodu této statě, v nepřístupnosti raně novověké literatury dnešní veřejnosti, která již ve své většině zcela ztratila kontakt s antickou i středověkou duchovní kulturou, ze které raně novověké texty nutně vycházejí a s kterými tvoří jakýsi pomyslný celek, k jehož porozumění je zapotřebí důkladného vzdělání v klasických i moderních jazycích¹⁷² a literaturách, filosofii a zejména teologii, dějinách a umění, zkrátka všeho, čeho se dnešním generacím zcela jinak vychovaných a vzdělaných lidí zoufale nedostává. V českých zemích posledního století došlo navíc k upevnění názorů druhé poloviny 19. století, tj. že Češi jsou buržoazního původu a nejsou nábožensky aktivní. To vyloučilo celou českou elitu předcházejících staletí: šlechtu a duchovenstvo (zde zejména církevní řády). Tím u Čechů, Moravanů i českých Slezanů vznikl obecný názor, vehementně upevňovaný celou vzdělanostní soustavou nehledě na právě panující režim,¹⁷³ že 1) kdo nemluví/vil česky, nepatří/il do české kultury a života; 2) kdo se nezasazoval za prosazení maloburžoazie, nebyl pokrokový, ergo není třeba se o něm učit ve školách; 3) naopak, kdo nepsal a nemluvil česky, česky mluvícím (a tudíž smýšlejícím) lidem škodil (zvláště psal-li německy), a je proto důležité o něm hovořit – pokud vůbec – negativně jako o nepříteli českého národa. K tomu se ještě přiřazuje obecný trend evropské historiografie působící od poloviny 20. století: nezájem o raně novověké katolické učence.¹⁷⁴

Na místě je proto otázka: co získáme, když důkladným studiem pramenů, tedy zdlouhavou a nevděčnou prací, oživíme dnes umrtnou českou literaturu psanou latinsky a německy, případně románskými jazyky? Co získáme tímto náročným studiem trvajícím desítky let? Nikdo to dnes neví s určitostí, možná – podle některých skeptiků –, že téměř nic. Přesto jsme tento výzkum povinni učinit, neboť se nám rozšíří česká literatura a filosofie v tom nejširším možném vymezení o celá staletí. Víme dobře, že v naší znalosti české literatury dnes tkví velká mezera mezi šestnáctým a devatenáctým věkem; vyplnit tuto mezeru je povinností evropské historiografie a jejích pomocných disciplín. S optimismem jsem přesvědčen, že najdeme mnoho skrytého, dnes netušeného, co změní naše vnímání českých dějin, které vždy byly mnohokulturní a multilingvní, což se dříve tajilo a dnes

¹⁷¹ Srov. internetovou stránku bývalých německých obyvatel Chomutova a jejich potomků <http://www.komotau.de/> a jejich časopis *Komotauer Jahrbuch* (roč. 1–15, 1996–2010), který věnuje dějinám oblasti i slavným místním rodákům velkou pozornost. Osobnost Pubičky se jí ale nedočkala.

¹⁷² Srov. Hartmuth BOOCKMANN, *Einführung in die Geschichte des Mittelalters*, 5. Aufl., München 1992 (orig. 1978), s. 7: „Vor das Studium der älteren Geschichte legt sich wie eine Barriere die lateinische Sprache. Auch wer bereit ist, wenigstens probeweise guten Willen zu zeigen, wird oft genug in dem Augenblick verzweifeln, wo er auf der Universität erfährt, daß er sein Schullatein reaktivieren oder gar mit dem Lernen dieser Sprache erst beginnen muß. Er wird sich dagegen wehren, Vokabeln zu lernen, statt zu studieren, zumal da ihm studentische Verlautbarungen sagen, daß er damit nur am kritischen Denken gehindert werden soll, und ihm wahrscheinlich aus dem Kultusministerium seines Landes der Ruf erschallt, daß der künftige Lehrer nicht mehr als zwei Fremdsprachen zu verstehen brauche.“

¹⁷³ Srov. A. STICH, *Jazyková a slovesná kultura v barokních Čechách*, s. 241.

¹⁷⁴ Srov. John W. O'MALLEY S.I., *The Historiography of the Society of Jesus: Where Does It Stand Today?*, in: John O'Malley et al. (eds.), *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts (1540–1773)*, Vol. 1, Toronto 1999, s. 3–37, zvl. s. 3.

přehlíží:¹⁷⁵ dílem ze stereotypu, dílem kvůli malé kvalifikovanosti. Bude ale zapotřebí – *volens nolens* – ponořit se zpět *ad fontes*¹⁷⁶ a prostudovat si nejen rukopisný materiál, nýbrž i zašlé folianty starých tisků; jedině pak budeme s to říci, co se svým současníkům i jejich potomkům snažili čeští spisovatelé nového věku říci.

JAKUB ZOUHAR

Persönlichkeit und Werk František Pubičkas S.I. (1722–1807) im Lichte der böhmischen Historiographie

ZUSAMMENFASSUNG

In vorliegendem Aufsatz wird versucht, die Entwicklung der Geschichtsschreibung vom Ende des 18. Jahrhunderts bis in die Gegenwart am Beispiel von Persönlichkeit und Werk František Pubičkas S.I. (1722–1807) aufzuzeigen. Pubička ist ein heute vergessener Historiker, der das zu seiner Zeit detaillierteste Werk über die bis 1618 reichende böhmische Geschichte unter dem Titel *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven* (6 Teile in 10 Bänden, Prag – Leipzig 1770–1801) verfasste. Geschrieben hat er es lateinisch, doch wurde sein Werk auf Wunsch des böhmischen Adels ins Deutsche übersetzt. Auch weitere Schriften über die tschechische Geschichte und über den Heiligen Johann Nepomuk stammen aus seiner Feder. Das für die gesamte tschechische Geschichtsschreibung entscheidende Urteil über Pubička fällte schon František Palacký, der zwar einige Verdienste Pubičkas anerkannte, doch dessen Zugang zur Geschichte scharf als unkritisch kritisierte. Zwar wurde Pubičkas Werk das gesamte 19. Jahrhundert über und oftmals auch in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts benutzt, doch keiner der Historiker bekannte sich öffentlich zu ihm. Lediglich Jaroslav Goll und Václav Novotný hoben Pubičkas Vorzüge hervor; Kamil Krofta hielt während des I. Weltkriegs an der Prager Universität Vorlesungen über ihn und verfasste den bislang einzigen Aufsatz über ihn, der freilich erst nach dem II. Weltkrieg erschien. Weder die tschechischen noch die deutschböhmischen Historiker bekannten sich zu seinem Vermächtnis, und für die Geschichtsschreibung der Nazis war Pubička zu wenig nationalistisch. Obgleich die marxistisch-leninistische Historiographie verständlicherweise gleichfalls kein Verständnis für ihn hatte, fanden sich dennoch Historiker wie beispielsweise Milan Kudělka, die seinen Namen nicht der völligen Vergessenheit anheimfallen ließen.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

¹⁷⁵ Tím nepopírám soud A. STICHA (*Jazyková a slovesná kultura*, s. 242), že by měly všechny (tři a více) jazykové složky stejné výchozí pozice; jazyková a etnická situace českých zemí raného novověku byla bezpochyby velmi komplikovaná a těžko jí můžeme někdy bezezbytku pochopit.

¹⁷⁶ K původnímu obecnějšímu vymezení renesančních humanistů srov. Peter BURKE, *Geschichte als soziales Gedächtnis*, in: Aleida Assmann – Dietrich Harth (Hgg.), *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung*, Frankfurt am Main 1991, s. 289–304.

DĚJINY VÝUKY MAĎARŠTINY A MAĎARSKÉ FILOLOGIE NA ČESKÝCH UNIVERZITÁCH*

JIŘÍ JANUŠKA

THE HISTORY OF TEACHING OF THE HUNGARIAN LANGUAGE AND OF HUNGARIAN PHILOLOGY AT CZECH UNIVERSITIES

The aim of this contribution is to introduce and document, in as much context as possible, the history of teaching of the Hungarian language and the history of Hungarian philology at Czech universities in Prague and Brno. The article is based mainly on archive sources but also consultations with living contemporaries. In addition to a chronological presentation, the study also contains short biographies of the leading figures in the field and a list of existing literature dealing with this subject. Briefly treated are also some data pertaining to the history of teaching of the Hungarian language at the university in Bratislava and to the history of teaching other Finno-Ugric languages at universities in Prague and Brno.

Key words: The Hungarian language – Hungarian philology – university in Prague – university in Brno

Úvod

Obsahem této studie je ucelený přehled dějin výuky maďarštiny jako filologického studijního oboru a jako cizího jazyka na českých univerzitách.¹ Ačkoliv je primárně zaměřena právě na maďarštinu, poskytuje okrajově údaje také o výuce jiných ugrofinských jazyků.

Dosavadní literaturu shrnující dějiny české hungaristiky lze přirozeně rozdělit do několika podskupin. Jsou to zaprvé texty, jež se zabývají pouze určitým obdobím výuky maďarštiny či maďarské filologie na některé z českých vysokých škol: obecná shrnutí dějin pražské filozofické fakulty,² stručný přehled výuky maďarštiny na pražské univerzitě,³ stať o období prvního obsazení stolice maďarštiny v Praze v polovině 19. století,⁴ o období následujících přibližně sta let výuky maďarštiny tamtéž,⁵ o meziválečném období⁶ a také o první fázi exi-

* Tento článek vznikl díky finanční podpoře Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze (projekt č. 85410).

¹ Chtěl bych na tomto místě poděkovat všem, kteří mi při sběru podkladů k tomuto článku a při jeho psaní pomáhali.

² Josef PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 1983, s. 246, 317 a 331; Týž, *Filozofická fakulta (1918–1945)*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV*, Praha 1998, s. 147 (v obou dílech také obecné poučení o vývoji filozofické fakulty a o proměnách systému univerzitního studia).

³ Rózsa VARGA, *Magyar nyelv- és irodalomoktatás a prágai Károly Egyetemen*, Kortárs 21, 1977, s. 977–979.

⁴ Zdeněk ŠIMEČEK, *Z počátků institucionálního zajištění hungaristických studií v českých zemích*, Slovanský přehled 65, 1979, s. 400–405.

⁵ Dagmar BLÜMLOVÁ – Josef BLÜML, *A magyar oktatás történetéből a Károly Egyetemen*, Bohemia (Budapest) 4/1–2, 1996, s. 33. Přetištěno tamtéž, 6/1–2, 1998, s. 36.

⁶ Lajos TURCZEL, *A magyar szakos tanárképzés helyzete Pozsonyban és Prágában 1922 és 1959 között*, Irodalmi Szemle 45/9, 2002, s. 40–50.

stence lektorátu maďarštiny na pražské technice.⁷ Zadržují se to texty, jež rámcově informují o výuce oboru maďarština, ale primárně se zaměřují na představení české hungaristiky jakožto badatelské disciplíny (ať už formou výčtu jmen badatelů, témat jejich výzkumu, nebo publikací prezentujících výsledky bádání): komplexní přehledy,⁸ přehled československé hungaristiky v 19. a 20. století⁹ a také texty o výsledcích brněnské hungaristiky.¹⁰ Zařetí jsou to stati věnující se pouze badatelské stránce české hungaristiky: období před institucionálním zakotvením oboru (tj. do poloviny 19. století),¹¹ texty zaměřující se na brněnské hungaristické pracoviště¹² a texty o některých hungaristických subdisciplínách – literární vědě¹³ a historiografii.¹⁴ Poslední podskupinou jsou texty týkající se dobových aktualit oboru nebo náplně výuky v určitém období,¹⁵ texty napsané při nějaké konkrétní

⁷ Praga PRÍDALOVÁ, *Z historie výuky jazyků na pražské české technice (období let 1846–1918)*, Acta polytechnica – Práce ČVUT v Praze, 8 (VI, 3), 1987, s. 5–27.

⁸ Richard PRAŽÁK, *Die Entwicklung der tschechischen Hungarologie*, Hungarian Studies (Budapest) 13/2, 1999, s. 285–297; Péter RÁKOS, *Hungarológia Cseh Köztársaságban*, Hungarologische Beiträge 4, 1995, s. 81–90; seriál článků v časopise Amicus Revue (dále AR): Richard PRAŽÁK, *Dějiny české hungaristiky: nejstarší období*, AR 9/1, 2000, s. 44–46; TÝŽ, *Dějiny české hungaristiky 2: zakladatel české hungaristiky a ugrofinistiky Josef Dobrovský*, AR 9/2, 2000, s. 47–49; TÝŽ, *Dějiny české hungaristiky 3: František Palacký, znalec uherských dějin*, AR 9/3, 2000, s. 33–39; TÝŽ, *Dějiny české hungaristiky 4: Dankovský, Dudík, Gindely*, AR 9/4, 2000, s. 43–44; TÝŽ, *Dějiny české hungaristiky 5: Szende Riedl*, AR 9/5, 2000, s. 47–50; TÝŽ, *Dějiny české hungaristiky 6: jazykovědná hungaristika v letech 1848–1918*, AR 10/1, 2001, s. 40–41; TÝŽ, *Dějiny české hungaristiky 7: historická hungaristika v letech 1848–1918*, AR 10/2, 2001, s. 37–39; TÝŽ, *Dějiny české hungaristiky 8: historická hungaristika v letech 1918–1945*, AR 10/3, 2001, s. 31–34; TÝŽ, *Dějiny české hungaristiky 9: literárněvědná, jazykovědná a národopisná hungaristika v letech 1918–1945*, AR 10/5, 2001, s. 38–39.

⁹ Richard PRAŽÁK, *Hungarológia Csehszlovákiában*, A hungarológia oktatása 3/5–6, 1989, s. 11–27. Zkrácené verze tohoto článku: TÝŽ, *Hungarológia Csehszlovákiában*, Hungarológiai Értesítő 9/3–4, 1987, s. 231–237; TÝŽ, *Hungarológia Cseh- és Morvaországban 1945 után*, in: Az I. Nemzetközi hungarológia-oktatási konferencia előadásai, I, Budapest 1990, s. 288–293.

¹⁰ Richard PRAŽÁK, *Hungarológiai kutatás a brnó-i egyetemen*, Hungarológiai Értesítő 2, 1980, s. 470–471; ÁRON PETNEKI, *A magyar nyelv és irodalom műhelye Brnóban: beszélgetés Richard Prazák docenssel* (rozhovor s Richardem Pražákem), Magyar Nemzet (Budapešť) 36, 7. 12. 1980, s. 9.

¹¹ Richard PRAŽÁK, *A cseh hungarológia kialakulásának története*, in: Hungarológiai oktatás régen és ma, Budapest 1983, s. 26–28; TÝŽ, *Geneze české a slovenské hungaristiky*, in: Současný stav a úkoly československé hungaristiky, Brno 1985, s. 49–61; TÝŽ, *Genesis der tschechischen Finno-Ugristik*, in: Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum, 1 B, Sessiones plenares et symposia, Debrecen 1990, s. 116–118.

¹² Richard PRAŽÁK, *Kabinet balkanistiky a hungaristiky*, in: Ročenka brněnské univerzity 1964–1968, Brno 1969, s. 427–429; TÝŽ, *Kabinet balkanistiky a hungaristiky*, in: Ročenka Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 1968–1975, Brno 1976, s. 690–693; TÝŽ, *Dvacetiletí vědeckého pracoviště*, Lidová demokracie 42, 4. 6. 1986, s. 6; TÝŽ, *Hungaristika*, in: Slavica na Univerzitě J. E. Purkyně v Brně, Brno 1973, s. 118–119; TÝŽ, *Hungaristika*, in: Slavica na Masarykově univerzitě v Brně, Brno 1993, s. 83–86; TÝŽ, *Ugrofinistika*, in: Slavica na Masarykově univerzitě v Brně, Brno 1993, s. 87.

¹³ Péter RÁKOS, *Magyar irodalomkutatás Prágában és Brnóban*, Irodalomtörténeti Közlemények 68/1, 1964, s. 127–129.

¹⁴ Jaroslav VALENTA, *Dějiny Maďarska*, in: M. Šesták – R. Vlček (edd.), *Východoevropská studia v České republice 1990–2000: historie*, Praha 2001 (Slovanské historické studie 27). Bibliografie českých prací z let 1990–2000 o maďarských dějinách tamtéž, s. 178–180; Zora HLAVIČKOVÁ, *Czech Historiography on Hungary*, in: P. Roubal – V. Veber (eds.), *The History of East Central Europe and Russia. On the occasion of the 25th anniversary of the death of Jan Slavík*, Praha 2004, s. 123–144.

¹⁵ Evžen GÁL, *Před přijímacími zkouškami: momentka z výuky maďarštiny v Ústavu lingvistiky a ugrofinistiky Karlovy university v Praze*, Amicus Revue 3, srpen 1994, s. 25–28; (bez autora), *O studiu maďarštiny v Brně*, Amicus Revue 3, srpen 1994, s. 29–31; Evžen GÁL, *Co nového na hungaristice*, Amicus Revue 6, říjen 1997, s. 11; Simona KOLMANOVÁ, *A magyar művelődés évszázadai Csehországban, avagy a prágai hungarológia oktatása és dilemmái*, Prágai Tűkör 9/4, 2001, s. 11–15; Angéla SCHREIER, *A magyar nyelv oktatása Csehországban*, in: S. Maticsák (ed.), *Nyelv, nemzet, identitás: az VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006, augusztus 22–26.) nyelvészeti előadásai*, Debrecen – Budapest 2007, s. 75–78.

výjimečné příležitosti,¹⁶ rozhovory¹⁷ nebo texty vzpomínkové.¹⁸ Pro doplnění uvedme, že kromě této literatury pojednávající o dějinách české hungaristiky byly publikovány i obecné úvahy na téma podmínky a možnosti existence tohoto oboru na našem území.¹⁹

Na rozdíl od většiny právě uvedené literatury je tato stať založena převážně na studiu primárních dokumentů, ke kterým rovněž na příslušných místech odkazuje. Nejdůležitějšími zdroji informací, o které se předkládaná studie opírá, jsou seznamy přednášek vydané jednotlivými univerzitami, dokumenty uložené v univerzitních archivech a při zpracování nejnovějších období také osobní svědectví pamětníků. Díky tomu je možné opravit mnohé omyly a nepřesnosti, jež jsou obsaženy ve výše uvedené literatuře (k čemuž ovšem na daných místech není odkazováno). Jednotlivá období zachycená v této studii jsou rekonstruovaná a rekonstruovatelná v různé míře podrobnosti, v závislosti na dochovanosti a dostupnosti primárních dokumentů.

Univerzita v Praze

Období 1854–1860

Maďarština jakožto předmět výuky se na pražské univerzitě objevila poprvé v roce 1854.²⁰ Na konci úředního postupu povolil zřízení stolice maďarského jazyka v Praze císař František Josef dne 26. listopadu 1853.²¹ Vzápětí byl vyhlášen konkurz,²² ve kterém byl z uchazečů vybrán Anselm Mansuet Riedl²³ (1831–1873), tehdejší suplující profesor gymnázia v Levoči, jenž byl 10. 8. 1854 císařem jmenován učitelem maďarského jazyka a obchodního stylu na pražské filozofické fakultě.²⁴

¹⁶ Evžen GÁL, *Hungaristika na Filozofické fakultě UK*, Forum: časopis Univerzity Karlovy 4/7, 1998, s. 8.

¹⁷ Tibor KIS, *Hungarisztikai műhely Brnóban: beszélgetés Richard Pražákkal, a Purkyně Egyetem docensével* (rozhovor s Richardem Pražákem), Népszabadság 46, 14. 5. 1988, s. 16.

¹⁸ Richard PRAŽÁK, *Studentská vzpomínka na Petra Rákose*, in: Ab imo pectore, Slavica Pragensia 37, 1995, s. 24–25; Gábor RUDNAI, *Prágai séta*, Prágai Tükör 13/5, 2005, s. 15.

¹⁹ Péter RÁKOS, *A magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában*, in: Judit M. Róna (ed.), *Hungarológiai oktatás régen és ma*, Budapest – Kecskemét 1983, s. 7–14. A také inaugurační projev Petra Rákose při přijetí za člena Maďarské akademie věd, přístupný z <mta.hu/fileadmin/nytud/szekfoglalo/Rakosp.rtf>.

²⁰ Obecně o dějinách studia jazyků na Karlově univerzitě Karel BERÁNEK, *K počátkům studia jazyků na Karlově univerzitě*, Časopis Společnosti přátel starožitností 68, 1961, s. 91–93.

²¹ O politických a dalších okolnostech vzniku pražské stolice maďarštiny a její existence v polovině 19. století podrobně Zdeněk ŠIMEČEK, *Z počátků institucionálního zajištění*, l.c. Tam také odkazy na historické dokumenty, na kterých jsou založeny další údaje v tomto odstavci. Zajímavou skutečností, kterou – kromě dalšího – Šimeček zmiňuje, je návrh Martina Hattaly, ucházejícího se na počátku 50. let 19. století v Praze o habilitaci ze slavistiky, na spojení stolice maďarštiny se stolicí slovanské filologie.

²² Konkurz byl vyhlášen výnosem c. k. ministerstva osvěty č. 12599-1480 ze dne 3. 12. 1853, veřejně o něm byla podána informace např. v *Oznamovateli Pražských novin* (německy: *Amtsblatt zur Prager Zeitung*) ve dnech 24.–26. 1. 1854.

²³ Znamější je pod maďarskou podobou svého jména jako Szende Riedl (tak bude dále uváděn i v této studii).

²⁴ Sám Sz. Riedl ve svém nekrologu na Augusta Schleichera (Szende RIEDL, *Emlékezés Schleicher Ágost felett*, Értékezesek a Nyelv- és Széptudományok köréből 3, 1873, s. 1–14) píše, že to byl právě Schleicher, jenž tehdy působil v Praze jako profesor německého a srovnávacího jazykozpytu a sanskrty, kdo navrhl a prosadil zřízení pražské stolice maďarštiny, a také že k Riedlovi jmenování došlo na doporučení F. Grillparzera. Z. ŠIMEČEK, *Z počátků*, s. 401, odvolává se na archivní materiály uvádí, že úřední návrh na zřízení stolice vznesl tehdejší děkan pražské filozofické fakulty Jeronym Josef Zeidler.

Sz. Riedl vypisoval výuku od zimního semestru 1854/55 do zimního semestru 1860/61. Pravidelně vyučoval mluvnici maďarštiny (3 hodiny týdně) a maďarský obchodní styl (2 hodiny týdně).²⁵ Kromě toho však bylo předmětem jeho výuky také srovnání maďarštiny s finskou jazykovou rodinou (letní semestr 1854/55, zimní semestr 1855/56)²⁶ či s finskou a tureckou jazykovou rodinou (letní semestr 1855/56), výklady o uralo-altajských jazycích (zimní semestr 1856/57, zimní semestr 1857/58, zimní semestr 1858/59, letní semestr 1859/60) či výklady o poměru uralo-altajských jazyků k jazykům indoevropským (zimní semestr 1859/60), základy rumunské mluvnice (letní semestr 1855/56, zimní semestr 1856/57), náčrt dějin maďarštiny (letní semestr 1857/58), maďarská mytologie (zimní semestr 1857/58) a dějiny maďarské poezie (zimní semestr 1858/59, letní semestr 1858/59, letní semestr 1859/60).²⁷ V polovině studijního roku 1860/61 však Sz. Riedl přerušil výukovou činnost v Praze a odešel do Pešti.²⁸ Během svého pražského působení se Sz. Riedl velmi aktivně účastnil kulturního života. Snažil se zprostředkovat kontakt mezi českou a maďarskou literaturou a mj. vydal také shrnutí mluvnice maďarštiny a další učební pomůcky.²⁹

Po tomto prvním krátkém uvedení maďarštiny na pražskou univerzitu nebyl na ní sledovaný obor zastoupen po následující dvě desetiletí.³⁰

Období 1883–1925

Pražská Karlo-Ferdinandova univerzita se v roce 1882 rozdělila na českou a německou univerzitu. Ke konci ledna 1883 adresoval profesorskému sboru české filozofické fakulty žádost o připuštění za lektora jazyka a literatury maďarské František Brábek.³¹ Po kladném

²⁵ V zimním semestru 1854/55 byly tyto dva předměty spojeny v jeden (v rozsahu 5 hodin týdně).

²⁶ Až do studijního roku 1946/47 bylo na českých univerzitách zvykem psát roky semestrů ve formátu: „zimní semestr 1854/55“, „letní semestr 1855“. Pro přehlednost a v souladu s dnešním územ však v celém článku používám lomené ročníky i pro letní semestry.

²⁷ Viz *Ordnung der Vorlesungen an der k. k. Universität zu Prag*, zimní semestr 1854/55 až zimní semestr 1860/61. Sz. Riedl je zde uváděn jako „System[isierter] k. k. Lehrer“, což byl na univerzitě nejnižší učitelský stupeň.

²⁸ Z. ŠIMEČEK, *Z počátků*, s. 404.

²⁹ Podrobněji o Sz. Riedlovi a jeho pražském působení na univerzitě, ale zejména v kulturním životě viz Z. ŠIMEČEK, *Z počátků*; Andor SAS, *Riedl Szende hidveresi kisérlete a cseh és a magyar szellemiség között a Bach-korszak Prágájában*, Bratislava 1937; Zuzana ADAMOVIČ, *Szende Riedl, ústřední postava česko-maďarských literárních vztahů v padesátých letech minulého století*, *Slavia* 27, 1958, s. 273–287; Endre KOVÁCS – Jan NOVOTNÝ, *Maďari a my: z dějin maďarsko-československých vztahů*, Praha 1959, s. 205–209; Richard PRAŽÁK, *Dějiny české hungaristiky 5: Szende Riedl*, *Amicus Revue* 9/5, 2000, s. 47–50; József SZINNYEI, *Magyar irók élete és munkái*, XI, Budapest 1906, s. 980–985; Gábor G. KEMÉNY, *Új kutatási eredmények és további nyitott kérdések Riedl Szende prágai időszakában (1854–1860)*, in: A. Gyivicsán (ed.), *Tanulmányok a kelet-európai irodalmak és nyelvek köréből Dobossy László 70. születésnapjára*, Budapest 1980, s. 87–95.

³⁰ Co se týče výuky jiných ugrofinských jazyků, v druhé polovině 19. století byla na pražské (po rozdělení na pražské německé) univerzitě několikrát přednášena i finština. Přednášel ji Alfred Ludwig (1832–1912), profesor srovnávacího jazykozpytu a indolog. Více o něm Josef ZUBATÝ, *Alfred Ludwig*, *Almanach České akademie* 23, 1913, str. 144–156. Ludwig ohlásil v obou semestrech studijního roku 1878/79, v zimním semestru 1883/84, v letním semestru 1890/91 a v zimním semestru 1891/92 přednášky o mluvnici finštiny (v r. 1878/79 spojených s interpretací vybraných pasáží Kalevaly). V seznamu přednášek pro zimní semestr 1882/83 se sděluje, že má A. Ludwig dovolenou a ohlásí přednášky později.

³¹ Archiv Univerzity Karlovy v Praze (dále AUK), fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1882–1970 (dále FFUK 1882–1970), karta (dále k.) 11, inventární číslo (dále i. č.) 108, František Brábek, dopis F. Brábka profesorskému sboru z 26. 1. 1883.

vyjádření komise, kterou tvořili profesori J. U. Jarník, M. Hattala a A. Rezek,³² bylo výnosem Ministerstva kultu a vyučování ze dne 15. 3. 1883 jeho žádosti vyhověno.³³

František Brábek (1848–1926) byl patrně nejvýznamnější postavou usilující o česko-maďarské kulturní sblížení na přelomu 19. a 20. století. Kromě jiného překládal do češtiny maďarskou literaturu a byl autorem česky psané mluvnice maďarštiny a maďarsko-českých a česko-maďarských slovníků. Od studijního roku 1875/76 (až do roku 1926) byl také prvním lektorem maďarštiny na pražské české technice.³⁴

Podle seznamů přednášek vedl F. Brábek po dobu svého působení na pražské filozofické fakultě nepřetržitě od zimního semestru 1883/84³⁵ až do letního semestru 1925/26 (zemřel 23. 5. 1926) dvě lektorská cvičení týdně. První, v rozsahu dvou hodin, bylo zaměřeno na praktickou výuku maďarštiny a nejčastěji neslo název *Mluvnice jazyka maďarského s praktickým cvičením* (případně *...spojená s praktickými cvičeními*). Několikrát (celkově se to týká pěti semestrů) bylo toto cvičení rozšířeno o zvláštní zřetel na právnickou terminologii, jednou také na terminologii lékařskou. Druhé lektorské cvičení (nejprve v rozsahu jedné hodiny, od zimního semestru 1920/21 v rozsahu dvou hodin týdně) bylo nejčastěji věnováno maďarské beletrii (přehled dějin maďarské literatury, zejména však čtení a výklad některého konkrétního díla, autora či výseku maďarské literatury),³⁶ několikrát ugrofinskému srovnávacímu jazykozpytu (přehled dosavadní literatury k tématu, výzkumně

³² AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 108, František Brábek, zpráva komise adresovaná profesorskému sboru ze 17. 2. 1883. Ze zprávy také vyplývá, že F. Brábek se v r. 1875, když se ucházel o místo lektora maďarštiny a maďarské literatury na české technice, podrobil zkoušce z tohoto oboru u M. Hattaly. F. Brábek tenkrát zaslal českému polytechnickému ústavu spolu se svou žádostí také vlastní překlad dramatu J. Rákosiho *Aesop*. Rektorát ústavu se obrátil se žádostí o jeho posouzení na M. Hattalu, který kromě toho, že předloženému převodu do češtiny vytýkal nepřesnosti, konstatoval, že pouze na základně písemného překladu není možné zhodnotit kompetenci uchazeče o místo lektora, a navrhl podrobit kandidáta zkoušce. Sám pak dne 21. 1. 1875 F. Brábka písemně i ústně vyzkoušel a navzdory některým výhradám (hlavně k Brábkovým teoretickým znalostem) jeho přijetí doporučil. (Památník národního písemnictví, Brábek František, Český polytechnický ústav – rektorát Praha Hattalovi Martinu, korespondence mezi rektorátem a M. Hattalou 10. 6. 1874 – 9. 2. 1875.) Viz také Andor MÉSZÁROS, *Martin Hattala František Brábek magyar fordításáról*, in: M. Beke – A. Mészáros – I. Vörös (edd.), *Művészet-e a fordítás?*: Űtkeresés a kultúrák között: Bohemisztika és poétika, Piliscsaba – Esztergom 2008, s. 71–74.

³³ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 108, František Brábek, výnos Ministerstva kultu a vyučování (Ministerium für Cultus und Unterricht) z 15. 3. 1883.

³⁴ Podrobněji o jeho působení na pražské technice Praga PŘÍDALOVÁ, *Z historie výuky jazyků na pražské české technice (období let 1846–1918)*, Acta polytechnica – Práce ČVUT v Praze, 8 (VI, 3), 1987, s. 5–27. Andor MÉSZÁROS, *A cseh elem a magyar polgárosodásban*, Budapest – Piliscsaba – Esztergom 2011, s. 210–211. Více o jeho životě a díle např. Miloslava KNAPPOVÁ, *Dva popularizátoři maďarské literatury v Čechách (František Brábek a G. N. Mayerhoffer)*, in: Z. Adamová – K. Rosenbaum – L. Sziklay (edd.), *Dějiny a národy*, Praha 1965, s. 163–180.

³⁵ Není však zřejmé, zda své lektorování případně nezhájil již na jaře 1883. Následující přehled témat jeho cvičení vychází ze seznamů přednášek, kde jsou uvedeny konkrétní názvy. Přesný název seznamů přednášek na každý semestr či později na každý studijní rok se v průběhu času několikrát mírně měnil. Nejčastěji zněl takto: po r. 1882 *Seznam přednášek, kteréž se odbyvati budou na c. k. české universitě Karlo-Ferdinandově v Praze*, po r. 1918 *Seznam přednášek, které budou se konati na universitě Karlově v Praze*, po r. 1949 *Seznam přednášek na filozofické fakultě university Karlovy*, po r. 1952 *Seznam přednášek na filologické fakultě*, po r. 1959 *Seznam přednášek na filozofické fakultě* apod. Dále budu na seznamy přednášek až na výjimky odkazovat bez udání jejich přesného názvu.

³⁶ Dopisem ze dne 28. 4. 1908 se na F. Brábka „z usnesení sboru profesorského“ obrátil svým dopisem tehdejší děkan filozofické fakulty L. Niederle se žádostí, aby Brábek pozměnil titul své ohlášené přednášky *Petőfi – život a dílo*. Píše: „P. lektorům nepřisluší konati čtení čistě literárních, nýbrž jen praktických čtení a cvičení v jazyku. Myslím, že by se vyhovělo ustanovením universitním i Vaším intencím, kdybyste mi dovolil změniti titul na př. takto: Výklad básní Petőfiho. Česká přednáška o Petőfím není přípustna, ale je zajisté přimstno cvičení jazykové na básních jeho s správným výkladem o tom, co Petőfi byl.“ (Památník národního písemnictví,

cesty důležité pro ugrofinský srovnávací jazykozpyt), jen párkrát tématům jiným (např. maďarská právnícká literatura či maďarská úřední terminologie) a ke konci daného období také konverzaci.

Není zřejmé, odkdy přesně, ale přinejmenším v první polovině 20. let dvacátého století podléhala lektorská cvičení z maďarského jazyka a literatury doзору ředitele semináře pro srovnávací jazykozpyt.³⁷

Období 1925–1933

Po vzniku Československa v roce 1918 dostala nová republika do vínku také početnou maďarskou menšinu a velmi komplikované a napjaté, až nepřátelské vztahy s Maďarskem. To mělo své důsledky i pro Karlovou univerzitu – jak zněl nový název české univerzity v Praze – a její filozofickou fakultu, která měla vychovávat budoucí středoškolské učitele, a tedy i učitele maďarských škol na Slovensku, ale zároveň měla vychovávat občany loajální československé republice, což znamenalo nevpustit jako pedagogy na akademickou půdu exponenty politické orientace tehdejšího maďarského státu.³⁸

V průběhu prvních čtyř dekad existence české pražské univerzity na ní byla maďarština zastoupena pouze lektorskými cvičeními z jazyka a literatury, nikoli však přednáškami a seminárními cvičeními.³⁹ To se změnilo až v roce 1925, kdy byl docentem dějin maďarské literatury na Karlově univerzitě v Praze jmenován Pavel Bujnák.

Pavel Bujnák⁴⁰ (1882–1933) byl národností Slovák, narodil se v Dolním Kubíně. Studoval teologii na akademii v Bratislavě (1900–1904) a semitské jazyky, staroklasickou a maďarskou literaturu a estetiku na filozofických fakultách v Lipsku (zimní semestr 1904/05), v Budapešti (1905–1907) a v Praze (1919), kde byl poté promován doktorem. Byl kaplanem v Budapešti, farářem v Krupině, poté vrchním knihovníkem veřejné a univerzitní knihovny v Praze. Před započítím dráhy univerzitního pedagoga publikoval mj. práce o slovenské literatuře, literární kritiky a práce estetické, ve svém habilitačním spise se věnoval Jánosi Aranyovi.⁴¹

V červnu 1924 adresoval P. Bujnák profesorskému sboru filozofické fakulty žádost o docenturu. Kromě odhodlání zkoumat vzájemné literární a kulturní vlivy maďarsko-československé, uvádí ve své žádosti i následující důvod: „*Další důvod mojej žiadosti je, že univerzita Karlova mala i dosiaľ lektorát reči maďarskej, avšak nemala riadnej stolice pre jazyk a literatúru maďarskú. A keď takto bolo už dávno pred prevratom, dnes v republike našej je*

Brábek František, Niederle Lubor Brábekovi Františku.) Brábekovo cvičení se pak v zimním semestru 1908/09 jmenovalo *Čtení a výklad básní Petőfiových*.

³⁷ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 108, František Brábek, přípis Ministerstva školství a národní osvěty (dále MŠANO) adresovaný děkanství z 23. 3. 1920.

³⁸ Dalším důsledkem vzniku nového československého státu pro univerzitu byla její účast na personálním a vzdělanostním zajištění vznikajícího diplomatického aparátu. Srov. Josef PETRAŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 1983, s. 271, kde se mj. píše: „Pro konzulární a diplomatickou službu zřídila univerzita na právnické a filozofické fakultě kursy [...]. Jazyková cvičení v těchto kursech vedli lektoři Dvořák, po jeho smrti F. Tauer, Haškovec, K. Štěpánek, Brábek a soukromý docent Růžička.“

³⁹ Na rozdíl od lektorských cvičení mohl přednášky a seminární cvičení vést pouze habilitovaný odborník.

⁴⁰ V literatuře k dějinám české hungaristiky uvedené v první části tohoto článku je často nazýván slovensky, jako „Pavol Bujnák“. Pocházel však z evangelické rodiny a jeho křestní jméno mělo skutečně podobu „Pavel“.

⁴¹ Více o jeho životě a díle Valér PETKO, *Výzvy a postoje*, Bratislava 1977, s. 60–90, nebo též svazek, který měl být jubilejním sborníkem k jeho 50. narozeninám, ale vyšel až po jeho smrti (tam i soupis jeho publikovaných prací): Alžběta GÖLLNEROVÁ (ed.), *Pavlovi Bujnákovi ctítelia, priatelia, žiaci*, Bratislava 1933.

to ešte viac odôvodnené, aby bola aspoň na jednej univerzite i katedra pre maďarčinu. Na Slovensku máme hodne Maďarov a pri našom republikánskom a demokratickom smýšľaní ešte veľmi dlho bude sa treba starať o nich, o ich duchovné vedenie. Studentstvo zo Slovenska hrnie sa do Prahy – na univerzitu nemeckú a tam, myslím, ssaje ducha protistátneho a protinárodného. Stolicou reči a literatúry maďarskej na univerzite Karlovej by aspoň čiastočne bol miernený tento štátu nášmu nepriateľský duch. Mojou, jako prvého pracovníka v tomto smere, úlohou by bolo, vychovať si mladú gardu, ktorá by duchom československým hľadela na Maďarov a ich kultúru a vždy viac by upevňovala vlastenectvo československé. To síca nie sú dôvody vedecké, ale jednako veľmi vážné.“⁴² P. Bujnák ve svém dopise požádal, aby mu bylo uděleno právo přednášet v oboru „reč a literatúra maďarská so zvláštnym zreteľom na literatúru slovenskú i širšie československú“, což s ohledem na charakter Bujnákových univerzitních studií a jeho odborných prací habilitační komise (složená z profesorů J. Vlčka, M. Murka a J. Jakubce) zúžila na „*dějiny literatury maďarské*“. Jelikož se během svých studií Bujnák nikde nevzdělával v historické mluvnické jazyka maďarského, navrhla komise, aby „*řeč maďarská*“ byla z navrhovaného oboru vypuštěna, dokud si tuto kvalifikaci kandidát nedoplní.⁴³

P. Bujnák byl potvrzen docentem výnosem ministerstva ze dne 20. dubna 1925.⁴⁴ Hned vzápětí byly podniknuty kroky k doporučenému rozšíření Bujnákovy odbornosti o vědecké studium maďarského jazyka na širším podkladě srovnávacího studia ugrofinských jazyků, čehož výsledkem byla jeho studijní cesta do Finska (do Helsinek) od ledna do července 1926, na kterou dostal finanční podporu od Ministerstva školství a národní osvěty.⁴⁵

Podle seznamů přednášek vypisoval P. Bujnák jakožto soukromý docent od zimního semestru 1925/26 do zimního semestru 1929/30 (s výjimkou letního semestru 1925/26, kdy byl na zmíněné studijní cestě) vždy jednu přednášku v rozsahu dvou hodin týdně, jejímž předmětem byl přehled dějin maďarské literatury (postupně od počátků k současnosti).⁴⁶

V roce 1928 vyšla Bujnáková monografie *Praefixa verbalia v jazykoch ugrofinských a zvlášte v maďarskom: úvaha z oboru srovnávacieho jazykozpytu*.⁴⁷ Následně v dubnu 1929 doporučila komise profesorskému sboru, aby byl P. Bujnák navržen ke jmenování mimořádným profesorem maďarské filologie a aby byl zřízen seminář pro maďarskou filologii, jehož ředitelem by byl ustaven. Komise posoudila Bujnákovu odbornou práci za období od habilitace, zejména však jeho monografii o slovesných předponách, v níž mu vytkla některé nepřesnosti a chyby a také její slabou úroveň z perspektivy slavistické, ale

⁴² AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, dopis P. Bujnáka profesorskému sboru FF UK z 3. 6. 1924.

⁴³ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, posudek habilitační komise z 25. 11. 1924.

⁴⁴ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, připsis Zemské správy politické v Praze adresovaný děkanství FF UK z 28. 4. 1925.

⁴⁵ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, připsis MŠANO adresovaný ředitelství veřejné a univerzitní knihovny v Praze z 20. 11. 1925.

⁴⁶ Tyto přednášky, stejně jako všechny další přednášky z oboru maďarské filologie v meziválečném období, nebyly přednášeny maďarsky, nýbrž česky nebo slovensky. Svou oporu to mělo v univerzitním zákoně: „Na německé universitě je výlučným vyučovacím jazykem němčina, na české čeština.“ (§ 1 zákona č. 24/1882 ř. z., též: Václav VANĚČEK, *Kapitoly o právních dějinách Karlovy university*, Praha 1946, s. 86). Obdobně pro novou univerzitu v Bratislavě: „Přednášky se konají buďto česky nebo slovensky.“ (§ 1 zákona č. 375/1919 Sb.)

⁴⁷ Pavel BUJNÁK, *Praefixa verbalia v jazykoch ugrofinských a zvlášte v maďarskom: úvaha z oboru srovnávacieho jazykozpytu*, Praha 1928. Vyšlo jako 12. svazek řady Facultas philosophica Universitatis Carolinae Pragensis, Sbíрка pojednání a rozprav.

svůj kladný postoj uzavřela konstatováním: „*Studie tato svědčí, že se p. Dr Bujnák do ugrofinské jazykovědy dobře zapracoval.*“⁴⁸ Dne 30. 6. 1929 pak byl P. Bujnák rozhodnutím prezidenta republiky jmenován mimořádným profesorem maďarské filologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.⁴⁹ Od zimního semestru 1929/30 začal tedy kromě přednášek z dějin maďarské literatury přednášet také maďarský a ugrofinský jazykozpyt a vést seminární cvičení.⁵⁰ Na zřízení semináře pro maďarskou filologii však bylo třeba čekat až do června 1930, než ministerstvo konečně svolilo.⁵¹

Tou dobou již P. Bujnák kromě pražské univerzity působil zároveň také na nedávno založené univerzitě v Bratislavě.⁵² V seznamu přednášek bratislavské filozofické fakulty je výuka „suplujícího soukromého docenta“ Bujnáka uváděna od letního semestru 1928/29, z jiných materiálů však vyplývá, že své působení v Bratislavě zahájil již na podzim 1928.⁵³ Kromě přednášek z dějin maďarské literatury a historického jazykozpytu maďarského a ugrofinského vedl P. Bujnák od zmíněného letního semestru 1928/29 také seminární a později i proseminární cvičení. Lektor maďarštiny v tomto období na bratislavské univerzitě nepůsobil.⁵⁴

V půlce roku 1930 navrhl profesorský sbor Filozofické fakulty Komenského univerzity v Bratislavě, aby byl P. Bujnák na tamní fakultě jmenován řádným profesorem maďarské řeči a literatury.⁵⁵ Profesorský sbor pražské fakulty s tím – i s ohledem na vlastní Bujnákovu přání – sice souhlasil, ale usnesl se na požadavku, aby Bujnák po svém jmenování do Bratislavy suploval na pražské fakultě přednášky a cvičení z maďarské filologie, dokud se nenajde vhodný nástupce.⁵⁶ Posledního březnového dne roku 1931 pak byl P. Bujnák jmenován řádným profesorem maďarské filologie na bratislavské univerzitě.⁵⁷ Jeho paralelní působení na pražské a bratislavské univerzitě však netrvalo dlouho, neboť 13. 11. 1933 Bujnák v Praze zemřel na následky zákeřné choroby ve věku 51 let.

⁴⁸ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, posudek komise ke jmenování mimořádným profesorem z 25. 4. 1929.

⁴⁹ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, přípis MŠANO P. Bujnákovu z 5. 9. 1929.

⁵⁰ V seznamech přednášek jsou seminární cvičení P. Bujnáka uváděna až od letního semestru 1929/1930, avšak o tom, že je konal již v semestru předchozím, svědčí další materiály (např. AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, přípis MŠANO adresovaný děkanství FF UK z 8. 4. 1930). Zároveň se v průběhu studijního roku 1929/30 přesunula výuka P. Bujnáka z Klementína do nové hlavní budovy filozofické fakulty (na Smetanově náměstí, dnes náměstí Jana Palacha), kde mu byla přidělena místnost ve čtvrtém patře (AUK, FFUK 1882–1970, k. 116, i. č. 1304, Budovy – Smetanovo nám., dopis děkana P. Bujnákovu z 22. 11. 1929) a kde byl – rovněž ve čtvrtém patře – po svém vzniku umístěn i seminář pro maďarskou filologii (AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, dopis P. Bujnáka děkanovi z 10. 2. 1932).

⁵¹ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, přípis MŠANO adresovaný děkanství FF UK ze 4. 6. 1930.

⁵² Před působením P. Bujnáka byla – podle seznamů přednášek – maďarština na bratislavské univerzitě zastoupena pouze lektorskými cvičeními, a to jen od zimního semestru 1923/24 do zimního semestru 1926/27 (s výjimkou letního semestru 1925/26). Tato lektorská cvičení vedla Gizela Artbauerová (1886–?), v té době profesorka státního dívčího reformovaného reálného gymnázia v Bratislavě.

⁵³ Archiv Univerzity Komenského v Bratislavě, fond Filozofická fakulta UK, sign. A-5, k. 43, memorandum Křesťanského kruhu maďarských akademiků v Bratislavě z 18. 11. 1928.

⁵⁴ *Soznam prednášok, ktoré sa budú konať na universite Komenského v Bratislave*, letní semestr 1929 až zimní semestr 1933/34.

⁵⁵ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, přípis MŠANO adresovaný děkanství FF UK z 12. 6. 1930. Jmenování P. Bujnáka z Prahy do Bratislavy mělo spojitost s přeložením Karla Chotka, profesora všeobecného národopisu, z Komenského univerzity na Karlovu univerzitu.

⁵⁶ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, dopis děkana adresovaný MŠANO z 6. 11. 1930.

⁵⁷ AUK, FFUK 1882–1970, k. 11, i. č. 115, Pavel Bujnák, přípis MŠANO P. Bujnákovu z 14. 5. 1931.

Kromě docenta a později profesora P. Bujnáka působil na pražské filozofické fakultě také lektor maďarštiny. Po smrti F. Brábka byli na tuto pozici dva petenti: Jan Pecháček, úřední překladatel unifikačního ministerstva a tlumočnick Národního shromáždění republiky československé, a sám P. Bujnák (tehdy ještě soukromý docent). Pověřená komise v říjnu 1926 doporučila za lektora jazyka maďarského J. Pecháčka s tím, že by bylo zbytečné P. Bujnáka vedle dalších jeho povinností zatěžovat ještě prací lektorskou.⁵⁸ Tento návrh schválil profesorský sbor a následně i ministerstvo a Jan Pecháček (1882–?), rodem Slovák z Trstí, byl od letního semestru 1926/27 připuštěn za lektora maďarštiny.⁵⁹ Podle seznamů přednášek vedl lektorská cvičení v rozsahu čtyř hodin týdně bez přerušení až do zimního semestru 1938/39. Do letního semestru 1930/1931 věnoval pravidelně dvě hodiny maďarské mluvnici a druhé dvě hodiny četbě maďarských textů, od následujícího podzimu pak zaujímal celé čtyři hodiny mluvnice.⁶⁰

Na počátku roku 1928 požádala o udělení lektorátu maďarského jazyka a literatury Lenke Misařová (rozená Hamvai), odchovankyně univerzity v Budapešti, ale jelikož stávající lektorát potřebám fakulty zcela vyhovoval, byla její žádost odmítnuta.⁶¹

Ke studiu maďarštiny se však váže i vznik lektorátu dalšího ugrofinského jazyka na pražské filozofické fakultě. V březnu 1933 podali P. Bujnák (tehdy již „jen“ suplent) a profesor filologie turecké a novoperské Jan Rypka („*jakožto zástupce stolice ugrofinským jazykům nejbližší*“) žádost o zřízení lektorátu finštiny při stolici maďarské filologie s odůvodněním, že zkušební řád pro státní zkoušku z maďarštiny požaduje základní znalost mluvnické a lexikální stránky ugrofinských jazyků.⁶² P. Bujnák ve svém podnětu poznamenává, že není možné požadovat obecnou znalost ugrofinských jazyků a že stačí znalost jednoho dalšího kromě maďarštiny, jak je to požadováno na univerzitě v Budapešti. Na pozici lektora finštiny navrhli oba profesori Vladimíra Skaličku (který celý rok 1931/32 studoval v Helsinkách).⁶³ Žádost byla schválena a V. Skalička byl od zimního semestru 1933/34 pověřen lektorskými cvičeními z finštiny, která konal pravidelně (s výjimkou letního semestru 1933/34) v rozsahu dvou hodin týdně až do uzavření českých vysokých škol na podzim 1939.⁶⁴

⁵⁸ AUK, FFUK 1882–1970, k. 48, i. č. 570, Jan Pecháček, návrh komise pro udělení lektorátu maďarštiny z 18. 10. 1926.

⁵⁹ AUK, FFUK 1882–1970, k. 48, i. č. 570, Jan Pecháček, příspěvek MŠANO adresovaný děkanství FF UK ze 17. 11. 1926.

⁶⁰ Na základě lektorských výnosů lze určit přibližný počet frekventantů kurzů J. Pecháčka v letech 1932–1938: nejdříve se průměrná frekvence pohybovala v rozmezí 3–5 posluchačů, v posledních třech letech daného období navštěvovalo kurzy průměrně 8 posluchačů (AUK, FFUK 1882–1970, k. 76, i. č. 855, Lektorů – společné výnosy).

⁶¹ AUK, FFUK 1882–1970, k. 75, i. č. 844, Lektorů zamítnutí, dopis děkana Lenke Misařové ze 7. 2. 1928.

⁶² Zkušební řád pro učitele škol středních, § 15, část 5, bod 1. Viz O. PLACHT – F. HAVELKA (edd.), *Předpisy pro vysoké školy Republiky československé*, Praha 1932, s. 1848–1849. Tam také všechny požadavky a podmínky připuštění ke státním zkouškám. Předepsaná a doporučená četba k přípravě na státní zkoušky z jazyka a literatury maďarské viz G. HUDEC (ed.), *Studium filosofie: příručka pro abiturienty a posluchače filozofické fakulty Karlovy university*, Praha 1934, s. 18.

⁶³ AUK, FFUK 1882–1970, k. 56, i. č. 648, Vladimír Skalička 1933–1939, dopisy P. Bujnáka (ze 17. 3. 1933) a J. Rypky (z 15. 3. 1933) profesorskému sboru.

⁶⁴ Ačkoliv – na základě seznamů přednášek – byl toto skutečný počátek lektorátu finštiny na pražské univerzitě, zdá se, že pokus o jeho ustavení proběhl již dříve. V zápisu ze zasedání profesorského sboru z 31. 10. 1929 se totiž píše: „Žádost pošt. adjunkta Aloise Šikla za lektorát jazyka finského přikazuje se po návrhu prof. Dra Murka komisi, sestávající z prof. Drů Bujnáka, Hujera a Janka.“ (AUK, FFUK 1882–1970, k. 75, i. č. 853, Lektorát finštiny.) Další informace k tomuto případu se však nepodařilo dohledat. Skaličkova lektorská cvičení v letech 1934–1939 navštěvovalo průměrně 2–5 frekventantů, výjimečný byl zimní semestr 1937/38, kdy průměrná frekvence činila 15 posluchačů (AUK, FFUK 1882–1970, k. 76, i. č. 855, Lektorů – společné výnosy).

Jelikož po smrti P. Bujnáka nebyl v celé československé republice k dispozici žádný habilitovaný odborník, který by jej mohl okamžitě zastoupit, byl profesorský sbor pražské filozofické fakulty (a stejně tak i profesorský sbor fakulty bratislavské) postaven před množstvím problémů, které tím vznikly. Sbor pražské fakulty na svém sezení v prosinci 1933 vyslechl a schválil referát J. Rypky, který nastínil možnosti řešení nastalé situace, a na jeho návrh ustavil „komisi k úpravě studia ugrofinských jazyků“ (též zkráceně „ugrofinská komise“).⁶⁵ Jejími členy byli zvoleni profesori A. Pražák, J. Rypka, M. Hýsek, O. Fischer (tehdejší děkan), O. Hujer, M. Weingart a J. Janko, později byla komise rozšířena o G. Friedricha. Referentem komise se stal J. Rypka, který byl také zvolen prozatímním správcem semináře pro maďarskou filologii (od studijního roku 1935/36 od něj pak tuto správcovskou povinnost převzal Oldřich Hujer, profesor srovnávacího jazykozpytu indoevropského).⁶⁶ Komise začala řešit následující tři okruhy problémů: habilitaci – po odborné, ale i po politické stránce – vhodného kandidáta (či kandidátů) na pozici kmenového vyučujícího maďarské filologie, dočasné suplování výuky oboru a dočasnou administrativní správu osířelého semináře.⁶⁷

V otázce habilitace se – dle názoru J. Rypky vyjádřeného v jeho zmíněném referátu – nabízely tři skupiny možných uchazečů: zahraniční odborníci, odborníci z řad československých Maďarů, nebo kandidáti z řad odchovanců fakulty. První možnost J. Rypka zavrhl zcela, a to z důvodů politických – zahraniční odborník z Budapešti by vnášel „velmi nebezpečným způsobem atmosféru nám nežádoucí“ a i jiná hungaristická střediska (Berlín, Finsko) tehdy nepokrytě stála na straně maďarského státu.

Z řad československých Maďarů přicházel reálně v úvahu Gabriel Orbán⁶⁸ (1883–1958), profesor bratislavských maďarských gymnázií a prezident Maďarské vědecké, literární a umělecké společnosti v Československu (*Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság*). Proti jeho odborné práci a osobnímu charakteru však měl svého času závažné námítky P. Bujnáka.

Za nejschůdnější cestu označil J. Rypka cestu habilitace některého z odchovanců fakulty. Takoví kandidáti byli vytipováni dva: Vladimír Skalička (1909–1991) a Ludovít Novák⁶⁹ (1908–1992). Skalička si během svého studia (1927–1931) zapisoval kromě jiného zejména předměty ze slovanské filologie, francouzštiny, latiny, fonetiky a turkologie, od pátého

⁶⁵ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, referát J. Rypky (datovaný 6. 12. 1933) jako příloha přípisu děkanství FF UK adresovaného MŠANO z 9. 12. 1933.

⁶⁶ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, přípis MŠANO adresovaný děkanství FF UK ze 4. 6. 1935.

⁶⁷ Možnost, že by se pražská filozofická fakulta zcela vzdala vyučování maďarské filologie, J. Rypka hned na začátku svého referátu odmítl, a to nejen z důvodů prestiže, ale i z důvodů politických, jelikož Praha jako centrum státu přirozeně přitahovala i studenty maďarské národnosti. Rypka zdůrazňuje: „Kdybychom my se bránili studiu maďarštiny na naší fakultě, mohlo by se snadno stát, že universita německá by si počínala jinak. A z novin víme, že uchazeči jsou, uchazeči však, kterým bychom my nemohli beze všeho svěřit tradování této disciplíny.“ Pro úplnost zde uvedme, že na německé univerzitě v Praze po dobu její existence (tj. mezi lety 1882–1945) výuka maďarské filologie nikdy neprobíhala. Vypisována byla pouze v určitém období lektorská cvičení maďarštiny: podle seznamu přednášek je od letního semestru 1916/1917 do zimního semestru 1928/29 vedl Friedrich Mautner, od zimního semestru 1929/30 do zimního semestru 1936/37 pak Lenke Mísařová (německy Mísař).

⁶⁸ Maďarsky: Orbán Gábor.

⁶⁹ Tehdy psán: Ludevít Novák.

semestru svého studia také některé přednášky a cvičení Bujnákovy, od sedmého semestru pak i lektorská cvičení Pecháčkova.⁷⁰ Ve studijním roce 1931/32 pobýval dva semestry jako stipendista v Helsinkách, v roce 1932 obhájil na pražské fakultě doktorskou dizertační práci *Funkce ablativu v jazycích permských* (posuzovali ji P. Bujnák a J. Rypka) a od podzimu 1933 byl na fakultě lektorem finštiny. L. Novák studoval ve stejných letech jako Skalička, zapisoval si hlavně předměty ze slovanské a z francouzské filologie, od šestého semestru také některé přednášky a cvičení Bujnákova.⁷¹ V roce 1932 obhájil doktorskou dizertaci *Příspěvky k otázce dialektického rozvrstvení pozdní praslovanštiny a k nejstarším dějinám střední slovenštiny*. Od podzimu 1931 pobýval na studiích v Paříži, kde mj. studoval maďarštinu a finštinu, zejména u profesora A. Sauvageota. Ugrofinská komise navrhla podpořit oba kandidáty cestovním stipendiem, nejlépe do Budapešti, aby mohli přichystat své habilitační spisy. Zatímco V. Skalička do Budapešti na letní semestr 1933/34 skutečně odjel, L. Novák vyjádřil přání zůstat ještě i další rok (tj. 1934/35) v Paříži a odjet do Budapešti až poté.⁷² O několik měsíců později se L. Novák kandidatury na ugrofinský obor vzdal.⁷³

Mezitím v lednu 1934⁷⁴ zaslal sboru pražské filozofické fakulty G. Orbán žádost o habilitaci z maďarské filologie a doprovodil ji svojí knihou *A finnugor nyelvek számnevei*.⁷⁵ Ustavená habilitační komise měla k dispozici dva posudky P. Bujnáka na Orbánův spis, jeden na jeho slovenskojazyčnou a druhý na jeho maďarskojazyčnou verzi. Oba posudky byly zamítavé, a to jak vůči odborné úrovni práce, tak i vůči osobnostnímu charakteru G. Orbána. Tyto posudky se staly podkladem habilitačního jednání, ale kromě toho komise požádala o další posouzení také tři zahraniční odborníky: profesory E. N. Setäläho, J. J. Mikolu a K. B. Wiklunda.⁷⁶ I jejich posudky však hodnotily dotyčné pojednání negativně,⁷⁷ a tak byla habilitační žádost G. Orbána profesorským sborem pražské fakulty v květnu 1934 zamítnuta.⁷⁸

Kromě Orbánovy žádosti o habilitaci obdržel profesorský sbor v lednu 1934 také jednu žádost o lektorát jazyka a literatury maďarské. Podal ji Ján Hvozdzik (1888–1956),

⁷⁰ AUK, FFUK 1882–1970, Katalogy studentů, zimní semestr 1927/28 – letní semestr 1930/31, Vladimír Skalička.

⁷¹ AUK, FFUK 1882–1970, Katalogy studentů, zimní semestr 1927/28 – letní semestr 1930/31, Ľudevít Novák. V zápisu z jednoho sezení ugrofinské komise se píše, že L. Nováka „již v r. 1931 členové zdejší fakulty vybidli ke studiím ugrofinským“ (AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, zápis o schůzi komise pro úpravu studia ugrofinských jazyků konané 16. 12. 1933).

⁷² Jako hlavní důvod L. Novák uvedl, že své badatelské plány bude moci prodiskutovat pouze s moderně orientovaným lingvistou, jakým je A. Sauvageot, a dodal: „Jak jsem se už přesvědčil, dnešní stav maď. lingvistiky i lingvistů je takový, že zájezdem do Budapešti osobně bych pramálo získal. Naopak, [...] my Slované budeme musít zvedat úroveň maď. lingvistiky.“ (AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, dopis L. Nováka J. Rypkovi ze 4. 2. 1934).

⁷³ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, zápis o schůzi ugrofinské komise konané 15. 5. 1934. O životě a díle L. Nováka např. Ján SABOL, *Lingvistický odkaz Ľudovíta Nováka*, Časopis pro moderní filologii 92/1–2, 2010, s. 18–28.

⁷⁴ Konkrétně se tak stalo 6. 1. 1934 (AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, dopis děkana FF UK v Praze děkanovi filozofické fakulty university Komenského v Bratislavě z 19. 1. 1934).

⁷⁵ Gábor ORBÁN, *A finnugor nyelvek számnevei: értekezés a finnugor összehasonlító nyelvészet köréből* [Číslovky v ugrofinských jazycích: pojednání z oblasti ugrofinského srovnávacího jazykozpytu], Bratislava 1932.

⁷⁶ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, protokol o schůzi ugrofinské komise konané 9. 2. 1934.

⁷⁷ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, vyjádření O. Hujera (zřejmě z dubna 1936) k interpelaci poslance G. Szüllő.

⁷⁸ AUK, FFUK 1882–1970, k. 5, i. č. 52, Protokoly schůzi profesorského sboru 1933/34, protokol ze schůze konané 17. 5. 1934.

profesor státního maďarského reálného gymnázia v Košicích.⁷⁹ Ugrofinská komise ale konstatovala, že plně dostačují cvičení lektora Pecháčka a není zapotřebí další síly, tudíž žádost odmítla.⁸⁰

Komisí vytipovaný kandidát V. Skalička požádal profesorský sbor o *venia docendi* pro obor ugrofinské filologie v říjnu 1935, předloživ jako habilitační spis svou knihu *Zur ungarischen Grammatik*,⁸¹ s jejímiž náčrtky již odjížděl na studijní pobyt do Budapešti.⁸² Byla ustavena habilitační komise (J. Janko, O. Hujer, J. Rypka, později ještě V. Šmilauer a V. Lesný) a hned vzápětí byl V. Skalička požádán, aby další publikací prokázal, že kromě metody synchronického rozboru jazyka ovládá také metodu historického jazykozpytu.⁸³ Tím se postup habilitace na nějaký čas zastavil. K jejímu zdárnému dokončení došlo až na přelomu let 1938 a 1939.

Mezitím bylo třeba vyřešit otázku suplování přednášek a seminárních cvičení maďarské filologie (lektorská cvičení J. Pecháčka probíhala nepřerušeně). Pro letní semestr 1933/34 byl výukou pověřen pouze historik Josef Macůrek, a to přednáškou z maďarských dějin.⁸⁴ Ve studijním roce 1934/35 již byly suplovány všechny oblasti oboru: Vladimír Šmilauer přednášel dvě hodiny týdně o lexikálním vývoji maďarštiny, Albert Pražák dvě hodiny o maďarské literatuře a J. Macůrek tři hodiny o maďarských dějinách, seminární cvičení ale ministerstvo nepovolilo.⁸⁵ V červnu 1935 pak ministerstvo odsouhlasilo model suplování výuky, který byl uplatňován až do roku 1938. V zimním semestru vedl pokaždé V. Šmilauer dvouhodinovou lingvistickou přednášku a dvouhodinové lingvistické seminární cvičení a František Jančovič vedl tříhodinovou přednášku z dějin maďarské literatury, v letním semestru si hodinový rozsah výuky prohodili.⁸⁶

Vladimír Šmilauer (1895–1983), později významný český bohemista a onomastik, byl tou dobou profesorem Masarykova československého reálného gymnázia v Bratislavě. V roce 1933 se na pražské univerzitě habilitoval pro obor jazyka českého⁸⁷ na základě spisu

⁷⁹ AUK, FFUK 1882–1970, k. 75, i. č. 844, Lektori zamítnutí, dopis J. Hvozdzika profesorskému sboru ze 4. 1. 1934.

⁸⁰ AUK, FFUK 1882–1970, k. 75, i. č. 844, Lektori zamítnutí, koncept dopisu děkana J. Hvozdzikovi z 20. 4. 1934.

⁸¹ Vladimír SKALIČKA, *Zur ungarischen Grammatik*, Praha 1935. Vyšlo jako 39. svazek řady *Facultas Philosophica Universitatis Carolinae Pragensis, Práce z vědeckých ústavů*. Na s. 2 je uvedeno: „K tisku doporučil prof. Dr. Bohumil Trnka. V Praze dne 7. února 1935.“ Celý spis je věnován „Panu prof. Rypkovi“.

⁸² AUK, FFUK 1882–1970, k. 56, i. č. 648, Vladimír Skalička 1933–1939, zpráva habilitační komise předložená profesorskému sboru 12. 5. 1938.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, přípis děkana ministerstvu zahraničních věcí z 1. 6. 1934. Macůrkova přednáška není uvedena v seznamu přednášek.

⁸⁵ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, návrh ugrofinské komise na suplování přednášek z maďarské filologie ve studijním roce 1935/36 z 3. 4. 1935. Seminární cvičení V. Šmilauera uvedené v seznamu přednášek se neuskutečnilo.

⁸⁶ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, přípis MŠANO adresovaný děkanství FF UK ze 4. 6. 1935. Součástí původního návrhu byly i přednášky z oboru maďarských dějin J. Macůrka, ten byl ale v srpnu 1935 jmenován mimořádným profesorem slovanských dějin na univerzitě v Brně, a tak byl pověřen později zproštěn. Seminář pro maďarskou filologii měl od svého založení dvě oddělení – literárně-historické a jazykozpytné. Ředitelem obou byl profesor maďarské filologie (AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, návrh stanov semináře pro maďarskou filologii). V letech, kdy byla výuka suplována, vedl F. Jančovič oddělení literárně-historické a V. Šmilauer oddělení jazykozpytné.

⁸⁷ AUK, FFUK 1882–1970, k. 62, i. č. 716, Vladimír Šmilauer, přípis MŠANO adresovaný děkanství FF UK z 1. 6. 1933.

Vodopis starého Slovenska,⁸⁸ v němž prokázal vysokou historicko-filologickou odbornost nejen pro jazyky slovanské, ale také pro maďarštinu.⁸⁹ V březnu 1938 byl pak na Karlově univerzitě jmenován mimořádným profesorem československého jazyka⁹⁰ a na tamní bohemistice působil několik následujících desetiletí.⁹¹ František Jančovič (1873–?) byl zemský školní inspektor a ředitel bratislavského státního maďarského reálného gymnázia ve výslužbě (do penze odešel v srpnu 1934).⁹² Oba suplenti za výukou do Prahy pravidelně dojížděli z Bratislavy.

V. Šmilauer přednášel postupně maďarské hláskosloví (zimní semestr 1935/36), maďarské kmenosloví a tvarosloví (letní semestr 1935/36), maďarská nářečí (1936/37), maďarskou skladbu (1937/38) a v zimním semestru 1938 chtěl přednášet lexikální rozbor maďarštiny. V seminárních cvičeních se nejprve věnoval rozboru starých maďarských písemných památek (zimní semestry 1935/36 a 1936/37), poté cvičení z ugrofinské filologie (zimní semestry 1937/38 a 1938/39). F. Jančovič přednášel po celou dobu dějiny maďarské literatury a kromě toho i básnickou tvorbu M. Vörösmartyho (zimní semestr 1936/37), počátky maďarského historického románu a dílo M. Jósiky (zimní semestr 1937/38) a na zimní semestr 1938/39 chystal přednášku o historických románech Zs. Keménye. Jeho seminární cvičení nesla vždy prostý název *Cvičení z dějin maďarské literatury*.⁹³

Třetí záležitostí, již musela fakulta po předčasném úmrtí P. Bujnáka řešit, byla správa semináře, který zůstal bez řádného ředitele. To se týkalo zejména inventury vyúčtování ministerských dotací na nákup knih (některé doklady z éry P. Bujnáka se zřejmě nikdy nenašly), uspořádání knihovny a přestěhování semináře do větších, lépe vyhovujících prostor. Nezinventarizovaná knihovna semináře, která byla vybavována i z fondů rušených maďarských středních škol na Slovensku, vyžadovala uvedení do pořádku, což měl zajistit nově najatý knihovník.⁹⁴ Do nových místností ve třetím patře budovy v Břehové ulici se

⁸⁸ Vladimír ŠMILAUER, *Vodopis starého Slovenska*, Praha – Bratislava 1932. Vyšlo jako 9. svazek řady Práce Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě.

⁸⁹ AUK, FFUK 1882–1970, k. 62, i. č. 716, Vladimír Šmilauer, zpráva habilitační komise z 14. 3. 1933.

⁹⁰ AUK, FFUK 1882–1970, k. 62, i. č. 716, Vladimír Šmilauer, osobní výkaz V. Šmilauera z období po druhé světové válce.

⁹¹ Více o životě a díle V. Šmilauera viz např.: Marie TĚŠITELOVÁ, *Nad dílem profesora Vladimíra Šmilauera*, Slovo a slovesnost 45/1, 1984, s. 65–67; Libuše OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, *Vladimír Šmilauer a toponomastika*, Acta onomastica 36, 1995, s. 16–26.

⁹² Několik bližších informací o F. Jančovičovi a jeho údajném stylu výuky viz Lajos TURCZEL, *A magyar szakos tanárképzés helyzete Pozsonyban és Prágában 1922 és 1959 között*, Irodalmi Szemle 45/9, 2002, s. 49.

⁹³ Do stejné situace jako filozofická fakulta pražská byla úmrtím P. Bujnáka postavena i fakulta bratislavská. Při řešení celé záležitosti se proto obě fakulty navzájem o svých krocích informovaly. Také profesorský sbor bratislavské filozofické fakulty ustavil pro úpravu studia maďarské filologie zvláštní komisi, jejím referentem se stal Vladimír Buben. Podle seznamů přednášek nebyla na filozofické fakultě v Bratislavě v letním semestru 1933/34 vypisována žádná výuka maďarské filologie, od zimního semestru 1934/35 pak bylo suplování upraveno tak, že jazykovědné přednášky a cvičení vedl Ján Bakoš (1890–1967), v té době soukromý docent severosemitských jazyků a kultur na bratislavské filozofické fakultě a řádný profesor starozákonních věd na Slovenské evangelické bohoslovecké fakultě, přednášky a cvičení z literatury suploval F. Jančovič. Lektorská cvičení začal od podzimu 1934 vyučovat Vojtech Cvengroš (1891–1970), profesor maďarského reálného gymnázia v Bratislavě. Zatímco V. Cvengroš vypsal svou výuku naposledy v zimním semestru 1944/45, J. Bakoš a F. Jančovič pokračovali v suplování ještě několik let po druhé světové válce. Kromě nich dvou vypsal v zimním semestru 1934/35 v rámci maďarské filologie přednášku také historik Daniel Rapant. Jejím tématem byl původ a vývoj maďarského národa a jazyka.

⁹⁴ Knihovnický maďarského semináře v tom období byli: Ladislav Adriányi (od ledna do června 1934 a ve studijním roce 1937/38), Jiří Seidner (1935/36) a Štefan Šipoš (1936/37) – viz AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii.

pak seminář mohl z hlavní budovy fakulty přestěhovat po rozhodnutí profesorského sboru z června 1934.⁹⁵

Kritická situace oboru maďarské filologie po úmrtí jediného habilitovaného odborníka pro tento obor v ČSR vyvolala reakce také u studentů a rovněž daleko za hranicemi akademické půdy. Nejprve byli maďarští studenti v deputaci u ministra školství,⁹⁶ poté se na profesorský sbor s dotazem, co s posluchači maďarštiny bude, obrátil Spolek posluchačů filosofie,⁹⁷ v březnu 1935 adresovali sboru dopis i sami studenti oboru, kteří považovali stávající stav studia za neudržitelný a žádali brzké obsazení uprázdněné stolice odborníkem nezpochybnitelné vědecké úrovně.⁹⁸ Naléhavosti případu si bylo vedení filozofické fakulty vědomo od samého počátku – např. v únoru 1934 píše děkan ministerstvu školství a národní osvěty: „[...] *zdůrazniti pak si dovoluji též ten moment, že celá věc, týkající se studia maďarštiny na naší fakultě, tedy též a zvláště záležitost maďarského semináře vstoupila do stadia mimořádně důležitého a spolu choulostivého: souhrn těchto otázek je přetrásán v novinářském tisku, a ježto běží o vztah k filologii a kultuře maďarské, bylo by v zájmu našich osvětových styků mezinárodních, jakož i naší fakultní a národní prestiže, aby dosa- vadní nesnáze byly co možná nejdříve odstraněny.*“⁹⁹ Ostatně o tom, že záležitost skutečně nabyla mezinárodního rozměru, svědčí i dopis ministerstva zahraničních věcí adresovaný děkanovi: „*Otázka táto bola svojho času hodne diskutována v ríšskomadžarskej tlači a propagačne využívaná proti Československu i v cudzine.*“¹⁰⁰

Celá záležitost došla tak daleko, že se stala předmětem interpelace na ministra školství a národní osvěty. Poslanec Národního shromáždění republiky Československé Géza Szüllő adresoval ministrovi dne 28. 2. 1936 interpelaci „*o bezodkladnom obsadení a rozšírení maďarskej katedry na univerzitách v Prahe a Bratislave*“.¹⁰¹ V ní si stěžuje zejména na to, že maďarská menšina v ČSR nemá zajištěnu možnost – jinak zakotvenou v mezinárodních smlouvách – studovat na vysoké škole ve svém mateřském jazyce, neboť všechny maďarské vysoké školy československá vláda po roce 1918 zrušila a maďarské katedry na filozofických fakultách v Praze a Bratislavě byly a jsou personálně obsazeny nedostatečně, a navíc učiteli české a slovenské národnosti.

Postup habilitačního řízení V. Skaličky mohl v roce 1937 po dvouleté pauze konečně pokračovat, neboť Skalička učinil zadost požadavku komise svou prací *Studie o maďarských výrazech onomatopických*, která byla otištěna v říjnu roku 1937 ve *Sborníku filologic-*

⁹⁵ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, dopis O. Hujera L. Adriányimu z 4. 9. 1934.

⁹⁶ Tamtéž, protokol ze zasedání ugrofinské komise konaného 9. 2. 1934.

⁹⁷ Tamtéž, dopis Spolku posluchačů filosofie Karlovy university profesorskému sboru z 14. 2. 1934.

⁹⁸ Tamtéž, dopis studujících maďarštiny (podepsáno 16 osob) profesorskému sboru z 8. 3. 1935.

⁹⁹ Tamtéž, přepis děkana adresovaný MŠANO z 1. 2. 1934. Konkrétně je v dostupných univerzitních materiálech zmiňován pouze článek v Lidových novinách z 21. 1. 1934 (je tím s největší pravděpodobností míněn článek „K otázce maďarských profesorů na čs. univerzitách“ na s. 5). Obsáhleji o reakcích tisku a československé maďarské mládeže na celou záležitost a o boji za maďarskou katedru (hlavně na bratislavské univerzitě) informuje – z perspektivy maďarské menšiny – L. TURCZEL, *A magyar szakos tanárképzés*.

¹⁰⁰ AUK, FFUK 1882–1970, k. 95, i. č. 1197, Seminář pro maďarskou filologii, přepis Ministerstva zahraničních věcí adresovaný děkanství FF UK z 29. 5. 1934.

¹⁰¹ Tisk 352/IV, in: *Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích poslanecké sněmovny Národního shromáždění republiky Československé*, IV. volební období, 3. zasedání, sv. III, tisk 338–520, Praha 1936. Odpověď ministra školství a národní osvěty ze dne 18. 6. 1936 viz Tisk 555/IV, in: tamtéž, sv. IV, tisk 521–615 a 617–662, Praha 1936.

kém.¹⁰² Zároveň někdy tou dobou vyšlo podruhé jeho pojednání *Zur ungarischen Grammatik „opravené však jen pokud se týká německé stylisace, do které byly činěny oprávněné výtky“*.¹⁰³ A tak se v listopadu 1937 obrátila komise se žádostí o posouzení vědecké úrovně habilitačního spisu na zahraniční odborníky, kterými byli: J. Melich, Gy. Laziczius (oba Budapešť), J. Kalima, J. J. Mikkola (oba Helsinky), D. V. Bubrich (Leningrad), N. S. Trubeckoj¹⁰⁴ (Víděň) a Ch. Bally (Ženeva). Bally odpověděl, že není kvalifikován v ugrofinské jazykovědě, tudíž nemůže práci posoudit, Melich a Bubrich neodpověděli vůbec. Došlé posudky vyzněly kladně, jen posudek Gy. Laziczia byl kritický a polemický, avšak i on připouštěl možnost habilitace. V červnu absolvoval V. Skalička habilitační kolokvium a dne 17. listopadu 1938 přednesl na zasedání profesorského sboru habilitační přednášku *Maďarština jako jazyk uraloaltajský*, kterou sbor schválil a po níž se usnesl, aby kandidátovi byla udělena *venia docendi* pro obor ugrofinské jazykovědy.¹⁰⁵ Toto usnesení pak ministr schválil svým výnosem z 2. ledna 1939.¹⁰⁶

Tou dobou již suplovaná výuka maďarské filologie neprobíhala. Následkem Vídeňské arbitráže z listopadu 1938 muselo Československo odstoupit Maďarsku část jižního a východního Slovenska, a tím i velkou část své maďarské menšiny. V zimním semestru 1938/39 si obor zapsal pouze jediný posluchač, a tak byly přednášky a cvičení V. Šmilaue-
ra a F. Jančoviče zrušeny.¹⁰⁷ Zároveň byl koncem zimního semestru 1938/39 J. Pecháček jakožto Slovák zproštěn funkce lektora.¹⁰⁸ Do uzavření českých vysokých škol stihl podle seznamů přednášek vypsát čerstvý docent V. Skalička (vedle svého působení jakožto lektor finštiny) jen dvě přednášky: v letním semestru 1938/39 *Úvod do maďarské mluvnice se zvláštním zřetelem na typologické srovnání maďarštiny s češtinou* a v zimním semestru 1939/40 *Slovanský vliv v maďarštině*.

Období 1945–1949

Pro období několika prvních let po druhé světové válce je třeba mít na paměti složitou politickou a společenskou situaci vztahů Československa k Maďarsku, Maďarům a ma-

¹⁰² Vladimír SKALIČKA, *Studie o maďarských výrazech onomatopických*, Sborník filologický 11/2, 1937, s. 75–102. Redakci byla tato práce předložena 28. 4. 1937.

¹⁰³ AUK, FFUK 1882–1970, k. 56, i. č. 648, Vladimír Skalička 1933–1939, zpráva habilitační komise předložená profesorskému sboru 12. 5. 1938. Jazykové nedostatky svého habilitačního spisu odstranil Skalička za pomoci Josefa Janka, profesora německé řeči a literatury. Na jaře 1937 J. Rypka o této práci píše, že „nyní se svolením publikační komise znovu vyjde, a to na vrub jeho [tj. Skaličkova – J. J.] vlastního finančního nákladu, kdežto staré výtisky budou stáhnuty“ (AUK, FFUK 1882–1970, k. 56, i. č. 648, Vladimír Skalička 1933–1939, dopis J. Rypky profesorskému sboru z 28. 5. 1937). I tato opravená verze Skaličkova spisu ale nese vročení 1935. Na její s. 67 se nachází poděkování prof. J. Jankovi za revizi německého slovního roucha práce a také poděkování několika dalším profesorům za provedení korektur.

¹⁰⁴ Tehdy psáno poněkud Trubetzky.

¹⁰⁵ AUK, FFUK 1882–1970, k. 56, i. č. 648, Vladimír Skalička 1933–1939, přípis děkana adresovaný MŠANO z 26. 11. 1938.

¹⁰⁶ Ke schválení došlo 2. 1. 1939 (tamtéž, přípis MŠANO adresovaný děkanství FF UK z 11. 1. 1939).

¹⁰⁷ AUK, FFUK 1882–1970, k. 28, i. č. 330, František Jančovič, přípis děkana adresovaný rektorátu z 6. 12. 1938.

¹⁰⁸ Stalo se tak výnosem Ministerstva školství a osvěty ze dne 20. 2. 1939 (AUK, FFUK 1882–1970, k. 48, i. č. 570, Jan Pecháček, přípis Zemského úřadu v Praze adresovaný děkanství FF UK z 10. 3. 1939), a to s ohledem na § 6 vládního nařízení ze dne 23. 12. 1938 o úpravě některých služebních poměrů státních zaměstnanců se zřetelem k autonomii země Slovenské (382/1938 Sb. z. a n.). Tento paragraf říká: „Zemská vláda slovenská převezme do služeb země Slovenské státní zaměstnance slovenské národnosti, jejichž úřední (služební) působí je v obvodu země České nebo země Moravskoslezské.“

ďarské menšině žijící na území ČSR. Ačkoliv pražská univerzita obnovila svou činnost již v červnu 1945, přednášky a cvičení z maďarštiny se v seznamech přednášek objevily až v roce 1948.¹⁰⁹

K činnosti univerzitního pedagoga se vrátil i V. Skalička, jenž byl za války překladatelem,¹¹⁰ redaktorem a výpomocným učitelem na pražských gymnáziích. V letním semestru 1945 vypsál přednášku *Neslovanské, zvláště ugrofinské jazyky Sovětského svazu*, v zimním semestru 1945/46 přednášku *Finská mluvnice ve světle obecného jazykozpytu*. Kromě toho konal v každém semestru lektorská cvičení z finštiny (která v rozsahu dvou hodin týdně vedl až do konce studijního roku 1949/50).

Již v srpnu 1945 se však profesorský sbor filozofické fakulty usnesl na návrhu zřízení mimořádné stolice obecného jazykozpytu a jejího obsazení V. Skaličkou.¹¹¹ Návrhu bylo vyhověno a s účinností od 1. 1. 1946 byl V. Skalička jmenován mimořádným profesorem obecného jazykozpytu,¹¹² od října 1949 pak profesorem řádným.¹¹³ V rámci výuky tohoto oboru vypsál kromě jiných i přednášky *Výklad maďarské mluvnice* (v zimním semestru 1948/49) a *Úvod do maďarského jazyka* (v letním semestru 1949/50).¹¹⁴

Vladimír Skalička poté působil na pražské filozofické fakultě až do 80. let a vychoval mnoho žáků. Patřil ke druhé generaci slavného Pražského lingvistického kroužku, stal se nejvýznamnějším českým jazykovědcem v oblasti ugrofinistiky a hlavně nejvýraznějším českým odborníkem v obecné lingvistice. Známý je především pro svoji originální koncepci jazykové typologie, ale témata jeho odborné činnosti pokrývala širokou škálu lingvistických problémů.¹¹⁵

Na samém konci roku 1947 požádal J. Pecháček ministerstvo, aby byl znovu pověřen lektorskými cvičeními z maďarštiny. Načasování své žádosti přímo zdůvodnil obnovením normálních diplomatických styků mezi Československem a Maďarskem.¹¹⁶ I této žádosti ministerstvo vyhovělo, počínaje letním semestrem 1947/48 byl J. Pecháček opět ustaven lektorem a pověřen vedením cvičení z maďarštiny v rozsahu dvou hodin týdně.

¹⁰⁹ Mírová smlouva s Maďarskem byla sjednána 10. 2. 1947 (v Paříži), ve Sbírce zákonů a nařízení republiky Československé vyšla dne 22. 11. 1947. K opětovnému navázání diplomatických styků mezi Československem a Maďarskem po druhé světové válce došlo 15. 9. 1947 (Ladislav Attila Kocsis, *70 let československo-maďarských diplomatických styků*, Amicus Revue, únor 1993, s. 16). Rovněž je třeba dodat, že mezi roky 1945 a 1948 v Československu neprobíhala školní výuka v maďarštině (Richard PRAŽÁK, *Hungarológia Csehszlovákiaiban*, Hungarológiai Értesítő 9/3–4, 1987, s. 232).

¹¹⁰ Viz k tomu Skaličkovu bibliografii: F. ČERMÁK – J. ČERMÁK – P. ČERMÁK – C. POETA (edd.), *Vladimír Skalička – souborné dílo*, III, Praha 2006, s. 1311–1313. Za války vyšlo 9 jeho překladů (rozsáhlejších) finských literárních děl a překlad jedné maďarské povídky (*Sedm krejcarů* Zsigmonda Móricze). Skalička během svého života přeložil z maďarštiny a publikoval pouze tuto jednu povídku – nikoliv dva romány, jak uvádí některá literatura (František ČERMÁK, *Hledač podstaty jazyka Vladimír Skalička*, in: Vladimír Skalička – souborné dílo, I, Praha 2004, s. 11).

¹¹¹ Usnesení z 9. 8. 1945 (AUK, fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy od r. 1970 /dále FFUK od 1970/, Ukončené pracovní poměry, k. 40, i. č. 487, Vladimír Skalička 1945–1974, dopis děkana Ministerstvu školství a osvěty z 21. 8. 1945).

¹¹² Jmenován 6. 9. 1946 s účinností od 1. 1. 1946 (AUK, FFUK 1882–1970, k. 56, i. č. 648, Vladimír Skalička 1933–1939, Osobní výkaz).

¹¹³ Jmenován s účinností od 1. 10. 1949 (AUK, FFUK od 1970, Ukončené pracovní poměry, k. 40, i. č. 487, Vladimír Skalička 1945–1974, přípis Ústředního národního výboru hl. města Prahy z 11. 1. 1950).

¹¹⁴ Viz seznamy přednášek.

¹¹⁵ Vice o jeho životě a díle in: *Vladimír Skalička – souborné dílo*, I–III, Praha 2004–2006.

¹¹⁶ AUK, FFUK 1882–1970, k. 48, i. č. 570, Jan Pecháček, dopis J. Pecháčka adresovaný MŠANO z 30. 12. 1947.

Období 1950–1989

Od roku 1948/49 probíhala – pochopitelně v návaznosti na změnu politického uspořádání v zemi – nejen na filozofické fakultě, ale v celém československém vysokém školství zásadní reforma studia, jejímž vyvrcholením byl nový vysokoškolský zákon přijatý v roce 1950. Hlavní zásadou reformovaného studia bylo zavedení pevně daných studijních plánů pro jednotlivé ročníky všech oborů, mezi další novinky patřilo například ustavení studijních kroužků a zřízení kateder jakožto svazků učitelů téhož oboru. Reformovaný obor maďarštiny byl otevřen poprvé ve studijním roce 1950/51.¹¹⁷ Jeho zorganizování se váže ke jménu V. Skaličky,¹¹⁸ jenž v té době mimochodem plnil také funkci proděkana (1949/50) a děkana (1950/51) filozofické fakulty. Jakýsi patronát nad oborem v jeho počátcích vykonával i V. Šmilauer, ačkoliv sám se výuky oboru neúčastnil.¹¹⁹

Pro vznik reformovaného oboru maďarština bylo důležité zajistit jeho personální obsazení. Tzv. vedoucím učitelem oboru – který měl odpovědnost za celou vyučovací činnost – se stal V. Skalička.¹²⁰ Přednáškami z maďarské literatury byl externě pověřen nedávný absolvent oborů filozofie–dějepis Petr Rákos, tehdejší zaměstnanec Pragopressu (ČTK), kde působil jako překladatel a redaktor pro maďarské záležitosti.¹²¹ Přednáškami jazykovědnými byl pověřen Josef Blaskovics, čerstvý držitel doktorátu a svým hlavním zaměřením turkolog.¹²² Jako asistent semináře pro maďarskou filologii byl od září 1950 zaměstnán Břetislav Dejdar (1927–2012), který ovšem neměl potřebnou kvalifikaci (byl aprobován pro ruštinu a češtinu) a podle seznamů přednášek ani nevedl žádnou výuku.¹²³ S ním nakonec univerzita rozvázala pracovní poměr a na jeho pozici asistenta od února

¹¹⁷ Jakožto samostatný obor byla pak maďarština na pražské filozofické fakultě – sice ne každoročně, ale vesměs pravidelně – vypisována až do r. 2006/07.

¹¹⁸ Srov. Péter RÁKOS, *Hungarológia Cseh Köztársaságban*, *Hungarologische Beiträge* 4, 1995, s. 85.

¹¹⁹ Osobní sdělení J. Bredára (2012).

¹²⁰ AUK, FFUK 1882–1970, k. 352, i. č. 1601, Protokoly ze schůzí reformní komise, schůze konaná 29. 11. 1949.

¹²¹ Na návrh tzv. osobní komise A ze září 1949 byla utvořena subkomise pro personální obsazení oboru maďarštiny, jejímž členy se stali V. Skalička a Koloman Gajan (AUK, FFUK 1882–1970, k. 352, i. č. 1602, Protokol o schůzi osobní komise A, zpráva osobní komise A z 27. 9. 1949). Tato subkomise v listopadu navrhla, aby byl P. Rákos pověřen přednáškami z maďarské literatury (AUK, FFUK 1882–1970, k. 352, i. č. 1602, Protokol o schůzi osobní komise A, protokol o schůzi osobní komise A konané 8. 11. 1949). Návrh platil již pro letní semestr 1949/50, ale z důvodu zdravotních potíží P. Rákose k jeho realizaci nedošlo. V červnu 1950 pedagogická komise pro východoevropský jazykozpyt – pod níž maďarština spadala – návrh opakovala s platností pro rok 1950/51 (AUK, FFUK od 1970, Personálie 1990–95, k. 24, bez i. č., Petr Rákos, návrh pedagogické komise pro východoevropský jazykozpyt ze 17. 6. 1950), od října 1950 začal Rákos na fakultě přednášet. Z evidence studentů vyplývá, že Koloman Gajan (1918–2011) byl spolužákem P. Rákose z oboru historie a také z oboru francouzština, který si i Rákos několik semestrů zapisoval (AUK, FFUK 1882–1970, Katalogy studentů, zimní semestr 1945/46 až zimní semestr 1949/50, Petr Rákos; tamtéž, Koloman Gajan).

¹²² J. Blaskovics získal doktorát 12. 6. 1950 na základě dizertace *Listiny Vysokej party vo veci obsadenia Košice* a rigoróz z oboru islámské jazyky a oboru maďarská a ugrofinská filologie. Kromě posuzovatelů jeho dizertace J. Rypky a F. Taueru byl třetím examínátorem V. Skalička (AUK, FFUK 1882–1970, k. 365, i. č. 1626, Přihlášky k hlavnímu rigorosu 1948–1949, přihláška J. Blaskovicse z 6. 6. 1949). V červnu 1950 podala pedagogická komise pro východoevropský jazykozpyt návrh, aby J. Blaskovics učil jazykovědné předměty na oboru maďarština a další předmět na oboru turečtina (AUK, FFUK od 1970, Ukončené pracovní poměry, k. 3, i. č. 32, Josef Blaskovics, návrh pedagogické komise pro východoevropský jazykozpyt ze 17. 6. 1950).

¹²³ AUK, FFUK 1882–1970, k. 14, i. č. 153, Břetislav Dejdar, přípis Ministerstva školství, věd a umění Ústřednímu národnímu výboru v Praze z 12. 2. 1951. B. Dejdar byl ustanoven asistentem s účinností od 1. 9. 1950. B. Dejdar měl také být spolu s J. Blaskovicsem spoluautorem skript *Maďarská normativní mluvnice a Maďarská historická mluvnice*, jež měla být připravena v r. 1951 (AUK, FFUK 1882–1970, k. 220, i. č. 1457, Děkanát, spisy 1949–1950, plán přípravy skript).

1952 nastoupil P. Rákos,¹²⁴ který se tak na dlouhá léta stal interním zaměstnancem filozofické fakulty. Na jaře r. 1952 se s P. Rákosem při své soukromé návštěvě Prahy seznámil Julius Bredár, jenž se tehdy připravoval na dráhu učitele nižších maďarských škol na Slovensku. Nakonec však byl ještě téhož roku přijat jako pracovník oboru maďarština na pražskou fakultu.¹²⁵

Organizačně náležel seminář pro maďarskou filologii a jeho zaměstnanci nejprve pod Katedru českého jazyka a obecného jazykozpytu¹²⁶ (kde tehdy i v dalších letech působil zastupující ředitel maďarského semináře V. Skalička,¹²⁷ jenž jednak přednášel pro obor obecný jazykozpyt, jednak měl úvodové jazykovědné přednášky pro ostatní filologické obory), ovšem během roku 1951 se přesunul pod Katedru slavistiky (pod níž pak obor spadl dalších dvacet let).¹²⁸ J. Blaskovics zároveň působil na Katedře dějin a filologie Předního a Středního Východu na oboru turečtina, P. Rákos v roce 1952/53 (a možná i v roce 1951/52) externě vedl na oboru dějepis přednášku *Maďarská republika rad*.¹²⁹

Petr Rákos¹³⁰ (1925–2002) se později stal bezpochyby nejvýraznější postavou pražské hungaristiky. Pedagogicky působil na oboru celých 40 let (1950–1990), nejdříve jako externí vyučující, poté jako asistent, od 1. 10. 1953 jako odborný asistent, od 1. 4. 1963 jako zástupce docenta, od 1. 11. 1966 jako docent pro obor maďarské literatury a od 1. 6. 1990 byl jmenován profesorem pro obor teorie literatury – dějiny maďarské literatury. Původem Maďar, rodák z Košic, po válce přišel do Prahy na studia, absolvoval v roce 1949 na oborech filozofie–dějepis. Těžiště jeho dalšího působení spadalo do oblasti teorie literatury a maďarské literatury a jejího šíření v českém kulturním povědomí. Stal se mezinárodně uznávaným odborníkem, pamětníky je často vzpomínán jako výjimečně charizmatická osobnost a učitel.¹³¹

Josef Blaskovics¹³² (1910–1990) byl maďarského původu, narodil se v Imeľu nedaleko Komárna. Pedagogicky působil na oborech maďarština a turečtina, jeho vědecká činnost však spočívala právě v turkologii. Po maturitě na maďarskojazyčném gymnáziu v Komárně z materiálních důvodů nemohl pokračovat ve studiích, stal se učitelem na národních a středních školách. Za války připadlo území, na kterém žil, Maďarsku. Absolvoval čtyři semestry (1943–1945) turkologických studií na budapeštské univerzitě, v roce 1944 byl asistentem na tamním ústavu turecké filologie. Po válce byl opět zaměstnán jako učitel

¹²⁴ AUK, FFUK od 1970, Personálie 1990–1995, k. 24, bez i. č., Petr Rákos, dopis prorektora P. Rákosovi z 6. 3. 1952. P. Rákos byl ustanoven asistentem s účinností od 1. 2. 1952.

¹²⁵ Osobní sdělení J. Bredára (2012).

¹²⁶ Jak vyplývá např. z vnitrořadní korespondence z února 1951 (AUK, FFUK 1882–1970, k. 48, i. č. 570, Jan Pecháček, přípis děkana Katedře českého jazyka a obecného jazykozpytu ze 7. 2. 1951).

¹²⁷ Jako zastupující ředitel maďarského semináře je V. Skalička podepsán např. v květnu 1951 (AUK, FFUK od 1970, Ukončené pracovní poměry, k. 3, i. č. 32, Josef Blaskovics, návrh ředitelství semináře pro maďarskou filologii na pověření J. Blaskovicse výukou z 31. 5. 1951).

¹²⁸ Pod katedru slavistiky spadal obor již v květnu 1951 (viz AUK, FFUK od 1970, Ukončené pracovní poměry, k. 3, i. č. 32, Josef Blaskovics, návrh ředitelství semináře pro maďarskou filologii na pověření J. Blaskovicse výukou z 31. 5. 1951).

¹²⁹ Viz seznamy přednášek.

¹³⁰ Na počátku svého působení v Praze byl psán také jako Rákoš. Maďarsky: Rákos Péter.

¹³¹ O životě a díle P. Rákose viz zejména É. GÁL – T. BERKES – S. KOLMANOVÁ (edd.), *Ab imo pectore: k sedmdesátinám Petra Rákose*, Slavica Pragensia 37, Praha 1995; Tamás Gusztáv FILEP – László G. KOVÁCS, *Rákos Péter 1925–2002*, Dunajská Streda 2005; Petr RÁKOS, *Neúnavná slova*, Praha 2011. Poslední uvedená publikace je výběrem z díla opatřeným bibliografií P. Rákose a fundovaným doslovem E. Gála.

¹³² Psaný též jako Jozef, resp. Blažkovič či Blaškovič. Maďarsky: Blaskovics József.

a také jako pracovník univerzitní knihovny v Bratislavě, kde katalogizoval islámské rukopisy. Zároveň studoval čtyři semestry (1945–1947) na pražské filozofické fakultě, kde byl roku 1950 promován doktorem. Od září 1950 působil na Karlově univerzitě nejprve jako lektor (tou dobou byl ještě zároveň středoškolským profesorem v Bratislavě), od 1. 9. 1951 jako odborný asistent, od 1. 7. 1955 jako zástupce docenta pro obor turecká filologie a od 1. 9. 1962 jako docent téhož oboru. V září 1975 odešel do důchodu a na FF UK působil již jen externě. Hlavní jeho zájem spočíval v turkologii, zejména v dějinách tureckého panství na území dnešního Slovenska a slovensko-maďarského pohraničí. Na oboru maďarština učil v prvních letech jeho existence.¹³³ Velmi významná je jeho publikační činnost v oblasti jazykových příruček maďarštiny.¹³⁴

Julius Bredár¹³⁵ (nar. 1924) pochází z Rimavské Soboty, kde v roce 1944 také odmaturoval. Studoval v Budapešti maďarštinu, slavistiku a knihovnictví. Poté se vrátil do Československa a absolvoval učitelský kurz. Od roku 1952/53 působil na pražské filozofické fakultě, nejdříve na pozici lektora, od roku 1956/57 až do svého odchodu do důchodu v roce 1984 jako odborný asistent. Kromě výuky maďarštiny¹³⁶ a maďarské lingvistiky se částečně věnoval i maďarské literatuře.¹³⁷

První ročník reformovaného oboru maďarština, jenž byl otevřen ve studijním roce 1950/51, studovalo a vystudovalo šest studentů.¹³⁸ Do roku 1989/90, kdy se změnila politická situace v zemi a částečně i systém studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, byl obor maďarština zřejmě vypsán celkem 19krát.¹³⁹ Znalost maďarského jazyka nebyla po uchazečích vyžadována.¹⁴⁰ Obor maďarština byl v tomto období vypisován výhradně jako dvouoborové studium v kombinaci s jiným filologickým oborem: nejčastěji s češtinou, méně často s ruštinou (v roce 1980/81 výjimečně ne jako filologie, ale jako překladatelství a tlumočnictví) a několikrát i s jinými světovými jazyky (němčina, angličtina,

¹³³ Zároveň vedl od roku 1953 kurzy maďarštiny v pražské Maďarské kultuře, v letech 1953–1966 byl pedagogickým a vědeckým ředitelem těchto kurzů (AUK, FFUK od 1970, Ukončené pracovní poměry, k. 3, i. č. 32, Josef Blaskovics, materiály k návrhu na jmenování J. Blaskovicse profesorem, r. 1967).

¹³⁴ Více o životě a díle J. Blaskovicse viz Zdenka VESELÁ-PŘENOSILOVÁ – Luděk HŘEBÍČEK, *Josef Blaskovics – 75 Years Old*, Archiv orientální 53, 1985, s. 365–368; Zdenka VESELÁ, *Za docentem Josefem Blaskovicsem*, Nový Orient 46, 1991, s. 46; Vojtech KOPČAN, *Za docentom Jozefom Blaškovičom*, Historický časopis 39, 1991, s. 127–128; Vojtech KOPČAN, *Zum siebzigsten Geburtstag von Jozef Blaškovič*, Asian and African Studies (Bratislava) 16, 1980, s. 9–18. Poslední uvedená publikace obsahuje i výběrovou bibliografii prací J. Blaskovicse z let 1931–1979.

¹³⁵ Maďarsky: Bredár Gyula.

¹³⁶ Mimo působení na fakultě učil i on v kurzech maďarštiny v pražské Maďarské kultuře.

¹³⁷ Více o J. Bredárovi Jenő GÁL, *Bredár Gyula nyolcvan esztendő*, Prágai Tükör 12/3, 2004, s. 16–17.

¹³⁸ Srov. vzpomínky na studentská léta jednoho z nich: Richard PRAŽÁK, *Studentská vzpomínka na Petra Rákose*, in: Ab imo pectore, s. 24–25.

¹³⁹ Tento údaj – i údaje následující – je zrekonstruován na základě seznamů přednášek. Jde o studijní cykly oboru zahájené v následujících studijních rocích: 1950/51, 1951/52, 1953/54, 1954/55, 1955/56, 1958/59, 1959/60, 1961/62, 1962/63, 1963/64, 1965/66, 1967/68, 1969/70, 1973/74, 1975/76, 1978/79, 1980/81, 1984/85 a 1987/88. Kromě těchto úplných cyklů jsou v seznamech přednášek uvedeny ještě dva neúplné cykly, které skončily I. ročníkem (1957/58 a 1964/65), a jeden neúplný cyklus začínající III. ročníkem (v r. 1985/86).

¹⁴⁰ Počty studentů oboru nelze z dostupných materiálů určit. Na základě sondy mezi několika tehdejšími absolventy se však lze domnívat, že v tomto období do prvních ročníků oboru maďarština průměrně cca 5 studentů. Zároveň je na místě podotknout, že v tomto období byli někteří posluchači přezázeni na obor maďarština z donucení, v rozporu se svojí původní představou o studijním zaměření. Zmínka o tom např. in: Angéla SCHREIER, *A magyar nyelv oktatása Csehországban*, in: s. Maticsák (ed.), *Nyelv, nemzet, identitás: az VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus* (Debrecen, 2006, augusztus 22–26.) nyelvészeti előadásai, Debrecen – Budapest, 2007, s. 75–78.

francouzština).¹⁴¹ Ačkoliv skladba předmětů ve studijním plánu oboru se v průběhu času měnila, její rámec byl vymezen následujícími (z hlediska náplně filologických oborů standardními) tématy: úvod do studia oboru, praktická jazyková výuka, synchronní mluvnice maďarštiny, dějiny maďarštiny, maďarská stylistika, literární metodologie, dějiny maďarské literatury, maďarské dějiny, teorie a praxe překladu a tlumočení, někdy také základy ugrofinistiky.

Pedagogické zajištění oboru v tomto dlouhém období představovali především P. Rákos (učil hlavně literárněvědné předměty, maďarské dějiny, teorii a praxi překladu) a J. Bredár (učil hlavně jazykové a jazykovědné předměty, několikrát také úvod do maďarského národopisu). Zatímco P. Rákos působil na oboru od jeho vzniku v reformované podobě v roce 1950 až do roku 1990, kdy odešel do důchodu, J. Bredár začal na pražské hungaristice vyučovat až v roce 1952 a odešel z ní v roce 1984. V tomto mezidobí naprostou většinu výuky oboru obstarávali tito dva pedagogové. Na samém počátku existence reformovaného oboru maďarština na něm působil i lektor J. Pecháček (vedl cvičení z maďarské mluvnice), ale v lednu 1951 se pro trvalou churavost funkce lektora vzdal.¹⁴² Významným pedagogem oboru byl zpočátku J. Blaskovics, který v prvních letech přednášel jazykovědné předměty a po odchodu Pecháčka vedl i praktickou výuku maďarštiny. Po příchodu J. Bredára se o tyto učební povinnosti podělili, až postupně zcela přešly na poslední jmenovaného. Posledním studijním rokem, ve kterém podle seznamů přednášek J. Blaskovics na oboru učil, byl rok 1956/57.¹⁴³ V. Skalička se na výuce oboru maďarština (alespoň podle seznamů přednášek) podílel minimálně. Kromě maďarského jazykového a literárního semináře (v r. 1952/53) přednášel jen několikrát ugrofinský jazykozpyt (třikrát v 50. letech a poté dvakrát v 70. letech). Jen jednou, v roce 1951/52, měl přednášku z maďarské literatury 20. století Ondrej Sas,¹⁴⁴ tehdejší vedoucí katedry maďarštiny na pedagogické fakultě bratislavské univerzity.

Kromě zmíněných pedagogů začali na oboru maďarština na pražské filozofické fakultě od počátku 70. let působit také lektori (v maďarské terminologii *vendégtanár*) vyslaní z Maďarska. V daném období to postupně byli tito: Rózsa Varga Pölöskeiné (1973/74–1976/77), Veronika Heé (1977/78–1978/79), Gábor Rudnai (1979/80–1981/82),¹⁴⁵ György Magyar (1982/83–1983/84), József Juhász (1985/86–1990/91).

Od října 1978 byl na oboru maďarština odborným asistentem jmenován Jan Mészáros (narozen 1947, absolvent oboru čeština a maďarština z let 1969–1974), který byl od roku 1974 interním aspirantem pro maďarskou literaturu. V letech 1979/80–1982/83 byl vyslán jako lektor českého jazyka a literatury na budapeštskou univerzitu. Před svým odjezdem, ale zejména po svém návratu učil hlavně literárněvědné předměty a také maďarské dějiny. O tyto předměty se tak dělili s P. Rákosem. Po roce 1983/84 odešel do důchodu J. Bredár, výuku jazykovědných předmětů převzal zahraniční lektor doc. J. Juhász. Výuku praktické-

¹⁴¹ V prvních třech letech existence oboru byla pravděpodobně možnost kombinovat její ještě s několika dalšími obory. Seznam přednášek pro rok 1952/53 uvádí kromě češtiny, ruštiny a němčiny i rumunštinu, turečtinu a archivnictví.

¹⁴² AUK, FFUK 1882–1970, k. 48, i. č. 570, Jan Pecháček, dopis J. Pecháčka děkanátu FF UK z ledna 1951.

¹⁴³ Nadále však působil na pražské filozofické fakultě, na turkologii, je tudíž možné, že i po roce 1957 zůstal s oborem maďarština v kontaktu.

¹⁴⁴ Maďarsky: Sas Andor.

¹⁴⁵ Dle osobního sdělení V. Heé (2011) měl na její lektorské místo nastoupit Béla Hap (dnes Efraim Israel), ale odradily jej nevyhovující materiální podmínky.

ho jazyka v těch letech zajišťovali všichni tři pedagogové oboru. S účinností od 1. 9. 1988 byl J. Mészáros jmenován docentem pro dějiny maďarské literatury.¹⁴⁶

Kromě předmětů ze studijního plánu oboru maďarština byly vlastně po celé dané období vypisovány rovněž volné kurzy maďarštiny pro zájemce z řad studentů jiných oborů (vyučovali je postupně J. Pecháček, J. Bredár, J. Juhász). Několikrát byl dvouseměstrální kurz základů maďarštiny také součástí výuky oboru finština – naopak finština ve studijním plánu maďarštiny figurovala pouze dvakrát, v polovině 80. let a poté na samém počátku 90. let. V 60. letech byl studijní cyklus maďarštiny třikrát otevřen rovněž v rámci dálkového studia (v roce 1964/65 dvouobory maďarština–ruština a maďarština–dějepis, 1965/66 ruština–maďarština a 1966/67 čeština–maďarština), v letech 1963/64 a 1965/66 byly na fakultě vypsány dvouleté kurzy maďarštiny pro pracující (bez nároku na získání diplomu), jejichž náplní byla kromě praktické výuky maďarštiny také přednáška o maďarských dějinách a přednáška o maďarské literatuře.

V polovině daného období došlo ke změně organizačního zařazení oboru. Někdejší Katedra českého jazyka, obecného jazykozpytu a fonetiky se od studijního roku 1963/64 rozdělila na Katedru českého a slovenského jazyka a na Katedru lingvistiky a fonetiky,¹⁴⁷ jejímž vedoucím se stal V. Skalička¹⁴⁸ (a byl jím až do srpna 1970).¹⁴⁹ Ve studijním roce 1966/67 byl – v gesci této katedry – poprvé na pražské filozofické fakultě otevřen samostatný obor finština.¹⁵⁰ Zřejmě z důvodu soustředění ugrofinských oborů na jednom pracovišti byla maďarština od studijního roku 1971/72 převedena z Katedry slavistiky na Katedru lingvistiky a fonetiky.¹⁵¹ Minimálně od roku 1976/77 existovalo v rámci katedry oddělení ugrofinistiky, jehož vedoucím byl P. Rákos.¹⁵² V polovině 80. let se obor přestěhoval ze 4. patra hlavní budovy filozofické fakulty do Celetné ulice, kde sídlí dodnes.¹⁵³

Na rozdíl od předchozích období začaly být počínaje 50. lety dvacátého století kulturní vztahy Československa (a později České republiky) s Maďarskem zastřešovány mezinárodními smlouvami (což přirozeně trvá dodnes). Obecný rámec představovaly dvoustranné smlouvy o přátelství a spolupráci (1949, 1968),¹⁵⁴ konkrétnější formy kooperace pak stanovovaly (resp. stanovují) dohody o kulturní, vědecké a školské spolupráci (1951, 1961,

¹⁴⁶ Většina údajů o působení J. Mészárose (maďarsky: Mészáros János) na oboru maďarština se zakládá na jeho osobním sdělení (2012).

¹⁴⁷ V r. 1963/64 se toto pracoviště jmenovalo Katedra obecné jazykovědy, fonetiky, algebraické lingvistiky a strojového překladu, ale již od následujícího studijního roku neslo název Katedra lingvistiky a fonetiky, který mu vydržel až do r. 1992/93.

¹⁴⁸ AUK, FFUK od 1970, Ukončené pracovní poměry, k. 40, i. č. 487, Vladimír Skalička 1945–1974, dopis prorektora V. Skaličkovi z 27. 6. 1963.

¹⁴⁹ Tamtéž, dopis rektora V. Skaličkovi z 26. 8. 1970.

¹⁵⁰ O tom, že také v případě založení oboru finština šlo o iniciativu V. Skaličky, svědčí vzpomínky F. Čermáka (F. ČERMÁK, in: *Rozhovory s českými lingvisty*, III, Praha 2010, s. 20; F. ČERMÁK, *Hledač podstaty jazyka*, s. 11).

¹⁵¹ AUK, FFUK od 1970, Personálie 1990–95, k. 24, bez i. č., Petr Rákos, dopis děkana P. Rákosovi z 21. 6. 1971.

¹⁵² Tento časový údaj je založen na seznamech přednášek, nelze vyloučit, že ve skutečnosti vzniklo oddělení dříve.

¹⁵³ Podle seznamu přednášek pro r. 1984/85 se příruční knihovna hungaristiky nacházela na hlavní budově (4. patro, číslo dveří 267), podle seznamu přednášek pro r. 1985/86 byla již v Celetné 20 (3. patro, č. dv. 391).

¹⁵⁴ Smlouva mezi Maďarskou republikou a Československou republikou o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci (podepsaná v Budapešti 16. 4. 1949; č. 212/1949 Sb. 10. 10. 1949), Smlouva o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi Československou socialistickou republikou a Maďarskou lidovou republikou (Budapešť 14. 6. 1968; č. 48/1969 Sb. 31. 5. 1969).

1986, 2005).¹⁵⁵ Tyto kulturní dohody se dotýkaly kromě mnoha jiných oblastí (od překládání beletrie druhého smluvního státu po vědecko-technickou spolupráci) i některých stránek fungování oboru maďarština na českých univerzitách (a oboru čeština na maďarských univerzitách). Smluvní strany se v nich zavazovaly podporovat výuku jazyka, literatury a kultury druhé strany na svých vysokých školách, napomáhat činnosti lektorátů jazyka a kultury druhé strany a také napomáhat vzájemné výměně studentů, pedagogů a vědců. Například v první dohodě z roku 1951 vyložené stojí: „*Smluvné strany sa vynasnažia zriadiť na svojich vysokých školách profesorské stolice a lektoráty jazyka a literatúry národov druhej smluvnej strany, zaistiť ich činnosť a vychovať na svojich vysokých školách a iných učilištiach odborné učiteľské sily s dobrými znalosťami jazyka a kultúry druhej smluvnej strany.*“¹⁵⁶ Konkrétní parametry daných forem spolupráce – např. počty lektorů, studentů a pedagogů, které si smluvní strany vymění, určení, v jakém časovém rozsahu se tak stane a za jakých finančních podmínek – stanovovaly pracovní plány (či plány realizace, plány spolupráce, prováděcí plány) pravidelně sestavované pro jednotlivé kalendářní roky či několikaletá období.¹⁵⁷

Období od 1990 dodnes

Od roku 1990 se začal na výuce oboru podílet Evžen Gál¹⁵⁸ (nar. 1957, absolvent oborů čeština a maďarština z let 1978–1983), jeden ze tří interních aspirantů pro maďarskou lingvistiku přijatých v roce 1988 (dalšími dvěma byly Angelika Schreierová a Adriana Taricsová, které však aspiranturu nedokončily; podle seznamu přednášek z počátku 90. let obě vypomáhaly s praktickou výukou maďarštiny). Učil jazykové a jazykovědné předměty a kromě toho i současnou maďarskou literaturu. P. Rákos od začátku studijního roku 1990/91 postoupil funkci vedoucího oddělení ugrofinistiky J. Mészárosovi, na konci kalendářního roku 1990 pak odešel do důchodu.¹⁵⁹ V následujících letech tedy kromě maďarského lektora vedli vyučování J. Mészáros (literatura) a E. Gál (jazyk a jazykověda, současná maďarská literatura). Na podzim r. 1995 se uskutečnil konkurz na místo vyučujícího maďarské literatury. Na tuto pozici byli přijati E. Gál (který tak přešel z pozice

¹⁵⁵ Dohoda mezi Československou republikou a Maďarskou lidovou republikou o kulturní spolupráci (Praha 13. 11. 1951; Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, sig. L 2.102), Dohoda mezi Československou socialistickou republikou a Maďarskou lidovou republikou o kulturní spolupráci (Budapešť 24. 2. 1961; č. 133/1961 Sb. 30. 11. 1961), Dohoda mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Maďarské lidové republiky o kulturní a vědecké spolupráci (Budapešť 22. 10. 1986; č. 41/1987 Sb. 25. 5. 1987), Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Maďarské republiky o spolupráci v oblasti kultury, školství, vědy, sportu a mládeže (Budapešť 21. 6. 2005; č. 6/2008 Sb. m. s. 28. 1. 2008).

¹⁵⁶ Dohoda mezi Československou republikou a Maďarskou lidovou republikou o kulturní spolupráci (Praha 13. 11. 1951; Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, sig. L 2.102), část I., článek 2. Samostatný obor čeština začal být v Maďarsku vyučován od studijního roku 1955/56 na univerzitě v Budapešti, později i na jiných univerzitách. O dějinách oboru čeština v Budapešti Veronika HEÉ, *50 let oboru bohemistiky*, in: V. Heé – O. Fodoszov (edd.), *A cseh szak 50 éve*, Budapest 2007, s. 9–18; Veronika HEÉ, *50 let maďarské bohemistiky ve světle výukových reforem*, in: J. Hasil (ed.), *Čeština jako cizí jazyk*, V, Praha 2008, s. 9–22.

¹⁵⁷ První takový plán byl zřejmě vypracován pro r. 1953.

¹⁵⁸ Maďarsky: Gál Jenő.

¹⁵⁹ Zároveň v tomto roce založil P. Rákos Středisko maďarských studií při Katedře lingvistiky a fonetiky (později při Ústavu lingvistiky a ugrofinistiky), v jehož čele stál od července 1990 až do své smrti. Po něm se vedoucím Střediska stal v r. 2003 E. Gál a byl jím až do organizačních změn v r. 2006, kdy Středisko zaniklo. Blíže o cíli a ideji tohoto střediska Péter RÁKOS, *Hungarológia Cseh Köztársaságban*, s. 89. S oborem maďarština byl P. Rákos v aktivním kontaktu prakticky až do své smrti.

vyučujícího lingvistiky) a Simona Kolmanová (nar. 1965, absolventka oborů maďarština a finština z budapeštské univerzity), jež se od února 1996 stala odbornou asistentkou.¹⁶⁰ J. Mészáros k tomuto datu z oboru odešel. K 1. 1. 1997, na základě konkurzu z podzimu předchozího roku, pak byla přijata jako odborná asistentka Angelika Schreierová¹⁶¹ (nar. 1952, absolventka oborů němčina a maďarština z let 1973–1978),¹⁶² která od té doby vedla jazykové a jazykovědné předměty v prvních dvou ročnících studia oboru. Ve vyšších ročnících tyto předměty následně vedl lektor vyslaný z Maďarska, kterým v období po roce 1990 postupně byli Sándor Mokány (1991/92–1994/95), Vilma Eöry (1995/96–1999/00), Ferenc Bíró (2000/01–2005/06), István H. Tóth (2006/07–2009/10) a Erzsébet Fercsik (od 2010/11 dosud). V letech 1997/98 a 1998/99 vedl praktickou výuku maďarštiny pro začátečníky v I. cyklu také tehdejší doktorand hungaristiky Pavel Novotný (nar. 1972, absolvent oborů němčina a maďarština z let 1990–1995).¹⁶³ V roce 2003 byl E. Gál jmenován ředitelem Českého centra v Budapešti (tuto funkci plnil od listopadu 2003 do července 2009). Jako pedagogickou náhradu za sebe navrhl překladatelku Annu Valentovou (nar. 1941, absolventka oborů čeština a maďarština z let 1959–1964), která na oboru vyučovala mezi lety 2003 a 2007 maďarskou literaturu 20. století a současnou maďarskou literaturu.¹⁶⁴ Po ní převzal výuku maďarský spisovatel a literární vědec ze Slovenska Lajos Grendel (nar. 1948).

V letech 1990–2006 byl obor otevřen dvanáctkrát.¹⁶⁵ Od roku 1991 bylo možné maďarštinu studovat také jako jednoobor. Nabídka kombinací dvouoborů se na fakultě obecně oproti dřívějšímu rozšířila a postupem času, zejména po roce 2000, se rozšiřovala stále více. V 90. letech byl obor maďarština otevírán nejčastěji se slovakistikou a bohemistikou, dále pak zejména s finštinou, němčinou a s filologiemi některých jihoslovanských jazyků.¹⁶⁶ Pětileté magisterské studium bylo rozděleno do dvou úseků, tzv. cyklů, oddělených postupovou zkouškou (na maďarštině byla předepsána po čtyřech absolvovaných semestrech), konkrétní postup studia již nepředepisovaly pevně stanovené studijní plány pro jednotlivé semestry či ročníky. Kromě úvodových předmětů, předmětů společných pro všechny studenty fakulty a volitelných seminářů tvořily po následujících 15–20 let kostru studia oboru následující předměty: v I. cyklu praktické kurzy maďarštiny, úvod do maďarských dějin, mluvnice současné maďarštiny (od 1996/97 rozdělena na dvě části, druhá část se přesunula do II. cyklu) a maďarská literatura 19. století, ve II. cyklu základy ugrofinistiky, dějiny maďarštiny, stylistika, jazyková kultura, starší maďarská literatura, maďarská literatura 20. století, současná maďarská literatura a teorie a praxe překladu.¹⁶⁷ Zvykem bylo vést

¹⁶⁰ Osobní sdělení S. Kolmanové (2012).

¹⁶¹ Maďarsky: Schreier Angéla.

¹⁶² Od r. 2005/06 přešla do pozice (interního) lektora.

¹⁶³ Osobní sdělení P. Novotného (2012).

¹⁶⁴ Osobní sdělení E. Gála (2012).

¹⁶⁵ Tento údaj je zrekonstruován na základě *Učitelských novin*, které téměř každoročně přinášely informace o přijímacím řízení na české vysoké školy. Jde o studijní cykly oboru zahájené v následujících studijních rocích: 1990/91, 1991/92, 1994/95, 1995/96, 1996/97, 1997/98, 1998/99, 1999/2000, 2000/01, 2002/03, 2004/05, 2006/07. Informace o tom, že v r. 1992/93 obor maďarština nebyl otevřen, nepochází z *Učitelských novin*, nýbrž z nezpracovaného fondu Filozofické fakulty UK po roce 1990 uloženého v AUK.

¹⁶⁶ Počty přijímaných studentů lze na základě sondy mezi absolventy oboru odhadovat přibližně na cca 10–13 studentů na ročník.

¹⁶⁷ O náplni a vyučování předmětu *Úvod od maďarských dějin a reálií* Simona KOLMANOVÁ, *A magyar művelődés évszázadai Csehországban, avagy a prágai hungarológia oktatása és dilemmái*, Prágai Tükör 9/4, 2001, s. 11–15.

v prvních dvou ročnících studia výuku česky, od třetího ročníku hlavně maďarsky. Výuka základů maďarštiny byla většinou také (přínejmenším volitelnou) součástí studijního plánu oboru finština.

V prosinci 2003 akreditační komise ministerstva školství navrhla odnětí akreditace jednooborového studia maďarštiny.¹⁶⁸ Nakonec byla platnost této akreditace prodloužena do 31. 12. 2004,¹⁶⁹ jednooboroví studenti tak museli do té doby buď dostudovat, nebo přejít na studium dvouoborové. Kritickou situaci oboru, kterému hrozil zánik, se v roce 2005 snažila řešit S. Kolmanová (v té době jediný vědecký pracovník mezi aktivními kmenovými vyučujícími v oboru) pokusem o habilitaci.¹⁷⁰ Ten ale úspěšný nebyl.¹⁷¹

V roce 2006 se pak udály dvě významné změny: naposledy byli přijati studenti do samostatného magisterského oboru maďarština a zároveň se obor k l. 7. organizačně přesunul z Ústavu lingvistiky a ugrofinistiky (jenž byl spolu s Fonetickým ústavem od studijního roku 1993/94 jedním ze dvou následovníků Katedry lingvistiky a fonetiky) na Ústav slavistických a východoevropských studií (ÚSVS).¹⁷²

Od počátku března 2006 byl ředitelem ÚSVS jmenován slovenský literární vědec, hungarista Rudolf Chmel (nar. 1939). Ústav byl vzápětí vnitřně rozčleněn na tři semináře, včetně Semináře středoevropských studií, jehož vedoucím byl ustanoven R. Chmel. Počínaje listopadem 2006 jej v této funkci vystřídal historik Robert Pejša (nar. 1976). V červenci 2006 byl obor maďarština přenesen na ÚSVS a byl přiřčen do struktury Semináře středoevropských studií. Všechny tyto změny proběhly v souvislosti se změnou koncepce oborů vyučovaných na ÚSVS. Místo jednotlivých filologicky orientovaných oborů měla být vytvořena tzv. areálová studia orientovaná ne na jednu jazykovou oblast, nýbrž na celý region. Do koncepce středoevropských studií byly tedy zahrnuty obory polština, slovenština a právě maďarština. Bakalářský obor středoevropská studia začal být poprvé vyučován v akademickém roce 2007/08¹⁷³ (nejprve jako jednoobor, o dva roky později také jako dvouobor) a je každoročně vypisován dodnes (pravidelně přijímá 20–30 studentů). Od roku 2011/12¹⁷⁴ je realizováno rovněž dvouleté jednooborové navazující magisterské studium, a to ve dvou variantách: buď se zaměřením lingvistickým, nebo literárně-historickovědním.¹⁷⁵

¹⁶⁸ Zápis ze zasedání Akreditační komise MŠMT z 9.–10. 12. 2003. Rozhodnutí zdůvodněno následovně: „Personální zajištění ani skladba nabídky předmětů nezaručuje kvalitní výstup jednooborového magisterského studia.“

¹⁶⁹ Zápis ze zasedání Akreditační komise MŠMT z 6.–7. 4. 2004.

¹⁷⁰ Podkladem habilitace byl spis Simona KOLMANOVÁ, *Mladý Čech: maďarský romanopisec Mór Jókai ve světle českých překladů se zaměřením na žánrovou problematiku jeho tvorby*, který vyšel tiskem v r. 2009 (Praha: Karolinum).

¹⁷¹ Vědecká rada filozofické fakulty postoupila věc k dalšímu řízení (Zápis ze zasedání Vědecké rady Filozofické fakulty Univerzity Karlovy z 16. 6. 2005, přístupný z <<http://www.ff.cuni.cz/FF-6044.html>>), ale vědecká rada Univerzity Karlovy se k habilitaci S. Kolmanové pro obor teorie literatury vyjádřila negativně, s následujícím odůvodněním: „Většina členů Vědecké rady UK v Praze nepovažuje předložený seznam publikační činnosti za dostačující ke jmenování docentkou.“ (Zápis ze zasedání Vědecké rady Univerzity Karlovy konaného 24. 11. 2005, přístupný z <<http://www.cuni.cz/UK-128-version1-VR051124.doc>>).

¹⁷² Viz seznamy přednášek.

¹⁷³ V návaznosti na dokončení akreditačního procesu byly přijímací zkoušky dodatečně vypsány na září 2007.

¹⁷⁴ V návaznosti na dokončení akreditačního procesu byly přijímací zkoušky dodatečně vypsány na září 2011.

¹⁷⁵ Údaje obsažené v tomto odstavci jsou čerpány ze seznamů přednášek, ze studijního informačního systému Univerzity Karlovy přístupného z <<http://is.cuni.cz>> a z webových stránek Katedry středoevropských studií FF UK přístupných z <<http://kses.ff.cuni.cz/>>.

Každý student si na začátku studia vybere mezi maďarštinou, polštinou a slovenštinou svůj profilový jazyk a studuje jazykové a jazykovědné předměty tohoto jazyka. Předměty úvodové, literárněvědné, historické a předměty věnované kultuře a dějinám celého středoevropského regionu jsou pak společné pro všechny studenty oboru.

V návaznosti na novou koncepci studia vyučoval na oboru nově např. maďarský odborník na kulturní historii střední Evropy Csaba Gy. Kiss (nar. 1945, výuka v letech 2007–2010) nebo česká historička specializující se na moderní maďarské dějiny Eva Irmanová (nar. 1943, výuka v letech 2008–2009). Uherské a maďarské dějiny vyučoval a vyučuje také R. Pejša, s jehož jménem je celá nová koncepce studia spojena. Od zimního semestru 2009/10 se k výuce opět vrátil E. Gál.¹⁷⁶

Po několika letech fungování nového modelu došlo k reorganizaci pracoviště. Na podzim 2010 se šéfem semináře místo R. Pejši stal historik Marek Junek (nar. 1975), s počátkem února 2011 se ÚSVS podle seminářů rozdělil na tři samostatné organizační jednotky, čímž vznikla i Katedra středoevropských studií,¹⁷⁷ jejímž vedoucím byl ustaven M. Junek a která nyní zajišťuje výuku oboru. V akademickém roce 2011/2012 vyučovali hungaristické jazykové, jazykovědné a literárněvědné předměty E. Gál, S. Kolmanová, A. Schreierová a maďarská lektorka E. Fercsik.

Obor maďarština na brněnské univerzitě

Období 1919–1939

V prvním období existence brněnské univerzity, v době od jejího vzniku v roce 1919 do uzavření českých vysokých škol v roce 1939, na ní obor maďarština zastoupen nebyl, a to v žádné formě, ani ve formě lektorských cvičení.¹⁷⁸ Přesto lze říci, že základy vzniku a také odborného zaměření budoucí brněnské hungaristiky byly položeny právě v této době, neboť v srpnu 1935 byl jmenován (historicky prvním) profesorem slovanských dějin na Masarykově univerzitě v Brně Josef Macůrek.¹⁷⁹

Josef Macůrek (1901–1992) studoval historii v Praze (mezi lety 1921 a 1925) a během svých studijních pobytů také v Bukurešti, Lvově, Varšavě a na několika francouzských univerzitách. Od zmíněného roku 1935 až do odchodu do důchodu v roce 1970 byl profesorem brněnské univerzity. Specializoval se na dějiny střední a východní Evropy, vychoval několik generací historiků. Kromě jiného je autorem i prvního původního českého syntetického zpracování maďarské historie.¹⁸⁰ Právě jeho osobnost stála původně v pozadí vzniku

¹⁷⁶ Viz seznamy přednášek.

¹⁷⁷ Zápis ze zasedání akademického senátu FF UK z 13. 1. 2011, dostupný z <<http://www.ff.cuni.cz/FF-8318-version1-AS201106.doc>>.

¹⁷⁸ Ačkoliv se v roce 1922 tehdejší rektor brněnské univerzity Václav Vondrák údajně snažil za profesora maďarského jazyka získat maďarského slavistu Jánose Melicha. Srov. Richard PRAŽÁK, *Hungaristika*, in: Slavica na Univerzitě J. E. Purkyně v Brně, Brno 1973, s. 118; Áron PETNEKI, *A magyar nyelv és irodalom műhelye Brnóban: beszélgetés Richard Prazák docenssel* (rozhovor s Richardem Pražákem), Magyar Nemzet (Budapešť) 36, 7. 12. 1980, s. 9; František JORDÁN et al., *Dějiny university v Brně*, Brno 1969, s. 159.

¹⁷⁹ Archiv Masarykovy Univerzity v Brně (dále AMU), fond B 88 Josef Macůrek, k. 85, i. č. 1029, osobní spis, přípis MŠANO J. Macůrkovi z 23. 9. 1935. Jmenován byl s účinností od 1. 10. 1935.

¹⁸⁰ Josef MACŮREK, *Dějiny Maďarů a uherského státu*, Praha 1934.

oboru maďarština v Brně a také určila badatelské zaměření tamní hungaristiky primárně na historickou problematiku.¹⁸¹

Období 1945–1995

Po druhé světové válce a obnovení činnosti českých vysokých škol se maďarština ve výuce brněnské filozofické fakulty objevila poprvé v roce 1949. Na návrh podepsaný několika profesory, jehož autorem však byl zřejmě J. Macůrek,¹⁸² rozhodl v červnu toho roku profesorský sbor fakulty o tom, „*aby na zdejší fakultě bylo zřízeno počínajíc stud. r. 1949/50 studium maďarštiny, zatím alespoň v omezeném rozsahu*“.¹⁸³ Realizací výuky byl – ve shodě s původním návrhem profesorů – pověřen Ján Bakoš, jenž tehdy stále ještě suploval maďarskou filologii na univerzitě v Bratislavě. Podle seznamu přednášek měl vyučovat historickou mluvnici jazyka maďarského (tři hodiny týdně v obou semestrech), vést seminární cvičení z četby a vysvětlování maďarských literárních památek (dvě hodiny týdně v obou semestrech) a lektorská cvičení z gramatiky maďarského literárního jazyka (dvě hodiny týdně v obou semestrech). Ze zdravotních důvodů však nemohl J. Bakoš v zimním semestru do Brna dojíždět, a tudíž nepřednášel.¹⁸⁴ Lektorské hodiny za něj odučil J. Macůrek.¹⁸⁵

Následující dva studijní roky se obor maďarština na brněnské filozofické fakultě nerealizoval a neprobíhala ani lektorská cvičení. Od studijního roku 1952/53 však začaly být lektorské kurzy maďarštiny (v rozsahu dvou hodin týdně) v zásadě pravidelně vypisovány (a až na několik krátkých přerušení tato praxe vlastně trvá dodnes).¹⁸⁶ Ve zmíněném studijním roce vedl kurz Székely,¹⁸⁷ v následujícím roce Oswald Machatka,¹⁸⁸ poté následovala tříletá přestávka a v roce 1957/58 vypsala lektorský kurz maďarštiny poprvé Richard Pražák, jenž pak vedl tyto kurzy po následujících několika desetiletích.

Osvald Machatka (nar. 1927) je historik, žák J. Macůrka. V roce 1953 se vrátil z delšího studijního pobytu v Maďarsku. Po několika letech svého univerzitního působení z brněnské

¹⁸¹ Více o životě, díle a pedagogickém působení J. Macůrka viz zejména Ctibor NEČAS, *Josef Macůrek*, Praha 1998 (zde i kompletní soupis publikovaných prací J. Macůrka); Vladimír GONĚC (ed.), *Josepho Macůrek viginti lustra complenti oblatum*, Brno 2001 (zde i speciální stat' M. Romportlové o J. Macůrkovi jakožto hungaristovi).

¹⁸² AMU, fond A1 Rektorát MU v Brně, osobní spisy, k. 3, i. č. 59, Ján Bakoš, návrh na pověření J. Bakoše výukou z 22. 6. 1949. Návrh podepsalo 6 profesorů. Jméno J. Macůrka je hned pod textem návrhu a jako jediné je napsáno – stejně jako celý dokument – na stroji. V odůvodnění návrhu se mj. píše: „Znalost maďarštiny je nutnou podmínkou pro studium jak dějin střední Evropy, tak i jiných vědních oborů“.

¹⁸³ AMU, fond A1 Rektorát MU v Brně, osobní spisy, k. 3, i. č. 59, Ján Bakoš, dopis děkana J. Bakošovi 6. 8. 1949.

¹⁸⁴ Tamtéž, dopis J. Bakoše adresovaný děkanství 8. 11. 1949. O tom, zda J. Bakoš vyučoval v Brně alespoň v letním semestru 1949/50, se nepodařilo dohledat žádné dokumenty.

¹⁸⁵ AMU, fond A2 Filozofická fakulta MU v Brně (I. manipulace), sign. A2 – Akademické sbory, k. 6, Fakultní sbor FF r. 1949/50, protokol o schůzi fakultního sboru filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně konané 4. 11. 1949.

¹⁸⁶ Tyto i další údaje ohledně výuky jsou – pokud není uvedeno jinak – založeny na seznamech přednášek filozofické fakulty brněnské univerzity, jejichž přesný název se (i spolu s názvem celé univerzity) v průběhu času mírně měnil. Zněl například takto: *Seznam přednášek na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně*, mezi roky 1960 a 1990 *Seznam přednášek na filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně* apod.

¹⁸⁷ Bližší údaje, dokonce ani křestní jméno se zjistit nepodařilo.

¹⁸⁸ V seznamech přednášek je kurz O. Machatky vypsán i pro rok 1954/55, ovšem nerealizoval se, neboť Machatka odjel na roční stáž do Leningradu (osobní sdělení O. Machatky, 2012).

fakulty odešel. Pracoval pak v Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii a byl i tiskovým atašé v Maďarsku.¹⁸⁹

Richard Pražák (1931–2010) se stal nejvýznamnější badatelskou a pedagogickou osobností brněnské hungaristiky v celé její historii. S jeho příchodem na brněnskou univerzitu mohl obor maďarština vzniknout, s jeho odchodem zanikl. Patřil mezi absolventy prvního reformovaného ročníku oboru maďarština na Karlově univerzitě v Praze (1950–1955), který vystudoval v kombinaci s češtinou. Mezi lety 1955 a 1958 byl vědeckým aspirantem pro obor dějiny maďarské kultury na filozofické fakultě v Brně u školitele J. Macůrka. Poté byl od října 1958 odborným asistentem Katedry dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy, od počátku roku 1966 byl jmenován docentem pro obor novověkých dějin se zaměřením k dějinám střední a jihovýchodní Evropy a k 1. 6. 1990 byl jmenován profesorem pro obor hungaristika a ugrofinistika. Ve své vědecké práci se zaměřoval na široké spektrum témat, nejvíce snad na česko-maďarské kulturní vztahy a na maďarské kulturní dějiny. Kromě oboru maďarština vyučoval po celou dobu svého univerzitního působení rovněž na oboru historie (mimo jiné přednášel také uherské a maďarské dějiny). Od srpna 1994 do srpna 1998 působil jako vůbec první velvyslanec České republiky v Maďarsku.¹⁹⁰

Od 50. do 90. let dvacátého století se maďarština na brněnské univerzitě vyučovala (ovšem ne kontinuálně po celé období) ve třech formách: jako praktický kurz maďarštiny, jako fakultativní předmět (tj. jakožto vedlejší obor studia bez možnosti získat z něj diplom), nebo jako diplomový předmět (resp. obor).

Podle seznamů přednášek vypisoval R. Pražák kurzy maďarštiny téměř každoročně od roku 1958/59 do r. 1989/90.¹⁹¹ Vyučován byl buď jeden kurz (přibližně v polovině studijních roků daného rozmezí), nebo dva kurzy (většinou jeden pro začátečníky a druhý pro mírně pokročilé), všechny v rozsahu dvou hodin týdně. Rok 1963/64 strávil R. Pražák na studijním pobytu ve Finsku a po svém návratu vypisoval skoro v každém studijním roce také kurz finštiny, až do roku 1990/91.¹⁹² Kromě kurzů praktického maďarského (či finského) jazyka vedl R. Pražák pro zájemce z řad neoborových studentů mezi lety 1978/79–1992/93 také přednášku *Úvod do ugrofinistiky*.

Jako fakultativní předmět byl obor maďarština otevřen poprvé v roce 1958/59. První ročník fakultativního studia byl vypisován každoročně v letech 1958/59–1967/68 (s výjimkou roku 1963/64) a poté v letech 1970/71–1971/72, 1974/75 a 1976/77. Jen jednou – v roce 1974/75 – byl vypsán i IV. ročník fakultativního studia, většinou tento cyklus končil I. nebo III. ročníkem. Studijní plán sestával ze dvou až tří předmětů za studijní rok, hodínová dotace byla většinou čtyři (maximálně však šest) hodiny týdně. V rámci prvního ročníku se konala přednáška *Úvod do dějin a kultury Maďarska* a praktický jazykový kurz. Druhý a třetí ročník obsahovaly jazykový kurz, přednášku o maďarské literatuře a většinou i přednášku z normativní mluvnice maďarštiny; ve čtvrtém ročníku k tomu přibýlo tlumočnické a překladatelské cvičení. Výuku na tomto oboru zajišťoval dlouho pouze R. Pražák, teprve

¹⁸⁹ Osobní sdělení O. Machatky (2012). V době Pražského jara vzbudil rozruch jeho článek k 10. výročí popravy Imre Nagye (Osvald MACHATKA, *Také jedno výročí*, Literární listy 1/16, 13. 6. 1968, s. 13).

¹⁹⁰ Více o životě a díle R. Pražáka viz zejména: Richard PRAŽÁK, *Životopis a přehled pracovních výsledků – Úplná bibliografie*, Brno 2000; V. GONĚC – R. VLČEK (edd.), *Z dějin visegrádského prostoru: Richardu Pražákovi k pětasedmdesátinám*, Brno 2006.

¹⁹¹ Kurzy nebyly vypsány pouze v letech 1963/64, 1965/66 a 1979/80.

¹⁹² Výjimkou jsou roky 1972/73, 1975/76–1977/78 a 1979/80, kdy finština v seznamu přednášek vypsána nebyla, a roky 1981/82–1984/85, kdy kurzy finštiny vedl Jaroslav Ondráček.

počínaje rokem 1974/75 některé předměty (spolu)vedli i jiní vyučující (M. Romportlová, K. Mráz, R. Fišer).

Jako předmět diplomový byla maďarština na brněnské filozofické fakultě otevřena celkem čtyřikrát. Poprvé ve studijním roce 1975/76 (jeho V. ročník byl tedy realizován v roce 1979/80), v rámci neučitelského dvouoboru maďarština–francouzština.¹⁹³ Všech pět uchazečů o studium tohoto dvouoboru bylo přijato ke studiu (ostatně tzv. směrné číslo, určující počet studentů jednotlivých oborů, bylo v případě maďarštiny na brněnské filozofické fakultě právě pět studentů).¹⁹⁴ Cvičení praktického jazyka vedli Karel Mráz a R. Pražák, jazykovědné předměty vyučoval K. Mráz, literární hlavně R. Pražák a Marta Romportlová, stejně tak předměty historické (některé z nich zaměřené speciálně na česko-maďarské vztahy), úvod do studia maďarské etnografie v I. ročníku vyučoval Richard Jeřábek. Úvod od ugrofinistiky přednášel R. Pražák, tlumočnický a překladatelský kurz vedl K. Mráz.

Karel Mráz¹⁹⁵ (nar. 1941) se narodil v Budapešti, kde také vystudoval maďarštinu a němčinu. V roce 1969 se usadil ve Vsetíně a až do svého odchodu do důchodu v roce 2002 učil němčinu na jazykové škole fungující při tamním gymnáziu. V 70. letech dovedl na zmíněné jazykové škole skupinu posluchačů ke státní zkoušce z maďarštiny,¹⁹⁶ na základě čehož byl později přizván k výuce na brněnské filozofické fakultě.¹⁹⁷

Marta Romportlová (nar. 1939) vystudovala v Brně češtinu a dějepis u J. Macůrka, v 60. letech působila ve Slovanském ústavu, poté několik desítek let na filozofické fakultě brněnské univerzity. Věnovala se zejména obecným dějinám se specializací na maďarské dějiny 20. století, meziválečným vztahům Československa a Maďarska a dalším tématům. Kromě oboru maďarština vyučovala primárně na historii.¹⁹⁸

Podruhé byl cyklus diplomového předmětu maďarština realizován mezi lety 1987/88–1991/92 v rámci dvouoboru angličtina–maďarština. Ke studiu na tomto dvouoboru se přihlásilo 25 uchazečů, podle děkanova návrhu byli čtyři přijati a dva postoupeni ke zvážení na „vyšší místa“ (směrné číslo bylo zase pět).¹⁹⁹ Kromě R. Pražáka a M. Romportlové se na výuce nově podílela také Ágnes Šabacká a od roku 1988 také lektor vyslaný z Maďarska. Prvním lektorem byla Orsolya Nádor Bekéné, která svou funkci zastávala jeden studijní rok (1988/89), po ní na tuto pozici nastoupila Eszter Deák²⁰⁰ (nar. 1962), která již od září 1987 byla interní aspirantkou u R. Pražáka.²⁰¹ Ta zde strávila následujících šest studijních let (1989/90–1994/95), než se definitivně vrátila do Maďarska.²⁰² Praktickou výuku maďarštiny vedla Á. Šabacká, jazykovědné předměty R. Pražák, O. Nádor Bekéné a E. Deák, literárněvědné R. Pražák a E. Deák, stejně jako překladatelské a tlumočnické

¹⁹³ Ani v tomto roce, ani v dalších běžích oboru nebyla pro přijetí ke studiu vyžadována znalost maďarského jazyka.

¹⁹⁴ AMU, fond A2 Filozofická fakulta MU v Brně (II. manipulace), sign. D III., k. 7, přijímací řízení r. 1975/76.

¹⁹⁵ Maďarsky: Mráz Károly.

¹⁹⁶ U této státní zkoušky v červnu 1974 předsedal R. Pražák, který o tom také napsal do tisku krátké oznámení: Richard PRAŽÁK, *Maďaři na Moravě 1974*, Lidová demokracie 30, 26. 6. 1974, s. 4.

¹⁹⁷ Údaje v tomto odstavci jsou založeny na osobním sdělení K. Mráze (2012).

¹⁹⁸ Více o životě a díle M. Romportlové viz: Richard PRAŽÁK, *Jubileum Marty Romportlové*, Časopis Matice moravské 118/1, 1999, s. 314–316.

¹⁹⁹ AMU, fond A2 Filozofická fakulta MU v Brně (II. manipulace), sign. D III., k. 15, přijímací řízení r. 1987/88.

²⁰⁰ Maďarsky: Deák Eszter.

²⁰¹ E. Deák absolvovala v r. 1986 na univerzitě v Budapešti obory maďarština a němčina, v letech 1984–1986 tam studovala také češtinu. Tématem její aspirantury byly česko-maďarsko-německé vědecké a kulturní vztahy na přelomu 18. a 19. století (osobní sdělení E. Deák, 2012).

²⁰² Osobní sdělení E. Deák (2011).

semináře, předměty historické R. Pražák a M. Romportlová. Úvod do ugrofinistiky a základy finštiny učil R. Pražák, seminář z etymologie a onomastiky vedl externě Rudolf Forstinger (1930–2002).

Ágnes Šabacká (nar. 1956), rodačka z Budapešti, vystudovala v letech 1976–1981 obory maďarština a ruština, přičemž poslední tři ročníky studia dokončila na univerzitě v Brně, kam se z Budapešti přestěhovala. Mezi lety 1993–1995 kromě toho, že byla vyučující brněnského oboru maďarština, byla také jeho postgraduální studentkou (s tématem korespondence Ference Kőlcseyho).²⁰³

Třetí (a poslední) kompletní běh diplomového oboru maďarština byl zahájen ve studijním roce 1991/92, kdy do prvního ročníku nastoupilo osm studentů.²⁰⁴ Obor byl nakonec otevřen ve dvou kombinacích: s historií a s němčinou. Pedagogické zajištění bylo stejné jako v předchozím cyklu, jen s tím rozdílem, že překladatelský a tlumočnický seminář vedla Á. Šabacká, finštinu vyučovala externě Blanka Štarhová a přednášky *Ugrofinské jazyky* a *Úvod do ugrofinistiky* v letním semestru 1994/95 vedl lingvista Václav Blažek.

V roce 1993/94 byl otevřen další cyklus diplomového oboru maďarština, ale ten ke svému řádnému konci již nedospěl. Nastoupili do něj dva posluchači (jeden student, který kombinoval maďarštinu s historií, a jedna studentka, která si zvolila do kombinace němčinu).²⁰⁵ Na konci března 1994 ale opustil filozofickou fakultu R. Pražák, který byl jmenován mimořádným a zplnomocněným velvyslancem České republiky v Maďarsku.²⁰⁶ Jelikož na místo R. Pražáka nebyl k dispozici žádný adekvátní nástupce a protože se pracoviště potýkalo s finančními obtížemi, uskutečnila se na brněnské filozofické fakultě výuka oboru maďarština naposledy ve studijním roce 1994/95.²⁰⁷

Z hlediska organizačního spadala výuka maďarštiny od svých počátků pod Katedru dějin SSSR, střední a jihovýchodní Evropy, která vznikla v roce 1957 při dělení katedry historie.²⁰⁸ Jejím vedoucím se stal J. Macůrek (byl jím až do března 1970, v září toho roku pak odešel do důchodu) a jedním z jejích pracovníků byl R. Pražák.²⁰⁹ K červnu 1966 vznikl při katedře Kabinet balkanistiky a hungaristiky v čele s turkologem Josefem Kabrdou,²¹⁰ po jehož smrti byl na Macůrkův návrh vedoucím jmenován od října 1968 právě R. Pražák.²¹¹ Kabinet se kromě badatelské činnosti a výuky soustředil i na organizační práci: mj. vydal šest svazků bibliografie československé hungaristiky²¹² a v roce 1978 uspořádal celostátní

²⁰³ Údaje v tomto odstavci jsou založeny na osobním sdělení Á. Šabacké, dnes Mrlíkové (2012).

²⁰⁴ Osobní sdělení L. Bendy (2012).

²⁰⁵ Osobní sdělení A. Tótha (2012).

²⁰⁶ R. PRAŽÁK, *Životopis a přehled pracovních výsledků*, s. 13.

²⁰⁷ Osobní sdělení Á. Mrlíkové (2012).

²⁰⁸ F. JORDÁN et al., *Dějiny university v Brně*, s. 261.

²⁰⁹ Název této katedry podléhal změnám (viz seznamy přednášek): od roku 1968/69 se nazývala Katedra dějin střední, jihovýchodní a východní Evropy, na samém počátku 70. let se k dějinám v názvu připojila i etnografie, od roku 1987/88 to pak byla Katedra dějin SSSR, socialistických zemí a archeologie, od roku 1990/91 opět Katedra dějin střední, jihovýchodní a východní Evropy, o rok později Ústav dějin střední, jihovýchodní a východní Evropy.

²¹⁰ Richard PRAŽÁK, *Josef Kabrda – zakladatel Kabinetu balkanistiky a hungaristiky*, *Studia balcanica bohemoslovaca* 3, 1987, s. 4.

²¹¹ AMU, fond A2 Filozofická fakulta MU v Brně, osobní spisy, k. 56, i. č. 10, Richard Pražák, dopis děkana rektorovi z 9. 9. 1968.

²¹² *Bibliografie československé hungaristiky* (dále BČH): *BČH za léta 1966–1968* (Brno 1971), *BČH za léta 1969–1971* (Brno 1974), *BČH za léta 1972–1974* (Brno 1977), *BČH za léta 1975–1977* (Praha 1983), *BČH za léta 1978–1980* (Praha 1986), *BČH za léta 1981–1985* (Brno 1991).

hungaristické sympozium.²¹³ Po roce 1990 se následníkem Kabinetu stal Seminář hungaristiky a ugrofinistiky, který se v roce 1994 jakožto Oddělení hungaristiky a ugrofinistiky přesunul nejprve na Ústav slavistiky, indoevropéistiky a ugrofinistiky a v roce 1995 pak na nově vzniklý Ústav jazykovědy.²¹⁴

Období od 1995 dodnes

V rámci své výuky vypisoval Ústav jazykovědy někdy také praktické kurzy maďarštiny. Ty vedl v letech 1999–2002 Lukáš Benda (absolvent brněnského oboru maďarština z let 1991–1996).²¹⁵ Od studijního roku 1999/2000 začal být na Ústavu jazykovědy (přejmenovaném od roku 2006/07 na Ústav jazykovědy a baltistiky) vyučován obor baltistika, jenž byl zpočátku jazykově zaměřen pouze na litevštinu (součástí jeho studijního plánu však byly i některé nejazykové předměty týkající se Finska). Od roku 2003/04 je tento obor rozšířen a má (na bakalářském i magisterském stupni) dvě varianty – verzi litevskou a verzi finskou, které jsou otevřeny střídavě každý druhý rok. Finská verze oboru baltistika byla poprvé otevřena právě v roce 2003/04. V jejím rámci je od roku 2008/09 jako volitelný předmět (otevřený i studentům ostatních oborů) pravidelně vyučován čtyřsemestrální kurz maďarštiny, který vede Zénó Vernyik (nar. 1982). Kromě toho je na baltistice ještě pravidelně vyučována estonština (jako třetí jazyk oboru po litevštině a finštině) a v omezeném rozsahu i jiné ugrofinské jazyky (sámština, udmurtština).²¹⁶ Vedle občasných přednášek *Ugrofinské jazyky* V. Blažka (který kontinuálně vyučuje o různých jazykových rodinách a skupinách jazyků světa), je hlavně pro studenty baltistiky vypisován také předmět *Fennougrické jazyky v historicko-kulturních souvislostech* Michala Kováře (nar. 1974), jenž od roku 2005/06 vyučuje na brněnské fakultě pravidelně finštinu a nepravidelně sámštinu. Před ním vedli kurzy finštiny David Vaverka (2003/04) a Markéta Hejkalová (2004/05). Na výuce estonštiny a finštiny se od roku 2008/09 podílí také Petra Hebedová, finštinu vyučuje od podzimu 2009 i Lucie Hofírková a dále několik externistů.²¹⁷

Kromě oboru baltistika byly praktické kurzy maďarštiny vypisovány i na Ústavu slavistiky (jenž vznikl v září 1995). *Praktický kurz maďarštiny pro slavisty* vedli doktorandi maďarského původu Tamás Himmler (zimní semestr 2005/06 až letní semestr 2006/07) a Veronika Daová (letní semestr 2008/2009 až letní semestr 2009/10).

Závěrečné poznámky

Výuka maďarského jazyka a literatury byla v 19. a 20. století pěstována na dvou českých univerzitách: v Praze (od poloviny 19. století s přestávkami až dodnes) a v Brně (druhá polovina 20. století). Zatímco pražské hungaristické pracoviště bylo primárním výchov-

²¹³ Viz např. Marta ROMPORTLOVÁ, *Významné setkání hungaristů v Brně*, Slovanský přehled 65/4, 1979, s. 341–343. Materiály z tohoto sympozia uspořádali a vydali F. HEJL – R. PRAŽÁK (edd.), *Současný stav a úkoly československé hungaristiky*, Brno 1985.

²¹⁴ Viz charakteristika pracoviště přístupná z <<http://www.phil.muni.cz/jazyk/hungar.html>>.

²¹⁵ Osobní sdělení L. Bendy (2012).

²¹⁶ Osobní sdělení M. Kováře (2011).

²¹⁷ Informace obsažené v tomto odstavci jsou čerpány nejen z tištěných seznamů přednášek, ale také z elektronického systému Masarykovy univerzity přístupného z <<http://is.muni.cz/>>.

ným učilištěm budoucích českých hungaristů a ve své badatelské činnosti se dominantně zaměřovalo na novější maďarskou literaturu a na literární vědu (F. Brábek, P. Bujnáková, P. Rákos, J. Mészáros, E. Gál, S. Kolmanová), brněnské pracoviště bylo dominantně zaměřeno na badatelskou aktivitu, a to v oblasti dějin (J. Macůrek, R. Pražák, M. Romportlová). V současnosti je v České republice pouze jedno hungaristické univerzitní středisko, a to na pražské filozofické fakultě.

Historický přehled ukazuje, že setrvalým rysem oboru, jenž se zabývá studiem maďarského jazyka, literatury a historie v českém prostředí, je jeho relativně slabé personální zajištění. Zvláště výrazný je tento jev v oblasti jazykovědné.

Výuka maďarské filologie (stejně jako každého jiného oboru) je vždy v dané době a na daném území zasazena nejen do kontextu školského systému, ale také do kontextu trendů kulturního importu a – budiž to zdůrazněno – do kontextu politického. Maďarská kultura nikdy nepatřila k těm, ke kterým by české prostředí primárně upínalo svoji pozornost a z nichž by vehementně importovalo kulturní hodnoty, které v jejím rámci vznikly. S tím souvisí relativně marginální postavení hungaristiky v porovnání např. s filologiemi západoevropských jazyků a patřičně menší zájem ze strany uchazečů o studium.²¹⁸ Naopak česko-maďarské politické vztahy byly v uplynulých dvou stoletích nemarginalizovatelným faktorem ovlivňujícím výuku hungaristiky (ať už byla základnou těchto vztahů společná existence v rámci rakouské, od roku 1867 rakousko-uherské monarchie, vzájemná nevráživost mezi světovými válkami a její vyhocení po válce, či naopak přátelství v hranicích socialistického bloku a sdílený osud postkomunistické transformace).

Na závěr je vhodné konstatovat, že maďarská filologie má mezi univerzitními obory pěstovanými na českých univerzitách své tradiční – a při rozvíjení česko-maďarských kulturních vztahů nezastupitelné – místo.

JIŘÍ JANUŠKA

Geschichte des Ungarischunterrichts und der ungarischen Philologie an den Universitäten in Tschechien

ZUSAMMENFASSUNG

Ungarisch und ungarische Philologie werden in der Tschechischen Republik bis heute an den Universitäten in Prag und Brünn gelehrt. An der Carololo Ferdinanda in Prag gab es Ungarisch als Lehrfach erstmals kurz Mitte des 19. Jahrhunderts. Zwischen 1854 und 1860 wurde es von Szende Riedl gelehrt, der danach von Prag nach Pest ging. 1883 wurde František Brábek an der k. k. Tschechischen Karl-Ferdinands-Universität in Prag Lektor für Ungarisch und blieb es bis zu seinem Tod. Nach ihm übernahm diese Stelle Jan Pecháček, der seine Lektorentätigkeit 1951 beendete. Erst in den 1920er Jahren wurden außer Sprachübungen auch Vorlesungen in ungarischer Philologie ausgeschrieben. 1925 habilitierte sich Pavel Bujnáková für ungarische Literaturgeschichte; er wurde später der erste Professor für ungarische Philologie in der Tschechoslowakei und war nicht nur in Prag, sondern später parallel auch an der Universität in Bratislava tätig. 1933 jedoch erlag er einer Krankheit. Mit seinem Tod verwaisten beide neu eingerichteten Lehrstühle für ungarische Philologie in der Tschechoslowakei, die mit niemandem besetzt werden konnten. Die philosophische Fakultät der Karlsuniversität in Prag entschloss sich, die freigewordene Stelle

²¹⁸ Na tomto místě je však vhodné podotknout, že uchazeči a posluchači pražského i brněnského oboru maďarština se nerekrutovali a nerekrutují jen z populace české národnosti, resp. občanů České republiky, ale významnou měrou také ze členů maďarské menšiny na Slovensku.

nicht mit einem Fachmann aus dem Ausland oder aus der Slowakei zu besetzen, sondern die Habilitation eines ihrer Absolventen abzuwarten. Ein solcher Kandidat war Vladimír Skalička, der an der Jahreswende 1938/39 zum Dozenten für ugrofinnische Sprachwissenschaft ernannt wurde. Am 17. November 1939 wurden jedoch sämtliche tschechischen Hochschulen geschlossen. Obwohl die Karlsuniversität ihre Tätigkeit kurz nach Kriegsende wieder aufnahm, kehrte Ungarisch erst 1948, kurz vor Beginn der Reform des tschechoslowakischen Schulsystems an die Universität zurück. Das reformierte Fach Ungarisch wurde 1950 eröffnet und existierte als selbständige Disziplin die nächsten sechzig Jahre. Die Lehre des Faches wurde anfangs hauptsächlich von Péter Rákos (Literatur) und József Blaskovics (Sprache, Sprachwissenschaft) sichergestellt, den ab 1952 allmählich Gyula Bredár in der Lehre ersetzte. Fast dreißig Jahre lang oblag die Lehre jetzt gerade dem Tandem Rákos – Bredár. Anfang der 1970er Jahre nahmen Sprachlektoren aus Ungarn ihre Tätigkeit auf, Ende der 1970er Jahre wurde János Mészáros zum wissenschaftlichen Assistenten, später zum Dozenten für ungarische Literaturgeschichte ernannt. 1984 ging Gyula Bredár in die Rente, 1990 folgte ihm Péter Rákos, der damals bereits Professor war. Neu zu unterrichten begann im Fach Jenő Gál (zunächst Sprachwissenschaft, später Literatur des 20. Jahrhunderts), 1996 ging János Mészáros und es kam Simona Kolmanová (Literatur des 19. Jahrhunderts). Nicht lange darauf nahm auch Angéla Schreier ihre pädagogische Tätigkeit auf (Sprache, Sprachwissenschaft). Im Jahre 2006 konnte Ungarisch zum letzten Mal als selbständige Fachrichtung studiert werden, ein Jahr später wurde es Teil der mitteleuropäischen Studien (mit drei sprachlichen Spezialisierungsmöglichkeiten: Polnisch, Slowakisch oder Ungarisch).

An der Universität in Brünn, die als zweite Universität der tschechoslowakischen Republik 1919 gegründet wurde, war Ungarisch in der Zwischenkriegszeit nicht im Studienangebot. Nach dem Krieg war es hier in dreierlei Form präsent: In Form von praktischen Sprachkursen, die 1952 erstmals ausgeschrieben wurden und, von einigen Unterbrechungen abgesehen, bis heute im Angebot sind; als fakultatives Studienfach von 1958 bis in die zweite Hälfte der 1970er Jahre; und schließlich als Diplom-Studienfach, das insgesamt viermal angeboten wurde: 1975, 1987, 1991 und 1993. Der letzte Zyklus wurde aber nicht mehr ordnungsgemäß beendet, 1995 wurde die Diplomstudienrichtung Ungarisch eingestellt. Die bedeutendsten Pädagogen der Brüner Hungaristik waren die Historiker Richard Pražák, Professor für Hungaristik und Finnougristik, sowie Marta Romportlová.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

VÁCLAV CHALOUPECKÝ A BUDOVÁNÍ HISTORICKÉHO SEMINÁŘE UNIVERZITY KOMENSKÉHO

MILAN DUCHÁČEK

VÁCLAV CHALOUPECKÝ AND THE ESTABLISHMENT OF THE HISTORICAL SEMINAR AT THE COMENIUS UNIVERSITY

This study focuses on the Establishment of the Historical Seminar at the Comenius University in Bratislava during the time of the interwar Czechoslovak Republic. Its attempt is to cover the interpersonal relations that played an important role in the establishment of Slovak historical science on the academic ground. A key role in these events was played by Josef Pekař's pupil Václav Chaloupecký. The entire process was characterised both by the unwillingness of Czech experts to permanently settle in Slovakia and by the gradually increasing ambitions of the upcoming Slovak elites, of whom – at least in the context of historiography – Daniel Rapant was the most important. The two decades during which a new centre of historical science was gradually established were marked by the creative initiative of the founders but also by the ministerial supervision of Milan Hodža. Tense relations between these three prominent personalities of Slovak scientific and public life (Chaloupecký, Rapant, Hodža) represent not only a key to analysis of the birth of a Slovak historical science but also an important element that can help us understand the fortunes of Czech-Slovak intercultural relations during the interwar period.

Key words: Václav Chaloupecký – Czech historiography – Comenius University – Daniel Rapant – Milan Hodža – Czech-Slovak relations

Motto:

*„Fakulta je velmi nehotová a poměry pro vědeckou práci nejsou v Bratislavě právě nej-
příznivější. Nicméně má na druhé straně i to ‚gründerství‘ jistý půvab.“¹*

Někdy v polovině února 1919 navštívil Josef Borovička na právě se formujícím česko-slovenském ministerstvu školství státního tajemníka Jaroslava Vlčka a předal mu dopis od Václava Chaloupeckého. Gollův a Pekařův žák, jenž od roku 1908 sloužil jako archivář a knihovník u knížat Lobkoviců v Roudnici nad Labem, v dopise neoficiální cestou oznamoval, že by byl „ochoten jít na Slovensko“. Motivaci zformuloval přesvědčivě: „*Již od studentských let bylo jaksi mým zbožným přáním prospěti nějak vědecky Slovensku. Snad také okolnost, že žena je rodilá Slovenka,² nemálo k tomu přispěla; od ní také naučil jsem se rozumět duchu Slovenska. A tak se hlásím, mohlo-li by mne Slovensko jako vědeckého*

¹ Moravský zemský archiv Brno (dále MZA), fond František Hrubý, G 540, k. 5, Chaloupecký Hrubému 2. 12. 1923.

² Chaloupecký se roku 1912 oženil se slovenskou básnířkou Ľudmilou Groeblovou, pocházející z Holiče z tradiční slovenské evangelické rodiny, absolventkou germanistiky a romanistiky na Univerzitě Karlově.

pracovníka potřebovat. (...) Doufám, že netřeba mi Vás ubezpečovati, že mne na Slovensko vede zájem čistě ideální, a vím také dobře, že by mne tam čekalo mnoho práce, často nevděčné a namáhavé, snad i nepochopené. Ale nelekám se toho.“³

Václav Chaloupecký si byl dobře vědom, že vstup do nového prostředí znamená pro jeho vědecké plány zcela nový začátek. Zdá se však, že zdánlivý krok do prázdna měl racionální jádro. Vlna historiografické produkce, již vyvolalo husovské výročí druhého válečného roku, podkopala jeho záměr věnovat se valdenským, Chelčickému a kořenům české hereze.⁴ Zpřetrhání vazeb s Roudnicí mu naopak usnadnilo odpoutat se od nemilované protireformační tematiky. Odchod na Slovensko však nebyl zcela nezištným idealismem. Těžko lze uvěřit, že by Chaloupeckého k opuštění lobkovického archivního bohatství pohnula vidina pouhých inspekčních cest. Při podávání žádosti dozajista počítal s uskutečněním plánované reformy hornouherské archivní správy. Jejím cílem mělo být zřízení centrální instituce v Prešpurku, která nutně vyžadovala iniciativního ředitele zvyklého na samostatné rozhodování.

Ani Jaroslava Vlčka k podpoře žádosti nejspíš nevedla pouze poznámka o česko-slovenském manželství. Jako muž znalý hornouherské reality musel Vlček vědět, že inspektora archivů a knihoven nečeká na dosud politicky nestabilním území, jehož dosavadní elity se většinou k novému režimu stavěly odmítavě, snadný úkol. Podtrhl si proto v textu především archivářovo konstatování, že „jsa zcela samostatný a mnohem více než snad v Praze sám na sebe odkázaný, naučil jsem se za těch deset let [v Roudnici – pozn. M. D.] mnohému, co bych mohl eventuálně potřebovat i na Slovensku. Mám za to, že získal jsem tu dosti zkušeností, abych se mohl odvážit organizovati podobný národní institut v Prešpurku.“⁵

Dosavadní knižecí úředník měl navíc na MŠANO vlivné příznivce. Kromě neformálního sekčního šéfa Zdeňka Wirtha jimi byli dva čerství archivní referenti – Kamil Krofta a již zmíněný Josef Borovička.⁶ Zejména Krofta, jenž tehdy šel k rozhodnutí oželeť brněnskou univerzitní katedru i rostoucí zájem o Slovensko, aby sloužil nové republice jako diplomat,⁷ záměry roudnického archiváře velmi vítal. Po Borovičkovi proto neváhal Chaloupeckému vzkázat, aby se věnoval maďarštině.⁸ Od lobkovického bibliotekáře byla zjevně očekávána dlouhodobá heuristická mise, jejíž úspěch byl přímo odvislý od toho, zda se archivním referentům z ministerstva školství podaří prosadit reformu archivní správy nového státu. Kompetenční soupeření ministerstev vnitra a školství, jež si obě dělala nárok na ovládnutí archivní správy, se však postupně začala vyvíjet ve prospěch resortu, jehož otěže uchopil

³ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond Jaroslav Vlček, k. 5, korespondence osobní, Chaloupecký Vlčkovi 12. 2. 1919. Dopis je označen glosou, podle níž Vlček odpověděl 20. 2. 1919. Dopis se však v Chaloupeckého pozůstalosti nezachoval.

⁴ I Chaloupecký měl v úmyslu připojit se k Václavu Novotnému, Vlastimilu Kybalovi, Janu Sedlákovu a dalším, kteří k Husovu výročí chystali nové knihy. Na rozdíl od nich se však nenacházel v civilu: „*Těšil jsem se, že se v tom jubilejním roce již se svými husitskými láskami vypořádám, ale za nynějších okolností nevím, kdy k tomu dojde.*“ Národní archiv Praha (dále NA), fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 29. 12. 1915.

⁵ LA PNP, fond Jaroslav Vlček, k. 5, Chaloupecký Vlčkovi 12. 2. 1919.

⁶ Srov. Jindřich DEJMEK, *Kamil Krofta a historická (sebe)prezentace první republiky*, in: Dagmar Blümllová a kol. (edd.), *Čas optimismu a ctižádostivých nadějí. Prezentace a reprezentace české vědy a kultury v prvním desetiletí samostatného státu (1918–1929)*, České Budějovice 2009, s. 11–28, zde s. 13.

⁷ Tamtéž; srov. J. DEJMEK, *Kamil Krofta. Historik v čele diplomacie*, Praha 1998, s. 7n.

⁸ Masarykův ústav a Archiv akademie věd ČR v.v.i. (dále AAV ČR), fond Václav Chaloupecký, k. 1, i. č. 38, korespondence osobní, Borovička Chaloupeckému 17. 12. 1918.

zkušený matador politických kuloárů Antonín Švehla.⁹ Pro Chaloupeckého coby úředníka, jehož funkce byla přímo podřízena školství, to nebyla potěšující zpráva.

Na konci září 1920 předložil Chaloupecký coby designovaný inspektor slovenských archivů a knihoven bratislavskému školskému referátu účet za stěhování.¹⁰ V té době již celá jeho rodina bydlela v centru Bratislavy, v Dobrovičově ulici č. 5. Nebylo to však bez komplikací. Krátce po příchodu na Slovensko dostal Chaloupecký vyrozumění, že mu byl přidělen byt v Neustift č. 19 (dnešní Hviezdoslavovo nám.). Rozhodl se tedy, že vypoví zbývající roudnické závazky, vyklidí zámecké pokoje i pracovnu a přestěhuje manželku s dětmi do nového domova. Zatímco se paní Chaloupecká rozžehkala s prostorami, kde se narodil malý Václav a Evička, obdržel její manžel od ubytovacího úřadu zprávu, že příkaz k přidělení bytu byl zrušen. Nebyl to jistě nejšťastnější začátek slovenského pobytu. Nezbylo, než se dočasně i s rodinou uchýlit k příbuzným paní Chaloupecké, rodině Bunčákových, jež sídlila v Uherské Skalici.¹¹ Blízkost rodného Holiče i příchod do prostředí dosud žijícího vzrušením z dočasné přítomnosti Šrobárovy slovenské vlády i z vyhlášení společného státu byly snad pro paní Chaloupeckou drobnou útěchou nastavšího provizoria. Rodina navíc poprvé dostala možnost setkat se s autentickým slovenským prostředím, jež bylo výrazně formováno aktivitami Pavla Blaha a Československé jednoty.¹² Především pro děti představovalo Záhoří novou zkušenost, a jak později vzpomínal Chaloupeckého synovec Pavel Bunčák, „*Evička si (...) velmi rychle osvojila tunajšie nárečie. Keď ním hovorila s tetou* (tj. s Chaloupeckého manželkou – pozn. M. D.), *tá ju nie raz vyhrešila.*“¹³

Hlavě rodiny pak neustálé tĕkání na trase Bratislava – Skalica pravděpodobně poskytlo příležitost k promýšlení horizontu česko-uherského pohraničního pásma a uvažování o Rogeriově *Porta Hungariae*.¹⁴ Okolí Skalice, Holiče a Hodonína bylo (a dodnes je) doslova těhotné dějinami. Chaloupecký si pod holičským zámekem nemohl nevzpomenout na vítěznou epizodu z tažení Jana Lucemburského proti Matúši Čákovi Trenčianskému a někdejší správcovskou roli svého oblíbence Jana IV. z Dražic ve vzdálené Praze.¹⁵ Nemohlo mu též uniknout, že usídlil rodinu na někdejší České cestě,¹⁶ že je obklopen stopami velkomorav-

⁹ Srov. NA, fond Archivní registratura (dále AR), k. 1–2, 1918–1934, I/2a 1918. O kompetenčním sporu a jeho důsledcích pro Chaloupeckého nově nabytý úřad podrobně pojednává Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký, československý historik a archivář (1882–1951)*, nepublikovaná doktorská dizertační práce KDDD PedF UK, Praha 2012, s. 89–105. Zde i další literatura.

¹⁰ Archiv Pamiatkového ústavu SR (dále APÚ SR), fond Štátny inspektorát archivov a knižnic (dále ŠIAK) 1919–1927, k. 1, Výúčtování stěhování ze dne 27. 9. 1920.

¹¹ Došlo k tomu během září 1919. Viz AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 9, i. č. 656. Neurčené dopisy 1916–1948, Chaloupecký 21. 9. 1919 (nedokončený koncept adresovaný pravděpodobně J. Borovičkovi).

¹² O specifikách Skalice jako centra česko-slovenské vzájemnosti více např. Naděžda JURČIŠINOVÁ, *Spolupráca Československej jednoty so slovenskými dôvernými pri rozvíjaní kultúrnych vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi*, Česko-slovenská historická ročenka 2000, s. 185–198; též Naděžda JURČIŠINOVÁ, *Podiel odborov Československej jednoty na rozvíjaní česko-slovenských kultúrnych vzťahov*, Acta historica Neosoliensia 9, 2006, s. 114–123.

¹³ Pavel BUNČÁK, *Hriešna mladosť*, Bratislava 1973, s. 56–57. O skalické epizodě Chaloupeckých více tamtéž, jedná se o prozaizované a výrazně stylizované memoáry bratislavského docenta slovenské literatury, psané ovšem s vzhledem k citované epizodě ze značným časovým odstupem.

¹⁴ V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, s. 79, ref. 310; odkaz na Rogeria z Apulie *Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae per Tartaros* (vydal László JUHÁSZ in Scriptorum Rerum Hungaricarum (SRH) 11, Emericus SZENTPÉTERY (ed.), Budapest 1937–1938, s. 543–588).

¹⁵ Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Jan IV z Dražic, poslední biskup pražský. Studie kulturně-historická*, Praha 1908, s. 38. Srov. Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*, Praha 1994, s. 223–224.

¹⁶ V. CHALOUPECKÝ, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, s. 78–79. Jak mnoho jej Holič (před vypleněním Tatary někdejší strážní hrad Wyvar) zaujal, svědčí rejstřík, kde je pod různými názvy (Ujvar, Alba Ecclesia, Weiskirchen aj.) uveden jedenáctkrát.

ského dědictví a při cestách z Bratislavy hledí v Plaveckém Čtvrtku a Sekulích z okna vagonu na dědictví někdejších kočovnických strážních osad.¹⁷ Otázky hranic Velké Moravy, rozmachu české moci za Boleslavů a Břetislava I., rozsahu středověkého uherského státu, expanzivních tendencí Lucemburků či Žižkovy cesty do Uher se mu zde musely vyjevit v míře dost možná nečekané. Těžko se divit, že jejich promýšlení věnoval Chaloupecký zbytek života.

Skalická idyla se vinou administrativních průtahů protáhla a skončila zřejmě až po roce stěhování do pronajatého bratislavského bytu. Paní Chaloupecká tehdy začala přemýšlet o návratu do zaměstnání a brzy nato přijala malý úvazek a vyučovala slovenštinu na maďarské obchodní akademii.¹⁸ Její manžel byl zatím plně vytižen povinnostmi archivního inspektorátu i hlásící se archivní rozluky s Maďarskem. Rozhodnutí přesídlit natrvalo do Bratislavy bylo samozřejmě spojeno s vidinou tamního dlouhodobého působení. Chaloupeckého přesvědčení, že se od manželky naučil „rozuměti duchu Slovenska“,¹⁹ se zde začalo postupně střetávat s realitou. Tu představovalo nejen klima nedávno přejmenovaného Prešpurku, v němž stále převažovala multikulturní atmosféra s (díky politicky korektnímu ústupu maďarštiny v běžné komunikaci) výrazně německým nádechem, ale hlavně kontakt s prostředím šlechtických sídel a církevních institucí, s nimiž měl Chaloupecký jako státní úředník povinnost jednat. Roudnická průprava v každodenním styku s aristokracií zde jistě našla uplatnění, arogance někdejších uherských orgánů, jež se odmítaly smířit s nastavším status quo, však archivářovo nadšení často zchladila. V důsledku vzájemně se křížících kompetencí ministerstev školství, vnitra a ministerstva pro správu Slovenska a neschopnosti pražských úředníků porozumět odlišné slovenské realitě se totiž komplikovaly jakékoli právní úkony nutné pro organizování podfinancovaného a personálně nedosti odborně obsazeného slovenského archivnictví. Po neúspěchu jednání s maďarskou delegací o archivní a spisové rozluce postupně slábly i naděje na zřízení centrálního bratislavského archivu, jehož vedení se měl Chaloupecký podle původního záměru ujmout. S mizející šancí na získání prestižního postu se tedy začaly hlásit i chmury a obavy z toho, že se náplň práce inspektora archivů a biblioték smrskne na obtížnou byrokracii bržděnou navíc průtahy pražského centralismu: „*Nešel jsem na Slovensko za úřednickou kariérou a nikterak jsem se nemínil vzdáti vědecké činnosti. Ba právě naopak. Chtěl jsem tu být činný vědecky a jen jaksi zpočátku věnovati se činnosti úřednické a organizační. A kdyby to byla jen organizace, ale zde třeba vše téměř stavět od základů. Při tom pak všude je tolik potíží, často formálních a malicherných, že je z toho až úzko.*“²⁰ Vědomí, že opustil roudnické profesní zázemí jen proto, aby se stal obětí vzájemných meziresortních pŕetek a ve finále se ocitl bez úřadu a kariérního výhledu státnímu inspektorovi slovenských archivů a knihoven jistě ke klidu nepřispívalo. Bez nadsázky lze konstatovat, že Václav Chaloupecký náležel k osobám, na něž důsledky nedostatečného porozumění Prahy pro specifika slovenského prostředí dolehly již v prvních popřevratových letech.

¹⁷ Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Česká hranice východní koncem XI. století. Několik poznámek k výkladu t. ř. zakládací listiny biskupství pražského a její confirmace z r. 1086*, ČČH 32, 1926, s. 335–342, zde s. 338.

¹⁸ Michal GÁFRÍK (ed.), *Listy Ludmily Groeblovej Michalovi Gáfríkovi*, Literární archiv 36–37, 2002, s. 50, ref. č. 4 (k edici listu č. 16). Údaj uvádí Gáfrík s odkazem na list paní Chaloupecké otci Pavlu Groeblovi z 24. 9. 1921. Neuvádí však jeho provenienci.

¹⁹ LA PNP, fond Jaroslav Vlček, k. 5, korespondence osobní, Chaloupecký Vlčkovi 12. 2. 1919.

²⁰ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 9, i. č. 656, Neurčené dopisy 1916–1948, Chaloupecký 21. 9. 1919 (nedokončený koncept adresovaný pravděpodobně J. Borovičkovi).

Při úvahách o návratu k vědě Chaloupeckému nemohlo uniknout založení bratislavské univerzity, zvláště když k němu došlo krátce po jeho příchodu na Slovensko.²¹ Ba spíše naopak – pro mnohé nově příchozí univerzitní učitele se jako „starousedlík“ stal „fremdenführerem“ a zasvěcoval je do úskalí slovenské reality.²² Albert Pražák, tehdy odborový rada MŠANO, svého známého na jaře 1920 popíchl: „*A což Vy (...) nedáte se získat pro brat[islavskou] univ[erzitu]? Snad byste i přitom mohl míti dozor na svou lásku – archivy?*“²³ Pojmenoval tak bezděky Chaloupeckého ústřední dilema: jak dostát povinnostem kladeným na něj z moci úřední, a uchovat si tak otevřený přístup k pramenům, a zároveň najít čas na vědeckou práci? Hroučící se institucionální zázemí inspektorského postu nadějná řešení neskýtalo. Lze si proto představit radost, s níž Chaloupecký na konci léta 1921 referoval Zdeňku Wirthovi o způsobu, jak vyřešit obtíže s nedostatkem prostor pro archivní úřad: „*možnost byla by, že bych se odstěhoval ihned do univerzity, kde by byly potřebné místnosti. (...) Kdybych šel do univerzity, mělo by to snad tu výhodu, že bych si tam mohl pomalu zařizovat hist[orický] seminář. Říkal mi totiž p. ministr Šusta, že počítá s tím, že půjdu na filozofickou fakultu v Bratislavě. A od té doby slyšel jsem to i z jiných stran. Těší mne to, neboť jsem vždy žil především vědě. Při tom bych si však organizaci archivnictví na Slovensku rád ponechal v rukou. Aspoň ještě nějaký čas, než by se našla vhodná osoba, která by tento úkol převzala jako úředník v Památkovém úřadě. Nepospíchal bych na jedno ani na druhé, ani na převzetí Pam. úřadu, ani na profesuru, jedině to bych už rád, abych získal kout, kde bych mohl sedět, a abych se dostal už přece jednou do definitivních poměrů. Tak rád bych našel už svůj úvoz, kterým bych táhl tu svoji káru života, a nemusel už z něho vybíhat a rozhlížet se, kudy vede a kam cesta.*“²⁴

Podobně jako kdysi při hledání vhodného kandidáta do Roudnice,²⁵ i tentokrát Josef Šusta sehrál v Chaloupeckého životě rozhodující úlohu. Mělo to ostatně i osobní rozměr, neboť Šusta si jako ministr úřednické vlády musel být dobře vědom toho, v jak tristním stavu se nachází financování slovenského školství a kultury, a byl obeznámen i s peripetiemi jednání o zřízení centrálních archivních institucí. Těživé postavení svého někdejšího protegé tedy dobře znal. Ani Josef Pekař nezůstal v celé věci mlčky a prokázal opětovně, že v novém státě nepředstavují se Šustou pouze historiografické gros, ale především vlivový tandem navázavší úspěšně na tradici, kterou založili Jaroslav Goll a Antonín Rezek. Od Josefa Borovičky již Chaloupecký věděl o tom, že se bratislavským profesorem všeobecných dějin má stát jeho přítel, první z Pekařových seminaristů, Jan Heidler. Zároveň bylo zřejmé, že obsazení profesur představuje citlivé politikum, neboť kvalifikovaných slovenských kandidátů byl nedostatek.²⁶ Borovička typicky pletichářským stylem opět odhalil

²¹ Vznikla zrušením prešpurské Alžbětinské univerzity na základě zákona 375/1919 Sb. ze dne 27. 6. 1919 a vládním nařízením č. 595/1919 Sb. byla pojmenována podle Jana Amose Komenského. Srov. *Ročenka Univerzity Komenského za první pětiletí 1919–1924*, Bratislava 1926, s. 3n.

²² Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 155, Heidler Chaloupeckému 9. 10. 1921.

²³ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 428, Pražák Chaloupeckému 2. 3. 1920.

²⁴ Ústav dějin umění AVČR – oddělení dokumentace (dále ÚDU AVČR), fond Zdeněk Wirth, korespondence osobní, Chaloupecký Wirthovi 1. 8. 1921.

²⁵ Srov. Milan DUCHÁČEK, *Z anarchisty knižecím archivářem. Václav Chaloupecký: léta zrání československého historika (1904–1918)*, Marginalia historica 3/1, 2012 (v tisku).

²⁶ Spekulovat však o tom, do jaké míry v této volbě sehrála roli skutečnost, že Heidlerův bratr Ferdinand byl ministrem obchodu Tusarovy vlády, či jeho podíl na založení nakladatelství Čin, v němž vycházely některé spisy Pekařovy i Šustovy, se vzhledem k Heidlerovu nepochybnému talentu i jeho pracovitosti jeví bezpředmětné.

část zákulisních machinací, na nichž měl nepřekvapivě opět podíl: „*P. radovi Mlčochovi*²⁷ *jsem povídal o Hodžovi*²⁸ *jako kandidátu univ. stolice. Řekl mně – to je však sub rosa – že vyjednává s Heidlerem. Ptal se mne taky, co je s Vámi, nepomýšlíte-li na univerzitu. Odpověděl jsem, že hlavu byste na to měl, ale že máme pro Vás několik jiných zaměstnání, nanejvýše naléhavých. O tom se budete musit rozhodnout sám, ale až budete pevně sedět ať už v archivu, nebo v památkách.*²⁹ *Hodža by se na univerzitu hodil, i kdyby to měl jako vedlejší zaměstnání,*³⁰ *považte, dostane-li se tam Kvačala,*³¹ *vždyť by to byl jediný Slovák a ještě by ve jménu svého slováctví všechny Čechy ztyranizoval. Je potřeba Čechoslováka, a to by mohl být jedině Hodža.*“³²

Chaloupecký byl tedy nejenom zpraven o zákulisí budování bratislavské filozofické fakulty, ale zároveň byl doslova v posledních dnech Šustova ministerského mandátu³³ ujištěn o toužebně vyhlášené definitivě. Již čtrnáct dnů před Borovičkovou zprávou mu totiž Jan Heidler dopisem sdělil: „*Milý příteli, dnes jsem mluvil s prof. Pekařem o tom, kdo by měli být dalšími profesory dějin na naší fakultě v B. Prof. Pekař na prvním místě navrhl Vás a mluvil o Vás vůbec příznivě, takže jsem měl radost. Prof. Pekař zvláště říkal, že se přesvědčil, že jste za dobu svého pobytu na Slovensku dějinám slovenským věnoval opravdový zájem a že se tedy pro stolicí, na niž myslíme, nejlépe hodíte i tím, i ostatním, čeho je k tomu potřeba.*“³⁴ O profesuře tak bylo rozhodnuto ještě předtím, než Chaloupecký podal žádost o habilitaci. Kuriózní postup však vycházel z neopominutelné skutečnosti, že pro třetí československou univerzitu nebyl dostatek kvalifikovaných slovenských kandidátů. Brněnské katedry byly obsazeny střední generací Gollových žáků,³⁵ a bratislavská univerzita se tak stala zcela oprávněnou příležitostí pro nejschopnější z Pekařových a Gollových seminaristů, k nimž Heidler a Chaloupecký bezesporu náleželi. Šustova i Pekařova autorita, jež v očích někdejších studentů výrazně utrpěla během válečných let, tak opět nabyla na vážnosti. Zároveň si oba učitelé mohli být jisti tím, že mladí přátelé, zvyklí spolupra-

²⁷ Rudolf Mlčoch (1880–1948), zakladatel živnostenské strany a její jediný poslanec v NS, tehdy ministerský rada MŠANO, několikanásobný ministr ČSR na různých hospodářských rezortech.

²⁸ Miněn Milan Hodža (1878–1944), slovenský publicista a politik, pozdější československý premiér.

²⁹ Odkaz na tehdejší proces přerodu Jurkovičova Komisarátu pro ochranu slovenských památek v Památkovém ústavu – proces, v němž chtěl Chaloupecký zůstat solitérním zaměstnancem MŠANO. K tomu více v klíčových dokumentech in ÚDU AVČR, fond Zdeněk Wirth, korespondence osobní, Chaloupecký Wirthovi 1. 8. 1921, 14. 11. 1921, 17. 2. 1922.

³⁰ Miněno Hodžovo politické angažmá, jež pozdější premiér pokládal za svou hlavní doménu.

³¹ O odmítnuté habilitaci věhlasného kmeniologa a jeho problematických vztazích ke generaci bořitelů nimbu RKZ srov. Libor BERNÁT, *Ján Radomil Kvačala a Gollová škola*, in: *Dejiny*. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2/2007, s. 127–135. [online] Dostupné z: http://dejiny.unipo.sk/docs/Dejiny_2_2007.pdf.

³² AAV ČR, fond V. Chaloupecký, k. 1, i. č. 38, korespondence osobní, Borovička Chaloupeckému 30. 10. 1921.

³³ Šustův mandát oficiálně trval od 15. 9. 1920 do 29. 9. 1921.

³⁴ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 155, Heidler Chaloupeckému 11. 10. 1921.

³⁵ Ke genezi historického semináře v Brně srov. Martin VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil*, in: Tomáš Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů*, Brno 2008, s. 9–34; Tomáš BOROVSKÝ, *František Hrubý a historický seminář v Brně*, in: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümllová (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005 (= *Historia culturae VI, Studia 5*), s. 515–537; Týž, *Julius Glücklich a František Hrubý: Dvě tváře pozitivistické vědy v Brně*, in: T. Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě*, s. 61–82; Týž, *František Hrubý v posudcích Julia Glücklicha*, Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 490–495; Jaroslav BOUBÍN, *Rudolf Urbánek, historik husitského a poděbradského věku*, in: T. Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě*, s. 83–96; Tomáš PÁNEK, *Historický seminář filozofické fakulty Masarykovy univerzity v meziválečném období*, magisterská diplomová práce HistÚ FF MU, Brno 2010; Jana ŠAUROVÁ (roz. HELSNEROVÁ), *Julius Glücklich. Život a dílo*, magisterská diplomová práce HistÚ FF MU, Brno 2008.

covat již z roudnických let, vytvoří v Bratislavě kvalitní duo schopné podělit se kolegiálně o přednášky ze starších a novějších dějin.

Chaloupecký se vzhledem k osudu archivního zázemí nad nabídkou nerozmýšlel a začal se zaobírat otázkou, co vlastně předložit jako habilitační spis. Předválečné práce byly buď neaktuální, anebo veskrze popularizační. Znovu proto v duchu poděkoval Hanuši Opočenskému, že bez jeho vědomí připravil v posledním válečném roce do tisku jeho knížku *Česká rebelie na Podřipsku*, dokončenou na nádraží v Hradci Králové.³⁶ Drobná sedmdesátistránková publikace, kterou Chaloupecký obdržel balíkem přímo na pozice, se nyní hodila, ačkoli se o ní autor sám vyjádřil poněkud skepticky: „*Snad nemusím vykládat, že v knížce nevidím nějaké stežejní své dílo. Spíše jen ukázkou, jak se dá takový „vedlejší“ materiál zpracovat a že se dá z něho i dosti vytěžit pro celkové národní dějiny. A taky snad ukázkou, jak možno psáti venkovské monografie. Jistěže nějaký Dr. Navrátil³⁷ by z materiálu použitého udělal knihu pětkrát tak tlustou.*“³⁸ Přes ironii Chaloupecký svůj spisek poněkud nedocenil. Knížka, jež v sobě lehkostí podání nezapře inspiraci prvním dílem Pekařovy Kosty (čehož si povšiml v recenzi i Julius Glücklich),³⁹ nepředstavuje pouze pěkný příklad vzhledu do konfesijních poměrů Podřipska v době stavovského povstání. Je především zdařilou syntézou využívající hospodářských pramenů, urbářů, kalendářů, soudních protokolů a pramenů lobkovické soukromé provenience. Výsledkem je živý, byť poněkud umírněný obraz sociálního klimatu předbělohorského městysu i vztahů mezi vrchností a poddanými,⁴⁰ ve kterém autor nezapřel svou nechuť k revoluční hysterii stejně jako k obojakosti a vypočítavosti panstva pod jednou i podobojí.⁴¹ Zachytil i odlišné způsoby přijetí idejí protestantské vzpoury mezi rytířským stavem, měšťany a venkovským obyvatelstvem. Příběh rebelie proti roudnické lobkovické vrchnosti navíc ve vypjatých pasážích díky střípkům z dějin každodennosti a citacím soudních ortelů připomene styl Zikmunda Wintra. Věren své konfesi se Julius Glücklich nezdržel kritického připodotku, že označení prosperity katolického panství Lobkoviců za „rozhodný pokrok“ „*jistě co do vědy není pravda a znamená to ztotožňovati katolicismus toho okruhu s katolickými kruhy italskými a francouzskými, kde skutečně byl smysl pro nové pokroky vědecké; ale tyto kruhy velmi se lišily od našich.*“⁴² Vystihl tak Chaloupeckého pokus rehabilitovat přínos katolické vrchnosti českému prostředí a poukázat na pozitivní vliv impulzů románské kultury v českých zemích, což Budovcovu životopisci a evangelickému konvertitovi těžko mohlo konvenovat. Neodpustil si též věcnou výtku, že odbýt vztah pastýřů a jejich oveček bonmotem „*ať kněží se modlí, laikové budou žítí (...)* jest přílišné zjednodušení problému, které daleko složitější skutečnost nijak nevystihuje.“⁴³ Přínos drobné knihy co do kombinace, zpracování a podání různorodých pramenů však nepopřel ani on.

³⁶ Václav CHALOUPECKÝ, *Česká rebelie na Podřipsku. Historie o poddaných a pánech z let 1619–1621*, Praha 1918. O jejím vzniku AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Opočenský Chaloupeckému 4. 10. 1918, tamtéž, Chaloupecký Opočenskému (koncept) 21. 8. 1918.

³⁷ Miněn Bohumil Navrátil (1870–1936), archivář Moravského zemského archivu, tehdy čerstvý profesor všeobecných dějin v Brně a první děkan FF MU. Vice stať M. VONÁŠEK, *Bohumil Navrátil*, l. c.

³⁸ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 394, Chaloupecký Opočenskému (koncept) 21. 8. 1918.

³⁹ Julius GLÜCKLICH, *Václav Chaloupecký, Česká rebelie na Podřipsku. Historie o poddaných a pánech z let 1619–1621, Praha 1918*, ČČH 24, 1918, s. 303–306, zde s. 304.

⁴⁰ Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Česká rebelie na Podřipsku*, s. 31n.

⁴¹ Tamtéž, s. 48n.

⁴² Glücklich v recenzi in ČČH 24, 1918, s. 303–306, zde s. 304.

⁴³ Tamtéž.

Dozajista se nejednalo o typickou habilitační práci, přinejmenším proto, že postrádá seznam pramenů a literatury, dokonce i poznámkový aparát je spíše zběžný. Šlo však o Chaloupeckého první knihu založenou na zcela původním materiálu, tedy první od dražicovské dizertace. Nic jiného nabídnout nemohl. Pokud měl ovšem habilitand prokázat schopnost sugestivního výkladu, kterým osloví i neodborné publikum nezvyklé na specializované výklady (jak se dalo očekávat u značné části budoucích slovenských studentů), pak archivní inspektor v plné míře obstál. V podobném duchu se ostatně vyjádřila i komise složená z Heidlera, etnografa Karla Chotka a profesora novověkých dějin slovanských Milana Hodži (poslední se však jednání pro politické angažmá osobně nezúčastnil).⁴⁴ Dne 17. listopadu 1921 byl návrh komise schválen a 9. prosince proběhlo kolokvium, na základě něhož byl Chaloupecký hned pozván k habilitační přednášce na téma „československé dějiny“. Po půlhodině Heidler pohovor ukončil s návrhem na udělení *venia legendi*, načež profesorský sbor návrh komise jednohlasně schválil.⁴⁵

Za pozornost stojí především seznam spisů, který Chaloupecký k habilitaci předložil. Kromě doposud publikovaných prací zde figurují v rukopise i práce *Selská otázka v husitství*, *Pře kněžská z r. 1562* a především *Deníky nejv. kancléře Zdeňka z Lobkovic † 1628*, *Deníky nejv. hofmistra Adama st. z Valdštejna*, *Korespondence místodržících s dvorem ve Vídni z r. 1618 a písemnosti z doby bělohorské: korespondence Zd. z Lobkovic, Adama st. z Valdštejna, Adama z Šternberka, Jiřího Bořity Martinice a jiných politických osobností (nedokončeno)*.⁴⁶ Zatímco první dvě práce Chaloupecký později skutečně vydal, materiál z roudnických opisů tiskařskou černí nikdy nespatriř.⁴⁷

Vzhledem k Pekařovu návrhu bylo půl roku nato zahájeno profesorské řízení,⁴⁸ a sotva uběhl rok od docentury, obdržel Chaloupecký vyrozumění o tom, že jej prezident republiky jmenoval ke dni 29. prosince 1922 profesorem československých dějin na Univerzitě Komenského.⁴⁹ Získal tedy vytouženou definitivu a zároveň se zavázal s výjimkou letních prázdnin nadále vykonávat i funkci archivního inspektora.⁵⁰ Mohl se tedy společně s Heidlerem s chutí pustit do přednášek a budování nového univerzitního pracoviště. Po půl roce čínorodé spolupráce však dopadla na profesorský sbor mladé univerzity krutá pěst osudu –

⁴⁴ Milan Hodža byl jmenován profesorem 14. 9. 1921. Archiv Univerzity Komenského Bratislava (dále AUK Bratislava), fond učitelé Filozofické fakulty (učitelé FiF), složka Milan Hodža, protokol rektorátu UK z 14. 11. 1921.

⁴⁵ NA, fond Ministerstvo školství (dále MŠK), Praha – Osobní, k. 58, Václav Chaloupecký, habilitační protokoly.

⁴⁶ Tamtéž, seznam spisů předložených Chaloupeckým k habilitaci, průklep.

⁴⁷ Podrobněji k tomu Jiří BERAN, *Stálá komise zřízená při České akademii k vydávání písemností hledících k dějinám katolické restaurace*, Studie o rukopisech 32, 1999–2000, s. 137–163. Ani v Chaloupeckého pozůstalosti institucionálně uložené není po opisech ani stopy, přestože ještě v polovině třicátých let sliboval kolegovi Františkovi Hrubému, že mu pošle něco z roudnických opisů a na podzim roku 1934 ho o tom ujistil slovy „roudnická kořist odpočívá v mém stolku a čeká na vydání.“ Srov. MZA Brno, fond František Hrubý, G 540, k. 5, Chaloupecký Hrubému léto 1930 a 29. 11. 1930. Značná část těchto materiálů, zejména Chaloupeckým a Vladimírem Klecandou edičně zpracovaná diaria Zdeňka z Lobkovic, byla nedávno autorem objevena v té části Chaloupeckého pozůstalosti, jež byla dosud v držení rodiny a příbuzných.

⁴⁸ Návrh na jmenování v profesorském sboru vznesl Heidler, srov. zápis ze schůze profesorského sboru FF UKom ze dne 12. 6. 1922. AUK Bratislava, fond FiF, 1921–1931, k. 5, průklep zápisu.

⁴⁹ NA, fond MŠK, Praha – Osobní, k. 58, Václav Chaloupecký, návrh na jmenování profesorem, dekret podepsaný T. G. Masarykem ze dne 29. 12. 1922. Paralelní dokumentace k Chaloupeckého bratislavskému univerzitnímu působení též in AUK Bratislava, fond učitelé FiF13; tamtéž fond FiF66.

⁵⁰ NA, fond MŠK, Praha – Osobní, k. 58, Václav Chaloupecký, dekret o změně úřednického statutu na smluvní poměr s MŠANO s fixním ročním platem, podepsaný Z. Wirthem 19. 4. 1923. V tomto poměru přes veškeré metamorfózy státní správy Chaloupecký setrval až do konce roku 1938.

28. května 1923 na dovolené v (tehdy) italské Opatiji utrpěl Jan Heidler, jehož zdraví bylo vždy poněkud gracilní, smrtelný infarkt.

O jak hlubokou ztrátu se pro Chaloupeckého jednalo, dokládá osobní tón obou nekrologů, které přáteli věnoval.⁵¹ Přišel nejen o blízkého člověka, ale i o možnost každodenní odborné diskuze a především kolegiální spolupráce při budování bratislavského historického semináře. Milan Hodža se úvazku ve skutečnosti nikdy neujal, neboť mu vzhledem k politickému angažmá MŠANO den po jmenování poskytlo „*dočasnou dovolenou s ponecháním jeho dosavadních služebních požitků a výjimkou místního přídavku, a to na dobu, pokud bude členem Národního shromáždění, leč by profesor Hodža vyžádanou dovolenou nepřerušil dříve z vlastního popudu.*“⁵² Hodžova učitelská pozice tak zůstala formalitou, prestižní položkou politikova životopisu. Tato skutečnost však nadále zatěžovala sbor, protože jedna profesura byla v rámci systemizace personálního stavu vysokých škol obsazena. Na Chaloupeckého bedra tak spadla veškerá zodpovědnost za bratislavskou výuku historie. Na schůzi profesorského sboru se necelý měsíc po Heidlerově smrti uvolil „*až na další a přinejmenším v r. 1923/24 řídit správu seminárních knihoven za ř prof. Heidlera a za prof. M. Hodžu, dokončiti vyúčtování mimořádných] dotací povolených dru. Heidlerovi, vyúčtovatí dotace řádného prof. Heidlera a převzítí zodpovědnost za celý inventář celého hist[orického] semináře.*“⁵³ Zasadil se také o pietní vydání Heidlerových nedokončených prací⁵⁴ a především se ujal péče o hledání jeho nástupce.⁵⁵

Kandidátů na uprázdněnou stolicí nebylo mnoho už z toho důvodu, že ti, kdo by se bývali o podobnou příležitost ucházeli, se mezitím etablovali na jiných postech.⁵⁶ To byl i případ Pekařova a Šustova oblíbeného seminaristy Františka Hrubého. Chaloupecký věděl od Heidlera, že Hrubý byl druhým z Pekařových kandidátů na bratislavskou profesuru,⁵⁷ a proto se rozhodl pokusit se ho získat znovu. Ostatně i Heidler byl s Pekařem zajedno, že „*pokud jde o jasnost myšlení (...) by byl [Hrubý] skutečně na místě pro všeobecné dějiny středověké se zřetelem k dějinám hospodářským.*“⁵⁸ Zaznělo i jméno Josefa Borovičky, o něm však dle Heidlera Pekař soudil, „*že z něho nikdo habilitační práci nevymačká (...).*“⁵⁹ Chaloupecký se proto obrátil na Františka Hrubého, přičemž nesmlčel obtíže, které zrod univerzity provázejí: „*(...) nikterak Vám netajím, že fakulta je velmi nehotová a že poměry*

⁵¹ V. CHALOUPECKÝ, *Jan Heidler † 28. května 1923*, ČČH 29, 1923, s. 174–180; Týž, *Jan Heidler*, in: Ročenka Univerzity Komenského za první pětiletí 1921–1926, Bratislava 1926, s. 143–148.

⁵² AUK Bratislava, fond učitelé FiF, složka Milan Hodža, dekret MŠANO z 6. 12. 1921. Hodža ovšem dovolenou nepřerušil nikdy a 22. června 1922 požádal i o zproštění členství v Akademickém senátu UKom (tamtéž, Hodžova žádost o zproštění členství v AS UKom). Zdá se tedy, že po dobu politického angažmá zároveň pobíral plat univerzitního profesora, aniž by vykonával jakékoli akademické povinnosti, což u pozdějšího ministra školství při podfinancování bratislavské univerzity i nedostatku prostředků na její pedagogický sbor přinejmenším překvapí.

⁵³ AUK Bratislava, fond FiF, 1921–1931, k. 5, zápis ze schůze prof. sboru FF UKom 26. 6. 1923.

⁵⁴ NA, fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 8. 1. 1924, 19. 11. 1924, 18. 6. 1925.

⁵⁵ Kontury vyučování historie na bratislavské univerzitě velmi povšechně, ba nedbale podal Jozef BAĐURÍK, *O počiatkoch štúdia histórie na Univerzite Komenského v Bratislave*, in: Bohumil Jiroušek – Josef Blüml – Dagmar Blümllová (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005 (= Historia culturae VI, Studia 5), s. 539–552.

⁵⁶ Situaci a tenze v historických oborech s důrazem na bratislavská specifika přehledně zachytil Jiří LACH, *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*, Praha 2009, s. 107–121. Učinil tak právě na pozadí habilitačních peripetií Josefa Borovičky.

⁵⁷ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 155, Heidler Chaloupeckému 11. 10. 1921.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

pro vědeckou práci nejsou v Bratislavě právě nejpříznivější. Nicméně má na druhé straně i to „gründerství“ jistý půvab.“⁶⁰ To nebylo nejlepší doporučení. Tím méně ovšem pro Hrubého, jenž se nedávno zotavil z chronického srdečního neduhu, zbavil se středoškolské zátěže v Kroměříži a zakotvil v Moravském zemském archivu.⁶¹ Ačkoli práce pod kuratelou Bertolda Bretholze mu coby Pekařovu oblíbenci a spoluredaktoru ČČH⁶² nebyla (mírně řečeno) vždy příjemná,⁶³ sňatek s rodačkou z Borače a v neposlední řadě vazba k rodnému Strukovu, hanácké vsi těsně sousedící se Žerotínem, znamenaly pro Hrubého osobní život i badatelskou tematiku okolností natolik určující, že se k opuštění brněnského archivního bohatství a milovaného regionu neodhodlal.⁶⁴ Chaloupeckému nezbylo, než volit jiné, ovšem již kompromisní řešení.

Dočasná improvizace v podobě hostujících přednášek Kamila Krofta znamenala pro vídeňského vyslance spíš odreagování od diplomatických kuloárů než záruku stálého závazku.⁶⁵ Pravda, mohl zde uplatnit a doplnit čtení, která si připravil již v zimě 1918 pro Prahu po svém jmenování profesorem slovenských dějin. Když je takto prověřil před posluchači, odhodlal se je posléze vydat i tiskem.⁶⁶ Jeho závazek přednášet tři hodiny týdně⁶⁷ se však po dvou letech změnil ve sporadické hostování v rámci univerzitních extenzí, neboť Krofta byl z Vídně povolán do Berlína. Filozofická fakulta však v akademickém roce 1923/24 otevírala třetí ročník, přičemž Chaloupecký doposud dle usnesení sboru zaštiťoval vedle přednášek z československých dějin i výuku prosemináře, semináře pro druhý ročník a suploval také přednášky z pomocných věd historických. I když se v souhrnu jednalo o tři hodiny přednášek a čtyři seminární lekce týdně,⁶⁸ bylo zjevné, že do budoucna nemůže nadále nést zátěž celého univerzitního oboru jediný člověk. Bratislavské historické pracoviště potřebovalo rozšířit stálý sbor.

Na Kroftovu výzvu se proto Chaloupecký ujal jednání o habilitaci svého známého – archiváře Vladimíra Klecandy, který tehdy pobýval ve Vídni jako úředník rozlukové komise

⁶⁰ MZA Brno, fond František Hrubý, G 540, k. 5, Chaloupecký Hrubému 2. 12. 1923.

⁶¹ Viz Tomáš BOROVSKÝ – Jiří LACH, *Josef Šusta a František Hrubý* (ediční poznámka), in: Tomáš Borovský – Jiří Lach (edd.), *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, Brno 2006 (Prameny dějin moravských, sv. 12), s. 29, 34–36. Srov. rekapitulaci rozhodnutí tamtéž, Příloha II, *Deník Františka Hrubého z letní cesty do jižních Čech roku 1926*, s. 243.

⁶² K Hrubého podílu na redakci ústředního oborového periodika viz Jaroslav ČECHURA – Jana ŠETŘILOVÁ, *František Hrubý a Český časopis historický*, ČČH 94, 1996, s. 223–244.

⁶³ Srov. Hrubého korespondenci s Juliem Glücklichem, MZA Brno, fond František Hrubý, G 540, k. 4, i. č. Glücklich Julius, opisy a originály Glücklichových dopisů Hrubému z roku 1936 týkající se okolností Navrátilovy smrti. Opisy pořídila Hrubého manželka.

⁶⁴ Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 3, i. č. 183, František Hrubý Chaloupeckému 11. 12. 1923. Toto rozhodnutí mělo pak své pokračování při jednání o nástupnictví po Josefu Pekařovi. O tom Zdeněk BENEŠ, *Podmínky nástupnictví. Znovuoobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (edd.), *Kultura jako téma a problém dějepiscetví*, Brno 2006, s. 171–183, především 5. kapitola této práce.

⁶⁵ Srov. V. CHALOUPECKÝ, *Slovensko v Kroftově práci historické*, in: Jaroslav Werstadt (ed.), *O Kamila Kroftovi, historikovi a diplomatu*, Praha 1936, s. 130–132. Srov. AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 293, Krofta Chaloupeckému 4. 6. 1923.

⁶⁶ Kamil KROFTA, *Čtení o ústavních dějinách slovenských*, Praha 1924. O genezi brožury viz Jaroslav ČECHURA – Jana ČECHUROVÁ (edd.), *Korespondence Josefa Pekaře a Kamila Krofta*, Praha 1999, s. 55–63.

⁶⁷ Srov. NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 102, Kamil Krofta. Usnesení k povolání vyslance Krofta k občasným přednáškám, schválené ve schůzi prof. sboru dne 9. 10. 1922. Paralelně včetně Chaloupeckého návrhu na Kroftovo povolání do Bratislavy též AUK Bratislava, fond FiF 73, Kamil Krofta 1922/23–1924/25.

⁶⁸ Srov. *Osobní stav Univerzity Komenského*, Fakulta filozofická, ZS 1923/24, s. 17–18.

Archivu Země české.⁶⁹ Agilní historik měl za sebou roční stáž na pařížské École des chartes a absolutorium vídeňského Institutu. Po převratu se uvedl jako spiritus agens pražské Státní archivní školy a v době, kdy na něj Krofta upozornil, pobýval ve Vídni jako přednosta archivního referátu ministerstva zahraničí, pracoval na archivní rozluce s Rakouskem a bádal v rakouském válečném archivu.⁷⁰ Do Bratislavy, která byla tehdy ještě spojena s Vídní elektrickou drahou, mohl proto bez obtíží dojíždět. Chaloupecký navíc o jeho schopnostech nemusel pochybovat – už v roce 1909, kdy si dával opisovat diaria Zdeňka z Lobkovic, byl mladý Klecanda jediným z koncipistů zemského archivu, který byl schopen Lobkovicův rukopis přečíst a spolehlivě přepsat.⁷¹

Nadále však zůstávala otevřená Heidlerova profesura všeobecných dějin. Dočasně se k suplentuře uvolili Bohumil Navrátil a Julius Glücklich,⁷² i to však bylo provizorium, jež při jejich brněnských závazcích nemohlo trvat věčně. Přes jisté rozpaky se nakonec Chaloupecký rozhodl oslovit Josefa Borovičku.⁷³ Učinil tak nejen na základě dlouholetých přátelských vztahů, ale také s vědomím, že Pekařova skepse týkající se Borovičkovy schopnosti dokončovat větší práce je opodstatněná⁷⁴ a že je někdejší archivář až příliš ponořen do klimatu Hradu.⁷⁵ Byl si vědom, že pokud brzy nedojde k rozhodnutí, budou se o profesuru ucházet i lidé, jejichž ambice převyšují schopnosti, jako tomu bylo v případě aspirací Hugo Trauba,⁷⁶ a které bude stále obtížnější odmítat. Borovička zpočátku Chaloupeckého tlakům vzdoroval s poukazy na závazky na edici Sněmů českých, korespondence Palackého s manželkou Terezií a především na svou roli konzultanta u prezidenta Masaryka.⁷⁷ Nakonec však kolegovu naléhání neodolal.⁷⁸

⁶⁹ Klecanda byl habilitován pro PVH 7. 5. 1924. V habilitační komisi figurovali vedle Chaloupeckého Kamil Krofta a Klecandův učitel Gustav Friedrich. NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 75, Vladimír Klecanda, habilitační protokol.

⁷⁰ Tamtéž, Klecandova habilitační žádost.

⁷¹ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 4, i. č. 293, Krofta Chaloupeckému 20. 9. 1909.

⁷² AUK Bratislava, fond FIF, A–5, k. 40. Pověření prof. Navrátila a Glücklicha suplenturou přednášek ze všeobecných dějin v ak. roce 1924/25, datováno 10. 7. 1924. Srov. též *Osobní stav Univerzity Komenského*, Fakulta filozofická, Suplující profesori, ZS 1924/25, s. 15–16.

⁷³ O Borovičkově bratislavském působení přehledněji Jiří LACH, *Josef Borovička na univerzitách v Bratislavě a v Brně*, ČMM 123, 2/2004, s. 395–420.

⁷⁴ Borovička posléze předložil jako habilitační spis svou německy vydanou zprávu o archivu v Simancas, vypracovanou již roku 1910 a vydanou původně ve Zprávách zemského archivu/Mitteilungen aus der Landesarchive des Königreiches Böhmen 3 a následně samostatně: *Das Archiv zu Simancas. Beitrag zur Kritik der Berichte der spanischen Gesandten*, Prag 1910. Srov. NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 9, Josef Borovička, protokol o habilitačním řízení schválený MŠANO 3. 8. 1925. O Borovičkově problematickém přístupu k tvůrčí práci ostatně pojednává celá monografie Jiřího LACHA, *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*, Praha 2009, zejm. s. 14–15, 228n.; koncizněji Jiří LACH, *Historické dílo Josefa Borovičky*, in: T. Borovský (ed.), *Historici na brněnské univerzitě*, s. 99–124.

⁷⁵ Tato názorová proměna zjevně přetrvávala. Když se měl v roce 1926 Chaloupecký zhostit slavnostní přednášky o Palackém, přenechal ji raději Borovičkově. Josefu Pekařovi se však svěřil: „Bude to asi trochu příliš prezidentské (tak jako Borovička je nyní až přes příliš tímto vlivem zatížen, ba až fanaticky tomuto vlivu oddán).“ Srov. ANM, fond Josef Pekař I., k. 11, korespondence osobní, Chaloupecký Pekařovi 11. 6. 1926.

⁷⁶ Srov. ANM, fond Josef Pekař I., k. 11, korespondence osobní, Chaloupecký Pekařovi 2. 12. 1923.

⁷⁷ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 1, i. č. 38, Borovička Chaloupeckému 21. 6. 1923.

⁷⁸ Svou roli v tomto směru sehrál i nestabilita Borovičkova rodinného zázemí, z nějž do Bratislavy svým způsobem unikal, a také vědomí, že je u kolegů z historické obce kvůli svému angažmá u hlavy státu značně neoblíben. Za tento dojem si však pravděpodobně mohl sám, neboť Šustovo pověření referovat prezidentovi „o věcech historických“ pojal jako sebepropagaci, nebo přinejmenším tento dojem vyvolával. Srov. *Deník Františka Hrubého z letní cesty do jižních Čech roku 1926* (Příloha II), in: Tomáš Borovský – Jiří Lach (edd.), *Josef Šusta a František Hrubý ve vzájemné korespondenci*, Brno 2006 (Prameny dějin moravských, sv. 12), s. 248–249.

Klecandova a Borovičkova habilitace sice znamenala personální zajištění bratislavských přednášek, Chaloupeckého osamění v slovenské metropoli však nevyřešila. Oba čerství docenti se totiž odmítli přestěhovat a za svými povinnostmi dojížděli podobně jako většína českých členů filozofické fakulty – tedy ne vždy zcela pravidelně. Borovičkovi ostatně v Praze pro nepravidelnost jeho pobytu v hlavním městě začali přezdívat Punkva⁷⁹ a pražští či brněnští přednášející byli běžně nazýváni „kuffíkovými profesory“, neboť se po Bratislavě často pohybovali s charakteristickým zavazadlem, v němž zpravidla mívali prádlo a osobní potřeby na týden.⁸⁰ I Vladimír Klecanda se k usídlení v Bratislavě zavázal až v roce 1929, kdy obdržel návrh na řádnou profesuru.⁸¹ Stále více se také na veřejnosti objevovaly stížnosti, že nedochází k habilitaci slovenských studentů. Chaloupecký se přitom slovenským kandidátům zdaleka nebránil. Poukazoval však na podstatné skutečnosti: pro většinu studentů byla vytouženou metou střední škola a výchova učitelského dorostu byla na filozofické fakultě v prvních popřevratových letech prioritou. Za druhé asistentura ani docentura neznamenal definitivu, což mladé lidi postrádající hmotné zázemí odrazovalo. A především – mezi studenty se našlo pouze málo osobností, které prokazovaly zájem a vlohy pro vědeckou práci. Když se ohlásil teolog a pozdější věhlasný arabista, hebraista a semitolog Ján Bakoš s žádostí o římské stipendium, Chaloupecký jeho prosbu okamžitě doporučil Šustovi k vyřízení. Neopomněl přitom dodat: „*Ujímám se této věci nejen proto, že jde tu o zjev skutečně vzácný – Slovák vědecky činný! – ale také trochu z kolegiality. Počítáme totiž ve sboru s Bakošovou habilitací. Bohužel je to habilitace pro obor, který vlastně nejméně potřebujem. Jinak nemáme mnoho štěstí. (...) Hlásil se [Hugo] Traube, ale jeho námluvy dopadly zase u nás negativně. Snad časem přijde Rapant v úvahu, ale to přece potrvá aspoň rok neb i dva. Nevydal totiž dosud nic, co by mohlo býti předmětem habilitace.*“⁸²

Přesto to byl z mladých slovenských historiků právě pozdější enfant terrible slovenské historiografie Daniel Rapant, nad kým se Chaloupecký rozhodl držet ochrannou ruku a cíleně pracovat na jeho vědeckém směřování. Nadaný historik se měl stát prvním habilitovaným Slovákem na pracovišti doposud ovládaném Čechy. Vzájemný poměr vnímal starší z nich od počátku jako vztah učitele a žáka. Možná právě v tom však spočívalo nedorozumění, které vyústilo ve vzájemnou nevraživost a odborné polemiky, jež rezonují ve vztazích české a slovenské historické obce dodnes. Přes všechny ideové rozpory i zákulisní politické machinace to byl právě Chaloupecký, kdo Rapantovi umožňoval v rámci archivních a akademických povinností odborný růst a systematicky připravoval jeho cestu k akademické definitivě. Lze však říci, že čím více se Rapant přibližoval řádné profesuře, tím méně komunikoval s nadřízeným na fakultě a obracel se – přinejmenším v zákulisí – na vlivné osoby mezi předními slovenskými agrárními politiky, Antona Štefánka, případně přímo na Milana Hodžu.⁸³

⁷⁹ Jiří LACH, *Josef Borovička*, s. 117.

⁸⁰ I rodina mé ženy, pravnučky etnografa Karla Chotka, jenž ke jmenovanému okruhu též patřil, vlastní dosud z oněch dob několik těchto bytelných zavazadel – pozn. M. D.

⁸¹ NA, fond MŠK, Praha – osobní, k. 75, Vladimír Klecanda. Chaloupeckého návrh na jmenování Vl. Klecandy řádným profesorem z 12. 6. 1929.

⁸² NA, fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 27. 12. 1923.

⁸³ Následující pasáž pojednávající o vztahu Chaloupecký – Rapant je přepracovanou a doplněnou verzí starší studie: Milan DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant – trauma z blízkosti*, Forum Historiae. Časopis pre históriu a príbuzné spoločenské vedy 5/1, 2011, s. 78–97, [online dostupné z:] http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/duchacek.pdf ; též <http://forumhistoriae.fosscenter.sk/-/vaclav-chaloupecky-a-daniel-rapant-trauma-z-blizkosti>.

Chaloupecký přijímal mladého Rapanta očividně s nadějami, že v holičském rodáku, který na rozdíl od něj bezpečně ovládal francouzštinu a především maďarštinu, získá kolegu, ba očekával v něm nejspíš i snaživého asistenta. Nebylo by na tom nic divného, vždyť sám svého času v Roudnici ochotně vypomáhal Josefu Pekařovi při rešerších pro *Knihu o Kosti* a považoval takovou činnost za samozřejmý projev loajality žáka vůči učiteli.⁸⁴ Sebevědomý mladík ze Záhvoří měl však vlastní představu o vědeckém směřování, a především se netajil odlišným pohledem na vztahy Čechů a Slováků v nově zrozeném státě. Chaloupecký se mohl domnívat, že tyto různice nebudou na překážku vzájemné spolupráci, ostatně jiný názor na česko-slovenský poměr zastával i Josef Pekař. Chaloupecký o tom věděl, protože Pekařovi místy pomáhal do jeho rakouské gymnaziální učebnice *Dějiny naší říše zformulovat a včlenit některé pasáže o Slovensku, a vytvořit tak dlouhá léta užívané Dějiny československé*.⁸⁵ Zatímco více než kolegiálnímu poměru s Pekařem tyto názorové rozdíly nebránily, Rapant byl jiný případ.

* * *

Dne 7. ledna 1931, během jednání o mimořádné profesuře Daniela Rapanta, došlo mezi Chaloupeckým coby iniciátorem jmenovacího návrhu a budoucím extraordinariem k osobní roztržce. Šlo očividně o vyústění dlouhodobějšího napětí. Chaloupecký se proto odhodlal k poslednímu pokusu získat nadaného historika, nad nímž doposud držel ochrannou ruku, na svou stranu. Zformuloval dopis, v němž zrekapituloval svůj dosavadní vztah k nadějněmu, avšak kontroverznímu habilitandovi: „*Vážený pane kolego! Uvažoval jsem opětovně o Vaší věrejší návštěvě a o našem rozhovoru. A nechci před Vámi tajiti dojem, který jsem si učinil z přednesení a formulování Vašich postulátů, pokud se týče Vašeho jmenování profesorem naší fakulty. Zdá se mi, nemýlím-li se, že vnitřně čím dále více propadáte jakémusi slovenskému kverulantství, které všade vidí jen křivdy a ústrky, ačkoli k tomu není podstatnější příčiny a reálnějšího důvodu. Zejména dotkla se mne nepříjemně Vaše slova a Vaše náznaky, které byly namířeny v tomto smyslu i proti mé osobě.*“⁸⁶ Chaloupeckého očividně tížilo neporozumění s ambiciózním mladým mužem, a připomněl proto vazby, které ho k Rapantovi pojily takřka od počátků univerzitního působení v Bratislavě: „*Od Vašeho příchodu z Prahy z univerzity, ba už snad i dříve, shluk okolností přivodil, že byl jsem to zejména já, kterému bylo zčásti rozhodovati, z části pak aspoň usměrňovati mínění těch, kteří rozhodovali o Vašem vědeckém i úředním postavení. Víte zajisté a pamatujete se, že přijal jsem Vás tenkrát, už jako rodáka z Holiče, z rodiště mé paní, i jako někdy žáčka mého tchána, srdečně a přátelsky, což bylo pak ještě stupňováno, když jsem ve Vás poznal žáka mého milého učitele a přítele prof. Pekaře. Myslím, že jsem to byl já, který přes jisté*

⁸⁴ Marie RYANTOVÁ, *Po stopách vzniku Knihy o Kosti a jejího třetího dílu*, in: Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století, Bystrá nad Jizerou 1994 (Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 1), s. 119–138, zde s. 126n.

⁸⁵ Srov. názorovou výměnu in ANM, fond Josef Pekař I, k. 11, korespondence osobní, Chaloupecký Pekařovi 21. 7. 1921, 27. 7. 1921; AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 402, Pekař Chaloupeckému 13. 7. 1921, 25. 7. 1921. Šlo zejména o otázky rozsahu uherských biskupství, expanze říše českých Boleslavů východně od Bílých Karpat, otázku původu dvojramenného kříže v slovenském znaku a uvedení některých údajů Karola Medveckého a Františka Sasinka na pravou míru. Pekař Chaloupeckého sdělení stylizoval po svém, ale většinou použil. Srov. JOSEF PEKAŘ, *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních*, Praha 1921, s. 18–19.

⁸⁶ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, karton 6, i. č. 440. Chaloupecký Rapantovi 8. 1. 1931, průklep. Celé znění klíčového dokumentu viz zde v příloze, s. 131–133. Dokument byl dříve publikován též elektronicky in: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant*, s. 93–96. Viz pozn. 83.

*Vaše rozpaky přesvědčoval a snad i přesvědčil Vás, abyste šel na archivní školu, a myslím, že nemusím Vám dnes tajiti, že už tu urovnával jsem, jako nejednou později, cestu Vašeho života. (...) Doufal jsem původně, že ve Vás naleznu mladšího druha v povolání, který vyšel z téže školy, jako já, v podstatě snad i stejného smýšlení, zkrátka někoho, s nímž možno si rozuměti. V tom jsem se ovšem do jisté míry zklamal.*⁸⁷

Závěr citované pasáže svědčí výmluvně o deziluzi, kterou bratislavský ordinář prožíval. Ačkoli nejspíš nevěřil ve výraznější změnu v postojích ambiciózního Slováka, přesto si na závěr dopisu neodpustil moralizování s poněkud povýšeným akcentem: „*Nejsem konečně Vám zodpovědným ze svého jednání a mohl bych to vše pominouti s úsměvem, že poměry, v nichž žijeme, neuchránily ani Vás od jistého slovenského bolestinství, které bývá zpravidla vlastností lidí méně vzdělaných a méně nadaných, než jste Vy. (...) Zejména pak nepodléhejte a nedávejte se másti svým slovenským prostředím (byl jsem skoro v pokušení napsati mikrokosmem), které je poněkud zmateno náhlým přívalem svobody a moci a které ve své náročivosti ztrácí měřítko pro poměr ke skutečnému světu. (...) Při tom však neprospějete ani sobě, ani těm ‚vyšším cílům‘, o které by nám všem přece jen v prvé řadě mělo jíti, kteří máme na mysli kulturní povznesení této strany našeho národa a našeho státu. Doufám, že k nám také patříte.*“⁸⁸

Pokud Chaloupecký ve skrytu duše doufal, že citovanými výtkami přivede nadějného historika na „správnou“, tj. svou cestu, pak musel být zklamán. Hrdost a nepřehlédnutelná sebestřednost obou individualit byla na překážku vzájemných ústupkům i hledání společné řeči. Rapant sice bezesporu měl v úmyslu nadále prohlubovat porozumění slovenským dějinám, nehodlal ale nikterak souznít s ideály, s nimiž na bratislavskou univerzitu přicházeli čeští učitelé.

Lze se oprávněně domnívat, že to byla právě Chaloupeckého vazba k Rapantově rodné Holíči, co v mladém historikovi a archiváři mohlo vzbudit první pochybnosti o budoucím harmonickém česko-slovenském poměru. V tradičně evangelickém prostředí vždy panovala obava, zda se mladí, kteří odcházeli do Prahy, neodvrátí od domácích tradic. Proto v Holíči jistě nezůstalo bez ohlasu, když musela archivářova snoubenka před svatbou kvůli vrchnosti alespoň formálně konvertovat ke katolictví.⁸⁹ Tato epizoda, nahlížená mezi slovenskými evangelíky jako podlehnutí českému vlivu, nemohla dospívajícímu Rapantovi zůstat utajena, tím spíše, že Chaloupeckého tchán Pavel Groebl byl jeho učitelem. Skutečnost, že se rodina Chaloupeckých po příchodu na Slovensko dočasně usídlila ve Skalici, jistě nezůstala v Holíči bez povšimnutí a lze se domnívat, že někdejší aféra nabyla nových, aktualizovaných kontur. I Rapant studující tehdy v Praze se o tom mohl snadno dozvědět, protože vazby mezi Skalicí a Prahou byly díky poslaneckému mandátu Pavla Blaha velmi živé.

I přes uhersko-maďarský nacionalismus většiny učitelů skalického gymnázia nemohly Rapantovi během předválečných studií uniknout aktivity Československé jednoty, jejíž snahy ve Skalici propagoval právě Pavel Blaha, lékař a tehdejší poslanec uherského sněmu,

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ NA, fond Josef Šusta, k. 5, Chaloupecký Šustovi 20. 1. 1912. Též Anna GAŠPÁŘIKOVÁ-HORÁKOVÁ, *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*, Bratislava 1995, s. 53–54. Více k tomu Milan DUCHÁČEK, *Z anarchisty knižecím archivářem. Václav Chaloupecký: léta zrání československého historika (1904–1918)*, Marginalia historica 3/1, 2012, s. 5–51, zvl. s. 32–44.

s jehož synem se Rapant přátelil.⁹⁰ Agilní organizátor, milovník hudby a spiritus agens skalických divadelních ochotníků nejen ovlivnil Rapantův celoživotní zájem o divadlo, ale zároveň se gymnazistovi díky jeho aktivitám naskytl možnost navázat kontakty s předními osobnostmi tehdejší česko-slovenské spolupráce; do budoucna se mu bude hodit zejména známost s novinářem a sociologem Antonem Štefánkem. Gymnaziální studia však přerušil povolávací rozkaz a italská fronta. Když se posléze čerstvý maturant vydával v létě roku 1917 do Prahy na studia, odcházel tam již jako předčasně dospělý muž, jenž krátce předtím ztratil otce⁹¹ a ve světě se musel začít spoléhat sám na sebe. Nesl si s sebou především frontové zážitky, ale také zkušenost z názorově rozpolceného prostředí, které sice z valné části horovalo pro česko-slovenskou vzájemnost, ale v praktické politice převratových zmatků teprve začínalo hledat vlastní postoj.

Euforii po vyhlášení prvního zákona československého státu zažil Rapant coby čerstvě demobilizovaný bravec v Praze. Díky známostem se mu po převratu podařilo získat na jeden a půl roku (od listopadu 1918 do června 1920) místo překladatele v Národním shromáždění. Mohl tedy nejen sledovat legislativní proces utváření nového státu, ale měl také příležitost přesvědčit se o tom, do jaké míry je pro většinu Čechů slovenská realita spíše vzdálenou ideou než konkrétní zkušeností. I přes obeznámenost se skalickým českoslovenstvím a nepochybně vstřícný postoj k československému státu mu zároveň nemohlo nepřijít na mysl, že s výjimkou těch, kteří před válkou studovali v Praze, zůstává pro většinu obyvatel Horních Uher, kteří se identifikovali jako Slováci,⁹² české prostředí velkou neznámou, že „*masy slovenského ľudu práve že vedely, kde leží Praha, ale potom nič viac... Svet v Uhrách sa končil niekde pri Holíči, lebo Skalici, ale čo je ďalej na západ v českých krajinách, o tom (...) mali len hmlisté predstavy. Tisíc rokov nás dokonale rozdelilo.*“⁹³ Tato mytická cézura, tradovaná ve slovenské kulturní veřejnosti se stejnou sverepostí, jako v Čechách symbol Bílé hory,⁹⁴ se měla stát jádrem Rapantova náhledu na slovenské dějiny.

Přestože Daniel Rapant původně uvažoval o studiu techniky, nakonec se na radu slovenských patronů rozhodl pro historii. Už na Karlově univerzitě tak mohl Rapant pocítit pochyby o uskutečnitelnosti dlouhodobého procesu propojování obou kultur a obsah pražských přednášek z historie ho mohl spíše utvrdit ve skepsi. Jeho často zdůrazňované

⁹⁰ Srov. Janko BLAHO, *Zo skalického rinku*, Bratislava 1974, zejm. s. 48. Zde nezbývá, než se spolehnout na beletrizované memoáry, neboť Rapantova pozůstalost se dosud nachází v soukromých rukách. Tato skutečnost ostatně determinuje i dosavadní povahu reflexe Rapantovy osobnosti, jež staví především na institucionálních pramenech a publikované historiografické práci. Kromě osobních vztahů by však obraz údajně „pozitivistického“ historika výrazně doplnilo např. zhodnocení jeho vztahu k divadlu a zájmu o kritiku a uměleckou publicistiku.

⁹¹ Rapantův otec zemřel, nepodařilo se mi však dosud zjistit kdy a jak. Na univerzitu však Rapant odcházel již jako sirotek.

⁹² Slovenská společnost právě tehdy procházela krizí staré a budováním nové identity, což však rozhodně nevyústilo vždy v jednoznačné přijetí slovenské, někuli československé varianty, srov. např. důležitou sondou Elena MANNOVÁ, „...*aber jetzt ist er ein guter Slowake*“. *Variante nationaler Identität im Vereinswesen zweier südslovakischen Kleinstädte 1918–1938*, in: Peter Haslinger (ed.), *Regionale und nationale Identitäten. Wechselwirkungen und Spannungsfelder im Zeitalter moderner Staatlichkeit*, Würzburg 2000, s. 215–225.

⁹³ Emo BOHŮN, *Český paprikáš*, Bratislava 1971, s. 108–109. Citováno podle Juraj BENKO, *Štát a jeho ľud. Politická socializácia slovenského obyvateľstva po vzniku ČSR*, in: Jaroslava Rogul'ová a kol. (edd.), *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918–1938*, Bratislava 2009, s. 17–30, zde s. 21.

⁹⁴ Srov. Andrej FINDOR, *Tisícročná poroba*, in: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (edd.), *Mýty naše slovenské*, Bratislava 2005, s. 71–77.

univerzitní školení u předních českých historiků je však třeba zpřesnit, přinejmenším proto, že Rapant se v prvních poválečných letech na pražské fakultě setkal s mnoha učiteli, kteří formovali i historické názory Chaloupeckého. Ačkoli již nezastihl působení Jaroslava Golla, poslouchal rakouské dějiny u Pekaře, obecné a novodobé dějiny u Josefa Šusty a paleografii u Gustava Friedricha. Na rozdíl od Chaloupeckého však výklad husitství získal v pojetí Václava Novotného. Dizertaci obhajoval u Pekaře a Novotného, ačkoli Šustovým historickým seminářem prošel také.⁹⁵ Před dokončením dizertace se ovšem Rapant rozhodl doplnit si vzdělání ještě ročním pobytem na Sorbonně, čímž získal kredit, jakým se Chaloupecký pochlubit nemohl.⁹⁶

Když se roku 1919 zrodila při pražském univerzitním studiu Státní archivní škola, Rapant se stal jedním z přibližně deseti posluchačů historie, kteří si kromě základních univerzitních přednášek zvolili i archivní specializaci. Absolvoval první běh tehdy zkrácený ze tří na dva roky. Na škole působili vedle předních českých historických jazykovědců zejména Gustav Friedrich a Vladimír Klecanda. Právě Klecanda inicioval vznik ústavu, jehož účelem bylo nahradit v Československu absolutorium vídeňského Institutu. V jeho pojetí se jednalo o metodologicky pokročilejší studium, jež kladlo důraz na archivní teorii a neorientovalo se v takové míře na medievalistické prameny, jak tomu bylo ve Vídni. Není důvod nevěřit Chaloupeckého tvrzení, že toto rozšíření Rapantových studií spoluinicioval.⁹⁷ Ostatně byl to on, kdo již v srpnu 1919 umožnil Rapantovi vstup do v té době uzavřené knihovny evangelického lycea v Bratislavě, aby zde mohl excerpovat uložené publikace.⁹⁸ Zároveň po něm ovšem inspektor žádal soupis fondů odvezených roku 1874 do Pešti.⁹⁹ S Rapantem očividně zácházel jako s podřízeným a lze se oprávněně domnívat, že se již tehdy zanášel úmyslem získat studenta obeznámeného se slovenským prostředím co nejdříve do svých služeb,¹⁰⁰ dost možná i proto, že Chaloupecký před habilitací ještě neovládal dostatečně maďarštinu. S vědomím tohoto jazykového handicapu se vyhlídka, že by se Rapant mohl stát Chaloupeckého asistentem, jevila doslova spásně. Ukázalo se však, že mladý Slovák má jiné plány.

⁹⁵ Srov. seznam zapsaných přednášek in Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv UK v Praze (dále AUK Praha), Katalog posluchačů Filosofické fakulty – Filozofové řádní. Chaloupecký studoval v letech 1903–1908, Rapant 1918–1923.

⁹⁶ V Paříži se velmi pravděpodobně seznámil nejen s jiným badatelským prostředím, ale i s pracemi Alberta Mathieze, jenž právě v roce Rapantovy stáže vydal první svazek třídílné projekobinské syntézy *La Révolution française* (1922–1927). Rapant v rámci své dizertace nemohl pominout zájem o francouzský revoluční proces, což později zhodnotil i ve svém nejrozsáhlejším díle o slovenském povstání v letech 1848–1849. V Mathiezově rigidní ideové polemice s jeho učitelem Alphonsem Aulardem o pojetí Robespiera a Dantona coby ústředních osobností Revoluce (srov. François FURET, *Promýšlet francouzskou revoluci*, Brno 1994, s. 90) navíc můžeme spatřovat i jistý předobraz Rapantova sporu s Chaloupeckým, v němž podobnou roli, byť v jiné rovině, sehrál pohled na roli štúrovců. Srov. Ľudovít HARAKSIM, *Rapantovo odmietanie marxizmu*, in: Richard Marsina (ed.), *Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897–1988–1997)*, Martin 1998, s. 27–33.

⁹⁷ Viz tvrzení obsažená v dokumentu zde v příloze, s. 131–133.

⁹⁸ Tehdy byl ještě Rapant za zástítu vděčný. Srov. AAV ČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 440, Rapant Chaloupeckému 14. 8. 1919.

⁹⁹ APÚ SR, fond ŠIAK 1919–1927, k. 1, Chaloupeckého doporučení ze dne 4. 8. 1919.

¹⁰⁰ Referentem školství byl tehdy při ministerstvu s plnou mocí pro správu Slovenska Anton Štefánek. Lze se tedy domnívat, že Rapantovo studium bylo koordinováno právě dvěma muži, kteří se, byť každý z jiných pozic, stali pro slovenské prostředí synonymem čechoslovakismu. Štefánek ostatně tehdy bděl i nad Chaloupeckého inspekčními cestami, srov. Václav BABIČKA, *Slovenské archivnictví v letech 1919–1939 z pohledu ministerstva školství a národní osvěty v Praze*, *Slovenská archivistika* 40/2, 2005, s. 3–38, zde s. 4; na s. 22–37 též edice Chaloupeckého zprávy o prvním roce inspekční činnosti ve slovenských archivech a knihovnách, datovaná 15. července 1920.

Rapant přišel do Bratislavy s plnou kvalifikací pro jakýkoli post v rámci archivní správy, a obrátil se proto na Chaloupeckého jako budoucího nadřízeného s žádostí o přidělení místa. Hned zpočátku se ovšem setkal s obtížemi, jež plynuly z výše popsaného administrativního střetu ministerských kompetencí a omezených možností samotného inspektora. Chaloupecký se tehdy vyjádřil pochybovačně o možnosti získat pro Rapanta zaměstnání v bratislavském župním archivu. Těžko se proto divit, že když ambiciozní absolvent Sorbonny seznal, že archivní inspektor se nemá k tomu zpochybnit pozice dosavadních úředníků, aby to snad nebylo vykládáno jako český nátlak, obrátil se na referenta školství Antona Štefánka a osvětlil mu své záměry: „*Bol som sa shováral s p. dr. Chaloupeckým. O mestskom archive už [?] hovoril, že by nebolo možné sa tam dostať. Dr. Faust¹⁰¹ má vraj tradíciu, ale je docela možné, že si různí činitelia budú priat, aby tam bol náš človek (z politických dôvodov). Do stoličného archivu – jako neúradne počul dr. Ch[aloupecký] – sa chystá i dr. Skalský ze Zemského múzea v Prahe.¹⁰² Má tú výhodu, že jeho brat je vlivným činiteľom na stol. dome v Bratislave. A tak by bolo i toto miesto ohrozené. Poněváz mi nijako neide o to, aby som sa pchal na miesto dr. Fausta, jediné pevné miesto je pre mňa stoličný archiv, a ide teraz o to, aby mi bolo zabezpečené. Tu treba porobiť kroky a získať záväznú sľubu už teraz. (...) Netajím sa tým, že akby finančné pomery v mestskom archíve neboly horšie, by som šiel radšej ta (nenatáhajte sa môjho materializmu, má to nemateriálne dôvody). Jako som už spomenul, vytískať dr. Fausta neidem. A tedy jediný možný záver je tento: Faust má, povedzme, právo a nárok. Ale akby z polit. dôvodov predsa len musel ustúpiť, reflektoval by som na to miesto i ja. Musím však mať i niečo zcela určitého a istého, a to je archiv stoličný. Prosím Vás tedy, buďte tak láskavý a zasiahnite svojím vlivom ihned, aby nespoliehal príliš na posledný okamih, ale zakročil v môj prospěch už teraz, aby potom nepovedali, že už je pozde, místo už je sľúbené.“¹⁰³*

Věc pak již netrvala dlouho. V prosinci 1923 ještě Rapant pobýval v Praze, kde 6. 12. promoval, na Vánoce pravděpodobně odjel domů, po Novém roce napsal Štefánkovi a 28. ledna 1924 byl jmenován župním archivářem v Bratislavě.¹⁰⁴ Není třeba se příliš pozastavovat nad Rapantovou snahou o uplatnění. Je zcela zřejmé, že kvalifikaci na získání obou postů měl nesporně větší, než stávající úředníci. Podstatnější je, s jakou samozřejmostí se na Štefánka obrátil s poukazem na možné uplatnění politických tlaků. Nikoli náhodou začal Chaloupecký postupně vnímat Rapantovy aktivity jako prodlouženou páku slovenského agrarismu. Přesto podpořil Rapantův příchod do bratislavského župního archivu a s vědomím, že oproti některým českým aspirantům na bratislavské pozice je třeba dát přednost slovenským uchazečům, začal také uvažovat o jeho habilitaci.¹⁰⁵

¹⁰¹ Mínen bratislavský městský archivář Ovidius Faust (1896–1972), od roku 1923 vedoucí Vědeckých ústavů města Bratislavy.

¹⁰² Mínen Gustav Skalský (1891–1956), toho času archivář Českého musea v Praze.

¹⁰³ SNA, os. spis 22 – Anton Štefánek, k. 4, i. č. 279. Rapant Štefánkovi, nedatováno (začátek roku 1924). Podtržené pasáže zvýraznil Rapant.

¹⁰⁴ Srov. Rapantův osobní spis in AUK Bratislava, Registratura Filozofické fakulty (Reg FiF UK), osobní spis Daniel Rapant, sign. I-R-3, nacionale k řádné profesuře.

¹⁰⁵ ANM, f. Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 2. 12. 1925. K obecnému přesvědčení, že je třeba v Bratislavě upřednostnit nadějně Slováky, viz též dopis Josefa Pekaře Chaloupeckému, v němž vysvětluje, proč odrazoval české zadatele o aspiranturu a budoucí habilitaci (jmenovitě šlo o Josefa Pelikána): „Vysvětlil jsem mu, že musíte dát přednost svým žákům, nejraději Slovákům.“ AAVČR, f. V. Chaloupecký, k. 6, i. č. 402, Pekař Chaloupeckému 27. 8. 1924.

Novopečený archivář však nabídku účasti na budování společného československého pracoviště nechápal jako výzvu. Tím méně pak souzněl s Chaloupeckého náhledem na česko-slovenský poměr. Zatímco na pražské filozofické fakultě se potkával především s Josefem Pekařem, který zůstal skeptickým vůči narušování principu historického práva, přednášky z českých dějin a historiografie v kurzech Státní archivní školy poslouchal u Pekařova rivala Václava Novotného, autora zřejmě první odborně zaštitěné konceptualizace problému československých dějin, k níž Novotný přistoupil v přednáškovém cyklu pro učitele roku 1921.¹⁰⁶ I zde, podobně jako v případě Pekařovy středoškolské učebnice, mohl Rapant nahlédnout limity a handicapy propojování narativu českých dějin s vybranými přesahy směrem do Horních Uher. Sám ovšem měl již zformulovanou koncepci jinou¹⁰⁷ a v dizertaci, jež pojednávala o prvním uherském jazykovém zákoně,¹⁰⁸ se jal zkoumat její kořeny.

Třeba podotknout, že ani Pekař, ani Novotný přísně vzato nebyli kompetentními odborníky na tematiku Rapantovy dizertace. Otázkami novověkých uherských dějin se totiž čeští historikové zaobírali obvykle pouze ve vztahu k předlitavským událostem. Rapant si proto odnesl domů na Slovensko vědomí, že se jeho práci nedostává adekvátního docenění, protože v oboru neexistují specialisté obeznámení s primárními prameny. I když v tom do jisté míry sehrál roli jeho individualismus, tohoto náhledu se (soudě dle reakcí na posudky habilitačních prací) nezbavil v podstatě nikdy. Rapant samozřejmě uvítal vznik společného státu Čechů a Slováků. Zároveň si však při svém archivním výzkumu v Budapešti a ve Vídni nemohl nepovšimnout, jak nové státní hranice zároveň posílily bariéry, které si mezi sebou příslušníci jednotlivých vzájemně vymezených společenství někdejší dualistické monarchie utvořili. Rapant měl averzi k huráslováctví někdejších uhersko-maďarských nacionalistů, zároveň však odmítal i projevy násilných represí vůči těm, kdo se před převratem nechovali výslovně agresivně.¹⁰⁹ Toto chápání popřevratového klimatu mu umožňovalo mnohem organičtější vhléd do slovenské reality, než jakého byl schopen Chaloupecký. V konečném důsledku však jeho pojetí nesměřovalo k panevropanským úvahám, jak se jimi zaobíral jeho pozdější patron Milan Hodža, nýbrž především k vymezení se vůči českému utilitár-

¹⁰⁶ Václav NOVOTNÝ, *Z dějin československých. Úvahy a poznámky*, Brno 1921. Zde na s. 18 vyslovuje Novotný přesvědčení, že „dějiny československé jsou toliko jedny.“

¹⁰⁷ A její jádro též publikoval: Daniel RAPANT, *Národ a dejiny*, Průdy 8, 1924, s. 470–477; Tž, *Národ a československá otázka*, Průdy 9, 1925, s. 454–464.

¹⁰⁸ Rapantova dizertace *Vznik a význam prvního zákona uhorského o maďarčine (16 z. čl. 1790)*, jež čítala mimořádných cca 350 stran, se v Archivu Univerzity Karlovy nenachází, přestože v seznamu dizertací UK je uvedena pod pořadovým číslem 1160. Je pravděpodobné, že si ji Rapant odsud vyžádal k bratislavské habilitaci a že se stejně jako další archiválie dosud nachází v soukromých rukách. Dochoval se ovšem Pekařův dvoustránkový posudek, který práci k některým závěrům s výhradami doporučuje k obhajobě jako výbornou. Pekař zde vystihl handicap, které budou Rapantovy syntetické práce doprovázet stále, a vyslovil zejména výhradu vůči extenzivní reprodukci pramenného materiálu. Ke stejným závěrům dospíval jak Chaloupecký, tak v recenzích i pozdějším souhrnném hodnocení František Kutnar. Pekařův posudek viz ANM, fond Josef Pekař III, k. 5.

¹⁰⁹ Srov. např. Rapantovo plaidoyer za známého z Holiče, kterému byla na základě udání po převratu odírána podpora při studiu: „Rodinu znám dobře; nikdy sa neexponovali a ani nikdy nepatrili do maď. tábora, čo by denúciátor o sebe dokázal vždy nemož. Rodina má tradície židovsko-německé. O to však neide. Ide o to, že mladý Fischer pridal sa k slovenskej kultúre s radosťou a opravdove a že sa dá od neho očakávať poctivosť v tomto smere i naďalej. Já sa s menovanou rodinou stýkam od malička, k zakročeniu tomuto pohlo ma však len to, že je mi ľúto, že si odcudzujeme práve tých ľudí, ktorí by nám mohli byť vernými. Môžem Vás ubezpečiť, že medzi kresťanmi sú oveľa nespoľahlivejší elementy, než je tento dobromyseľný mladý Žid.“ SNA, osobní spis 22 – Anton Štefánek, k. 4, i. č. 279. Rapant Štefánkovi, nedatováno (začátek roku 1924).

nímu chápání českoslovenství. Svě esejisticky podané texty začal od roku 1922 zveřejňovat v obnovené revue *Prúdy*.¹¹⁰

Od chvíle, kdy se Chaloupecký zmínil Šustovi o možnosti Rapantova vstupu na univerzitu, skutečně uplynuly tři roky, než byl Rapant schopen předložit habilitační spis. Není divu, neboť když tak učinil, jednalo se o (bez dvou listů) šestisetstránkový fascikl s názvem *K počiatkom maďarizácie*. Šlo navíc pouze o první díl, nazvaný *Vývoj rečové otázky v Uhorsku v rokoch 1740–1790*. Nebylo pochyby, že Rapantovu habilitaci není třeba oddalovat. Právě tehdy však došlo mezi profesorem československých dějin a nejnadanějším z meziválečné generace slovenských historiků k prvnímu otevřenému střetu. Chaloupecký věc v dopise Rapantovi s očividnou hořkostí rekapituloval: „*Když pak jste si podal habilitační žádost, postaral jsem se o to, aby byla vyřízena nejenom se vši benevolencí, ale i s takovým urychlením, jaké bylo vůbec myslitelné. (Dne 27. října podal jste si žádost a již dne 18. ledna byl ministerstvem předložen návrh na Vaše jmenování.)*“¹¹¹ *Vůbec* mohu říci, že patronizoval jsem Vaši vědeckou i úřední činnost všade, kde to bylo jen možné. (...) prosadil jsem i to, aby Vaše kniha o maďarizaci, vydaná Zemědělským museem, byla pojata do souboru Spisů naší fakulty, když už její rozsah a naše stísněné poměry finanční nedovolovaly vydati ji vůbec naším nákladem, aby jen bylo naznačeno, že fakulta se k Vám již hlásí. Jestliže při vydání této práce došlo mezi námi k jakési kontroverzi stran českého, či slovenského záhlaví obálky, ano k dosti prudké debatě, bylo to opět jen důsledek a ohlas mého přátelského smýšlení a ničeho jiného. (...) naše debata se velmi záhy od vlastního popudu odchýlila a týkala se, jak víte, problému československého. Překvapilo mne proto nemile, když zneužil jste tohoto našeho rozhovoru pro informaci pana ministra Hodži,¹¹² dodáváje mu tak materiál k invektivám, namířeným proti mé osobě.“¹¹³

Rapant se po příchodu z Prahy na Slovensko naučil spoléhat na vztahy s předními slovenskými agrárníky. Přinejmenším od docentury ho proto Chaloupecký vnímal jako Hodžova protegé a ústředním dilematem pro něj nadále zůstávalo, do jaké míry upřednostit Rapantův nesporný talent před averzí vůči jeho politickým zážitkům. Profesorský sbor fakulty se nicméně po úvodní přednášce na zkoušku shodl, že „*kandidát má nejen potřebné vlastnosti jako přednášející, aby mu byla udělena venia legendi, ale je od přírody nadán i zvláštním darem výřečnosti a výrazové plastičnosti.*“¹¹⁴

Skutečnost, že Rapant vydal habilitační spis nákladem bratislavského zemědělského muzea, jež bylo expoziturou řečené strany,¹¹⁵ je výmluvná. Věděl dobře, proč tak činí. V létě 1927 totiž vyvrcholily snahy o správní reformu Československé republiky. Poté, co

¹¹⁰ Přehled jeho rané publicistiky viz Rapantova bibliografie in: Richard MARSINA (ed.), *Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897–1988–1997)*, Martin 1998, s. 219n.

¹¹¹ AUK Bratislava, Reg FiF, osobní spis Daniel Rapant, sign. II-M-203, habilitační protokol k venia docendi.

¹¹² Jednalo se o Chaloupeckého tehdejší pochyby o obsahu Hodžových jednání s maďarským ministrem Kristófyfym v předvečer rozpadu Rakouska-Uherska, z nichž vzešla aféra mající nemalý ohlas v tisku, srov. výstřížkovou dokumentaci in AUK Bratislava, fond RUK I 170, složka Prof. Dr. Hodža M. – Chaloupecký V.

¹¹³ AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 440. Průklep, strojopis, Chaloupecký Rapantovi 8. 1. 1931. Viz zde v příloze, s. 131–133.

¹¹⁴ AUK Bratislava, Reg FiF UK, osobní spis Daniel Rapant, sign. I-R-3. Protokol o habilitačním kolokviu Daniela Rapanta ze dne 7. 3. 1928.

¹¹⁵ Srov. Marek JUNEK, *Československé zemědělské muzeum v Bratislavě. Nositel agrární muzejní tradice na Slovensku v letech první Československé republiky*, in: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela, Uherské Hradiště 2004, s. 195–198.

se dlouho připravované župní zřízení (kvůli němuž zkrachovalo svého času jednání o centralizaci archivnictví) ukázalo během tří let jako krajně nefunkční (v Čechách se ho vůbec nepodařilo prosadit), bylo přikročeno k reformě. Stát byl na základě zákona č. 125 ze dne 14. 7. 1927 rozdělen na čtyři samosprávné celky – země, z nichž jednou bylo Slovensko.¹¹⁶ Slovenským agrárikům v čele s Hodžou se celou věc podařilo prezentovat veřejnosti jako vyvrcholení snah o uzákonění slovenské administrativní autonomie v rámci ČSR, o niž usiloval Milan Hodža v podstatě od založení samostatného československého státu.¹¹⁷ Pro Rapanta měla tato skutečnost dvojitý důsledek. Milan Hodža, jenž v tehdejší Švehlově vládě ovládal resorty školství a unifikací,¹¹⁸ mohl patronovat jak jeho habilitační řízení, tak zřízení nové centrální archivní instituce. V roce 1928 byl bratislavský župní archiv přetvořen v zemský, tedy Krajinský archiv. Tím došlo k uskutečnění hned dvou někdejších cílů Václava Chaloupeckého: na Slovensku se zrodilo ústřední archivní pracoviště s badatelským zázemím, v němž se mohli prakticky uplatnit schopní studenti historie. Brzy tam také začali působit coby koncipienti dva nejnadějnější z univerzitních seminaristů, které Chaloupecký směřoval k habilitaci: Branislav Varsik a Alexander Húščava. I když zpočátku nedošlo k výstavbě centrální budovy, přinejmenším institucionálně bylo o věci rozhodnuto.¹¹⁹ Zároveň mohl inspektor slovenských knižnic a archivů (tuto funkci Chaloupecký i nadále zastával) konstatovat, že hlavní péče o archivy je svěřena do kompetentních rukou a on se může nadále soustředit na vědeckou práci.¹²⁰ Podstatná je na celém procesu skutečnost, že ředitelem Krajinského archivu se stal čerstvý docent československých dějin Daniel Rapant.¹²¹ Byl to paradoxně právě Rapant, kdo Alexandru Húščavovi vystavil v roce 1931 doporučení pro bádání v liptovských archivech – právě pro ten výzkum, z jehož výsledků se později zrodila polemika o *Staré Slovensko*.¹²² Přesto Chaloupecký Rapantovu kariéru nadále podporoval a v poměrně krátkém čase od habilitace zformuloval návrh na Rapantovu mimořádnou profesuru, přičemž tak učinil, aniž by Rapant předložil jakýkoli nový odborný spis. Chaloupecký jej podal pouze na základě Rapantova příslibu, že v dohledné době vydá druhý díl svého pojednání. V návrhu si i proto neodpustil konstatovat výhrady: „*Celkem možno říci, že v dosavadním vědeckém vývoji dr. Rapanta jeví se dostatečně jeho přednosti či nedostatky. Přednosti ty patrný jsou z jeho dobré erudice všeobecné, methodickém školení, v jeho nadání i v jeho píli a úsilí. Nedostatky viděl bych zejména v jeho vědecké jednostrannosti.*

¹¹⁶ Viz Xénia ŠUCHOVÁ, *Zavedenie krajinského zriadenia na Slovensku roku 1928: kompetence a prvni rozpočty*, in: Táž, *Idea československého štátu na Slovensku 1918–1939*, Bratislava 2011, s. 145–166, k vnímání změny jako formy řešení česko-slovenských vztahů zejména s. 158.

¹¹⁷ Srov. Xénia ŠUCHOVÁ, *Hodžova koncepcia administratívnej autonómie*, in: Táž, *Idea československého štátu*, s. 73–84.

¹¹⁸ Srov. Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky*, III, *O přežití a o život (1936–1938)*, Praha 2003, s. 659 (Příloha č. 1).

¹¹⁹ APÚ SR, fond ŠIAK 1928–1938, k. 2, Krajinský archiv, organizácia, nařízení Krajinského úradu ze dne 20. 9. 1928. Tamtéž Chaloupeckého dobrozdání na MŠANO o citovaném výnosu z 22. 5. 1933. Z toho plyne, že trvalo pět let, než si na MŠANO uvědomili důsledky správní reformy.

¹²⁰ Od té doby se také výrazně zmenšila agenda Inspektorátu slovenských knižnic a archivov (srov. Archiv PÚ SR, fond ŠIAK, k. 2, 1928–1938) a mizí též Chaloupeckého podpisy na dokumentech ve fondu Krajinský archiv. Srov. SNA, fond Krajinský archiv, k. 1 a 2.

¹²¹ Srov. změnu stylu řízení i dokumentace in SNA, fond Krajinský archiv, k. 2. Nachází se zde nejen dokumentace k pokračování jednání o archivní rozluce s Maďary (kde nadále, byť již jen formálně, figuruje Chaloupecký), ale též první krok, který nový ředitel ve funkci učinil: požádal ředitele Archivu ministerstva vnitra Ladislava Klicmana o instrukce, jak sjednotit archivní dokumentaci.

¹²² Srov. SNA, f. Krajinský archiv, k. 4.

Dr. Rapant zabýval se až dosud po výtce toliko dějinami Slovenska, po případě Uherska, a to opět jen v jednom období, totiž v době Marie Terezie a Josefa II. Rozhled po českých dějinách, které jsou přece jen hlavním jádrem a obsahem dějin národa československého, dosud dr. Rapant literárně, máme-li na zřeteli netoliko použití literatury, ale zejména pramenů, dostatečně neprokázal. Tato nesouměrnost v jeho erudici je pak i na újmu hodnot jeho prací a názorů vědeckých, jak tato stránka věci nejlépe přichází v platnost v jeho studii o československých dějinách.“¹²³

Právě v souvislosti s jednáním o extraordinariátu došlo k vzpomínané roztržce, během níž se Chaloupecký pokusil o opětovné navázání dialogu. Neúspěšně. Od jmenování Daniela Rapanta mimořádným profesorem Univerzity Komenského v březnu 1933¹²⁴ zaujal Chaloupeckého ideový rival v akademickém prostředí pevné místo, což bylo symbolicky vyjádřeno i tím, že převzal pracovnu, jež byla doposud i přes permanentní nedostatek místa v tehdejší fakultní budově (v levém křídle dívčího reálného gymnázia v Dunajské ulici) vyhrazena pro případný návrat profesora Hodži.

Zatímco Rapant stoupal po kariérním žebříčku, Chaloupecký rekapituloval své dosa-
vadní působení na Slovensku. Učinil tak po téměř čtyřletém období nejistot a bojů, během nichž Univerzita Komenského trpěla hrubým podfinancováním (přestože její profesor Milan Hodža byl ministrem školství). Docházelo k neustálým administrativním průtahům při potvrzování profesur včetně definitivy pro Vladimíra Klecandu a Josefa Borovičku¹²⁵ a ve vypjatých chvílích se dokonce šířily zvěsti o možném zrušení bratislavské filozofické fakulty.¹²⁶ Když se Chaloupecký z rozhovoru s „osobním tajemníkem“ ministra Hodži¹²⁷ Františkem Sedou¹²⁸ dozvěděl, že v politických kuloárech se uvažuje o likvidaci léta pracně budovaného ústavu, obrátil se o radu opět na Josefa Šustu a vylíčil mu sílící tlak na politizaci univerzitního prostředí: „*Hodža by si tuším přál, aby se věda na filozofické fakultě více řídila podle jeho politiky a také jí více sloužila. A tak nevím, odkud vítr vane. To je jisté, že filoz. fakulta, jakožto neživější z celé univerzity, nikomu na Slovensku dosud k srdci nepřirostla. Každý by si přál, aby fakulta dělala něco jiného, než vlastně dělá. A nespokojenost je především v tom, že se těm českých chasníkům nedá dosti dobře poroučet. Před jistým časem mluvil jsem o naší univerzitě a speciálně o naší fakultě s [Vladimírem – pozn. M. D.] Fajnozem,*¹²⁹ *který tlumočil mi asi názor Slováků na univerzitu v tom smyslu, že než univerzitu, jaká je, Slováci prý nechtějí raději žádnou.*“¹³⁰ Mnozí z českých

¹²³ AUK Bratislava, Reg FiF UK, osobní spis Daniel Rapant, sign. II-M-203. Chaloupeckého návrh na jmenování Rapanta mimořádným profesorem ze dne 26. 1. 1931.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ O tom podrobněji Jiří LACH, *Josef Borovička*, s. 117n.

¹²⁶ NA, fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 27. 10. 1927. Srov. též Josef BLÜML – Bohumil JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, in: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka (edd.), *Aktuální slovakistika*, Brno 2004, s. 8–9.

¹²⁷ Milan Hodža byl na podzim 1927 ministrem školství a národní osvěty (12. říjen 1926 – 1. únor 1929).

¹²⁸ František Seda byl od roku 1920 tajemníkem hlavního sekretariátu Slovenské rolnické jednoty a patřil k důvěrníkům Milana Hodži. Srov. Matej HANULA, *Hlavné aspekty politickej orientácie slovenských agrárnikov a ich miesto v celoštátnej republikánskej strane*, in: Josef Harna – Blanka Rašticová (edd.), *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*, Uherské Hradiště 2010 (Studie Slovákckého muzea, 15), s. 23–34, zde s. 25–26.

¹²⁹ Vladimír Fajnor (1875–1952), právník, dlouhodobý předseda Nejvyššího správního soudu ČSR v Brně, v inkriminované době docent Právnické fakulty Univerzity Komenského.

¹³⁰ NA, osobní fond č. 77, Josef Šusta, k. 5, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 27. 10. 1927. Citováno též in: J. BLÜML – B. JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, s. 9. Tento článek obsahuje citace

profesorů propadali chmurám a zpochybňovali smysluplnost vlastního snažení. Ani Chaloupecký se nezdržel otevřené skepse a Josefu Pekařovi se svěřil: „*Taky nějak ztrácím zájem o Slovensko. Jsem stále předmětem osobních útoků, ba stále označován v slovenských kruzích za osobu krajně nepohodlnou a nevíтанou. Vítr ovšem vane z Martina – ale podle něho – jako tak často – se točí jak luďáci, tak slovenští agrárníci. Jsou to většinou takové malicherné věci a vzdálenějšímu pozorovateli snad nepochopitelné. V podstatě jedná se však o hrubý despotismus a šovinismus slovenské veřejnosti, vychované šovinismem a despotismem maďarským, který se nyní vybíjí proti nám. A Hodža, jediný schopný politik slovenský, který byl však hradem a snad i Švehlou vehnán do náruči ludové strany, aby se udržel, popouští tomuto směru nyní uzdu. V pozadí ovšem je vždy a ve všem Pešť, která velmi obratně dovede využívat těchto dětských mozků. Těšil jsem se, že v Rapantovi, kterého teď habilitujeme, získám mladšího druha, s nímž by si bylo možno rozumět; ale v poslední době (zamiloval se tu do jedné herečky, která je v Slov. Nár. divadle jaksi exponentkou slovenství)¹³¹ také podléhá onomu nezdravému slovenskému šovinismu. A tak znovu a znovu lituji smrti Heidlerovy.*“¹³²

Půl roku poté přisadil: „*Cítím, že tu překážím: Čech Slovákovi. Ve skutečnosti to není ani pravda, ale Rapant a s ním slovenská veřejnost vidí tu tak trochu v mé osobě překážku Rapantovy kariery a že cizí jí tu chléb, který by mohl patřit domácímu. Víte, jak jsme už mluvili o Rapantově habilitaci a že byl habilitován ihned, jakmile podal spis. Přes to snad celá slovenská veřejnost je přesvědčena, že k habilitaci Rapantově došlo až na nátlak Hodžův, kterému jsem musel ustoupiti. Samozřejmě nic takového nebylo. A Rapant, který to vše ví, nechává se takto podporovati slovenskou společností a veřejností. Věřte mi, někdy je tu dosti těžko zachovati klid a zdravý rozum.*“¹³³

Tři roky nato byl přednosta Krajinského archivu mimořádným profesorem, přičemž byla jeho příchodem do sboru ukončena dlouhodobá vakance jedné stolice vyvolaná Hodžovou permanentní dovolenou (jmenováním Rapanta však Hodžova pozice neztratila platnost). Od citované roztržky však spolu oba hlavní protagonisté bratislavské výuky historie komunikovali minimálně a střetávali se de facto pouze v písemných polemikách.¹³⁴ I přednáškové kurzy ze slovenských dějin (přestože jeho profesura zněla na dějiny československé) provozoval Rapant jako solitér a univerzitního života s jeho prozaickými povinnostmi se neúčastnil. Když byla roku 1933 stěhována knihovna historického semináře do prostor nové, avšak stále provizorní budovy ve Špitálské ulici, Chaloupecký konstatoval, že pražští kolegové odjeli a „*Rapant se ani neukázal, dáváje tak najevo, že to je přece věcí českých pochopů. (...) Já pak ústav, který jsem léta s láskou budoval, nedovedl jsem ponechatí osudu.*“¹³⁵

klíčových pasáží z Chaloupeckého korespondence s Josefem Šustou (avšak pouze z ní); i proto se zde těžko lze vyhnout opakování.

¹³¹ Miněna pozdější Rapantova manželka Hana Meličková (1900–1978), slovenská herečka a operní pěvkyně, v letech 1926–1976 členka činohry SND v Bratislavě.

¹³² ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 3. 2. 1928. NA, osobní fond 77 Josef Šusta, k. 5, Chaloupecký Šustovi 27. 10. 1927. Srov. též J. BLÜML – B. JIROUŠEK, *Historik Václav Chaloupecký a Slovensko*, s. 10.

¹³³ ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 22. 11. 1928.

¹³⁴ O tzv. sporu o Staré Slovensko a o koncepci československých dějin pojednává M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký, československý historik a archivář (1882–1951)*, s. 142–204. Zde i další literatura.

¹³⁵ ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 7. 11. 1933. Chaloupeckému pomáhal asistent semináře, doc. Rudolf Holinka. Chaloupeckého zkušenost s podporou mladého nadějného historika s odlišnými ideovými postoji se promítla i do odmítnutí některých talentů aspirujících na vědeckou dráhu na pražské alma mater, jmenovitě do odmítavého posudku habilitační žádosti Františka Kutnara – nikoli náhodou někdejšího recenzenta

Chaloupeckého působení v Bratislavě institucionálním etablováním prvního slovenského historika samozřejmě nekončí, Rapantovým vstupem za univerzitní katedru však došlo k definitivní stabilizaci personálního zázemí bratislavského historického semináře. Popsané tenze v osobních vztazích přetrvaly a řady slovenských posluchačů se v náhledu na otázku československých dějin stále více přikláněly na stranu Rapantovu. Přesto Václav Chaloupecký jako jediný z českých historiků setrval v Bratislavě po celou dobu existence první republiky. Ačkoli již od roku 1937 věděl, že mu bude nabídnut přestup do Prahy na katedru osiřelou smrtí Josefa Pekaře,¹³⁶ ještě v polovině května roku 1938, kdy končilo jeho rektorské období, napsal Josefu Šustovi, že „z důvodů osobních i vědeckých“ by mu „bylo milé, kdyby mohl ještě v zimním semestru 1938/1939 zůstat v Bratislavě.“¹³⁷ Již v listopadu však konstatoval, že se stal „slovenským běžencem“¹³⁸ a snažil se přechod do Prahy co nejvíce urychlit. Je příznačné, že kariéra někdejšího bratislavského župního archíváře vyvrcholila právě během Chaloupeckého rektorského roku, kdy byl podán a schválen návrh na jmenování Rapanta řádným profesorem.¹³⁹ A není bez zajímavosti, že na průběh jednání se tehdy, již z funkce ministerského předsedy, pokoušel uplatnit svůj vliv Milan Hodža.¹⁴⁰

* * *

Vnímat vztah Chaloupeckého s Rapantem jako odraz soupeření Benešova a Hodžova vlivu na půdě bratislavské univerzity by jistě bylo věcně správné, ale poněkud zjednodušující. Zajímavějším aspektem zákulisního dění je skutečnost, že se v něm vyjevil Chaloupeckého postoj k otázce významu domácího a zahraničního odboje za Velké války. Nedůvěra vůči změně Hodžových postojů po opuštění utilitárně pročeskoslovenských názorů prezentovaných v esejí *Československý rozkol*¹⁴¹ přivedla totiž Chaloupeckého k pochybnostem

Rapantových prací v *Českém časopise historickém*. Srov. František KUTNAR, *Rapant, Daniel: Československé dějiny. Problémy a metody*. In: *Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k 60. nar. Josefa Pekaře. Praha, Historický klub 1930, ČCH 37, 1931, s. 647–648; Týž, Dostalo-li se vznikem... (zpr.)*, ČCH 37, 1931, s. 647–648; Týž, *Rapant, Daniel: K počiatkom maďarizácie. Diel druhý. Prvé zákony maďarizačné 1790–1792. Br., Kuratorium čs. zemedelského muzea 1931. 720 s.*, ČCH 40, 1934, s. 580–586. Ke Kutnarově habilitaci viz též Zdeněk BENEŠ, *Strípek osudu. Habilitace Františka Kutnara na Univerzitě Karlově*, in: *Inter laurum et olivam, Praha 2007, s. 597–605; Srov. též AUK Praha, fond Filozofická fakulta, k. 36, i. č. 433, osobní spis František Kutnar, referát Václava Chaloupeckého o habilitační práci Františka Kutnara ze dne 16. 5. 1946.*

¹³⁶ Srov. Zdeněk BENEŠ, *Podmínky nástupnictví. Znovuoobsazení profesur československých dějin na Univerzitě Karlově v roce 1937*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (edd.), *Kultura jako téma a problém dějepisců*, Brno 2006, s. 171–183.

¹³⁷ NA, fond Josef Šusta, korespondence osobní, Chaloupecký Šustovi 12. 5. 1938.

¹³⁸ Tamtéž, Chaloupecký Šustovi 1. 11. 1938.

¹³⁹ Po všech popsanych peripetiích není jistě překvapivé, že Chaloupeckého posudek Rapantovy žádosti o ordinariát nebyl prost skepse a výhrad, jež mj. vyplývaly z nároků, tradičně kladených na řádné profesory v Praze či Brně. Chaloupecký zde však v zásadě opakoval výhrady, jež vznesl již v návrhu na Rapantovu mimořádnou profesuru o sedm let dříve, což svědčí o tom, že od té doby se situace nijak nezměnila. Rozhodně však není možné tvrdit, že by Chaloupecký znemožňoval vědeckou kariéru Daniela Rapanta, jak by to mohlo vyznívat z komentáře k edici návrhu na jmenování řádným profesorem.

¹⁴⁰ Srov. přepis telefonického rozhovoru děkana Filozofické fakulty Univerzity Komenského Vladimíra Klecandy s ministerským předsedou ČSR Milanem Hodžou in: AUK Bratislava, Reg FIF, osobní spis Daniel Rapant, sign. I-R-3. Jmenování Daniela Rapanta řádným profesorem. Rukopis. Těž Příloha č. 2 in: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant*, s. 96–97, viz pozn. 83.

¹⁴¹ Srov. někdejší vstřícné hodnocení Hodžových názorů in: Václav CHALOUPECKÝ, *Dvě úvahy o národním probuzení na Slovensku: o knihách M. Hodži, Československý rozkol a J. Škultétyho, Stodvatspät rokov zo slovenského života*, ČCH 26, 1920, s. 217–241 (těž zvl. otisk, 27 stran).

o politické spolehlivosti vůdce slovenských agrárníků. V této skepsi se navíc velmi pravděpodobně promítla i averze vůči Hodžově rezignaci na akademické závazky, jež ambiciózní politik opustil okamžitě po udělení profesury, aniž by jeho politická kariéra v křesle ministra školství přinesla bratislavskému vysokému učení výraznější vzestup.

Již na jaře 1927 komentoval Chaloupecký poznámky Alberta Pražáka na adresu sbližování Hodžových kontaktů s Hlinkovými sympatizanty¹⁴² zcela jednoznačně: „*Jak jsou malicherní a dětinští! A jak se třesou před těmi luďáky! Tak se velkolepá politika nedělá. Souhlasím s Tebou bez výhrad: nepovolit a necouvnot ani o krok. Fortes Fortuna juvat a jediné přímostí, pravdivostí a neohrožeností dá se to na Slovensku vyhrát! Tragika je v tom, že jak Hodža, tak Štefánek nesledují pokroky vědeckého poznání a zůstávají tak příslušníky staré, separatistické ideologie. Dávno již pozorují, že s těmito našimi přáteli z minula nebudeme moci dnes a zejména zítra už počítati.*“¹⁴³ Chaloupecký sledoval Hodžovu politickou kariéru s nechutí, avšak nikoli bez zájmu. Jeho snaze získat koncem dvacátých let pro politiku slovenské větve agrárníků podporu sympatizantů Slovenské ľudové strany¹⁴⁴ však z uvedených důvodů nebyl ochoten a zřejmě ani schopen porozumět: „*Řekl jsem si opětovně: harlekin! Hraje dobře! Ale když vypadne z role, pak je to zas ten nekulturní, zaostalý Slovák, jako Škultéty, jako Krčméry, Hlinka atd.*“¹⁴⁵

Hodžova proměna z někdejšího sympatizanta česko-slovenské vzájemnosti¹⁴⁶ v koaličního partnera Hlinkovy strany Chaloupeckého upoutala a přivedla k novým badatelským tématům. Roli v tom bezesporu sehrály i veřejné aféry na univerzitní půdě.

K první z nich došlo na jaře 1927¹⁴⁷ při slavnostní instalaci základního kamene nového studentského internátu na pozemcích vily Lanfranconi, při níž se zdvihla vlna nevole po zjištění, že listina ukládaná pietně do základů je sepsána česky. Štefan Krčméry jako zástupce Matice slovenské se při slavnostním obědě v hotelu Carlton ohradil: „*Páni moji, nemysleli sme to tak, že vtedy, keď z nás okovy spadnú a Bratislava bude v našich rukách (...) pamätná listina (...) pohrdne touto našou, cez veky ubíjanou slovenčinou. (...) My Slováci sme v pomere k bratom svojim nie Nemci, a tak i pomer k nám musí byť iný, ako bol pomer k Nemcom. Clara pacta boni amici. My Slováci si žiadame, aby slovenčina bola všade tam, kam patrí (...), i na obálke časopisu, ktorý vydáva Šafárikova učená spoločnosť.*“¹⁴⁸ Právnik Vratislav Bušek a další Češi včetně Chaloupeckého tehdy oslavu demonstrativně opustili. Chaloupecký se k věci vyjádřil v tisku a zvolil při tom tón, který mu sice byl v polemikách vlastní, v dané chvíli ovšem vyzněl zcela nevhodně: „*My Češi, Vaši akademičtí učitelé, rádi zajisté sloužíme Slovensku a myslím, že vykonali jsme*

¹⁴² K tehdejšímu Hodžovým postojům k SLS např. X. ŠUCHOVÁ, *Hodžova koncepcia administratívnej autonómie*, s. 82.

¹⁴³ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákově 5. 7. 1927.

¹⁴⁴ K tomu více Alena BARTLOVÁ, *Milan Hodža a politické strany na Slovensku (1918–1938)*, Moderní dějiny 7, 1999, s. 9–30, zde s. 16–17.

¹⁴⁵ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákově 17. 9. 1928.

¹⁴⁶ Srov. Ján UHER, *Milan Hodža a jeho Československý rozkol*, in: Miroslav Pekník (ed.), *Milan Hodža štátnik a politik*, Bratislava 2002, s. 183–194; Ivo SAMSON, *Milan Hodža a československá politika*, tamtéž, s. 231–234.

¹⁴⁷ Očitý svědek Branislav Varsík uvádí datum 1. 5. 1927; srov. Branislav VARSÍK, *O čom mlčia archívy*, Bratislava 1987, s. 56. Srov. též *Český univerzitní učitel provokátorem slovenského študentstva a slovenskej verejnosti*, Slovák 1. 5. 1927, s. 2–3.

¹⁴⁸ Celý projev přetiskl pod titulem *Takto hovoril...* deník Slovák 4. 5. 1927, s. 1. Vývoj kauzy lze kontinuálně sledovat celý květen 1927 na stránkách Národných novin, Slováka, Robotnických novin, Slovenských hlasů (přílohy Národního osvobození), ba i Lidových novin. V kontextu též Josef JIRÁSEK, *Slovensko na rozcestí*, Brno 1947, s. 69–70.

tu již jistou práci k jeho kulturnímu povznesení a jeho rozkvětu. Nejsme ale ve službách Slováků, aby tito mohli od nás prostě požadovati neb nám diktovati. A dokud Slovensko přijímá naše služby a naši českou práci, musí přijímati i náš český jazyk.“¹⁴⁹ Když posléze obdržel nový ročník *Bratislavy*, časopisu Učené společnosti Šafaříkovy, s upravenou a ke Slovákům vstřícnou grafikou, nebyl nadšen. Albertu Pražákovi jako redaktorovi revue s rozpaký napsal: „pečeť společnosti, graficky pěkná, ale se slovenským nápisem, mne neuspokojila. Vypadá to tak trochu jako Cano[s]sa. Měla tam býti zcela hrdě pečeť s nápisem českým. Myslím, že takovými to podfuky Slováky nezískáme. Naše stanovisko k slovenštině by mělo býti jasné a zásadní: trpět, pokud jinak nelze, tento historický omyl. Ale nikdy jej nepodporovat, nedělat sebou a tak autorizovat. Kdyby Šafařík mohl vstáti z hrobu, jistě by si ten slovenský nimbus kolem své hlavy vykorigoval. Ale vím, že už jsem skoro sám jediný. Nevadí.“¹⁵⁰ Chaloupeckého postoj vůči slovenštině se od dob sňatku s Ludmilou Groeblovou očividně proměnil. I Slovensko na konci dvacátých let už ale bylo zcela jinou zemí, než Horní Uhry v předválečných letech.

Ve snaze pochopit, jak se formovalo samostatné Slovensko předtím, než zjara 1919 vstoupil na jeho půdu, se proto Chaloupecký jal shromažďovat prameny, zpovídat svědky a přezkoumávat pozadí slovenského převratu. Inspiroval ho k tomu ohlas Tukova procesu a z toho plynoucí potřeba vyjasnit si směřování slovenského veřejného života, ale také blížící se desáté výroční existence ČSR, které slibovalo přinést četné memoárové publikace. Chaloupecký se tedy pokusil zpracovat průběh „revoluce“ z hlediska historika. Na knize nazvané později *Zápas o Slovensko 1918* začal pracovat v době, kdy Hodžova kariéra vyvrcholila dvojím ministerským postem v poslední vládě Antonína Švehly. Hodžovo sebevědomí pak v Udržalově kabinetu vygradovalo pro Beneše neúnosnými exkurzy do zahraniční politiky, což následně 20. února 1929 skončilo vynucenou demisí a dočasným odchodem z vládních funkcí.¹⁵¹ Chaloupecký se při mapování slovenských událostí soustředil zejména na angažmá Milana Hodži v tzv. belvederském kruhu,¹⁵² na jeho absenci při počátcích jednání o martinské deklaraci i nejasnou roli při jednání s Maďary o odchodu jejich vojsk ze Slovenska a především o stanovení demarkační linie.¹⁵³ Netřeba spekulovat o tom, do jaké míry v tomto zaostření sehrála roli averze vůči Hodžově pasivitě na postu ministra školství, během jehož mandátu nepřišla očekávaná finanční vzpruha pro budování bratislavského univerzitního kampusu.¹⁵⁴ Zpočátku se ale Chaloupecký spíše než příležitostmi kopnout si do nemocného kolegy dal strhnout k práci Hodžovými diskuzemi s Vav-

¹⁴⁹ Celý dopis publikoval mj. (Ilk), *Dokumenty z mája 1927*, Slovenské hlasy. Príloha Národného osvobozenia, 19. 5. 1927, s. 1. Srov. též J. JIRÁSEK, *Slovensko na rozcestí*, s. 70.

¹⁵⁰ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákovi 9. 1. 1928.

¹⁵¹ Podrobně Matej HANULA, *Za rolníka, pôdu a republiku. Slovenskí agrárníci v prvom polčase 1. ČSR*, Bratislava 2011, s. 121–133. Srov. Dušan UHLÍŘ, *Politický vzestup Milana Hodži v československé vnitřní politice*, ČMM 80/1, 2011, s. 93. K širšímu kontextu též Zbyněk ZEMAN, *Edvard Beneš. Politický životopis*, Praha 2000, s. 106–110.

¹⁵² Jan GALANDAUER, „Belvederská epizóda“ v životě a paměti Milana Hodži, in: Miroslav Pekník (ed.), *Milan Hodža štátnik a politik*, Bratislava 2002, s. 85–94. Též Marián HRONSKÝ, *Politická angažovanosť Milana Hodžu v národnooslobozovacom zápase za prvej svetovej vojny na stránkach tlače*, in: Miroslav Pekník (ed.), *Milan Hodža politik a žurnalista*, Bratislava 2008, s. 115–116.

¹⁵³ Marián HRONSKÝ, *Budapeštianske rokovania Milana Hodžu a prvá demarkačná čiara medzi Slovenskom a Maďarskom*, in: M. Pekník (ed.), *Milan Hodža štátnik a politik*, s. 157–182.

¹⁵⁴ Srov. údaje o rozpočtu financování univerzit v roce 1927 v článku *Budget 1927 vysokých a středních škol*, Věstník inženýrské komory 7. 11. 1926. Srov. též dokumenty a vystřížkový archiv mapující obtíže budování bratislavské univerzity in AUK Bratislava, RUK A-5, MŠANO, složka Rozpočet MŠANO.

rem Šrobárem¹⁵⁵ o zásluhy na domácím odboji: „Ústy Šrobárovými přihlásilo se veřejně za války Slovensko k myšlenke československé. Šrobár využívá nyní těchto hodnot přímo k útoku na Hodžu, jenž – jak se mi zdá – připravuje se i z jiných stran. Beneš asi schovává si materiál proti Hodžovi, jehož cíp odhalil Krištoffy ve svých pamětech, pro rozhodnou chvíli. A skutečně zdá se, že Hodža se své bezmezné ctižádostivosti za min[isterské] křeslo byl ochoten zachraňovati v poslední ještě chvíli monarchii a prokazovati službu Uhrám, když už jejich osud byl vlastně zpečetěn. Na Slovensku začíná a tuším připravuje se v jubilejním roce boj mezi slov[enskými] předáky o to, kdo má více zásluh – a tudíž i nároku na jejich honorování. Myslím, že při této příležitosti bude také objasněna poněkud podivná Hodžova extratura v Pešti z r. 1918, kdy nepověřen a na vlastní pěst a s asistencí ‚slov[enské] národní rady‘ jednal s Maďary o demarkační čáře, resp. o hranici. Rašín, když o tom přišla zpráva do Prahy, řekl prý přímo: zrádce! Jistě jím Hodža nebyl. Spíše jen ctižádostivcem, který chtěl maďarských pánům ukázat, že je taky pán a že od jeho blahověle závisejí koncese, které asi skutečně činil. A tak myslím, že se my historikové nyní dovíme mnoho zajímavých detailů a podrobností, jak to v té slovenské rodině vlastně vypadalo.“¹⁵⁶ Hledáme-li kořeny Chaloupeckého angažmá v „zeitgeschichte“, pak jsou právě tady. Historik zřejmě cítil potřebu vlastní rekapitulace dějů, o kterých se začalo všeobecně diskutovat. Otazníky spojené s Hodžovým angažmá v Pešti však vyplynuly již z dřívější práce na článku o Martinské deklaraci.¹⁵⁷ Z původní skici se nakonec zrodila kniha, jež je pokládána za první pokus o uchopení tématu převratu na Slovensku z pera erudovaného historika. Osvětlení pozadí jejího vzniku však tuto charakteristiku poněkud promění.

Ačkoli se *Zápas o Slovensko* dostal na knihkupecké pulty až v roce 1930, Chaloupeckého pochybovačné poznámky o Hodžově předpřevratovém jednání s uherským ministrem Józefem Kristóffyem způsobily značný poprask v tisku už na podzim 1928. Zrodila se tak polemika, jež pokračovala v sériích často anonymních článků i po vydání Chaloupeckého knihy a nakonec vyústila v žalobu na redaktora Františka Votrubu¹⁵⁸ a soudní proces, který se táhl do roku 1931.¹⁵⁹ Jak se Chaloupecký svěřil Pekařovi, jeho protihodžovské publicistické intermezzo vzešlo z osobní komunikace po Rapantově habilitaci: „Základem všeho byl můj rozhovor s Rapantem, snad příliš přátelský a ne dosti rezervovaný. Konečně že informoval o tom Hodžu bych mu ani neměl příliš za zlé, jako to, že mně o tom neřekl.“¹⁶⁰

¹⁵⁵ Srov. Milan ZEMKO, *Spor Hodžu a Šrobára při 10. výročí vzniku ČSR alebo História v službe politiky*, in: M. Pekník (ed.), *Milan Hodža politik a žurnalista*, s. 117–127.

¹⁵⁶ ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 3. 5. 1928.

¹⁵⁷ Václav CHALOUPECKÝ, *Martinská deklarace a její politické osudy*, Praha 1928 (zvl. otisk z ČČH 34, 1928, s. 322–342).

¹⁵⁸ František Votruba (1880–1953), rodák z Hrachova na Písecku, někdejší hlasista a redaktor revue *Dennica*, literární kritik, jenž kdysi odhalil básnický pseudonym Jána Botta. Redigoval koncem 20. let mj. listy Slovenská politika, Slovenský týždenník aj. Na konci srpna v reakci na Chaloupeckého publicistiku zveřejnil článek F. VOTRUBA, *Dr. Chaloupecký a historia prevratu na Slovensku. Tendencnost v dejepisnom výklade*, Slovenská politika 9, 23. 8. 1928 (č. 192), s. 1. Srov. dokumentaci tiskové kampaně in AUK Bratislava, RUK I/170. Výstřížkový archiv článků ke sporu Chaloupecký – Hodža z proveniencie pražské Výstřížkové kanceláře na Smíchově.

¹⁵⁹ Je příznačné, že Hodža se procesu osobně neúčastnil a svým způsobem obětoval svého obránce z novinářských řad. Věc skončila rozsudkem, podle nějž Votruba zaplatil pokutu za nactiutrhání. Srov. *Senzačný tlačový proces před bratislavským krajským súdom*, Slovenský večerník 20. 6. 1931, výstřížkový archiv in AUK Bratislava, fond FiF, k. 61. Též Chaloupeckého shrnutí celého sporu in AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 16, i. č. 943, strojopis Chaloupeckého článku *Proč dr. Hodža mlčí?* určeného pro Lidové noviny 22. 6. 1931.

¹⁶⁰ ANM, fond Josef Pekař I, k. 5, Chaloupecký Pekařovi 22. 11. 1928.

Lze se domnívat, že kniha se nakonec zrodila hlavně z potřeby uvést Hodžovy kontroverzní epizody do širšího kontextu a jaksí na pravou míru. Chaloupeckého publicistické expoé bylo ovšem vyvoláno urážkami, které na adresu jeho a dalších českých kolegů z Komen- ského Univerzity pronesl 18. srpna 1928 Milan Hodža na slavnostech v Martině, které se konaly u příležitosti položení základního kamene nové budovy Slovenského národního muzea: „(...) *sme ohrození tými, ktorí z nevedomosti, snád' v dobrom úmysle, prichádzajú medzi nás, mysliac si, že nám musia donášať kultúru, v domnienke, že u nás žiadnej kultúry nebolo a niet. Jestliže na jednej strane nás ohrozuje separatismus, vyplývajúci zo starého hungarizmu, ohrozuje nás na druhej strane separatismus niektorých našich kolegov, hrstky vedátorov, pôsobiacich práve u nás, my veľmi rozhodne, já zo svojej strany kolegiál- ne, vyhlasujeme, že tieto pokusy odmietame rovnako, ako odmietame pokusy separatistov hungaristov!*“¹⁶¹ Chaloupecký se cítil invektivami osobně dotčen a věren své cholerické nátuře odpověděl (za sebe) v *Lidových novinách* článkem *O Hodžův význam v naší revoluci a co s ním souvisí*.¹⁶² Zároveň redaktorovi *Národního osvobození*, někdejšímu archivnímu kolegovi Hubertu Ripkovi, poskytl podklady k článku o Hodžově pešťském jednání s Kristóffym.¹⁶³ Poté, co agrárnícký tisk zahájil kampaň na ministrovu obranu, publikoval Chaloupecký anonymní článek, v němž upozorňoval na nedostatky Hodžovy sebeobhajoby v propagační publikaci *Rozchod Slováků s Maďary*.¹⁶⁴ Vlna polemik v tisku¹⁶⁵ doprovázená parlamentními interpelacemi¹⁶⁶ Hodžových politických soupeřů i konkurentů nakonec vyústila ve značně nechutné invektivy. Z parlamentních kuloárů dokonce unikla zpráva, že Hodža si na parlamentní půdě objednává útoky luďáckých poslanců proti Chaloupeckému.¹⁶⁷ *Slovák*, ústřední list Hlinkovy strany, pak žádal, aby byl proklínáný čechoslovakista vyvezen za hranice Slovenska.¹⁶⁸ Následkem této publicity se stal Chaloupecký u sloven- ské veřejnosti podobně proslulým, jako ve stejné době v Čechách Josef Pekař pro nový názor na Jana Žižku.

¹⁶¹ Cit. dle *Proti útoku ministra školství Hodžu na svobodu vedy a univerzity*, Robotnické noviny 9. 9. 1928 (č. 206). Původně text projevu vyšel in *Slovenský denník* 1928, č. 190. K celé kauze srov. opět dokumentaci tiskové kampaň in AUK Bratislava, RUK I/170. Výstřížkový archiv článků ke sporu Chaloupecký – Hodža z provenience pražské Výstřížkové kanceláře na Smíchově.

¹⁶² V. CHALOUPECKÝ, *O Hodžův význam v naší revoluci a co s ním souvisí*, LN 19. 9. 1928.

¹⁶³ Srov. *Kristóffy a Hodža*, *Národní osvobození* 4. 10. 1928. Autorem nepodepsaného textu byl zřejmě Hubert Ripka.

¹⁶⁴ Chaloupecký tehdy upozorňoval, že Hodža se hájí odkazem odborné práce historiků, konkrétně na znění spisů Jana Hanuše Opočenského, tehdy pracovníka ZAMINI, přičemž šlo o důkaz kruhem, protože jako podklad pro zpracování pasáží o jednání v Pešti pro knihu *Vznik národních států v říjnu 1918* (Praha 1927) a posléze i *Zrození našeho státu a Konec monarchie rakousko-uherské* (obojí Praha 1928) využil Opočenský ústních sdělení Milana Hodží. Srov. NA, fond Archiv Huberta Ripky, k. 72, Chaloupecký Ripkovi 22. 12. 1929, 28. 1. 1929, 11. 2. 1929. Též AAVČR, fond Václav Chaloupecký, k. 16, i. č. 942, článek *Hodžův svědek*, strojopis. Článek měl Chaloupecký v úmyslu po předchozích zkušenostech publikovat anonymně v *Lidových novinách*, jeho tištěnou verzi se mi bohužel v době dokončování práce nepodařilo nalézt.

¹⁶⁵ Na Hodžovu obranu se však zpočátku a poněkud překvapivě postavila Přítomnost, ovšem s typicky peroutkov- skou štiplavostí na obě strany. Srov. Ferdinand PEROUTKA, *Problém Hodža*, *Přítomnost* 5, 27. 9. 1928 (č. 38), s. 593–594.

¹⁶⁶ Srov. interpelace Antona Štefánka in: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online], <http://www.psp.cz>, NS RČS 1925–1929, PS, 167. schůze (22. 10. 1928), a Ivana Dérera in NS RČS 1925–1929, PS, 168. schůze (23. 10. 1928).

¹⁶⁷ Poslanec Jan Hvozdkík-Juhász zapomněl v rozpočtovém výboru sněmovny lístek s textem „*Milý Jano! Napadní silne v svojej reči dr. Chaloupeckého, praje si to pán minister Hodža.*“ Srov. *Proti „českým separatistom“ dr. Polyak a Hvozdkík-Juhász. „Milý Jano... – praje si to pán minister Hodža*, Robotnické noviny 16. 10. 1928.

¹⁶⁸ Srov. *Chaloupecký a Tuka*, Robotnické noviny, 24. 8. 1928.

Nepřekvapí ani, že hotová kniha se posléze stala obětí vyčkávací taktiky Hradu. Její sazbu nakladatelství Čin zdržovalo do chvíle, než se vyjasnily vztahy mezi ministrem zahraničí a Hodžou, který se po zotavené chystal znovu získat vládní post.¹⁶⁹ Chaloupecký si proto postěžoval: „*Mám skoro dojem, že stal jsem se obětí Benešovy politiky¹⁷⁰ a že Čin se s tím proto tak loudá, že asi dostal od Beneše pokyn. (...) Šel jsem do Činu hlavně kvůli Hodžovi. Nechtěl jsem, aby Hodža přišel v parlamentě neb jinde s výčitkou, že podniků státem subvencovaných, jako jsou spisy fakulty nebo Šafaříkova spol., se využívá proti němu. (...) Já sám jsem však dalek každého nepřátelství. Ba, kde jsem jen mohl najít světlé stránky v jeho politice za války a v převratu, jistě jsem neopomněl na ně upozornit. Měli-li jsme spolu nějaké šarvátky, myslím, že jsme srovnáni.*“¹⁷¹

Těch šarvátek bylo ovšem nemálo. Chaloupecký se dokonce krátce před Hodžovou demisí znovu pustil na pole angažované publicistiky a v *Lidových novinách* zveřejnil některé podrobnosti o Hodžových finančních aférách.¹⁷² Nebylo divu, že když se *Zápas o Slovensko* konečně objevil v knihkupectvích, zareagoval agrárnícký tisk na Slovensku zuřivou protikampaní. Šéfredaktor *Slovenského denníku* Karol Hušek hovořil o „*profesorské jankovitosti*“ a o tom, že Chaloupeckého „*rozsápou*“: „*Máme na Slovensku jediného politika, neboť ostatní jsou svině anebo bačkory, a tu ten profesor musí v době, kdy mi tento politik visí na vlásku, přijít se svojí politickou knihou, aby i ten vlásek se přetřhl.*“¹⁷³ Vyslovil tak obecné přesvědčení o tom, co vedlo Chaloupeckého ke zveřejnění textu závislého do značné míry na vzpomínkách vydaných nedlouho předtím Vavrem Šrobárem: tedy, že jde o prohraný politiku mající za účel podrýt Hodžovu pracně budovanou kariéru. Chaloupecký už na tyto invektivy nereagoval s vědomím, že podobná nařčení jsou z větší části lichá. Již na konci dubna 1930 totiž o svém stanovisku k Hodžově peštské epizodě zpravil Edvarda Beneše: „*Jsem rád, že souhlasíte se mnou v tom, v čem jsem korigoval Šrobára. Na základě dostatečných a zcela spolehlivých dokladů¹⁷⁴ nabyl jsem přesvědčení, že Hodža zrádně nejednal, i když se snad z druhé strany mohla věc jevití Maďarům tak, jako by akceptoval jejich stanovisko, ano, jako by byl snad ochoten od nich přijmout portefeuille. Subjektivně jsou maďarská tvrzení oprávněná (a Šrobár jim skoro uvěřil), objektivně však držel Hodža s námi. Jeho jednání bylo, jako obyčejně, fanfaronské, nešikovné, lehkomyšlné, ne dost inteligentní. Jsem přesvědčen, že se Hodža u nás (i ze strany protivníků!) přečnuje, či spíše posuzuje podle svých gest a nikoli podle jeho skutečného jádra a duševní úrovně. Myslím, že dr. Hodža bude s mojí knihou nespokojen. Ač mohl by v ní vidět vlastně svoji apologii, aspoň v tom nejtěžším obvinění, které proti němu Šrobár vznesl. Ukážuji ve své knize: škodil, ale zrada to nebyla. Leč*

¹⁶⁹ O postoji Hradu k Hodžově politické resuscitaci A. BARTLOVÁ, *Milan Hodža a politické strany*, s. 18–19.

¹⁷⁰ K tehdejší Benešově kampani proti Hodžovi Matej HANULA, *Spory Milana Hodžu s Edvardem Benešem v rokoč 1929–1932*, in: M. Pekník (ed.), *Milan Hodža politik a žurnalista*, s. 251–260.

¹⁷¹ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákoví 18. 4. 1930.

¹⁷² Václav CHALOUPECKÝ, *Ostříhorské miliony. 23 milionů Kč vyplatilo ministerstvo školství do Maďarska bez právního podkladu*, *Lidové noviny* 14. 2. 1929, s. 5–6.

¹⁷³ LA PNP, fond Josef Borovička (neuspořádané), korespondence osobní, Chaloupecký Borovičkovi 4. 12. 1930. Jedná se o Chaloupeckého parafrázi rozhovoru, se kterým se mu svěřil etnograf Karel Chotek, jeden z mála českých vědců, který udržovat relativně přátelské styky se slovenskými kruhy.

¹⁷⁴ Chaloupecký má na mysli informace a dokumenty, které získal prostřednictvím Kamila Krofity od oborového rady ZAMINI Jiljího Pařízka, který byl společně s Hodžou při jednáních v Pešti jako šéf vojenské mise. Srov. LA PNP, fond Josef Borovička (neuspořádané), Chaloupecký Borovičkovi 4. 12. 1930.

pochybuji, že by byl Hodža do té míry objektivní, aby to pochopil a aby nepropadl své naivní samolibosti.“¹⁷⁵

Nejenže zde Chaloupecký vyjádřil setrvalou skepsi vůči Hodžově osobě, ale v sedmi-stránkovém dopisu ministrovi zahraničí formuloval i vlastní postoj k diskusím a rodícím se mýtům o roli domácího a zahraničního odboje: „*I nám historikům bývá dosti často nepochopitelným, jak lidé na místo jednoduché a prosté pravdě mohou uvěřiti skrz na skrz fantastickým legendám. A přece v naší vlastní době máme toho opětovně příklady. Zahraniční i domácí odboj den ze dne opráda se novými a novými fantasiemi, takže pro nás historiky jsou tu krásné možnosti „historických objevů“ přes to, že od dějů nedělí nás ještě ani dvě decenia a že mezi námi žijí lidé, kteří tu historii dělali. Bůh sám ví, kde a jak vytvoří se názor na určitou otázku, který pak přijímá se z knihy do knihy, z žurnálu do žurnálu, až pojednou je to „všeobecné přesvědčení“ a kdo se ho dotkne, je obrazoborec, kacíř, člověk, jemuž není nic svaté.*“¹⁷⁶ Zde Chaloupecký samozřejmě reagoval na výpady, kterých se dočkal po zveřejnění názoru na význam Martinské deklarace: „*Státoprávního významu Martinská deklarace nemá. Slováci, když šli do Martina, nevědouce o tom, byli vlastně již příslušníky a poddanými československého státu.*“¹⁷⁷ V *Zápasu o Slovensko* se již umínil: „*Není zajisté pochyby o tom, že by bylo k československému státu došlo i bez Martinské deklarace. Tím však nemá být podlamována morální stránka této slovenské revoluce, která byla dalekosáhlá a veliká.*“¹⁷⁸ V listu Benešovi však doplnil: „*Vyskytla se otázka, kdy a jak vznikl náš nynější stát. Položil se důraz na 28. říjen. Poněvadž pak Slovensko muselo mít svůj 28. říjen, počaly se konstruovat legendy o martinské deklaraci. Všecky však vycházely z toho (Tuka, stejně jako třeba Soukup), že martinskou deklarací Slovensko se dostalo do našeho státu. Leč není to pravda. Jsem dalek toho, abych podceňoval význam 28. října. Ač i tu někdy se do událostí vkládá, co v nich původně nebylo. Lze-li tu však zásluhy o vznik našeho státu dělit mezi domácí a zahraniční odboj, připojení Slovenska sluší přičísti z valné míry k dobru a k zásluze toliko zahraničnímu odboji. Neboť domácí akce byla v tom ohledu chabá a nedostatečná, i když vůli měla zpravidla (nikoli vždy!) dobrou. Vždyť naši politikové nebyli si tou věcí jisti, ani když odjížděli do Ženevy. Jsem proto přesvědčen, že bez zahraniční revoluce, a tu pak zejména bez Vaší záslužné činnosti, bychom byli Slovenska nezískali. Ideově zásluha patří zajisté v prvé řadě Masarykovi. Leč Vy jste vyhrál tu bitvu z konce roku 1918.*“¹⁷⁹

Ze zdánlivě byzantinského závěru není třeba vyvozovat snahu po získání politických koncesí. Je spíše dokladem toho, jakým názorovým přerodem prošel někdejší skeptik a odpůrce předválečných realistů. Od státoprávního radikalismu domácího prostředí sdíleného svého času s Janem Heidlerem se očividně odpoutal a postupně přijal, podobně jako Kamil Krofta, přesvědčení o správném směřování politiky Hradu. Souznělo to ostatně s Chaloupeckého přesvědčením, že česká kultura byla vždy živena především impulzy ze západu. Z vyjádření zároveň číší despekt vůči akceschopnosti české i slovenské domácí reprezentace, který vztahoval paušálně na všechny včetně virtuálního univerzitního kolegy.

¹⁷⁵ MÚ – AAVČR, fond Edvard Beneš (1904) 1910–1948, oddíl IV, KOR32, korespondence přijatá, k. 10, i. č. 1269, Chaloupecký Benešovi 19. 7. 1930.

¹⁷⁶ Tamtéž.

¹⁷⁷ V. CHALOUPECKÝ, *Martinská deklarace*, s. 18.

¹⁷⁸ V. CHALOUPECKÝ, *Zápas o Slovensko 1918*, Praha 1930, s. 61.

¹⁷⁹ MÚ – AAVČR, fond Edvard Beneš (1904) 1910–1948, oddíl IV, KOR32, korespondence přijatá, k. 10, i. č. 1269, Chaloupecký Benešovi 19. 7. 1930.

Není zřejmě lichá domněnka, že podvědomá averze vůči Hodžovi kořenila u Chaloupeckého z pocitu, že zatímco Jan Heidler se při budování bratislavského historického semináře uštal k smrti, Hodža si coby profesor slovanských dějin užíval prebend a politického výsluní. Když pak v dubnu 1930 referoval Chaloupecký Albertu Pražákovi o klimatu slovenské metropole, neváhal připojit: „*Jinak tu není nic nového. Hodža se vrátil, a jak se zdá, dělá zase svoji politiku strašení a výpalného. Rozumím-li jistým symptomům správně, navazuje zase s luďáky a s Martinčany. Je to zase mýlka, ba velká mýlka. Dnes je přece jasno, že kdo chce dělat na Slovensku politiku většího stylu a šilhat po vedoucích místech v republice, že musí dělat politiku prononsovane československou. Koketováním se slovenskou svojskostí a těžením ze slovenského separtismu, neb hungarismu, lze si na čas vynutit nějaké to podřízené ministerstvo, ale víc nic. Přece nikdo se nestane premierem vlády, zahraničním ministrem nebo dokonce prezidentem proto, že je Slovák.*“¹⁸⁰

Zde se Václav Chaloupecký očividně mýlil. Bylo by jistě zajímavé znát pocity, se kterými v květnu 1937 vítal premiéra Milana Hodžu při oficiální návštěvě hlavního města Slovenska, nebo když mu posléze 28. února 1938 jako rektor v Aule Univerzity Komenského blahopřál k čestnému doktorátu práv.¹⁸¹ Nelze však pochybovat o tom, že kdyby o citovaném proctví věděl Jan Slavík, neváhal by počastovat Chaloupeckého stejnými odsudky, jaké adresoval Josefu Pekařovi pro jeho neochotu předvídat politický úspěch Masarykovy zahraniční odbojové akce.

* * *

Vztahy k Milanu Hodžovi i živý zájem o veřejné dění vedly Václava Chaloupeckého během první dekády existence Československé republiky k vystoupením, která mu nejen u starší generace slovenských národovců, reprezentované Jozefem Škultétyem, ale i mezi právě nastupující generací nově se rodivších slovenských kulturních elit zajistila pověst zavlého nepřítel slovenské kulturní svébytnosti, potažmo slovenského národa.¹⁸² Jakkoli se Chaloupecký snažil o seriózní badatelský přístup, nelze pochybovat o tom, že pojednáními o Martinské deklaraci a slovenském převratu v roce 1918 vstoupil mimo prostor akademické vědy a že se v očích slovenské veřejnosti jeho bratislavské univerzitní angažmá proměnilo v politický symbol – a v důsledku toho i terč.

Nedlouho po polemice s Milanem Hodžou se odhodlal k polemickému vystoupení i Daniel Rapant, tentokrát ovšem v čistě odborné rovině. Jeho kritika sice primárně mířila na dizertaci Alexandra Húščavy *Starý Liptov*, protože se však jednalo o práci, jež (v mnoha

¹⁸⁰ LA PNP, fond Albert Pražák, korespondence osobní, Chaloupecký Pražákovi 18. 4. 1930. Chaloupecký, nehledě k jeho závěrům, měl správné informace. Srov. A. BARTLOVÁ, *Milan Hodža a politické strany*, s. 19–22.

¹⁸¹ Srov. AUK Bratislava, fond RUK I 73 A5, rektorská instalace Václava Chaloupeckého, srov. tamtéž, fond učitelé FiF, Dr. Milan Hodža, univ. prof., min. předseda, dokumentace k udělení čestného doktorátu UKom. Čestný doktorát práv odevzdával M. Hodžovi promotor prof. JUDr. Vratislav Bušek. Za upřesnění procesních peripetii vděčím PhDr. Viliamu Csáderovi, jemuž tímto děkuji.

¹⁸² „(...) například Jan Gebauer vo svojej Mluvnici jazyka českého viděl věci takto: Český jazyk se rozprostírá na území Čech, Moravy a Slovenska. Tento prekonaný náhľad na slovenskej univerzite nemal vôbec čo hľadať. Ale profesor Václav Chaloupecký rovno na jej pôde fumigoval všetok skutkový stav a v póze vedca-historika začal rozvíjať také teórie o vzniku a pôvode „iluzórneho“ slovenského národa, že radosť z jeho účinkovania mohli mať len odporcovia republiky. Logické by bolo bývalo Chaloupeckého z Bratislavy odvolať. Pravda, nešlo len o Chaloupeckého, odvolať alebo usmerniť bolo treba aj iných. Len tak by bola mala bratislavská univerzita dôveru aj autoritu pred národom. Keď sa tak nestalo, autoritou ostávala Matica.“ Ján SMREK, *Poézia, moja láska*, Martin 1968, s. 169.

ohledech ovšem nekriticky) pokračovala v tezích, jež Chaloupecký vyslovil o deset let dříve v klíčové knize *Staré Slovensko*, cítil se Húščavův učitel povinen reagovat i za sebe. Podobně jako v předchozích osobních střetech, i zde zpočátku čistě akademický spor vyústil ve vzájemné invektivy. Nešlo již o snahu nalézt kompromis, ale doslova o dialog slepého s hluchým. Takzvaný „spor o Staré Slovensko“ tak znamenal definitivní rozchod dvou nejvýraznějších osobností bratislavského historického semináře, čímž byla paradoxně dovršena geneze tohoto semináře v éře první ČSR. Česká a slovenská historická věda jako by se právě tehdy s konečnou platností vydaly jinými, odlišnými cestami. Rapantovy výpady na adresu Chaloupeckého (a Húščavových) metodologických handicapů nakonec vedly k tomu, že se historik, jenž přišel kdysi do Bratislavy s úmyslem „*vědecky prospět Slovensku*“, nadále soustředil na témata z české mediévistiky a na slovacika s výjimkou starších edičních dluhů rezignoval, zatímco Rapant se ve svých přednáškách z „*dějin československých*“ nadále věnoval utváření vlastní koncepce svěbytných slovenských dějin. Již na počátku třicátých let tak byl nastolen rozkol, jenž na podzim 1938, po Mnichově a nástupu autonomní slovenské vlády, vyústil v „očistnou“ akci slovenských národovců, jež skončila vynuceným odchodem takřka všech českých učitelů Univerzity Komenského z bratislavského akademického života a ze Slovenska vůbec. Nepřekvapí, že synonymem nenáviděného českoslovakismu se v oněch osudných dnech stal právě Václav Chaloupecký. Stalo se tak právě v době, kdy předával rektorský úřad svému nástupci. Ředitelem historického semináře se po odchodu českých historiků stal nepřekvapivě Daniel Rapant. To už je ale jiný příběh.

PŘÍLOHA

Dopis V. Chaloupeckého D. Rapantovi¹⁸³

1931, 8. ledna, Bratislava

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR v. v. i., fond Václav Chaloupecký, k. 6, i. č. 440. Průklep, strojepis, 4 listy.

Vážený pane kolego!

Uvažoval jsem opětovně o Vaší včerejší návštěvě a o našem rozhovoru. A nechci před Vámi tajiti dojem, který jsem si učinil z přednesení a formulování Vašich postulátů, pokud se týče Vašeho jmenování profesorem naší fakulty. Zdá se mi, nemýlím-li se, že vnitřně čím dále více propadáte jakémusi slovenskému kverulantství, které všade vidí jen křivdy a ústrky, ačkoli k tomu není podstatnější příčiny a reálnějšího důvodu. Zejména dotkla se mne nepříjemně Vaše slova a Vaše náznaky, které byly namířeny v tomto smyslu i proti mé osobě.

¹⁸³ Edice provedena dle zásad stanovených in: Ivan ŠTOVIČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002. Dopis byl publikován též elektronicky in: M. DUCHÁČEK, *Václav Chaloupecký a Daniel Rapant*, viz pozn. 83.

Je pravda, že osud si mne vyvolil, abych snad poněkud více, než jiní Vaši současníci, zasahoval do běhu Vašeho života. Já bych již velmi rád zhostil se tohoto často nedobrovolného úkolu, ale vidím, že není mi zatím ještě pomoci. Od Vašeho příchodu z Prahy z university, ba už snad i dříve, shluk okolností přivodil, že byl jsem to zejména já, kterému bylo zčásti rozhodovati, z části pak aspoň usměrňovati mínění těch, kteří rozhodovali o Vašem vědeckém i úředním postavení. Víte zajisté a pamatujete se, že přijal jsem Vás tenkrát, už jako rodáka z Holíče, z rodiště mé paní, i jako někdy žáčka mého tchána, srdečně a přátelsky, což bylo pak ještě stupňováno, když jsem ve Vás poznal žáka mého milého učitele a přítele prof. Pekaře. Myslím, že jsem to byl já, který přes jisté Vaše rozpaky přesvědčoval a snad i přesvědčil Vás, abyste šel na archivní školu, a myslím, že nemusím Vám dnes tajiti, že už tu urovnával jsem, jako nejednou později, cestu Vašeho života. Přišel jste pak do Bratislavy a tu pak opět na základě mojí intervence u pana rady Mezníka byl jste ihned jmenován archivářem v Bratislavě, stal jste se – byť služebně nejmladší – šéfem nejdůležitějšího archivu na Slovensku, ano byl Vám i k ruce přidělen p. archivář Hajný, jen abyste nebyl příliš přetížen úředními povinnostmi a mohl se dále věnovati vědeckému bádání i přípravě k dráze akademické. Podobně bylo tomu při Vašem pobytu v Paříži, v Pešti a ve Vídni, kdy vždy zasazoval jsem se, pokud na mně bylo, o to, aby Vám ministerstvo školství, popřípadě ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska, udělilo co nejvyšší podporu, neb stipendium, neb placenou dovolenou, jen aby nic nepřekáželo Vašemu vědeckému vývoji. Nechci tvrditi, že by mně jedinému příslušely všechny zásluhy, jen tolik vím, že kdykoli měl jsem možnost Vám nějak prospěti, že jsem tak vždy učinil. Když pak jste si podal habilitační žádost, postaral jsem se o to, aby byla vyřízena nejenom se vši benevolencí, ale i s takovým urychlením, jaké bylo vůbec myslitelné. (Dne 27. října podal jste si žádost a již dne 18. ledna byl ministerstvem předložen návrh na Vaše jmenování.)¹⁸⁴ Vůbec mohu říci, že patronisoval jsem Vaši vědeckou i úřední činnost všade, kde to bylo jen možné. O Vaši knize napsal jsem obsáhlý a uznalý referát do Č[eského] č[asopisu] h[istorického] (nevím, psal-li o některé Vaší práci někdo z vědeckých pracovníků pozorněji a uznaleji!),¹⁸⁵ ba prosadil jsem i to, aby Vaše kniha o mařarizaci, vydaná Zemědělským museem, byla pojata do souboru Spisů naší fakulty, když už její rozsah a naše stísněné poměry finanční nedovolovaly vydati ji vůbec naším nákladem, aby jen bylo naznačeno, že fakulta se k Vám již hlásí. Jestliže při vydání této práce došlo mezi námi k jakési kontroverzi stran českého, či slovenského záhlaví obálky, ano k dosti prudké debatě, bylo to opět jen důsledek a ohlas mého přátelského smýšlení a ničeho jiného. Víte přece, že nedebatuji s každým na potkání, a kdybych se byl tenkrát nadál, co z toho všeho bude, byl bych jistě tuto záležitost vyřídil prostě ve sboru, písemně a úředně. Věc sama v podstatě nestojí vlastně za řeč, a také naše debata se velmi záhy od vlastního popudu odchýlila a týkala se, jak víte, problému československého. Překvapilo mne proto nemile, když zneužil jste tohoto našeho rozhovoru pro informaci pana ministra Hodžů, dodávaje mu tak materiál k invektivám, namířeným proti mé osobě.¹⁸⁶ Jsem dalek

¹⁸⁴ Data odpovídají dokumentům, uloženým v Rapantově osobním spisu v Registratuře Filozofické fakulty Univerzity Komenského. Srov. AUK, Reg FiF, II-M-203, habilitační protokol k venia docendi.

¹⁸⁵ Srov. ČCH 34, 1928, s. 623–635. Recenze pozdějších Rapantových prací už Josef Pekař jako hlavní redaktor svěřoval Františku Kutnarovi.

¹⁸⁶ Jednalo se o Chaloupeckého pochyby o obsahu Hodžových jednání s mařarským ministrem Kristóffym v předvečer rozpadu Rakouska-Uherska.

toho, abych si činil jakýkoli nárok na vděčnost od kohokoliv, tím méně od Vás. Vše, co jsem kdy dělal a co dělám, dělal jsem a dělám z přesvědčení, a abych uskutečnil věc, o kterou se mi jedná, a o níž jsem přesvědčen, že je dobrá. Také Vám neprokazoval jsem nikdy žádné dobrodiní, nýbrž sloužil jsem jen věci, o kterou mi šlo, a byl jsem dostatečně odměněn, když podařilo se mi ji uskutečnit. Ačkoli pak málokomu prokázal jsem tolik služeb, jako Vám, nečiním si za ně od Vás naprosto žádných nároků, kromě snad trochu té noblese oblige, která aspoň uznává, že tyto dobré služby nebyly křivdou. Doufal jsem původně, že ve Vás naleznu mladšího druhu v povolání, který vyšel z téže školy jako já, v podstatě snad i stejného smýšlení, zkrátka někoho, s nímž možno si rozumět. V tom jsem se ovšem do jisté míry zklamal. Ba nejednou setkal jsem se u Vás s jednáním, které bylo dosti daleko – a mám na mysli i Vaši úřední činnost – od přátelské solidarity, ano i od loyality. Pochopíte pak zajisté, že stal jsem se ve své důvěrnosti uzavřenějším a ve svém přátelství opatrnějším. Bylo by mi bývalo nejmilejším, kdybych se byl mohl utáhnouti do jakési neutrální posice a ponechatí Váš život Vám samému, aneb těm, k nimž cítíte více přichylnosti a myšlenkové solidarity. Leč nejde to. A tak opět, jakmile poměry vyzrály na tolik, aby bylo možno reálně uvažovati o tom, abyste se stal profesorem naší fakulty, podal jsem návrh na Vaše jmenování. Stalo se tak po čtyřech semestrech od Vaší habilitace, z nichž tři jste skutečně přednášel, tedy v době zcela krátké, v níž konečně ani vědecky nepodal jste ničeho mimořádného, při tom však v očekávání, podle Vašeho ujištění, že vyjde druhý díl Vaší knihy.¹⁸⁷ Leč nečekal jsem na ni a jakmile poměry systemizace dávaly naději na uskutečnění Vašeho jmenování, podal jsem návrh. Přes to setkal jsem se u Vás opět s nedůvěrou a neporozuměním, ano skoro s výčitkami, jako by se Vám děla nějaká újma a jako bych já byl toho příčinou. Nejsem konečně Vám zodpovědným ze svého jednání a mohl bych to vše pominouti s úsměvem, že poměry, v nichž žijeme, neuchránily ani Vás od jistého slovenského bolestinství, které bývá zpravidla vlastností lidí méně vzdělaných a méně nadaných, než jste Vy. Nicméně považoval jsem za účelné napsati Vám tyto řádky, abych Vás přivedl na cestu autokritiky a odvrátil Vaši ctižádost od srovnávání s lidmi, kteří v době revoluce, neb příznivé poválečné konstelace politické, dělali rychlou kariéru (nejen na universitě!), i když jim k tomu scházal dostatečný podklad.¹⁸⁸ Nesrovnávejte svůj život jenom s poválečným a porevolučním slovenským prostředím, ale raději se zjevy našeho vědeckého života v Čechách, neb na Moravě, po případě v jiných kulturních zemích, a přisvědčíte mi, že osud nechoval se k Vám tak právě macešsky. Zejména pak nepodléhejte a nedávejte se másti svým slovenským prostředím (byl jsem skoro v pokušení napsati mikrokosmem), které je poněkud zmateno náhlým přívalem svobody a moci a které ve své náročivosti ztrácí měřítko pro poměr ke skutečnému světu. Tím svým bolestinstvím trápíte jen sám sebe a většinu lidí jste nepochopitelným. Při tom však neprospějete ani sobě, ani těm „vyšším cílům“, o které by nám všem přece jen v první řadě mělo jíti, kteří máme na mysli kulturní povznesení této strany našeho národa a našeho státu. Doufám, že k nám také patříte.

S pozdravem¹⁸⁹

¹⁸⁷ Mínen titul Daniel RAPANT, *K počiatkom maďarizácie. Diel druhý. Prvé zákony maďarizačné 1790–1792*, Bratislava 1931.

¹⁸⁸ Mínen zřejmě opět Milan Hodža.

¹⁸⁹ Podpis neuveden.

Václav Chaloupecký und der Aufbau des historischen Seminars der Comenius – Universität

ZUSAMMENFASSUNG

Vorliegende Studie unternimmt den Versuch, vor dem Hintergrund des beruflichen Wirkens des Historikers Václav Chaloupecký (1882–1951), dem eine Schlüsselbedeutung zukommt, den Wurzeln und Schwierigkeiten bei der Entstehung der slowakischen Geschichtswissenschaft als universitäre Fachdisziplin und beim Aufbau ihrer ersten Wirkungsstätte an der Comenius-Universität nachzugehen. Nach der Entstehung der ČSR entschloss sich Chaloupecký, der bis dahin Archivar bei Fürst Lobkowitz war, mit seiner Familie in das erst kürzlich besetzte Bratislava umzuziehen, wo er als Inspektor der slowakischen Archive nach neuen Wirkungsmöglichkeiten in Beruf und Forschung Ausschau hielt. Nachdem die Bemühungen um die Errichtung eines Zentralarchivs in Bratislava gescheitert waren, nahm er das Angebot einer Anstellung an der Universität an und erhielt mit Unterstützung von Josef Pekař, des damaligen Ministers Josef Šusta und seines Altersgenossen Jan Heidler in außerordentlich kurzer Zeit eine Professur in Bratislava. Nach Heidlers tragischem Tod wurde Chaloupecký der *spiritus movens* des historischen Seminars in Bratislava und zugleich eine Zentralfigur der entstehenden (tschecho) slowakischen Geschichtswissenschaft. Versuche, für Heidler einen Ersatz zu finden und den Botschafter Kamil Krofta oder andere Teilnehmer der ersten Seminare Pekařs und Šustas (Josef Borovička, František Hrubý) für ein ständiges Engagement in Bratislava zu gewinnen, schlugen jedoch fehl, unter anderem infolge der sich ändernden Personalpolitik des Kultusministeriums. Zudem spielte hier, wie im Falle der Berufslaufbahn von Daniel Rapant, dem ersten slowakischen Historiker, Milan Hodža, Professor an der Universität Bratislava, langjähriger Kultusminister und späterer Premier, eine Schlüsselrolle. Gerade in dem komplizierten Beziehungsgewebe zwischen Chaloupecký, Hodža und Rapant sucht vorliegende Studie den Schlüssel nicht nur zur Interpretation des schwierigen Prozesses zu finden, mit dem sich der Aufbau der ersten slowakischen Arbeitsstätte für Geschichte vollzog, sondern auch zum Verständnis der sich wandelnden tschechisch-slowakischen Beziehungen in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Obgleich Chaloupecký die erste Generation slowakischer Historiker ausbildete (Branislav Varsik, Alexandr Húščava), war der wachsende und sowohl von Hodža als auch von Chaloupecký unterstützte Einfluss Rapants im Universitätsmilieu direkt proportional zu der allmählichen Ostrakisierung der Position Chaloupeckýs und der Ablehnung der zentralen Thesen seiner Arbeiten, die bisher pauschal als „tschechoslowakistisch“ beurteilt wurden. Diese stereotype Bewertung versucht vorliegende Studie zu problematisieren und darüber hinaus zu zeigen, dass die scheinbar nur Ideologie und Karriere betreffende Rivalität der markantesten Persönlichkeiten der Bratislavaer Geschichtswissenschaft in der Zwischenkriegszeit überraschenderweise einen persönlichen Hintergrund aufweist. Dasselbe gilt, wie diese Studie aufdeckt, auch für die öffentliche Polemik, die Chaloupecký mit Milan Hodža führte. Die Verdrängung tschechischer Historiker aus der Universität Bratislava im Herbst 1939 war somit die Folge eines langanhaltenden Prozesses, dessen Wurzeln bereits in die ersten Monate nach Gründung der Tschechoslowakischen Republik reichen.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Kronika

Pátá mezinárodní konference Evropské společnosti pro dějiny vědy

Již popáté zorganizovala v prvních listopadových dnech roku 2012 Evropská společnost pro dějiny vědy velkou mezinárodní konferenci. Tentokrát ji pořádala v Athénách ve spolupráci s Institute of Neohellenic Research of the National Hellenic Research Foundation a s Faculty of Education of the National and Kapodastrian University. Zasedání se konala v inspirativním prostředí nedaleko ruin antické aristotelské akademie v samém centru Athén. Logo konference představoval stylizovaný mechanismus z Antikythery, pocházející z 2. století př. n. l., považovaný za první počítač v lidských dějinách a prezentovaný na výstavě v blízkém Národním archeologickém muzeu.

Tématem konference se stal Vědecký kosmopolitanismus a místní kultury: náboženství, ideologie, společnosti (Scientific cosmopolitanism and local cultures: religions, ideologies, societies). Pořadatelé zvolili toto téma, aby poukázali na mezinárodní a ekumenický rozměr vědy a na význam mezinárodní spolupráce ve vědě, což je spojeno zejména s mobilitou vědců a s jejich schopností mezinárodní komunikace a schopnosti navazování kontaktů v širším geografickém měřítku.

V rámci konference byly uspořádány čtyři plenární přednášky, zasedlo šest vědeckých sekcí a konalo se 32 symposií.

Plenární přednášky proslovili Costas B. Krimbas (Academy of Athens), zabývající se dlouhodobě recepcí Darwinových myšlenek v Řecku, dále Robert Halleux (Université de Liège) s úvahami o kosmopolitním vzdělávání a studiu inženýrů v 18. a 19. století. Třetí přednáška byla opět spojena s významnou osobností dějin vědy – tentokrát s Albertem Einsteinem, kterého Jürgen Renn (Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte Berlin)¹ představil jako kosmopolitu, a dopoledne posledního dne konference bylo věnováno profesionalizaci vědy padesát let po formulování Kuhnovy teorie struktury vědeckých revolucí, nad níž se zamyslel Fabio Bevilaqua (Università di Pavia).

Český podíl na konferenci nebyl nevýznamný. Nejen díky Soně Štrbářové, končící prezidentce a spoluzakladatelce ESHS, a tedy jedné z iniciátorek mezinárodní spolupráce na této úrovni, která se kromě svého příspěvku o zdravotnickém programu Rockefellerovy nadace ve střední a východní Evropě v meziválečném období, připraveného ve spolupráci s Michalem Šimůnkem, výrazně podílela na organizování všech společných akcí během konference, ale i díky podílu dalších účastníků z České republiky. Na symposiích, ve vědeckých sekcích a v knize abstrakt byla zastoupena většina pracovišť, zabývajících se dějinami vědy a techniky, tedy Karlova univerzita v Praze (Milada Sekyrková, Adéla Jůnová-Macková, Marco Stella), Akademie věd ČR (Soňa Štrbářová, Alena Hadravová, Petr Hadrava, Michal Šimůnek, Tomáš Hermann), Masarykova univerzita v Brně (Helena Durnová), Národní technické muzeum v Praze (Michal Novotný), Západočeská univerzita

¹ Prof. Renn byl i jedním z klíčových přednášejících na konferenci v Praze v r. 2011, viz AUC-HUCP 51/2, 2011, s. 107–109, zde s. 108.

v Plzni (Marie Větrovcová, Libor Benda, Martin Vondrášek, Marek Havlík, Radim Kočandrle), Mendelianum Brno (Jiří Sekerák).

Přehled o všech jednáních dává vydaná kniha všech abstrakt, přístupná též elektronicky na <http://5eshs.hpdst.gr/abstracts>.

Evropská společnost pro dějiny vědy uvedla v Athénách v život nově zřízenou Cenu Gustava Neuenschwandra, určenou historikům vědy za celoživotní přínos oboru a honorovanou finanční odměnou, kterou poskytl jeden ze spoluzakladatelů ESHS, Erwin Neuenschwander na památku svého otce. Prvním laureátem se stal profesor Claude Debru, člen Académie Française, profesor pařížské École Normale Supérieure, jeden ze spoluzakladatelů ESHS, který během slavnostního večera proslavil přednáškou o významu ESHS pro mezinárodní spolupráci. Cena bude udělována každé dva roky právě na konferencích ESHS.

Po ukončení vědeckých jednání proběhlo v Athénách i valné shromáždění Evropské společnosti pro dějiny vědy, kde dosavadní prezidentku Soňu Štrbáňovou v souladu se stanovami vystřídal Fabio Bevilaqua, profesor dějin vědy na univerzitě v Pavii. Nový prezident chce ve svém dvouletém funkčním období věnovat hlavní pozornost spolupráci ESHS s národními společnostmi pro dějiny věd a techniky jednotlivých evropských států.

Přes menší účast (450 registrovaných účastníků) oproti předchozí konferenci v roce 2010 v Barceloně² jde o největší akci, která je v evropském měřítku v současnosti v oboru dějin vědy a techniky organizována a dává příslib minimálně podobného rozsahu zájmu i pro Lisabon, kam bude v září 2014 situována 6. mezinárodní konference ESHS.

Milada Sekyřková

Konference *Už jsme vším. Československá společnost 1945–1960*

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 24.–25. května 2012

Na konci května 2012 uspořádala Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK konferenci zabývající se jedním ze stěžejních témat současné české historiografie – obdobím československého socialistického režimu. Výběr témat i přednášejících byl velmi pestrý. Námětem příspěvků byly okruhy dotýkající se propagandy, bezpečnosti, ekonomiky, kultury, školství a trávení volného času až třeba po kontroverzní tematiku interrupcí. Také rozmanitost přednášejících byla pro konferenci příznačná – vystřídali se zde domácí i zahraniční historikové, pracovníci a doktorandi z Pedagogické fakulty i jiných univerzit (Slezská univerzita v Opavě, Schillerova univerzita v Jeně, Münsterská univerzita a další), stejně jako odborníci z nejrůznějších neuniverzitních pracovišť (Archiv bezpečnostních složek, Všeodborový archiv ČMKOS, Nejvyšší bezpečnostní úřad, Národní muzeum). Ačkoliv pracovní název konference vymezoval časový úsek prvních patnácti let následujících po roce 1945, příspěvky nakonec pokrývaly téměř celé období před rokem 1989 a byly rozděleny do několika tematických bloků (školství, kultura a sport, bezpečnostní složky a justice, všední život za socialismu, socialistické hospodářství, církve a muzea).

² AUC-HUCP 50/2, 2010, s. 131–134.

Předehrou ke konferenci bylo promítání filmu režisérů Kádára a Klose *Únos* z roku 1952, doprovázené zasvěceným úvodním slovem filmového historika Ivana Klimeše. Dramatický příběh únosu československého letadla americkými agenty byl jednou z ukázek dobové filmové propagandy 50. let, především z něj však vyznívá dusivá studenoválečnická atmosféra tohoto období.

Úvodní referát přednesl německý historik Peter Heumos, specialista na české moderní dějiny. Ve svém příspěvku se zabýval interpretací modelu sociálněvědného funkcionalismu aplikovaného na poměry uvnitř mocenských struktur těžkého průmyslu během 50. let. Markéta Devátá (ÚSD AV ČR) se věnovala proměnám českých vysokých škol v letech 1945–1960, především pak „ideologickému přerodu“ po monopolizaci moci komunistickou stranou. Jiří Hnilica (Pdf UK) se pozastavil u budování tzv. nové školy v těsně poúnorovém období a zaměřil se především na recepci tzv. imperialistických jazyků (angličtiny, francouzštiny) v poválečném Československu. V konferenčním bloku věnovaném školství zazněl také referát Jitky Bílkové (Pdf UK a ABS), mapující likvidaci spolkového života v Jičíně, a Tomáše Hrudu (Slezská univerzita v Opavě), jenž se zastavil u osudu odborářských sportovních organizací v padesátých letech.

V části věnované kultuře a propagandě zaznělo rovněž několik referátů, vztahujících se alespoň zčásti k padesátým letům. Petr Koura (FF UK) se zaměřil na aktuální výroční téma Lidic, tentokrát však sledoval „druhý život“ lidické tragédie v rámci oficiální interpretace, kdy bylo vyhlazení paradoxně kladeno za vinu „americkým imperialistům“. Pavlína Kourková (Pdf UK) pohovořila o propagandistickém působení poúnorového režimu na nejmenší občánky – zejména prostřednictvím dětské literatury. Příspěvek Vojtěcha Čurdy (Pdf UK) se zabýval životními osudy i nonkonformním marxismem filosofa Roberta Kalivody. Tématem Stefana Lehra (Universität Münster) byla komunikace mezi státem (potažmo KSČ) a občany prostřednictvím médií – Československé televize a Československého státního rozhlasu. Součástí jeho příspěvku byly i ukázky z pořadu *Nad dopisy diváků*, který měl nálady občanů „reflektovat“.

Pozornost byla věnována také složité problematice bezpečnosti, armády a justice. Jiří Bašta (NBÚ) se zabýval projevy antipatie vůči příslušníkům Lidových milicí, odrážejícími se převážně ve formě verbálních útoků, ve výjimečných případech však i fyzickou konfrontací. Otázce vzdělání příslušníků SNB se věnoval Petr Dvořáček (ABS) a pozoruhodné téma protikomunistického odboje v řadách SNB přiblížil Petr Svoboda (Pdf UK) na případu odbojové skupiny Karla Strmisky, napojené na národně socialistickou stranu. Příběh sledování bývalého lidoveckého politika Jana Dostálka byl námětem referátu Jana Tilsche (Pdf UK). Václav Šmidrkal (FSV UK) se pak zabýval mediálním systémem Československé armády.

Zajímavým a dosud nezpracovaným tématem tzv. příživnictví v 70. a 80. letech se věnovala německá historička Christiane Brenner (Collegium Carolinum), jejímž záměrem bylo doložit, jak v této věci „*postoje režimu kolísaly mezi paternalistickou starostí o druhé na straně jedné a snahou o zvýšení popularity u starší generace rigorózními postupy proti mladým porušitelům norem na straně druhé*“. Podobně její kolega Volker Zimmerman sledoval téma úplatkářství v Československu ve stejné době jako masový fenomén, který byl již tehdy jako sociálně – patologický jev podroben kriminologickým analýzám. O tématu interrupcí promluvil Radim Cigánek (Římskokatolická farnost Beroun), který se soustředil na československou „potratovou legislativu“ na konci padesátých let v komparaci s další-

mi státy sovětského bloku. Námětem referátu Petra Zemana (Národní muzeum) byl vývoj zaměstnanecké struktury Ministerstva vnitra.

Velké pozornosti se těšil tematický blok věnovaný všednímu životu za socialismu. Otevřela jej proděkanka Pdf UK Kateřina Charvátová vzpomínkovou sondou na působení svého otce v Československém jockey klubu. Následovalo vystoupení Jana Šindeláře (Pdf UK) zachycující průběh mohutné propagandistické kampaně k Stalinovým sedmdesátinám v roce 1949. Diskusi rozpoutaly příspěvky Martina France (Masarykův ústav – Archiv AV ČR) o cestách soudobé historiografie k poznávání životního stylu a všedního života a Alžběty Čornejové (Všeodborový archiv ČMKOS) o odborových rekreacích v 50. a 60. letech. Východiska A. Čornejové v podstatě korespondovala s Francovou tezí o rozšiřování těžiště zájmu současných mladých historiků od politických dějin k dějinám každodennosti, kultury a životního stylu. Ve vážnějším tónu se nesl referát amerického historika Kevina Mc Dermotta o propagandistické kampani k případu Slánského skupiny a úvaha slovenského historika Romana Krakovského na téma „veřejný prostor za socialismem“. K podnětným a diskutovaným příspěvkům patřil také referát sociologa a historika Stanislava Holubce (Friedrich Schiller Universität Jena) o proměnách a vývoji recepce Masarykovy osobnosti a prvorepublikové tradice od 50. let do Pražského jara. Proměnou vnímání osobnosti Zdeňka Nejedlého a vyvrácením některých stereotypů o této postavě se ve svém referátu zabíral Václav Nájemník (Pdf UK).

Bez ohlasu nezůstaly ani otázky socialistického hospodářství a hospodaření. Témata Arnosta Stanzela (Ludwig-Maxmillians-Universität München) a Evy Šabatkové (Pdf UK) se dotkla vztahu ekonomiky a životního prostředí a jeho devastace. Osídlování zemědělské půdy v pohraničí bylo námětem referátu Tamyry Novákové (Pdf UK). Zajímavým problémem se zabýval Jiří Pokorný (Pdf UK, Všeodborový archiv ČMKOS), jenž seznámil posluchače se zákonem o podniku připravovaným v roce 1968 – neúspěšným (ale velmi pozoruhodným) pokusem o implementaci jugoslávského modelu do české ekonomiky a jeho politických důsledcích.

Závěrečný blok konference otevřel témata církví a jaksi okrajově byla zmíněna i problematika muzejnictví v době socialismu. František Kolouch (Pdf UK) přednesl referát o internacích českých biskupů v letech 1948–1968. Zdrojem informací mu byly nejen archivní materiály a další prameny, ale i četná svědectví pamětníků. Anna Vaněčková (Pdf UK) připomněla některá fakta týkající se Charty 77 a jejího vztahu k náboženským otázkám. Antikatolickou propagandou se zabýval Michal Pehr (ÚSD AV ČR). David Váhala (Slezská univerzita v Opavě) zakončil konferenci příspěvkem o slezském muzejnictví.

Konference byla skutečně mezinárodní i mezioborová, zejména díky péči, kterou jí věnoval hlavní organizátor Jiří Pokorný. Také doktorandi a studenti Katedry dějepisu a didaktiky dějin Pedagogické fakulty si vzali akci „za svou“ a postarali se též o oživení dobových reálií. Konferenční sál byl vyzdoben celou řadou „upomínkových předmětů“, plakátů s budovatelskou tematikou, místy zaznívala „socialistická“ hudba, informace podávali studenti oblečení do někdejších svazáckých stejnokrojů. Živá diskuse z rozmanitých názorových úhlů probíhala spontánně i v kuloárech a společenských místnostech. Na malém prostoru se mi nepodařilo zachytit zdaleka všechna vystoupení. Referáty budou otištěny v časopise *Marginalia historica*. Mnoho otázek ještě zůstává otevřeno, mnoho témat ještě musí být znovu domyšleno a interpretováno (např. ideologické problémy se na jednání příliš neobjevily). Téma éry Československa pod vládou komunistů zůstává stále živým. Za upozornění

stojí skutečnost, že (až na jednu výjimku) mluvili zahraniční účastníci – historici-bohemisté – česky. Nikoliv na přání organizátorů, ale z vlastní vůle.

Vojtěch Čurda

Potenziale, Kooperationen und Grenzen der Universitätsarchive

Tagung anlässlich 60 Jahre Archiv der TU Dresden, 29. 11. 2012, Drážďany

Malá výročí archivů bývají příležitostí nejen k dílčímu bilancování, ale také k pracovnímu setkání s kolegy. Tímto směrem se vydali také drážďanští univerzitní archiváři v souvislosti se završením šestého křížku jejich pracoviště. Seminář zaměřený na různé aktuální i trvale aktuální otázky vysokoškolského archivnictví se konal v příjemném prostředí zasedací síně senátu Technické univerzity Drážďany (TUD) v budově rektorátu.

Jednání zahájil a nadále moderoval ředitel drážďanského univerzitního archivu Matthias Lienert. Jménem TUD pozdravil několik desítek účastníků semináře sociolog Karl Lenz, prorektor TUD pro plánování. Připomněl přitom některé momenty z minulosti archivu a charakterizoval jej jako pracoviště s dvojitou tváří připomínající boha Januse – jednou úřední a druhou vědeckou.

První (a nejobsáhlejší) blok jednání patřil saským vysokoškolským archivům. Nejprve nechal M. Lienert ve své přednášce a prezentaci přítomné nahlédnout do dějin hostitelské instituce, počínaje ztrátami archivního materiálu při bombardování Drážďan v roce 1945 a ustavením archivu jako samostatného pracoviště o sedm let později. Po získání vlastních prostor postupně následovalo vše, co k univerzitnímu archivu neodmyslitelně patří – první spisový a skartační řád, archivní pomůcky, vědecká práce (iniciována jubileem TUD v r. 1978) a od 80. let také zahraniční kontakty. Fúzí TUD a několika dalších drážďanských vysokých škol na sklonku uplynulého století rostl také univerzitní archiv až k dnešním úctyhodným pěti běžným kilometrům. Musel se samozřejmě potýkat i s různými překážkami a obtížemi, naposledy povodněmi v létě 2002. Dnes je Archiv TUD decentralizovaným pracovištěm, dohlížejícím také na spisovny jednotlivých součástí drážďanské almae matris.

Archiv univerzity v Lipsku jako jedno z center bádání o dějinách evropské vysokoškolské vzdělanosti představil jeho ředitel Jens Blecher. Nejprve nastínil starší mezinárodní souvislosti (instituce univerzitních národů, která byla v Lipsku zrušena až v roce 1830; počty profesorů a studentů, kteří do Lipska přišli na přelomu 19. a 20. století z jiných univerzit) a poukázal tak na potenciál, který bohatství tamního univerzitního archivu skýtá. Poté dokladoval na statistikách rostoucí počet zahraničních badatelů, jimž výzkum usnadňuje soustavná digitalizace a čím dál tím intenzivněji využívaná „virtuální badatelna“.

Třetím příspěvkem prvního bloku jednání bylo zamyšlení Stephana Luthera, vedoucího Archivu Technické univerzity v Chemnitz, nad univerzitními jubilei. Na vlastních zkušenostech ilustroval, že mohou být pro univerzitní archiv jak prokletím, tak požehnáním. Jeho pracoviště – podstatně menší než jsou archivy v Drážďanech a Lipsku – se muselo během posledního desetiletí vyrovnávat s několika výzvami tohoto druhu. Pracovníci archivu byli vytiženi mj. oslavami výročí padesátileté existence „Hochschule für Maschinenbau“, k nimž přispěli jejími přehlednými dějinami, a jubileem 175 let samotné TU Chemnitz

v roce 2011. Dva roky ve spolupráci s Průmyslovým muzeem v Chemnitz připravovali výstavu, kterou od května do října 2011 shlédlo na 20 tisíc návštěvníků.

Po společném obědě v nedaleké menze následovala první část odpoledního jednání s několika kratšími příspěvky. V prvním z nich představila Marion Stascheit archiv technicky zaměřené vysoké školy v Mittweidě, který dnes již patří mezi zavedené vysokoškolské archivy a od počátků 90. let minulého století náleží také mezi průkopníky užití výpočetní techniky v archivnictví. V druhém příspěvku vedoucí archivu Univerzity Rostock Angela Hartwig seznámila přítomné s vývojem projektu „Catalogus Professorum Rostochiensium“, tedy elektronického a na webu dostupného biografického slovníku profesorů rostocké univerzity.¹ Projekt je připravován v souvislosti s blížícím se kulatým výročím. Následující tři příspěvky patřily zahraničním hostům. Zástupkyně ředitele archivu budapešťské Loránd Eötvösovy univerzity Julia Varga referovala o dlouholetém velkém projektu podchycujícím maďarské studenty v zahraničí do roku 1918. Dosud byly provedeny rešerše ve více než dvou stovkách archivů vysokých škol a univerzit. Podrobněji se zastavila především u maďarských studentů na samotné TU v Drážďanech. Jindřich Schwippel, dlouholetý pracovník Archivu Akademie věd ČR a průkopník „oral history“ ještě z doby, kdy tak u nás nebyla nazývána, shrnul své zkušenosti s prosazením tohoto druhu historické dokumentace od 70. let minulého století. Zdůraznil, že při prvních cílených rozhovorech v té době byli tazatelé z akademického archivu vedeni především snahou doplnit písemné prameny a získat odpovědi na některé klíčové otázky, jež klasická heuristika nezodpoví (mechanismy rozhodování, mezilidské vztahy). Příspěvek Hanny Krajewské, ředitelky Archivu Polské akademie věd ve Varšavě, byl především gratulací jubilujícímu drážďanskému hostiteli a zároveň avizem nadcházejícího „roku J. I. Kraszewského“ – polský básník si ostatně Drážďany vybral za své sídlo v exilu a učinil z nich jedno z center polské emigrace.

Jednání uzavřela panelová diskuse na aktuální téma trvalého uložení digitálních archiválií. Z odlišných pohledů shrnuli své představy Ralph Müller-Pfefferkorn z drážďanského Zentrum für Informationsdienste a saarbrückenský univerzitní archivář Wolfgang Müller. Zatímco první prezentoval především hledisko s archivní problematikou částečně obeznámeného informatika, druhý shrnul obavy všeobecně sdílené většinou archivní obce. Následující diskuse se příliš nelišila od řady podobných na toto téma, jež se odehrávají i v českém prostředí. K žádnému jednoznačnému závěru diskutující ani zde nedospěli a žádná jednoznačná, snadná řešení hrozícího „digitálního temna“ zjevně nejsou v dohlednu.

Po skončení oficiálního programu měli účastníci jednání možnost prohlédnout si hlavní část depozitářů Archivu TUD, umístěných v různých částech univerzitní čtvrti i mimo ni.

Marek Ďurčanský

¹ <http://cpr.uni-rostock.de/>

Recenze a zprávy

**Steffen Höhne – Ludger Udolph (Hgg.), Franz Spina (1868–1938).
Ein Prager Slavist zwischen Universität und politischer Öffentlichkeit**
(Intellektuelles Prag im 19. und 20. Jahrhundert, Bd. 2), Böhlau, Köln – Weimar –
Wien 2012, 336 s.

Jako druhý svazek ediční řady nakladatelství Böhlau *Intellektuelles Prag im 19. und 20. Jahrhundert* vyšel sborník příspěvků z konference o významném českoněmeckém slavistovi, bohemistovi a aktivistickém politikovi v meziválečné ČSR Franzi Spinovi (1868–1938), která se konala v únoru 2010 v Praze. Publikace obsahuje patnáct příspěvků německých a českých historiků, literárních historiků a filologů, které se zabývají různými aspekty osobnosti Franze Spiny. Funkci úvodu fakticky plní vstupní studie Steffena Höhneho, která na přibližně chronologické osnově Spinovy životní dráhy načrtává tři roviny jeho aktivit – pozice intelektuála, jazyková a školská politika před rokem 1918 a aktivistická politika po vzniku ČSR. Absentující vědeckou a univerzitní činnost pojednává v následující studii druhý editor svazku Ludger Udolph.

Část příspěvků se věnuje Spinovu angažmá v jazykové a národnostní politice (od roku 1906) a jeho koncepci pokojného a plodného soužití Čechů a Němců v českých zemích, jež vedla nakonec k akceptaci československého státu a ke vstupu do vlády v roce 1926 (Karl Braun, Klaas-Hinrich Ehlers, Václav Petrboš). Vzhledem k neexistenci osobní pozůstalosti tvoří hlavní pramen studií články v tisku, eventuálně dopisy dochované porůznu v jiných pozůstalostech. Pojednává se též o problematiku hospodářského aktivismu, ale v těchto studiích dominuje kontext a samotný Spina je zatlačen do pozadí (Christoph Boyer, Eduard Kubů – Jiří Šouša). Další řada studií se zabývá Spinovou filologickou a literárněvědnou tvorbou, resp. kontextem těchto disciplín (Andrea Scheller, Alice Stašková, Zaur Gasimov, otištěn je též německý překlad kratšího textu Romana Jakobsona); část autorů se zabývá Spinovými kolegy (Helmut Wilhelm Schaller píše o Gerhardu Gesemannovi, Ota Konrád o Herbertu Cysarzovi). Proporčně poněkud předimenzovaná je studie o Spinově vztahu k burschenschaftům, v níž je zbytečně mnoho místa věnováno kontextu (Harald Lönnecker). Specifické místo zaujímá studie o sémantice pojmu „symbióza“, který Spina několikrát použil jako hodnocení vztahu Němců a Čechů v českých zemích a který s ním pak byl (a je) neoddělitelně spojen – jak v diskurzích s ním sympatizujících, tak jej odsuzujících (Michael Havlin). Podle mého soudu jde o nejzajímavější a koncepčně nejzdařilejší studii celé publikace.

Vydání publikace o Franzi Spinovi považuji za velmi chválné. Přínosné je zmapování vývoje Spinových názorů ve vzájemné hře mezi jeho regionálním původem (hřebečský jazykový ostrov), odborným zájmem a kvalifikací a zapojením do studentského národního hnutí a později do rodící se německé agrární politiky. Podrobný rozbor textů ukazuje, že jeho aktivismus se zrodil z kontinuálního promýšlení a domýšlení německých národních zájmů v zápase s Čechy, jakkoliv to zní paradoxně. Z jeho slavistického studia zase vyplynula (či s ní konvenovala) koncepce kulturní blízkosti české a německé společnosti (Češi

jako germanizovaní Slované). Možná nezaslouženě malou pozornost si vysloužila Spinova univerzitní činnost (žáci, vedení disertací apod.) a především – což je podle mě větší nedostatek – jeho konkrétní činnost jako ministra (1926–1938). Bylo by jistě zajímavé zjistit, jak se v obou těchto aktivitách odrazily (či neodrazily) jeho názory na česko-německé soužití.

Sborníku by určitě prospělo i důkladnější koncepční zakotvení a možná i určité tematické rozčlenění studií, v jiných sbornících tohoto typu běžné. Přes některé konkrétní výtky však je publikace ve svém úhrnu kvalitní a přínosná.

Tomáš Rataj

**Gerhard Oberkofler, Ludwig Spiegel und Kleo Pleyer.
Deutsche Misere in der Biografie zweier sudetendeutscher Intellektueller**
Studienverlag, Innsbruck – Wien – Bozen 2012, 264 s.

Gerhard Oberkofler, dlouholetý profesor na univerzitě v Innsbrucku a vedoucí tamního univerzitního archivu, se ve své nejnovější monografii zabývá životními osudy dvou sudetoněmeckých intelektuálů první poloviny 20. století. Ludwig Spiegel (1864–1926) byl právník pocházející ze středostavovské židovské rodiny, rodák z Rychnova nad Kněžnou, profesor na právnické fakultě německé univerzity v Praze; v roce 1926 byl zvolen rektorem, ale ještě před převzetím úřadu zemřel. Kleo Pleyer (1898–1942) byl synem dělníka z osady Eisenhammer u Rabštejna nad Střelou, který se jako student na pražské německé univerzitě angažoval coby vůdce antisemitských kampaní proti zvolení Samuela Steinherze rektorem (1922), stal se nacistickým aktivistou a historikem, působícím v Berlíně, Královci a Innsbrucku, a posléze padl na východní frontě. Oberkofler tak rozhojnil řadu svých biografií českoněmeckých intelektuálů (2005: Käthe Spiegel, 2008: Samuel Steinherz).

Pro neobvyklou „dvojbiografii“ si autor záměrně zvolil dvě zcela rozdílné osobnosti z různých sociálních prostředí, které se staly nositeli různých názorových pozic a jejichž osudy se nepřímo protnulý v Praze počátku 20. let. Příslušník *Bildungsbürgertum* Spiegel se stal reprezentantem národních zájmů sudetoněmecké buržoazie, ocitnuvši se nedobrovolně v novém státě, ale jako takový se stal paradoxně terčem velkoněmeckého antisemitismu, jehož zastáncem byl Pleyer. Pro něho jako příslušníka dělnictva byl fašismus (nacismus) jednou ze dvou možností odporu proti kapitalismu (liberalismu), vedle cesty socialismu či komunismu. Nestřetli se přímo, protože v době Steinherzovy aféry byl Spiegel jen jedním z mnoha profesorů stojících jasně na straně svého kolegy proti „německoárijským“ studentům, zatímco sám byl antisemity napadán v době, kdy už byl Pleyer v Německu (1925).

Oberkofler se na historickou látku dívá z pozice marxismu, a to řekněme marxismu spíše konzervativního a tíhnoucího k dogmatismu. Cituje hojně Lenina, Engelse, dokonce i Stalina (pojetí národa); jeho kniha je věnována památce Julia Fučika, který nemá k tématu knihy přímou vazbu. Pro českého čtenáře může být takový způsob psaní poněkud překvapující, protože žijeme v době neustále oživovaného a vyžadovaného antikomunistického diskurzu. Z tohoto obecného hlediska bych tedy Oberkoflerův způsob psaní hájil proti možným námitkám z pozic bojovného antikomunismu – není to povinné citování klasiků, ale autorova vážně míněná historickofilozofická koncepce –, na druhou stranu se domnívám, že vede k příliš statickému pohledu na dění a k historickému determinismu a objektivismu. Lidé

jsou zde spíše pasivními nositeli objektivních ideologických soustav, jejich vlastní záměry jsou vedlejší. Autor nemůže a ani nechce proniknout k samotnému diskurzu historických aktérů, nezkoumá příčiny toho, proč např. židovský intelektuál zaujal pozici „Němce volbou“ a dělník pozici antisemity a nacionála. Tyto volby jsou mu apriorně nelogické a paradoxní. Paradoxnost, až tragičnost na mnoha místech záměrně zdůrazňuje exkurzy o dalších osudech uváděných lidí (skončivších zpravidla v soukolí nacistické genocidy Židů). Na s. 173 autor přímo postuluje: „*In der Geschichte ist immer nach dem Ergebnis des Wirkens zu fragen, nicht nach der Absicht.*“ Celý svět se tedy jeví jako divadlo a aktéři jako (tragičtí) herci. V tom spočívá ona „německá bída“ (deutsche Misere) z podtitulu knihy – dva konkrétní lidé zde zastávají pozice, které objektivně nejsou v jejich zájmu, ba je přímo ohrožují.

Autor nabízí intelektuální biografii, postavenou především na úředních pramenech a na vlastních textech obou osobností, z nichž bohatě cituje. Tyto ukázky jsou podle mého názoru velmi zajímavé. Oberkofler zaujímá jasné kritické stanovisko vůči německé společnosti a německému národnímu hnutí; upozorňuje na nedostatečnou denacifikaci v poválečné spolkové republice a na pokračování kariér lidí aktivně podporujících nacistický režim (např. Wilhelm Pleyer, bratr Klea). Má tendenci obhajovat nově vzniklé Československo proti sudetoněmeckým činitelům, podle mého názoru – to zní možná paradoxně – až příliš. V citovaných stanoviscích L. Spiegela jsou podle mě velmi relevantní výtky vůči nespravedlnosti versailleského mírového uspořádání, zárodku to budoucích potíží (např. s. 91–92), a dokonce prorocky jasnozřivé varování z roku 1922 (!), že Francie v případě nouze stejně novému státu nepomůže („*Der französische Generalstab wird ihm [= dem tschechischen Volk] nicht helfen, wenn er in Not gerät.*“, s. 133). Celkově je tedy kniha cenným souhrnem informací o dvou méně známých osobnostech sudetoněmeckého veřejného života, jejíž silnou stránkou je kritičnost, slabou naopak určitá koncepční strnulost, která autorovi brání v hlubší analýze dobových nacionálních a nacionalistických diskurzů.

Tomáš Rataj

Toomas Hiio – Helmut Piirimäe (eds.), Universitas Tartuensis 1632–2007
Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu 2007, 837 ss.

Pod latinským knižním názvem se skrývají osudy starobylé vzdělávací, vědecké a kulturní instituce, „nejstarší a největší estonské univerzity“, jak zní titul jedné z podkapitol knihy. Dnešní hlavní akademická instituce nezávislého Estonska tento latinský název ovšem v minulosti nikdy nenesla. Politický, sociální i kulturní vývoj v regionu dnešních pobaltských států byl ještě mnohem komplikovanější, než například v případě malých středoevropských národů, a platí to tím více o dějinách dnešní *Tartu Ülikool* (Univerzita Tartu), členky Coimbra Group (skupina 40 nejstarších a nejprestižnějších evropských univerzit). Tak jako se v Pobaltí měnily administrativní hranice, politické režimy, etnické poměry a s tím spojené názvy měst, proměňovalo se také zaměření a působení univerzity. To vše se odráželo mimo jiné v jejích názvech.

Univerzita byla založena roku 1632 švédským králem Gustavem II. Adolfem v livonském městě nesoucím tehdy název Dorpat, v nedávno (1629) nově získané provincii švédské říše. Založena byla dříve než další univerzity v okrajových nebo nově získaných provin-

ciích švédské říše, tj. ve finském Turku/Åbo (1640) a skánském Lundu (1666). Určena byla především výchově německojazyčných luteránských městských a šlechtických elit a švédského úřednictva baltských provincií (vedle Livonska také Estonska). V době „švédských zlatých časů“ nesla škola název *Academia Gustaviana*. V letech švédsko-ruských válek o dominanci v Pobaltí od poloviny 17. do počátku 18. století byla načas uzavřena, respektive stěhována mezi Dorpatem, Revaalem (dnes Tallin) a Pernau (dnes Pärnu), později s názvem *Academia Gustavo-Carolina*. „Švédská“ univerzita v Dorpatu (druhá nejstarší po Uppsale) zanikla s definitivním ovládnutím baltských provincií Estonsko a Livonsko ruskou říší v roce 1710.

Druhé slavné, avšak neméně složité, období univerzity v dnešním Tartu spadá do éry ruské nadvlády nad baltskými guberniemi a emancipujícími se pobaltskými národy, Estonci a Lotyšši. Instituce byla obnovena v roce 1802 jako Říšská univerzita v Dorpatu.

Administrativně se stala součástí sítě univerzit a vysokých škol ruské říše, kulturně a jazykově součástí sítě německých univerzit. Vychovávala nadále především příslušníky politických, sociálních a kulturních německojazyčných elit baltských gubernií, postupně se ale stávala také rozhodující vzdělávací institucí příslušníků formujících se národních elit Estonců a Lotyšů. „Zlatý věk“ univerzity spadá do 60. až 80. let 19. století, jak v kontextu německých univerzitních dějin (působilo zde několik evropsky významných učenců), tak v kontextu obrození malých pobaltských národů. Reakcí na zesílení politických, národních a kulturních aktivit v pobaltských guberniích (a také ve Finsku), mj. mezi univerzitními učiteli a studenty, byla prudká vlna rusifikace v 90. letech. Z německojazyčné univerzity v Dorpatu se tak roku 1893 stala ruskojazyčná instituce v Jurjevu (nový název města).

V souvislosti s rozpadem ruského impéria v důsledku první světové války a ruských revolucí i s následnými politickými převraty 20. století osudy univerzity akcelerovaly a staly se ještě dramatičtějšími. Na samém konci první světové války byla pod ochranou německých jednotek univerzita nakrátko germanizována jako *Landesuniversität*, ale již v listopadu roku 1918 byla převzata nově vyhlášenou Estonskou republikou.¹ V letech 1919 až 1940 tak byla univerzita s názvem *Tartu Ülikool* budována jako vrcholná vzdělávací a vědecká instituce i jako symbol nového národního státu. Během první sovětské okupace (termín všeobecně používaný současnou estonskou historiografií) let 1940–1941 započala sovětizace školy pod názvem Tartuská státní univerzita. V letech nacistické okupace fungovala univerzita v omezených podmínkách pod názvem Estonská městská univerzita v Tartu. V období druhé sovětské okupace let 1944–1991 sdílela univerzita osudy sovětských vysokých škol v národních republikách, opět pod názvem Tartuská státní univerzita. Po obnovení nezávislé Estonské republiky se i nejstarší univerzita na jejím území vrátila k neutrálnímu názvu *Tartu Ülikool*.

Základní členění publikace odpovídá výše naznačené periodizaci politických a správních dějin (Švédské období 1632–1710; Ruské období 1802–1918; Německá okupace 1918; Estonská republika 1919–1940; Sovětská okupace 1940–1941; Německá okupace 1941–1944; Sovětská okupace 1944–1991; Estonská republika 1989/1991–2007; podtitulem chronologicky členěných kapitol je vždy tehdejší oficiální název školy). Již z politicky zatížených názvů kapitol je patrný i základní interpretační rámec podmínek, za kterých uni-

¹ Tímto datem například „končí“ historie univerzity pro autory lexikonu německých univerzit: Laetitia BOEHM – Rainer A. MÜLLER (Hgg.), *Universitäten und Hochschulen in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Eine Universitätsgeschichte in Einzeldarstellungen*, Düsseldorf 1983, s. 103–104.

verzita v Tartu fungovala. Jednotlivá období zaujímají pochopitelně různý stránkový rozsah (cca 100 stran pro 1632–1710 a 1989–2007; cca 150 pro 1802–1918 a 1919–1940; cca 200 pro 1944–1991; krátká období první a druhé německé okupace a první sovětské okupace nepřesahují 20 stran). První část (švédské období) zpracoval Helmut Piirimäe – jeden z redaktorů svazku, odborník na 17. a 18. století, zvláště dějiny švédské říše. O druhou část (19. století) se podělili Villu Tamul a Toomas Hiio – druhý redaktor svazku, odborník na soudobé dějiny, především léta první sovětské a nacistické okupace (1939–1945). Období estonské samostatnosti let 1919–1940 si rozdělili oba hlavní redaktori ve spolupráci s dalšími kolegy a kolegyněmi, období po roce 1940 jsou většinou dílem Toomase Hiio. Další spoluautoři se podíleli na řadě dílčích podkapitol ve všech částech, obvykle v pasážích o vývoji jednotlivých fakult, oborů apod. Vnitřní členění částí a kapitol odpovídá záměru autorů postihnout všechny aspekty univerzitních dějin jako dějin výukové a vědecké instituce v politických, sociálních a kulturních kontextech.

Historie univerzity v Tartu postrádá vlastní středověkou kapitolu, první část knihy je proto zaměřena na širší souvislosti dějin raně novověkých univerzit na severovýchodní periferii Evropy (středověké evropské univerzity; vzdělanost ve Švédsku a baltském regionu před gustaviánskou fundací; předchůdci univerzity). Dále se pak autoři zabývají formálními a strukturálními otázkami (založení, správa, členění, ekonomika, materiální vybavení) i fungováním instituce (věda a studium). Zvláštní podkapitoly jsou zasvěceny studentům a jejich organizacím, národnostní situaci a roli univerzity v kulturním životě regionu. Část věnovaná ruskému období 1802–1918 je členěna na podkapitoly vymezené politickými souvislostmi (ruská vysokoškolská politika do roku 1890, rusifikace po roce 1893, liberalizace po roce 1905). Podrobně jsou popsány řídicí a organizační struktury univerzity i její stavební vývoj a materiální vybavení. Rozvoj jednotlivých oborů je podán v souřadnicích kulturní historie a dějin vědy; po jednotlivých podkapitolách o humanitních vědách, přírodních a exaktních vědách a medicíně následují závěrečné podkapitoly sumarizující a hodnotící vědecké úspěchy dorpatských vědců (k nejproslulejším patřil astronom W. Struve) a stručněji i dopad jejich působení na intelektuální prostředí Ruska a jeho baltských gubernií. Velký prostor je věnován opět studentstvu (proměny v regionálním, etnickém, sociálním, oborovém složení) a jeho organizacím a zájmovým aktivitám (včetně v Pobaltí tak rozšířených pěveckých sborů), mj. jejich rozčleňování podle jazykových/národnostních kritérií (viz tabulka na s. 241–243). V této souvislosti malá odbočka – národní a státní vlajka Estonské republiky (meziválečné i té současné) nese barvy původně studentské organizace Estonia.

Po epizodě německé zemské univerzity na konci první světové války nadešla éra estonské národní univerzity. Teprve na počátku kapitoly o *Tartu Ülikool* let 1919–1940 je podrobně analyzována role vznikající jazykově estonské inteligence, pronikání estonštiny na univerzitu (nejprve jako „cizího“ jazyka), jazykově estonských studentských organizací a etnickým původem estonských profesorů před rokem 1918. Paralely s českým národním hnutím a bojem za české vysoké školy, pochopitelně s časovým posunem a v ještě složitějších politických podmínkách, jsou evidentní. Další podkapitoly odpovídají zhruba členění v předchozím období: statut, struktura, vedení, složení učitelského sboru, ekonomické zajištění atd., to vše v proměnách souvisejících s vnitřním politickým vývojem mladé Estonské republiky, mj. autoritativního režimu ve druhé polovině 30. let. Řada základních informací je opět podána přehledně v tabulkách (například struktura fakult, ústavů a profe-

sur, s. 322–328). Také pro toto období patří k nejpodrobnějším kapitola o studentech (počty, původ) a jejich organizacích, doprovázená též bohatě grafy a tabulkami. Stručněji je podán vývoj jednotlivých oborů („národní“ a humanitní vědy; medicína; přírodní a exaktní vědy).

Poměrně krátká epizoda první sovětské okupace (1940–1941) je stručně popsána na několika stránkách v podkapitolách proměna v Tartuskou státní univerzitu, nadřizené autority, sovětizace, změna struktury a politické represe. Podobně stručně je zpracováno období německé okupace let 1941–1944 v podmínkách války, záměrů okupační správy s estonským školstvím a politických represí. Naskytá se otázka, nakolik je tuto kapitolu možné využít pro alespoň základní komparaci nacistické politiky vůči univerzitnímu školství v okupovaných zemích, například skandinávských (Dánsko, Norsko) na jedné straně nebo středoevropských (české země, Polsko, Litva, Ukrajina) na straně druhé.

Podobně zásadním komparativním materiálem, tentokrát pro období komunistických režimů ve střední a východní Evropě a období návratu k demokracii, by se mohly stát dvě poslední, stránkově nejrozsáhlejší části knihy. Období let sovětské okupace 1944–1991 je zpracováno ve třech rozsáhlých kapitolách. První z nich zahrnuje období nejtužšího stalinského režimu 40. a 50. let, druhá uvolněnější 60. až 80. léta a třetí pojmenovaná Vědecká činnost představuje jednotlivé fakulty v celém období začlenění Estonska do Sovětského svazu. V první kapitole převládají analýzy politických souvislostí (začleňování Estonska do SSSR, vztah univerzity a režimu, vysokoškolská politika v SSSR). Rozsáhlá podkapitola je určena vedení univerzity a jejím rektorům, rozsahem (cca 20 stran) srovnatelná podkapitola pak zahrnuje většinu ostatních aspektů vnitřního členění a chodu univerzity (mj. zavedení kateder, materiální vybavení, záležitosti studentů – ve srovnání s předchozími částmi knihy výrazně poddimenzované). Jedna z nejrozsáhlejších podkapitol o tomto období popisuje represe let 1944–1952. Kapitola o období 60. až 80. let je již členěna klasicky na podkapitoly o proměnách politické situace v SSSR a Estonské SSR, univerzitní administrativě a proměnách její struktury, nejvýznamnějších událostech, budovách a materiálním vybavení, včetně knihoven a muzeí, studentech, studiu a studentském životě. Vědecký provoz univerzity v sovětském období je sledován podle fakult (ekonomická, právnická, fyzikálně-chemická, matematická, přírodovědecká, lékařská, historická, filologická a tělesné výchovy a sportu) a v jejich rámci podle oborů. O tom, že v případě univerzity v Tartu nešlo jen o bezvýznamnou školu v malé sovětské provincii, svědčí od poloviny 60. let světoznámý ohlas tartuské školy sémiotiky J. Lotmana. Vývoj počtu studentů podle jednotlivých fakult a proměny struktur fakult jsou zachyceny v grafech a tabulkách (4. kapitola, s. 646–656).

Také poslední část o dějinách univerzity po rozpadu Sovětského svazu je členěna na dvě podobdobí. V první kapitole jsou změny univerzitních struktur, obnova zrušených a zakládání nových fakult a záležitosti studia a studentů (například obnova tradičních studentských korporací) zasazeny do politických souvislostí obnovení a budování nezávislého estonského státu v letech 1989–1995. Druhá kapitola je pak strukturovaným přehledem jednotlivých aspektů univerzitního provozu v letech 1995–2006. Oproti předchozím historickým obdobím chybí podrobnější zhodnocení vědecké činnosti, akcentovány jsou naopak vnější vztahy univerzity (například podkapitoly obraz univerzity, spolupráce s ostatními školami a zahraniční vztahy, propagace).

Knihy je zpracována na základě pramenů z estonských, švédských, lotyšských a finských státních i univerzitních archivů a univerzitních a dalších úředních tisků. Z bohatého seznamu odborné literatury mohou být pro neestonské badatele zajímavé především tituly

v němčině, zahrnující ovšem převážně období 19. století. Jinojazyčných publikací (anglických, německých, ruských, švédských) pro jiná období (švédské, meziválečné) je mnohem méně, převážně pro dějiny studentstva. Orientaci v textu usnadňují osobní a místní rejstříky.

Závěrem je nutné prozradit poměrně krutou pointu: to, co považují estonští (stejně jako čeští) intelektuálové minulosti (méně již současnosti) za velký úspěch národní emancipace, totiž uchování a kultivace malých národních jazyků a jejich etablování jako jazyků moderní vědy, je v estonském případě ještě větším Pyrrhovým vítězstvím, než v případě češtiny. Pod latinským titulem knihy se totiž skrývá výhradně estonský text, a to bez jakéhokoliv jinojazyčného resumé.² Na druhou stranu, zaměření monografie na domácí odborné publikum vzbuzuje naději, že nejde o pouhou demonstraci a propagaci úspěchů na jedné či ústrků na druhé straně, které mohou být primárním posláním u mnohem stručnějších cizojazyčných publikací. Tato jazyková bariéra komplikuje nejenom možnosti podrobnějšího studia dějin tartuské univerzity, její komparace s dějinami dalších univerzit v Pobaltí (například starobylé univerzity v litevském Vilniusu s neméně dramatickými přeryvy³), střední, východní nebo severní Evropě, ale pochopitelně také možnosti kritické recenze, která se tak musela omezit jenom na prostou deskripci.

Petr Svobodný

Alfredas Bumblauskas a kol., Universitas Vilnensis: 1579–2004

Vilnius University, Vilnius 2004, 84 ss.

http://www.vu.lt/site_files/InfS/Leidiniai/Vilnius_University_1579_2004.pdf

Krátký přehled dějin univerzity ve Vilniusu připravený v anglické podobě kolektivem litevských historiků spatřil světlo světa u příležitosti 425. výročí založení univerzity v hlavním litevském městě. Není to samozřejmě ani nejnovější ani nejrozsáhlejší publikace.¹ Pozornosti však zasluhuje s ohledem na svoji přístupnost jazykovou a také fyzickou, neboť je k dispozici na internetových stránkách univerzity.²

Publikace se skládá z devíti kapitol. První obsahuje přehled nejdůležitějších událostí v dějinách univerzity, dalších pět seznamuje s osudy univerzity v různých etapách její existence. Kapitola sedmá představuje univerzitní knihovnu a její fondy, osmá popisuje nejstarší budovy univerzity. Poslední kapitola obsahuje výčet čestných doktorů univerzity.

Seznámení čtenářů s dějinami vilniuské alma mater autoři začínají od doby před vznikem univerzity v hlavním litevském městě. Krátkou kapitolku věnují vztahu středověké litevské společnosti, která až do konce 14. století zůstávala pohanskou, ke světu západního křesťanství a pak jejím úspěchům v tzv. „civilizačním skoku“ v období od přijetí křtu do vzniku univerzity v roce 1579. Následujících 425 let je rozděleno na čtyři období a každá

² Za pomoc se základní orientací v estonském textu děkuji Bc. Šárce Svobodné.

³ Základní přehled dějin vilniuské univerzity, a to i pro nejnovější období, je dostupný v angličtině online: http://www.vu.lt/site_files/InfS/Leidiniai/Vilnius_University_1579_2004.pdf (poslední přístup 11. 1. 2013).

¹ K 400-letému výročí byla vydána třísvazková *Vilniaus Universiteto istorija*, Vilnius 1976–1979; roku 2009 vyšla tisícistránková kolektivní monografie Alfredas BUMBLAUSKAS (ed.), *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, Vilnius 2009.

² Autorem předchozích anglicky psaných dějin univerzity byl tehdejší rektor a světově známý matematik Jonas KUBILIUS, *A Short History of Vilnius University*, Vilnius 1979.

z příslušných čtyř kapitol seznamuje se strukturou a organizací výuky na univerzitě a také nejznámějšími pedagogy a absolventy, jejich vědeckým a kulturním přínosem v jednotlivých etapách univerzitních dějin.

První období tvoří první dvě staletí existence univerzity, která v letech 1579–1772 představovala typickou barokní jezuitskou univerzitu. Následující půlstoletí, kdy se na univerzitě prosadilo osvícenství, bylo ovlivněno jednak sekularizací po zrušení jezuitského řádu, jednak připojením Vilniusu k Rusku. Toto období končí v roce 1832, kdy ruská vláda univerzitu zrušila za podporu proticarského povstání. Nejrozsáhlejší kapitola je věnována univerzitě v letech 1919–1990, kdy tato po svém obnovení zažila mnoho zvratů: 20 let existence jako polská univerzita, krátké období litvanizace a pak sovětizace v letech 1939–1941, zavření nacisty pro nedostatečnou spolupráci s nimi v roce 1943 a nakonec skoro půlstoletí existence jako sovětská vysoká škola. Přehled dějin končí kapitolou o univerzitě v době, kdy Litva získala samostatnost.

Publikace má především reprezentační účel, což se projevuje jednak hojným ilustračním materiálem a na druhou stranu absencí poznámkového aparátu. Autoři předkládají čtenáři dějiny z perspektivy současné litevské historiografie. Publikace má proto místy, dalo by se říci, polemický ráz. Brání pojetí univerzity jako celostátní instituce v rámci velkoknížectví litevského, zdůrazňuje, že univerzita byla součástí západního kulturního světa, a připomíná úsilí litevské reprezentace o obnovení univerzity v roce 1919. S dějinami, nejenom univerzitními, regionu, jehož centrem byl Vilnius, se český čtenář seznamuje většinou prostřednictvím publikací v polštině. Litevská produkce je těžko přístupná především jazykově. Tato publikace nabízí svou jazykovou přístupností možnost takovou situaci zkorigovat, v čemž spočívá její hlavní přínos.

Pavel Kotau

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2012

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LII. Fasc. 2

Redakční rada:

doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., předseda,

PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D., tajemnice,

prof. PhDr. Marie Bláhová, CSc., doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., †doc. PhDr. Vilém Herold, CSc., prof. PhDr.

Ivan Hlaváček, CSc., PhDr. Milena Josefovičová, prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.,

prof. PhDr. Josef Petráň, CSc., PhDr. Jiří Stočes, Ph.D., PhDr. Michal Svatoš, CSc., prof. PhDr. František Šmahel,

DrSc., PhDr. Pavel Urbášek

Prorektor-editor: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Vedoucí redaktor: doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.

Výkonní redaktoři: PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D., Mgr. Kateřina Schwabiková

Obálku navrhl Mgr. Jana Ratajová, Ph.D., a Kateřina Řezáčová

Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 3–5, 116 36 Praha 1

<http://cupress.cuni.cz>

Praha 2013

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

Vydání 1.

Náklad 250 výtisků

Periodicita 2× ročně

MK ČR E 18593

ISSN 0323-0562

Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

petr.svobodny@ruk.cuni.cz